

ATLAS VAN DE ARCHEOLOGISCHE ONDERGROND VAN HET GEWEST BRUSSEL

UKKEL

3

Ministerie van het Brusselse Hoofdstedelijk Gewest
Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis

Brussel 1993

**ATLAS VAN DE ARCHEOLOGISCHE
ONDERGROND VAN HET GEWEST
BRUSSEL**

3

UKKEL

Omslag: Intaglio in rode jaspis gevonden te *Stalle* (Romeinse periode - Brussel, Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis). Foto K. SAS.

Rugzijde van de omslag: Schrabber en gepolijste bijlen in vuursteen en hardsteen gevonden in het Zoniënwood (Midden Neolithicum - Brussel, Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis); © Femmes d'Aujourd'hui, foto E. VANGROENDERBEEK.

**ATLAS VAN DE ARCHEOLOGISCHE
ONDERGROND VAN HET GEWEST
BRUSSEL**

3

UKKEL

TEKST

redactie

Yves CABUY

Stéphane DEMETER

Françoise LEUXE

grafisch ontwerp

Concepcion ORTIGOSA

vertaling

Patricia BLANQUART

Frans STEENHOUDT

Brussel
1993

Leden van het begeleidend comité :

Mevrouw Françoise JURION
Mevrouw Martine MAILLARD
Mevrouw Anne CAHEN - DELHAYE
Juffrouw Claire MASSART
De Heer Christian SPAPENS

Verzameling van de Atlassen van de archeologische ondergrond van het Gewest Brussel.

Onder leiding van A. Cahen-Delhaye dd. Departementshoofd van de Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis.

© Brusselse Hoofdstedelijk Gewest - Monumenten en Landschappen.

D/1992/0550/16.

Inhoudstafel

Woord vooraf: Didier van EYLL	11
Voorwoord: Anne CAHEN-DELHAYE en Francis VAN NOTEN	13
Inleiding: De Atlassen van de archeologische ondergrond van het Gewest Brussel	15
1. Inleiding	15
2. De atlassen, documenten voor de evaluatie en het beheer van het stedelijk bodemarchief	15
2.1. De kaarten	15
2.1.1. De “kaart van de verstoorde bodemstructuur”	15
2.1.2. De “kaart van de archeologische en historische sites en vondsten”	16
2.2. De inventaris	16
2.3. De teksten	17
2.3.1. Een beschrijving van het fysisch milieu	17
2.3.2. Een historisch overzicht	17
2.3.3. Een toelichting bij de “kaart van de archeologische en historische sites en vondsten”	17
2.3.4. Aanbevelingen tot besluit	17
3. Besluit	17
4. Dankwoord	18
5. Bibliografie	19
I. Het Brusselse Gewest	21
1. Inleiding	21
2. Oro-hydrografisch kader	21
2.1. Geologie	21
2.2. Hydrografie	21
2.3. Orografie	22
2.4. Pedologie	22
3. Besluit	22

4. Bibliografie	24
II. Het aardrijkskundige kader van de gemeente Ukkel	25
1. Inleiding	25
2. Oro-hydrografisch kader	26
2.1. Geologie	26
2.2. Hydrografie	26
2.2.1. Het bekken van de Ukkelbeek	26
2.2.2. Het bekken van de Geleytsbeek	26
2.2.3. Het bekken van de Verrewinkelbeek	27
2.3. Orografie	27
2.3.1. Het plateau	27
2.3.2. De valleien	27
2.3.3. De alluviale vlakte	28
2.4. Pedologie	28
2.4.1. Op de plateaus en de hellingen	28
2.4.2. In de valleien en de depressies	28
3. De veranderingen van het reliëf	29
4. Besluit	29
5. Bibliografie	30
Annex: Het Zoniënwoud door Roger Langhor	31
1. Inleiding	31
2. Oro-hydrografisch kader	31
2.1. Geologie	31
2.2. Hydrografie	33
2.3. Een reliëf uit een ander tijdperk	33
2.4. Pedologie	33
3. Besluit	34
4. Bibliografie	34
III. Historische samenvatting	35

1. Ukkel vóór de Karolingische periode	35
1.1. De prehistorie	35
1.1.1. Het Paleolithicum	35
1.1.2. Het Mesolithicum	35
1.1.3. Het Neolithicum	36
1.1.3.1. Het vroege Neolithicum	36
1.1.3.2. Het midden-Neolithicum	37
1.1.3.3. Het laat Neolithicum	41
1.2. De Metaaltijdperken	42
1.2.1. De Bronstijd (2000-700)	42
1.2.2. De IJzertijd	42
1.3. De Romeinse periode	42
1.4. De Vroeg-Middeleeuwen	43
2. Ukkel tijdens de middeleeuwse en postmiddeleeuwse periodes	44
2.0. Inleiding	44
2.1. De Sint-Pieters-Geboeid-parochie	44
2.1.1. De oorsprong	44
2.1.2. De tienden en de kapelaanschappen	45
2.2. Het domein van Ukkel.....	46
2.3. Het hertogelijke dorp van Ukkel.....	46
2.3.1. De grondeigendommen	48
2.3.2. De justitierechten	49
2.4. De heerlijkheid van Stalle	50
2.4.1. De heren “van Stalle” (12de-14de eeuw).....	50
2.4.2. De heren “van Kersbeek” (15de eeuw).....	51
2.4.3. De heerlijkheid van Stalle en Overhem (15de-18de eeuw)	51
2.4.4. De hoge rechtspraak-heerlijkheid (17de-18de eeuw)	52
2.5. De heerlijkheid van Carloo	52
2.5.1. De heren “van Carloo” (12de 15de eeuw)	52
2.5.2. Carloo, leengoed van het stedelijke patriciaat (15de-16de eeuw).....	54

2.5.3. De van der Nootdynastie (16de-18de eeuw)	54
2.6. Het Zoniënwood	57
2.6.1. De <i>Heegde</i>	57
2.6.2. Het Zoniënwood <i>stricto sensu</i>	59
2.6.3. Afbakeningen	59
2.7. Economie	60
2.7.1. De landbouwdomeinen	60
2.7.2. De molens	60
2.7.3. Bevolking	60
3. Bibliografie	61
IV. Toestand van het bodemarchief	65
0. Ter Inleiding	65
1. Station van Linkebeek	65
2. Wijk van de Kat	65
3. Kleine Hut	65
4. Verrewinkel. Sint-Elooihoeve	69
5. Neckersgat. I.S.E.S.	70
6. Fort Jaco	71
7. Groeselenberg. Deux-Alices	72
8. Godshuizenlaan	73
9. Zoniënwood. Stoeterijlaan	73
10. Zoniënwood. Reservoir	73
11. Sterrenwacht	74
12. Spijtigen Duivel	75
13. Neerstalle	75
14. W. Churchillaan	75
15. Verrewinkel. Blucherlaan en René Lyrlaan	76
16. Verrewinkel. Hagedoornlaan en Lijsterbessebomenlaan	76
17. Hoek van de Coghenlaan en de Floréallaan	78
18. Neckersgat. Koninklijk Atheneum	78

19. Zoniënwood. Maréchaldreef	79
20. Stalle	79
21. Spoorweg Brussel-Charleroi	80
22. Zeecrabbestraat	80
23. Sint-Pieterskerk	80
24. Hof ten Hecke	83
25. Hof ten Horen - Vieux Cornet	84
26. Hof ten Hove - Ferme Rose	86
27. Boetendael	87
28. Zeecrabbekasteel	90
29. De Hoeve	91
30. Langeveld - Longchamp	92
31. Groene Jager - Vert Chasseur	93
32. Stalle	94
33. O.L.V.-van-Goede-Bijstand in Stalle	94
34. Kersbeek	97
35. Creetmolen	98
36. Merlo - Tervenmolen	99
37. Clipmolen	100
38. Overhem	101
39. Hof ten Hane	101
40. Hofstad te Neckersgat	102
41. Neckersgatmolen	103
42. Hof ten Steen	104
43. Molensteen	105
44. Calevoet	106
45. O.L.V van Troost in Calevoet	107
46. Nieuwenbauwmolen	108
47. 't Hof te Homborch	109
48. Sint-Elooihoeve	110

49. Verrewinkel	111
50. Kleine Hut - Petite Espinette	111
51. Vronerode	112
52. Diesdelle	113
53. Carloo	114
54. Sint-Job in Carloo	118
55. Broeckmolen	121
56. 't Huys van Wanzyn	122
57. Coudenborremolen - Slypmolen	122
58. Molen van Oudergem	122
59. Cortenbosch-, Cellebroeders-molen	123
60. Papenkasteel	123
61. Kinsendael - Glatbeke	124
62. Molen van Kinsendael	126
63. De Kat	126
64. Vleurgat	127
65. Zoniënwood (<i>door Roger Langhor</i>)	128
Aanbevelingen	131
1. Onherroepelijk verloren ruimten	131
2. Beschermde ruimten	131
3. Bedreigde ruimten	131
Bijlage: Inventaris van het archeologisch materiaal	133

Woord vooraf

Archeologen en stadsvernieuwers kunnen het vaak niet goed met elkaar vinden.

Vaak ligt onbegrip aan de basis van het conflict. De archeoloog weet dat het archeologisch erfgoed een essentieel cultureel gegeven vormt voor de kennis van de geschiedenis van de stad. Hij is zich ervan bewust dat het om een eindgegeven gaat. Het bodemarchief is immers niet alleen buitengewoon kwetsbaar; het is ook niet hernieuwbaar. De grote infrastructuurwerken (autosnelweg, metro, SST, ondergrondse parking, herstructurering van vroegere centra) versnelden in enkele jaren tijd in aanzienlijke mate de "erosie van de ondergrond". Rekening houdend met tal van sociale, economische, culturele behoeften en ervan overtuigd dat het hier handelt om het opwaarderen van de omgeving en van de kwaliteit van het leven, vreest de stadsvernieuwer, die de materiële ontwikkeling van de stad in goede banen moet leiden, dat de archeoloog zijn plannen zal dwarsbomen. Nochtans weet hij dat diens rol erin bestaat de archeologische getuigenissen in het bodemarchief op te sporen, te identificeren en te bestuderen in de wetenschap dat die later onherroepelijk zullen verdwijnen.

Om de kloof tussen archeologen en stadsvernieuwers te overbruggen, werden reeds talrijke inspanningen geleverd.

De eerste aanzet tot de bescherming van het archeologisch erfgoed vindt men terug in de Conventie van Londen (1969). Deze spoort de staten aan heel hun archeologisch erfgoed te inventariseren en oppert de idee om alle plaatsen aan te duiden waar zich archeologische sporen kunnen bevinden. Tijdens het colloquium van Firenze van 22 tot 25 oktober 1984 werd eens te meer de klemtoon gelegd op de noodzaak om, voor elke staat afzonderlijk, archeologische atlassen van de ondergrond op te stellen en databanken op te richten die ook voor stadsvernieuwers toegankelijk zouden zijn.

Bij de 40ste verjaardag van de Raad van Europa in 1989, kregen de lidstaten van het Ministercomité een essentiële aanbeveling voor de stedelijke archeologie, de aanbeveling R(89)5 betreffende de bescherming en de waardering van het archeologisch erfgoed in het geheel van acties van stedelijke en landelijke ruimtelijke ordening. Ze nodigt de staten uit om "over te gaan tot de voltooiing en het bijwerken van de nationale archeologische inventarissen, noodzakelijke instrumenten die voorafgaan aan elk beschermingsbeleid". Inderdaad, de archeologische inventaris is één van de voornaamste instrumenten, nodig voor het bepalen van de te volgen strategie en de te nemen beslissingen bij de organisatie en bescherming van bedreigde landschappen: beslissingen ten aanzien van bedreigde sites, over het instellen van "archeologische reservaten", over het uitvoeren van grondwerken. Dit houdt in dat de archeoloog geraadpleegd dient te worden vooraleer van start te gaan met werken die het archeologisch erfgoed zouden kunnen aantasten. Hieruit vloeien andere beschermingsmaatregelen voort: erkenning als "wezenlijke archeologische risicozone", de controle door een archeoloog van de bouwaanvragen die door de stedenbouw worden ingediend, enz. Tenslotte herinnert artikel 7 van de zeer recente (en aangepaste) Europese Conventie voor de bescherming van het architecturaal erfgoed (La Valetta, 16/11/1992) er ons aan dat elke bij de conventie vertegenwoordigde partij zich ertoe verbindt de archeologische landschappen die onder haar bevoegdheid vallen in kaart te brengen, er onderzoek te verrichten en ze te inventariseren.

In België is er van bijwerking nog geen sprake. Terwijl het Waalse Gewest in 1986 van start ging met de atlassen van het bodemarchief van de vroegere stedelijke centra, zou Brussel, tengevolge van haar tot in 1988 wisselende statuut, zich daar pas later op toeleggen. Op 28 mei 1991 vertrouwde mijn voorganger, de heer Georges Désir, aan de Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis een studieopdracht toe over de archeologische ondergrond. Deze studie vormde de aanleiding tot de eerste archeologische atlassen die handelen over Sint-Agatha-Berchem, Sint-Lambrechts-Woluwe, Vorst, en Ukkel. Ikzelf voegde Anderlecht, Jette en Watermaal-Bosvoorde aan deze lijst toe. Een ploeg van jonge archeologen, historici en een tekenaar die met dit werk belast werden, ontwikkelden daarvoor een werkmethode.

De kaarten en teksten die in dit deel te vinden zijn, zijn het resultaat van het systematisch napluizen van alle boeken en gespecialiseerde tijdschriften om een zo volledig mogelijk beeld te krijgen van de vondsten op het grondgebied van het Gewest, van de raadpleging van archieven, van verslagen van archeologische vennootschappen, van de studie van verzamelingen en reserves van musea, van navorsing op het terrein en van peilingen. Bovendien werden bouwvergunningen en stedenbouwkundige documenten aan een diepgaand onderzoek onderworpen. Dit alles resulteert in een gedetailleerde kaart met de vernietiging van het bodemarchief. Tenslotte worden alle geïnventariseerde overblijfselen van prehistorie tot 17de eeuw voorgesteld en opnieuw in hun historische context geplaatst.

Deze atlassen zijn niet alleen bestemd voor degene die belangstelling heeft voor archeologie maar vooral voor de instellingen belast met stedenbouw en ruimtelijke ordening, zowel op gemeentelijk als op gewestelijk vlak. Ze zijn eveneens bestemd voor de politieke verantwoordelijken. In het kader van het ontwerp van ordonnantie inzake behoud van het archeologisch erfgoed in het Brusselse Hoofdstedelijk Gewest, dat ik in de komende maanden aan de Gewestraad zal voorleggen, moeten die atlassen een nieuwe dimensie krijgen: ze vormen de aanleiding tot de afbakening van te beschermen zones en worden geraadpleegd bij het nemen van stedenbouwkundige beslissingen.

Het overschakelen van een archeologie die achter de feiten aanholt, van een archeologie die slechts enkele losse voorwerpen uit de hoop mechanisch afval weet te recupereren, naar een preventieve stedenbouwkundige archeologie die wetenschappelijk gefundeerd is, vormt een uitdaging waarbij de atlassen ons van nut zullen zijn. Ze kunnen archeologen en inrichters op dezelfde golflengte brengen, zodat de eersten meer tijd krijgen om doeltreffend op te treden zonder enig oponthoud te veroorzaken voor de anderen. In de toekomst zullen we dan een essentieel document voor Brussel kunnen hanteren, nl. een zo compleet mogelijk archeologische kaart die de vroegere bewoningsfasen weergeeft en op die manier dicht bij het leven van de vroegere bewoners staat.

Hierbij wens ik nog de afdeling "Oud België" van de Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis te danken, die onder leiding van de heer Francis Van Noten en mevrouw Anne Cahen-Delhaye schitterend werk heeft geleverd.

Didier van EYLL

Staatssecretaris belast

met Monumenten en Landschappen

Voorwoord

In 1989 werd de Nationale Dienst voor Opgravingen geregionaliseerd. Voor het Brusselse Gewest werd echter geen enkele voorziening getroffen. Deze nalatigheid is des te betreurenswaardiger wanneer men de huidige situatie van onze hoofdstad bekijkt. De urbanisatie grijpt er steeds verder om zich heen door de uitbreiding van de bewoning in de aangrenzende gemeenten en door de vestiging van enorme kantoorcomplexen en hotels in het centrum. Dit alles om op Europees niveau mee te draaien. Al deze vastgoedprojecten hebben reeds vele sporen uit het verleden aangetast en voorgoed uitgewist. Ons archeologisch patrimonium werd immers, op enkele geklasseerde monumenten en landschappen na, nooit door enige wetgeving beschermd.

Deze toestand kon de Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis onmogelijk onverschillig laten. Van 1903 tot 1963 was immers binnen dit instituut de Dienst der Opgravingen van de Staat werkzaam. Die liet ons een indrukwekkende collectie archeologische voorwerpen na die op het grondgebied van de negentien Brusselse gemeenten werd verzameld, alsook talrijke onuitgegeven archieven. Onze musea boden dan ook hun wetenschappelijke medewerking aan om een project uit te werken dat de sporen van onze oudste geschiedenis moet beschermen. Daarom dienden wij in 1990 een voorstel in om per gemeente een gedetailleerde atlas van heel de Brusselse archeologische ondergrond uit te werken. Met behulp van de heer Christian Spapens, Raadgever van de Minister, werd dit op punt gesteld. Het was de bedoeling een reeks nauwkeurige topografische kaarten op te stellen die een inventaris zouden bieden van het gekende archeologische potentieel. Op die manier zouden sonderingen en opgravingen in de toekomst vooraf gepland kunnen worden. In 1991 vertrouwde de heer Georges Désir, Minister van het Brusselse Hoofdstedelijk Gewest, ons de uitwerking toe van de kaarten en de inventaris van vier gemeenten. Hiertoe behoorden de gemeenten die het meest door nieuwe bouwwerken werden bedreigd, namelijk Ukkel, Sint-Lambrechts-Woluwe, Sint-Agatha-Berchem en Vorst. Twee archeologen en een historicus werden aangeworven. Zij voerden een volledig nieuwe en onuitgegeven studie uit. De nauwkeurige en exhaustieve cartografische verwijzingen zullen het mogelijk maken het belang van het nog bewaarde archeologische patrimonium, op die plaatsen die van definitieve vernieling bespaard zijn gebleven, naar waarde te schatten. Wij hopen dat deze synthese, die een nieuwe balans opmaakt van de kennis van ons vroegste verleden tot de 17de eeuw, de belangstelling zal wekken van de inwoners van de betreffende gemeenten. Dankzij deze publikatie zullen zij beter kunnen waken over het behoud van een reeds sterk aangetast patrimonium.

Tenslotte danken wij van harte de heer Didier van Eyll, Staatsecretaris, die ons de mogelijkheid bood het resultaat van dit onderzoek te publiceren. Tevens vertrouwde hij ons de voortzetting toe van de realisatie van de overige atlassen. Zij zullen een belangrijke bijdrage leveren tot de kennis van het verleden van het Brusselse Gewest.

Anne CAHEN-DELHAYE
dd. Departementshoofd
van de Koninklijke Musea
voor Kunst en Geschiedenis

en

Francis VAN NOTEN
Hoofdconservator
van de Koninklijke Musea
voor Kunst en Geschiedenis

Inleiding

De atlassen van de archeologische ondergrond van het Gewest Brussel

1. Inleiding

Sinds het einde van de Tweede Wereldoorlog hebben de stedelijke centra en hun onmiddellijke omgeving diepgaande veranderingen ondergaan. Dit gebeurde vaak met de grootste willekeur. In de jaren '60 heeft het ongecontroleerde urbanisme in de Europese steden zowel voor het architecturale als voor het archeologische patrimonium dramatische gevolgen gehad.

Jammer genoeg is men zich eerder bewust geworden van de onherstelbare schade aan het nog bestaande architecturale patrimonium, dan van de schade aan de archeologische resten, die daarentegen ernstig verwaarloosd werden. Een groot deel van de geschiedenis van een stad ligt echter in haar ondergrond opgesloten. Iedere verandering en vele aspecten van de topografische, demografische of economische evolutie van een stad zijn er als het ware in versteend.

De archeologische opgraving blijft doorgaans één van de meest concrete oplossingen t.a.v. deze onherroepelijke erosie van de stedelijke geschiedenis. In vele Westeuropese landen heeft men dan ook, soms al sinds meerdere decennia, een nieuw concept ontwikkeld, nl. de stadsarcheologie. Deze archeologie benadert de stad in al haar aspecten op een systematische en multidisciplinaire wijze.

In Brussel blijft de archeologische noodopgraving de enige oplossing om nog gegevens uit het ondergrondse patrimonium te recupereren. De noodopgraving moet echter in zeer bedenkelijke materiële en wetenschappelijke omstandigheden plaatsvinden en vaak zelfs op een moment dat het vernietigingsproces al ver gevorderd is. Dergelijke werkomstandigheden laten amper ruimte voor een wetenschappelijke verwerking van het gevonden materiaal.

Sedert enkele jaren heeft men in Frankrijk, Groot-Brittannië, Duitsland, Nederland en België (in Wallonië) een nieuwe vorm van preventie tegen de vernieling van de stedelijke ondergrond ontwikkeld. De op punt gestelde werk-instrumenten zouden moeten bijdragen tot een meer beredeneerde en vooral meer doeltreffende evaluatie en beheer van de mogelijkheden die het

bodemarchief nog biedt. De **Atlassen van de archeologische ondergrond van het Gewest Brussel** beantwoorden aan deze nieuwe visie.

2. De atlassen: documenten voor de evaluatie en het beheer van het stedelijk bodemarchief

De hedendaagse stedelijke ontwikkeling heeft rampzalige want onomkeerbare gevolgen voor het bodemarchief. We denken hierbij vooral aan ondergronds aangelegde ruimten zoals parkings, metrolijnen, kelders en dergelijke. De omvang van deze bouwprojecten is vaak enorm en de ingezette technische middelen zijn navenant. Hierdoor wordt elke vorm van toezicht op de werven zo goed als onmogelijk. Het is dan ook van essentieel belang de toestand van het bodemarchief te kennen vooraleer kranen en bulldozers hun werk komen doen.

De **Atlassen van de archeologische ondergrond van het Gewest Brussel** zijn het resultaat van een overeenkomst tussen enerzijds het Brusselse Hoofdstedelijk Gewest, vertegenwoordigd door de Minister van Monumenten en Landschappen en anderzijds de Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis. De atlassen willen een concreet antwoord bieden op de dreigende erosie van de geschiedenis. Voor elk van de negentien Brusselse gemeenten stellen zij een reeks documenten voor die, dankzij een nauwkeurige planning en een nauwgezette studie van de reeds aan het licht gebrachte overblijfselen, een betere bescherming van het archeologisch erfgoed kunnen waarborgen, zowel voor het deel dat al gekend is als voor het deel dat in de nabije toekomst nog zal worden blootgelegd.

2.1. De kaarten

2.1.1. De "kaart van de verstoorde bodemstructuur"

Elke atlas bevat twee kaarten op schaal 1/2.500. De eerste kaart stelt ons in staat de graad van verstoring en vernieling van de ondergrond in de gemeente te meten. Ze kwam tot stand dankzij onderzoek op het terrein, maar vooral dankzij systematisch onderzoek van de bouwvergunningdossiers die in de gemeentelijke archieven worden bewaard. Deze documenten

leveren de nodige inlichtingen wat betreft de omvang van de ondergrondse bebouwde ruimten. Elk perceel of huizenblok dat, al dan niet met zekerheid, is aangetast, wordt erop aangeduid. De dossiers van de Tweede Wereldoorlog vertonen echter vaak hiaten. Onderzoek op het terrein zelf is dan onontbeerlijk. Bij het ontbreken van daadwerkelijke archeologische opgravingen zijn het deze documenten die ons toestaan de diepte van de moederbodem te schatten en bijgevolg ook de vermeende omvang van de archeologisch lagen.

2.1.2. De “kaart van de archeologische en historische sites en vondsten”

De tweede kaart geeft alle archeologische sites en lokaliseerbare vondsten weer, alsook de nog bewaarde of de reeds vernielde gebouwen van voor de 17de eeuw, waarvan de ligging precies of bij benadering gekend is.

De realisatie van de kaart volgt op de samenstelling van een volledige bibliografie voor elke archeologische of historische site (uit vakliteratuur en tijdschriften). Ze werd vervolledigd met een studie van onuitgegeven archieven - hoofdzakelijk bewaard in de Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis, waar van 1903 tot 1963 de Nationale Dienst voor Opgravingen werkzaam was, maar ook in het Rijksarchief, in verschillende gemeentelijke archieven, bij regionale opgravingsdiensten en bij lokale archeologische kringen en particulieren - en met een systematische verkenning op het terrein van de tot op heden gevrijwaarde zones.

De zuiver archeologische en historische gegevens worden aangevuld met een analyse van de huidige kadasterplannen en de rijksarchieven van het kadaster, de kadasterkaarten van C. Popp en die van Ph. Vandermaelen, de *Carte de cabinet des Pays-Bas autrichiens* van Ferraris, de *Atlas des communications vicinales*, in uitvoering van de wet van 10 april 1841 opgesteld voor iedere gemeente, de *Atlas des cours d'eau*, in uitvoering van de wet van 7 mei 1877, eveneens voor iedere gemeente. Al deze gegevens stellen ons in staat een inventaris op te stellen van de gebouwen en bouwgehelen die vandaag ontmanteld zijn, maar of onder het bebouwde oppervlak bewaard zijn gebleven, of nu braak liggen en makkelijk toegankelijk zijn.

2.2. De inventaris

De tot nog toe meest volledige inventaris van de archeologische vondsten in de Brusselse regio

werd reeds meer dan dertig jaar geleden gepubliceerd (MARIËN 1957). Dit werk is echter geenszins volledig, geeft geen enkele nauwkeurige situering van de sites en geen enkele precieze beschrijving van het gevonden materiaal. De bibliografische repertoria voor de provincie Brabant (KNAPEN-LESCRENIER 1960 en DESITTERE 1963) verstrekken geen aanvullende informatie. Bovendien komt de archeologie van de Middeleeuwen en de Nieuwe Tijd nergens aan bod.

Van ieder site, iedere vondst of vondstcomplex wordt een steekkaart opgesteld met de bedoeling deze gegevens te informatizeren. De inventaris bevat het volgende: de precieze ligging van de vindplaats, een analyse van het fysisch milieu, een volledige bronnenlijst om de vondst te staven (gespecialiseerde bibliografie, archieven, mondelinge overlevering, ...), de vondstomstandigheden, een beschrijving van eventueel aanwezige structuren en een volledige inventaris van het archeologisch materiaal. Voorwerpen die betekenisvol zijn omwille van culturele, chronologische of esthetische redenen, worden nauwkeuriger bestudeerd en getekend. Het gaat in ieder geval niet om een doorgedreven typologische studie wat buiten de doelstellingen van de atlas zou treden. Bovendien gaat het hier, enkele uitzonderingen te na (de Neolithische vindplaats te Bosvoorde, de Romeinse villa van Jette, 't Slot te Sint-Lambrechts-Woluwe), vaak om oppervlaktevondsten of om losse vondsten gedaan door particulieren aan het eind van de 19de eeuw en het begin van de 20ste eeuw. Vaak waren dit verzamelaars die alleen de “mooiste stukken” bewaarden en later aan de Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis, het Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen (Brussel) of het Musée Curtius te Liège overmaakten. Tenslotte moet men hierbij ook de resultaten van een aantal oude opgravingen rekenen, zoals de Romeinse villa van Anderlecht. Het geheel van deze gegevens verschaft ons een zeer representatief beeld van de regionale archeologie. Het blijft evenwel moeilijk de voorwerpen en bevindingen in een precies typologisch kader te plaatsen.

Het concept van deze atlas is vergelijkbaar met de aanpak in Vlaanderen (de *Archeologische Inventaris Vlaanderen* uitgegeven door de Universiteit van Gent PROVOOST 1982) of in een aantal van onze buurlanden zoals Groot-Britannië (SHENNAN 1985). De atlas behandelt dan ook alle perioden vanaf de prehistorie tot de 17de eeuw. De gegevens staan eveneens ter beschikking via een

geïnformatiseerd bestand dat gemakkelijk kan worden bijgewerkt. De gegevens van dit bestand die betrekking hebben op het archeologisch materiaal, worden uitgebreid besproken in hoofdstuk IV.

2.3. De teksten

2.3.1. Een beschrijving van het fysisch milieu

Mens en milieu hebben steeds een sterke invloed op elkaar uitgeoefend. In steeds wisselende natuurlijke omstandigheden is de mens er blijvend in geslaagd zich aan te passen. Het natuurlijk milieu waarin hij vroeger leefde en waarin hij nog leeft, is op geomorfologisch vlak geëvolueerd. De mens heeft er zich voortdurend naar geschikt. Sedert het Neolithicum, wanneer landbouw en veeleert tot stand werden gebracht, heeft hij een steeds groter wordende invloed op het milieu gehad. Deze druk nam steeds toe. De studie van het natuurlijk milieu en de evolutie ervan is essentieel om de bewoning van het grondgebied van elke gemeente te kunnen begrijpen. Verstedelijking en moderne infrastructuren hebben dit natuurlijk milieu in de stedelijke context vaak verborgen. Toch vertoont zelfs het lithisch materiaal roestsporen die te wijten zijn aan landbouwwerktuigen. Dit verwijst naar oppervlaktevondsten in cultuurzones die nu industrieel of residentieel zijn geworden. Daarom zijn de eerste twee hoofdstukken van iedere atlas gewijd aan het fysisch milieu en de wording ervan, zowel in het geheel van het Brusselse Gewest als in de context van de betrokken gemeente zelf (hoofdstuk I en II).

2.3.2. Een historisch overzicht

Hoofdstuk III behandelt enkele algemene historische gegevens van de vroegste perioden tot heden. Dit overzicht omvat echter niet de volledige geschiedenis van de gemeente, maar reikt een aantal punten aan die noodzakelijk zijn om de verschillende menselijke bezettingsfasen in hun dagelijks kader te begrijpen. De *kaart van de archeologische en historische sites en vondsten* geeft deze bewoningsvormen weer.

2.3.3. Een toelichting bij de “kaart van de archeologische en historische sites en vondsten”

Tenslotte geeft hoofdstuk IV in de vorm van een beschrijving van ieder nauwkeurig lokaliseerbare site een toelichting bij de kaart van de archeologische en historische sites en vondsten. Deze beschrijving is min of meer beknopt al

naargelang het feit of de vondst al dan niet eerder werd gepubliceerd. Indien niet, vindt men hier een originele archeologische en historische studie. In bijlage vindt men een volledige inventaris van het gevonden archeologisch materiaal, inclusief de losse vondsten.

2.3.4. Aanbevelingen tot besluit

Het dossier besluit tenslotte met een reeks aanbevelingen. Deze gaan vooral over de zones die in mindere of meerdere mate beschermd dienen te worden, alsook over de sectoren die in aanmerking komen voor geprogrammeerde archeologische opgravingen en een beredeneerd onderzoek toelaten.

3. Besluit

Om praktische redenen werden de **Atlanten van de archeologische ondergrond van het Gewest Brussel** per gemeente opgesteld. Toch gaat het vooral om een atlas die de ganse regio aangaat. Lange tijd bleven de inwoners van Brussel gegroepeerd binnen de stadsmuren. Daarbuiten waren er alleen velden en kleine dorpen, die slechts langzaam tot echte buitenwijken evolueerden. Nog geen eeuw geleden waren Sint-Jans-Molenbeek of Anderlecht, Sint-Gillis of Laken zeer kleine wooneenheden. Het zou dan ook een vergissing geweest zijn al deze gemeenten en oude centra (behalve Brussel en wat binnen haar omwallingen viel) op dezelfde manier te behandelen als in de *Atlas du sous-sol des centres urbains anciens* van Wallonië. Bijgevolg wordt elke gemeente in haar totaliteit behandeld. Dit zorgt echter wel voor enkele praktische problemen, denken we bijvoorbeeld alleen nog maar aan het aantal te onderzoeken bouwaanvragen.

De twee kaarten samen verschaffen onmisbare informatie, zowel i.v.m. de actieve bescherming van het erfgoed als i.v.m. de planning van het archeologisch onderzoek dat uiteindelijk het stadium van de eenvoudige noodopgraving zou moeten overstijgen.

Aangevuld met een geomorfologische, archeologische en historische studie laat dit werkinstrument ons toe om de stedelijke ruimte, zoals ze zich nu voordoet, in al haar aspecten te bestuderen. De toestand van het bodemarchief wordt als volgt beschreven en ingedeeld:

- wat onherroepelijk verloren is voor de archeologie omdat de toegebrachte vernielingen van de ondergrond er te diep gegaan zijn;

- wat nog enige mogelijkheden voor de archeologie inhoudt omdat de constructies die hier werden opgetrokken nog niet de moederbodem hebben bereikt;

- wat reeds belangrijke vondsten heeft opgeleverd, gevolgd door archeologische opgravingen; soms ging het hier om het eenvoudig lokaliseren van resten, soms om losse vondsten.

Dit alles maakt het mogelijk een evaluatieschaal op te stellen van de graad van bedreiging van het ondergrondse patrimonium, daar waar dit niet beschermd wordt door de status van geklasseerd monument of landschap. Men onderscheidt:

- vernielde ruimten die geen toezicht meer vereisen;

- ruimten met klein risico die gedeeltelijk bebouwd zijn en op die manier belangrijke ingrepen hebben ondergaan zonder dat ooit een vondst werd gedaan. Een bouwproject zou hier eenvoudig onder toezicht moeten staan;

- ruimten met middelmatig risico, waar archeologische vondsten werden gedaan. Om het even welke verbouwing zou hier moeten opgevolgd worden. Eventueel moet een noodopgraving worden gestart;

- ruimten met groot risico die tot vandaag bespaard zijn gebleven van bouwprojecten. Wat de ondergrond hier nog besloten houdt, moet nog worden onderzocht.

Naargelang het geval zou elke dreiging die van de verstedelijking uitgaat, moeten worden teniet gedaan door het opstarten van een klasseringsprocedure. Beter nog zou ze zo spoedig mogelijk moeten worden voorafgegaan door een archeologische en historische studie die voldoende tijd en ruimte laat voor een grondig onderzoek van de gevonden stukken.

Meer nog dan een werkinstrument voor beheer en evaluatie willen de **Atlassen van de archeologische ondergrond van het Gewest Brussel** vooral een nuttig studie-object vormen voor de streek in al haar aspecten.

4. Dankwoord

We houden eraan Dhr. VAN NOTEN, Hoofdconservator van de Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis, te danken voor de aanzienlijke hulp die hij ons heeft geboden bij de realisatie van deze atlas. De realisatie van deze Atlas van de Archeologische ondergrond van de gemeente Ukkel zou evenmin mogelijk zijn geweest zonder de hulp van het College van Burgemeester en Schepenen, meer in het bijzonder Dhr. COOLS, Schepen van Ruimtelijke Ordening, die ons toelating gaf de bouwaanvragen in te kijken. De verwerking ervan werd vereenvoudigd door de steun die we daarbij kregen van het personeel van de Dienst Gebouwen, vooral Dhrn. BRISOL, Afdelingshoofd, VANKERPEL en LAMBINET. Dhr. D. CAHEN, Directeur van het Koninklijk Instituut voor Natuurwetenschappen van België (legaten Delheid) en Mevr. M.-Cl. GUEURY, Adjunkt-Conservator van het Musée Curtius (verz. G. Cumont) hebben voor ons hun reserves opengesteld. Dhr. J.-M. PIERRARD, Voorzitter van de Geschied- en Heemkundige Kring van Ukkel en Omgeving gaf ons inzage in de documentatie en verzamelingen van zijn vereniging. De studie en de inventarisatie van het lithisch materiaal zou niet mogelijk zijn geweest zonder de deskundige hulp van Dhrn. I. JADIN, N. CAUWE en P.-L. van BERG. Numismatische gegevens werden verwerkt met de hulp van Mevr. J. LALLEMAND en Dhr. M. BAR.

Dhr. R. LANGOHR (Bodemwetenschappen, Fakulteit Wetenschappen, Rijksuniversiteit Gent) is zo welwillend geweest wat meer bijzonderheden over het Zoniënwood neer te schrijven. Hiervoor onze oprechte dank.

Onze dank ook uit naar de heren A. DIERKENS en M. de WAHA, beiden docent aan de Université Libre de Bruxelles, die voor de nodige begeleiding hebben gezorgd bij het onderzoek.

De twee kaarten werden gemaakt door mevrouw C. ORTIGOSA, co-auteur. De tekeningen van het aardewerk werden verzorgd door M. ANSSEAU, de tekeningen van de voorwerpen in silex zijn van de hand van mevrouw Y. BAELE. De auteurs wensen hierbij nogmaals hun oprechte dank hiervoor uit te spreken.

5. Bibliografie

- M. BIDDLE, D. HUDSON et C. HEIGHWAY, *The future of London's past, a survey of the archaeological implications of planning and development in the Nation's Capital*, London, 1973.
- P.P. BONENFANT, Archéologie et grands travaux, *Les Cahiers de l'Urbanisme*, 7, 1989, pp. 41-46.
- G.P. BROGLIO (ed.), *Archaeologia urbana in Lombardia, valutazione dei depositi archeologici e inventario dei vincoli*, Modena, 1987.
- R. BRULET, Archéologie et urbanisme, *Les Cahiers de l'Urbanisme*, 1, 1987, pp. 34-43.
- R. BRULET, Les documents de planification archéologique en Wallonie, *Les Cahiers de l'Urbanisme*, 7, 1989, pp. 79-83.
- R. BRULET en M.-J. GHENNE-DUBOIS, *Atlas du sous-sol des centres urbains anciens*, Bruxelles, sinds 1987 (reeds verschenen: Andenne, Bouillon, Chimay, Dinant, Gembloux, Namur, Rochefort, Theux, Thuin en Walcourt).
- E. CIAVARINI AZZI, *Inventaire des découvertes archéologiques préhistoriques dans la région bruxelloise: Auderghem, Etterbeek, Kraainem, Wezembeek-Oppeem, Woluwé-Saint-Lambert, Woluwé-Saint-Pierre*, Université Libre de Bruxelles (onuitgegeven licentiaatsthesis), 1987-1988.
- S. DEGRE, *Le patrimoine préhistorique de la commune de Watermael-Boitsfort*, Université Libre de Bruxelles (onuitgegeven licentiaatsthesis), 1989-1990.
- P. DEMOLON, *Document d'évaluation du patrimoine archéologique urbain: Douai*, Tours, 1990.
- M. DESITTERE, *Bibliographisch repertorium der oudheidkundige vondsten in Brabant (vanaf de bronstijd tot aan de Noormannen)*, Brussel, 1963 (Oudheidkundige Repertoria, III).
- M. de WAHA, L'archéologie bruxelloise: un chantier à organiser, *Nouvelles du Patrimoine*, 40, september 1991, pp. 7-11.
- H. GALINIE, Préviation et gestion archéologique en milieu urbain, *Les Cahiers de l'Urbanisme*, 7, 1989, pp. 64-69.
- H. GALINIE, B. RANDOIN, R. KEMP en M. HOLTZ, *Les archives du sol à Tours, survie et avenir de l'archéologie de la ville*, Tours, 1979.
- M.-J. GHENNE-DUBOIS, Une expérience pilote: l'atlas du sous-sol archéologique des centres urbains anciens, *Documents d'Archéologie Régionale*, 2, 1987, pp. 7-9.
- C. HEIGHWAY, *The Erosion of History*, London, 1972.
- R. HODEGES en R. HOBLEY (ed.), *The Rebirths of Towns in the West, AD 700-1050*. Based upon Papers presented to the Fourth joint CBA/DUA International Conference on the Rebirth of Towns in the West AD 700-1050, London, 1986 (CBA Research Report, 68).
- A.-M. KNAPEN-LESCRENIER, *Répertoire bibliographique des trouvailles archéologiques en Brabant. Les âges de la Pierre*, Brussel, 1960 (Oudheidkundige Repertoria, I).
- A. LIENARD, Présentation des atlas du sous-sol archéologique des centres urbains anciens, *Documents d'Archéologie Régionale*, 2, 1987, pp. 5-6.
- M.E. MARIËN, La région bruxelloise avant 700, *Cahiers Bruxellois*, dl. II, 1957, 1, pp. 1-71.
- M.E. MARIËN, Les découvertes archéologiques, in J. STENGERS (o.l.v.), *Bruxelles. Croissance d'une Capitale*, Antwerpen, 1979, pp. 19-27.
- Ministère de la Culture et de la Communication. Direction du Patrimoine, Sous-Direction de l'archéologie. Centre national d'Archéologie Urbaine, *Guide pour l'élaboration des documents d'évaluation du patrimoine archéologique urbain*, Tours, 1991.
- M.-L. PRICOLO, *Inventaire des découvertes préhistoriques dans la région bruxelloise: Bruxelles, Forest, Ixelles, Linkebeek, Saint-Gilles, Schaerbeek, Uccle*, Université Libre de Bruxelles (onuitgegeven licentiaatsthesis), 1987-1988.
- A. PROVOOST, *Het Bodemarchief van Oost-Brabant*, Leuven, 1982.
- H. SARFATIJ (ed.), *Verborgten steden. Stadsarcheologie in Nederland*, Amsterdam, 1990.
- S. SHENNAN, *Experiments in the collection and analysis of archaeological survey data: the East Hampshire Survey*, Sheffield, 1985.
- W.Z. VAN ES et al., *Het bodemarchief bedreigd: archeologie en planologie in de binnensteden van Nederland*, Amersfoort, 1982.

1. Handgeschreven kaart van Brussel en omgeving opgesteld door Jacob van Deventer in het midden van de 16^e eeuw (© Koninklijke Bibliotheek, Handschriftenkabinet).

I

Het Gewest Brussel

1. Inleiding

Het Brusselse Hoofdstedelijk Gewest werd krachtens artikel 108ter, ingevoerd in de grondwet in het kader van de grondwetsherziening, als instelling gecreëerd in juli 1988. De geografische grenzen liggen echter al bijna 25 jaar vast.

Deze grenzen liggen vervat binnen die van de negentien gemeenten die sedert de wet van 2 augustus 1963 een geheel vormen en toen al "Brussel-Hoofdstad" werden genoemd. Deze wet legde het administratief taalgebruik vast door het opstellen van taalkundige regio's. Vanaf die datum tot in juli 1988 werden in wet en grondwet, zonder dat er iets veranderde aan haar grenzen, niet minder dan vijf verschillende benamingen aan de regio gegeven: Brussel-Hoofdstad (wet van 2 augustus 1963), Tweetalig gebied Brussel-Hoofdstad (art. 3bis van de vierde grondwetsherziening van december 1970), Brussels Gewest (art. 107quater van diezelfde herziening), Brusselse agglomeratie (wet van 26 juli 1971) en Brusselse Hoofdstedelijk Gewest (art. 108ter). Paragraaf 1 van artikel 6 van de wet van 2 augustus 1963 verschenen in het *Belgisch Staatsblad* van 22 augustus, legt de grenzen vast van het administratief arrondissement "Brussel-Hoofdstad". Het omvat 19 gemeenten: Anderlecht, Brussel, Elsene, Etterbeek, Evere, Ganshoren, Jette, Koekelberg, Oudergem, Schaarbeek, Sint-Agatha-Berchem, Sint-Gillis, Sint-Jans-Molenbeek, Sint-Joost-ten-Node, Sint-Lambrechts-Woluwe, Sint-Pieters-Woluwe, Ukkel, Vorst, Watermaal-Bosvoorde. Voor elke gemeente zal een atlas van het bodemarchief worden opgesteld.

2. Oro-hydrografisch kader

2.1. Geologie

De Brusselse regio bevindt zich op het raakvlak van de Noordeuropese vlakten en van de laagplateaus hierin met een zone van soms diepe valleien. Het hele gebied dat wij thans onder de loep nemen bestaat uit een ondergrond gevormd door Tertiaire sedimenten waarboven zich de Holocene bodem heeft gevormd. Alleen op de hellingen en diep in de valleien van de Zenne en haar bijrivieren werd deze bodem gevormd op het

recentere Kwartair alluvium. De Tertiaire lagen volgen elkaar op in subhorizontale lagen bovenop een geplooid Cambrium sokkel, de Anticlesie van Brabant, die op geen enkele plaats aan de oppervlakte komt. Deze sokkel wordt namelijk bedekt, ofwel onmiddellijk door het Laat-Krijt in het zuidelijk gedeelte van de streek, ofwel door een Vroeg-Krijt in het noordelijk gedeelte, dat op zijn beurt door het Laat-Krijt werd bedekt.

Het zijn dus vooral Eocene zanden die het grootste deel van de ondergrond van de streek uitmaken. De lagen van het Ieperiaan (kwartszanden en klei en glauconiet in Anderlecht, Koekelberg en Jette) en van het Paniseliaan (klei en zand in Sint-Agatha-Berchem) zijn voornamelijk aanwezig op de linkeroever van de Zenne, terwijl de rechteroever voornamelijk gekarakteriseerd wordt door het bekende Brusseliaan. Deze kwartszanden en -zandstenen, afgewisseld met kalkachtige zanden en klei, vloeien ineen op het grondgebied van een aantal gemeenten in het zuiden en westen van Brussel (Ukkel, Vorst, Sint-Gillis, Etterbeek, Sint-Lambrechts-Woluwe, Sint-Joost-ten-Node, Schaarbeek en Evere). De grens tussen het Paniseliaan en het Brusseliaan komt overeen met een scherpe NNO-ZZW georiënteerde scheidingslijn die 45 km. lang in rechte lijn de loop van de Zenne volgt. De rest van de Tertiaire lagen die aan de oppervlakte komen, situeren zich vooral op de rechteroever van de Zenne en bestaan uit zand en zandsteen van het Lakeniaan, uit fijn zand en zandsteen van het Lediaan en uit zeer kleiachtige zanden van het Asschiaan.

Het Oligoceen is aanwezig met enkele Tongeriaan zand- en kleidepots (in Ukkel), terwijl in het oosten op enkele toppen van de plateaus het Pliocene Diestiaan zand dagzoomt, onder andere in Sint-Lambrechts-Woluwe en Jette.

2.2. Hydrografie

Het regionaal hydrografisch net wordt volledig bepaald door het bekken van de Zenne en haar zijrivieren (Maalbeek, Linkebeek, Woluwe, Molenbeek) en bijrivieren (Kattepoel, Geleytsbeek,...) die twee derde van het te bestuderen grondgebied bevoeien. Eén van de belangrijkste kenmerken van dit net bestaat uit de

ingraving van de Zenne en de abrupte grens tussen de Brusseliaan en Paniseliaan lagen.

De Zenne komt boven de grond in Naast bij Zinnik en vloeit samen met de Kleine Zenne en de Brainette alvorens in Brussel te komen. Vervolgens vloeit ze door Drogenbos, Vorst, Anderlecht, Sint-Gillis en Brussel om na een meanderrijke loop van meer dan 100 km. bij Mechelen in de Dijle uit te monden. De Zenne is een kleine rivier die traag doorheen een vrij brede vallei stroomt. Haar debiet is onderhevig aan sterke schommelingen. Dit komt door het vrij ingegraven karakter van haar vallei en door de slechte afvloeimogelijkheden van haar alluvium. Deze situatie wordt nog verergerd door de scherpe valleihellingen van haar bijrivieren die, uitgesleten door erosie, bij hevige regenval een snelle watertoevoer mogelijk maken en deze bijrivieren een uitzonderlijk hoog debiet bezorgen. Vroeger werden deze onregelmatigheden in het debiet nog opgevangen door natuurlijke of kunstmatige vijverketens (zoals de Maalbeekvallei).

2.3. Orografie

Het gebied van de Brusselse regio ligt op de abrupte scheidingslijn tussen het Brusseliaan en het Paniseliaan die de grens vormt tussen het landschap van het Brabantse plateau en de lage Vlaamse heuvels.

Een Oost-West doorsnede van de Zennevallei, met een breedte van 1600 m. tot 1800 m., toont aan hoe sterk asymmetrisch haar oevers zijn. Terwijl de linkeroever een zachte helling van ongeveer 2% heeft, is de rechteroever met een hellingspercentage van meer dan 7% veel steiler. Deze asymmetrie is zowel te verklaren door de reeds vermelde verschillen in de geologische ondergrond als door periglaciale verschijnselen. Ook al bevindt de valleibodem zich op 17 m. hoogte, toch ligt het oostelijk plateau in het Zoniënwoud op meer dan 130 m. hoogte. Het westelijk plateau daarentegen overschrijdt echter nauwelijks 85 m. Aan weerskanten van de vallei bevinden zich hier en daar heuvels met een minder verstoord reliëf, maar ze worden soms diep doorsneden door bijrivieren van de Zenne zoals de Maalbeek, waarvan de vallei een gelijkaardig profiel vertoont.

2.4. Pedologie

De streek heeft zich ontwikkeld op bodems die voor meer dan 80% bestaan uit aeolisch leem dat gedurende de ijstijden werd afgezet. Het zijn A

leembodems met meestal een textuur-B-horizon, plaatselijk verbonden met zand- of zandleembodems.

Het Zoniënwoud beslaat een groot deel van het zuidwesten van de regio en wordt gekenmerkt door een bruine uitgeloopte bodem met textuur-B-horizon (A_{bc} en A_{Dc} leembodems).

3. Besluit

De eerste mensen, waarschijnlijk jagers tijdens het Moustertiaan van 70.000 tot 35.000 jaar geleden, moesten leren omgaan met een vrij lastige natuurlijke bodemgesteldheid. Pas met het opduiken van de neolithische nederzettingen zien we dat het fysisch milieu invloed begint te ondervinden van de menselijke aanwezigheid.

In het begin van de Middeleeuwen concentreert de bewoning zich in een bijzonder brede en moerassige alluviale vlakte van een kleine rivier met trage loop en zwak debiet, dat echter plots sterk kon toenemen. De abrupte hoogteverschillen (waarvan we nu nog een weerklank vinden in toponiemen zoals "Warmoesberg") die typisch zijn voor de hellingen van de Zennevallei, vormden een probleem voor de uitbreiding van de bewoning. De laagplateaus van middelmatige hoogte die de vallei omringen, worden overigens eveneens diep door bijrivieren doorsneden. Enkele woonkernen zoals Laken, Vorst en vooral Ukkel, zijn niet op de valleibodem gegroeid, maar ontwikkelden zich op de hellingen, veilig voor de overstromingen.

Elke belangrijke menselijke ontwikkeling brengt een minstens even belangrijke uitbuiting met zich mee van de omgeving waarin de mens zich vestigt. Dit gaat ook op voor de streek rond Brussel. Toch bevatte de bodem hier een rijk arsenaal aan mogelijkheden. Zo werd de drijfkracht die de bijrivieren van de Zenne ontwikkelden intensief uitgebuit. Er moeten dan ook talrijke graan-, olie- of poedermolens geweest zijn. Sporen hiervan vinden we nog terug op oude kaarten en in de toponymie, denken we alleen nog maar aan het aantal beken dat Molenbeek (minstens drie op de linkeroever), Maalbeek of Meulebeek genoemd werd.

De exploitatie van de ondergrond toont een grote verscheidenheid die in detail voor elke gemeente apart in haar respectieve atlas zal worden besproken. De beste bodems van de streek zijn de leembodems en bevinden zich op de plateaus en hellingen. Ze lenen zich uitstekend tot intensieve

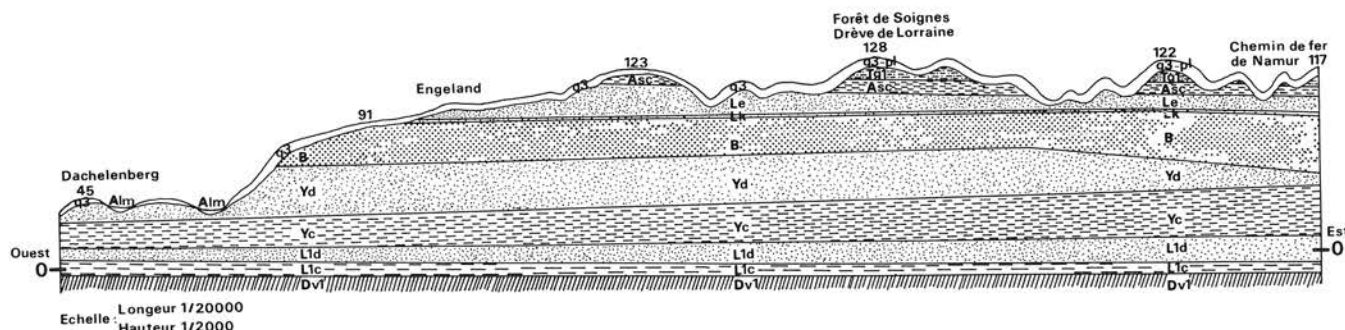
landbouw. Zo werden er op grote schaal graan en groenten verbouwd. Ondanks de regelmatige overstromingen, boden de valleibodems lange tijd uitstekende weidegronden.

Vanaf de Middeleeuwen tot in de 18de eeuw werd de Lediaanse steen intensief ontgonnen, ofwel aan de oppervlakte, ofwel in ondergrondse galerijen (zoals het Plateau van Solbos). De stenen werden onder andere gebruikt voor de bouw van de Sint- Michielskathedraal en de Abdij van Terkameren. Het Brusseliaan met zijn kalkachtige zand en breukstenen of met zijn kiezelhoudende zand was vooral geschikt om kalkstenen van te maken die in talrijke ovens werden verwerkt.

In de 20ste eeuw nog werd het Brusseliaan vooral voor zijn zand ontgonnen. Van deze zandgroeven

zijn nog vele sporen terug te vinden in de omgeving, maar vooral toch in de toponymie: Zavelplein en Zandstraat in Brussel, Zavelenberg in Sint-Agatha-Berchem. De roodbruin gekleurde, ijzerhoudende zandsteen van het Brusseliaan werd ontgonnen in Ukkel, Oudergem en in het Zoniënwood. Nog in Ukkel en in Sint-Lambrechts-Woluwe werd de Brusseliaanse kalk ontgonnen in de vorm van grote kalksteenblokken of als kalkhoudende zandsteen.

Deze ontginningen zijn in de vorm van grondophogingen nog goed te zien op de pedologische kaart. Zij hebben daar de oorspronkelijke topografie in aanzienlijke mate verstoord.

2. West-oost doorsnede van de gemeente Ukkel (naar M. MOURLON, Texte explicatif du levé géologique de la planchette d'Uccle n° 102, Brussel, 1910).

4. Bibliografie

- P.P. BONENFANT, Eerste contacten tussen land en mens, in A. SMOLAR-MEYNART en J. STENGERS, *Het gewest Brussel. Van de oude dorpen tot de stad van nu*, Brussel, 1989, pp. 20-35 (Gemeentekrediet, Historische uitgaven, reeks in 4°, nr. 16).
- C. CAMERMAN, Le sous-sol de Bruxelles et ses anciennes carrières souterraines, *Annales des Travaux publics de Belgique*, CVIII, 1955, 2, pp. 5-26; 1955, 3, pp. 51-64.
- C. CAMERMAN, Encore les anciennes carrières souterraines de Bruxelles - Comparaison avec les anciennes carrières de Paris, *Annales des Travaux publics de Belgique*, 1957, 4, pp. 63-70.
- Bodemkaart van België*, 1/20.000, bladen 87E, 88W, 88E, 101E, 102W, 102E, Gent, Centrum voor Bodemkaarten, 1951-1959.
- Geologische kaart van België*, 1/40.000, bladen 87, 88, 101 en 102, Brussel, 1893-1894.
- E. CIAVARINI AZZI, *Inventaire des découvertes archéologiques préhistoriques dans la région bruxelloise: Auderghem, Etterbeek, Kraainem, Wezembeek-Oppem, Woluwé-Saint-Lambert, Woluwé-Saint-Pierre*, Université libre de Bruxelles (onuitgegeven licentiaatsthesis), 1987-1988, pp. 109-118.
- F. CORIN, Données nouvelles sur le sous-sol primaire de la ville de Bruxelles, *Bulletin de la Société belge de Géologie, de Paléontologie et d'Hydrologie*, XLIV, 1934, pp. 302-308.
- L. DANCKAERT, Le cadre géographique, in J. STENGERS, *Bruxelles. Croissance d'une Capitale*, Antwerpen, 1979, pp. 13-18.
- P. GOUROU, L'Agglomération bruxelloise. Eléments d'une géographie urbaine, *Bulletin de la Société royale belge de Géographie*, LXXXII, 1958, pp. 3-83.
- P. HAESAERTS, Aspects de l'évolution du paysage et de l'environnement en Belgique au Quaternaire, in D. CAHEN en P. HAESAERTS (ed.), *Peuples chasseurs de la Belgique préhistorique dans leur cadre naturel*, Brussel, 1984, pp. 29-40.
- A. HEGENSCHIEDT, Le Site de l'Agglomération et de la Banlieue Bruxelloise, *Bulletin de la Société royale belge de Géographie*, 53, 1929, pp. 77-100.
- A. HOTYAT-MAYNE, Contribution à la géomorphologie de l'abrupt, limite occidentale du Bruxellien s.s., *Bulletin de la Société royale belge de Géographie*, LXXXIII, 1959, pp. 187-249.
- E. JUVIGNE, La stratigraphie du Quaternaire en Belgique. Etat des connaissances, *Annales de la Société géologique de Belgique*, 97, 1974, pp. 39-57.
- M. LERICHE, *Elément de géologie*, Brussel, 1947.
- A. LOMBARD, *Géologie de la Belgique*, Brussel, 1957.
- M.-L. PRICOLO, *Inventaire des découvertes préhistoriques dans la région bruxelloise: Bruxelles, Forest, Ixelles, Linkebeek, Saint-Gilles, Schaerbeek, Uccle*, Université libre de Bruxelles (onuitgegeven licentiaatsthesis), 1987-1988, pp. 170-183.
- PRODROME d'une description géologique de la Belgique (1954)*. Société Géologique de Belgique.
- A. RUTOT en E. VAN DEN BROECK, Le sol de Bruxelles à travers les âges géologiques, in L. HYMANS, *Bruxelles à travers les âges*, Brussel, s.d., I, pp. 13-39.
- J. STENGERS, Inleiding : het gewest Brussel, in: A. SMOLART-MEYNART en J. STENGERS, *Het gewest Brussel. Van de oude dorpen tot de stad van nu*, Brussel, 1989, pp. 12-17 (Gemeentekrediet, Historische uitgaven, reeks in 4°, nr. 16).
- R. TAVERNIER, Les formations quaternaires de la Belgique en rapport avec l'évolution morphologique, *Bulletin de la Société belge de Géologie*, LVII, 1948, pp. 606-641.
- J. VEREERSTRAETEN, Géologie de l'Agglomération de Bruxelles. Atlas permanent de l'Agglomération de Bruxelles, dl. 4, *L'Ecole et la Ville*, 7, december 1976, pp. 11-18.

II

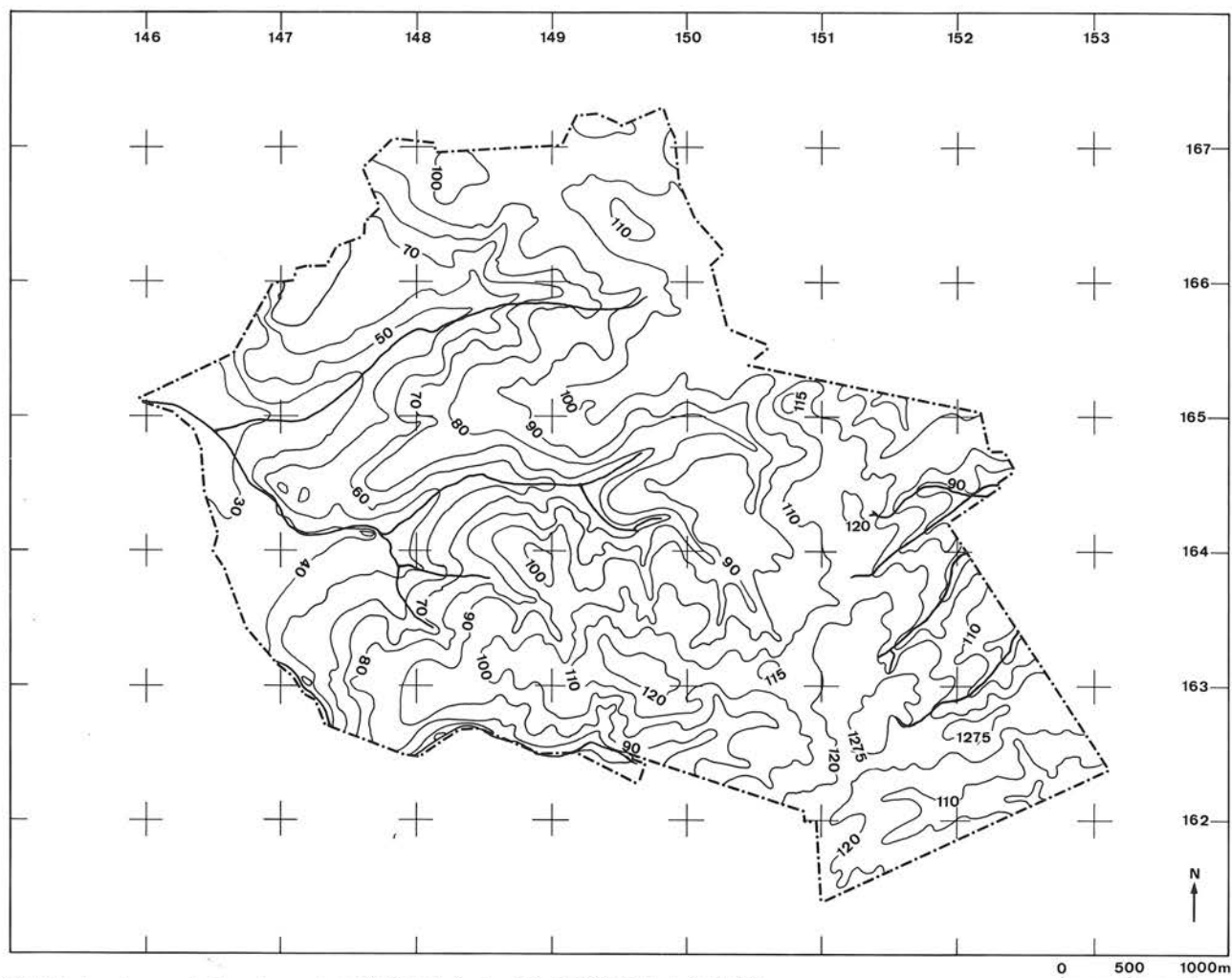
Het aardrijkskundige kader van de gemeente Ukkel

1. Inleiding

De gemeente Ukkel ligt ten zuiden van Brussel, Vorst en Elsene, ten westen van Watermaal-Bosvoorde, ten noorden van Sint-Genesius-Rode en ten oosten van Drogenbos. Ze maakt deel uit van het administratieve en gerechtelijke arrondissement Brussel.

Met een oppervlakte van 2.292 ha. (waarvan 450 ha. in het Zoniënwoud) en 77.369 inwoners (in 1976) is Ukkel de meest uitgestrekte gemeente van het Brusselse Gewest. De gemeente vertoont een onregelmatig, vierhoekig grondplan waarvan de noordelijke grens zich uitstrekt vanaf de omgeving van de *Hoogte Honderd* (wijk van *de Kat*) tot aan *de Bascule*. In het oosten volgt de grens het *Terkamerenbos*, de Terhulpsesteenweg,

de renbaan van Bosvoorde, daalt vervolgens in rechte lijn af naar het Zoniënwoud tot in het midden van de Bundersdreef. In het uiterste zuiden, vanaf de *Kleine Hut*, valt de gemeentelijke grens samen met de spoorweg Brussel-Charleroi niet ver van het station van Linkebeek aan de Verrewinkelbeek. Vervolgens loopt ze langs de vallei van de Linkebeek tot aan *Calevoet* en *Hoogte Honderd* via het *Neckersgat*, de gehuchten van *Stalle*, *Neerstalle* en de *Spijtigen Duivel*. De huidige grenzen zijn ontstaan uit de heerlijke grenzen van het Ancien Regime; deze van het Zoniënwoud werden echter pas in 1825 bepaald bij het vastleggen van de grondbelasting van de toenmalige eigenaar, de Société Générale.

3. Ukkel volgens de kaart van het N.G.I.B. (schaal 1:25.000, blad 31/7-8).

2. Oro-hydrografisch kader

2.1. Geologie

De geologische ondergrond van de gemeente Ukkel bestaat voornamelijk uit Tertiaire en Kwartaire afzettingen. Het substraat uit het Tertiaire tijdperk bevat formaties uit het vroeg Eoceen (Iepresiaan - kwartzand en klei), midden-Eoceen (Brusseliaan - zand en zandsteen) en laat Eoceen (Lediaan - fijn zand en zandsteen; Asschiaan - zeer kleiig zand) en Oligoceen (Tongeriaan - zand en kleiig zand). Uit het Kwartair stammen Pleistocene eolische leem en Holoceen colluvium en alluvium.

Wegens de erosie in het Kwartair zijn er alleen op de hoogste plaatsen van de gemeente nog resten te vinden van het Tongeriaan, het Asschiaan en het Lediaan. Het Tongeriaan is vooral aanwezig in de ondergrond van de hoogste punten van het Zoniënwoud (renbaan van Bosvoorde tot de *Kleine Hut*, deze laatste niet inbegrepen). De waterscheidingskam rust op de Asschiaanse terrassen (zichtbaar rond het gehucht *Langeveld*, op de grens van het bekken van de Ukkelbeek, evenals op de rand van het Zoniënwoud langs de Waterlooosesteenweg, vanaf *Diesdelle* tot aan de *Kleine Hut*) en de Lediaanse terrassen (vooral op het plateau van de *Sterrenwacht* en het *Verrewinkelbos*).

Het Brusseliaan-zand vormt de belangrijkste Tertiaire laag en dagzoomt vaak over grote gebieden in de westelijke helft van de gemeente waar het reliëf geaccidenteerd is. In Stalle bevindt het Brusseliaan zich rond de hoogtelijn van 50 tot 55 m.

De vochtige vlakten rond de gehuchten van Stalle en *Neerstalle* rusten op het Iepresiaan.

2.2. Hydrografie

Het hydrografische net van Ukkel behoort voor het grootste deel tot het Zennebekken uitgezonderd de vallei van de Steenputtedelle die uitmondt in de IJse, zijrivier van de Dijle. In de westelijke helft van de gemeente vormen drie beken drie afzonderlijke valleien die oost-west verlopen. Van noord naar zuid zijn dit de Ukkelbeek, de Geleytsbeek en de Verrewinkelbeek. Het niveau van hun bronnen komt overeen met het bovenste deel van de grondwatertafel dat rust op Iepresiaan zand-kleilagen.

2.2.1. Het bekken van de Ukkelbeek

De Ukkelbeek ontspringt ten zuiden van het *Zeecrabbekasteel* (tegenover het domein van de ambassade van het Gemenebest van Onafhankelijke Staten). Ze heeft een regelmatige loop en wordt geflankeerd door brede heuvels, die op sommige plaatsen een hoogte hebben van 90 tot 110 m. Dit is het geval tot aan de samenloop met de Geleytsbeek in het gehucht *Neerstalle*. De beek is vandaag volledig gekanaliseerd op het deel na dat door de *Groesenberg* vloeit tot aan de gemeente Drogenbos.

De Ukkelbeek volgt de De Frélaan, die in haar vallei is aangelegd. Ze stroomt voorbij de voet van de oorspronkelijke kern van Ukkel ter hoogte van de Heldensquare en volgt dan de Stallestraat tot aan de gemeentegrens. Ze voedde een vijverketen waarvan vandaag alleen nog de *Klipvijver* (niet ver van Stalle) en de vijver in de tuinen van de ambassade van het G.O.S., dicht bij de bron, overblijven.

2.2.2. Het bekken van de Geleytsbeek

De Geleytsbeek ontspringt in de buurt van *Diesdelle*. Ze stroomt door het oude domein van Carloo (Prins de Lignelaan, Sint-Jobplaats), volgt de Sint-Joblaan om via de moerassen van het *Broek* de lage vlakte van *Neerstalle* te bereiken. De Geleytsbeek mondt uit in de Zenne in

4. Zicht op de grote vijver van Sint-Job op de Geleytsbeek in het begin van de 20ste eeuw (foto, © A.C.L. Brussel).

Drogenbos, na samenloop met de Verrewinkelbeek. Ze telde vroeger 12 vijvers; waarvan er tot op vandaag vandaag nog 3 bestaan.

2.2.3. Het bekken van de Verrewinkelbeek

De Verrewinkelbeek stroomt aan de zuidelijke grens van de gemeente Ukkel. Ze ontspringt in het Zoniënwoud bij de *Kleine Hut*, stroomt vervolgens naar het westen en dan naar het noorden om in haar benedenloop (waar ze Linkebeek wordt genoemd na de samenloop met de Wijnboorebeek, de Jezuitenbeek en de Koekoekbeek) de gemeenten Ukkel en Linkebeek te scheiden. Alleen de noordelijke helling van haar vallei behoort daar nog tot Ukkel. Ze voedde 4 vijvers op het grondgebied van Ukkel.

De Linkebeek en de Geleystsbeek vloeien samen om de Melkrier te vormen. Deze daalt parallel met de Zandbeek af naar het zuiden. De Zandbeek ontspringt uit de Daekelenberg in Beersel. Uiteindelijk mondt de Melkrier uit in de Ukkelbeek

5. Zicht op de Verrewinkelbeek-Linkebeek op het einde van de 19^e eeuw (postkaart, verzameling Fr. VAN KALKEN).

die uitmondt in de Zandbeek. Dit hele hydrografische net mondt uit in de Zenne, ter hoogte van de lage, moerassige vlakten aan de grens van Drogenbos en Ruisbroek.

2.3. Orografie

De algemene orografie van de gemeente wordt beheerst door drie landschapstypes die zowel fysisch als naar bodemgebruik verschillen.

2.3.1. Het plateau

Het noorden, het oosten en het zuiden maken deel uit van het Brabantse plateau dat het zuiden van de Brusselse agglomeratie kenmerkt en de rechteroever van de Zenne domineert. Deze brede, Tertiaire schiervlakte die de Lediaanse, Asschiaanse en Tongeriaanse gronden heeft versneden, werd in twee erosiefazen diep ingesneden door de beken en hun zijbeken. De tweede faze heeft hun beddingen doen insnijden tot aan de basis van de Brusseliaan-zanden.

2.3.2. De valleien

Meest bepalend voor het reliëf zijn de drie oost-west-verlopende valleien van de Ukkelbeek, de Geleystsbeek en de Verrewinkelbeek. Hun steile hellingen zijn vandaag vaak minder scherp geworden door evolutie en noodzaken van de moderne stedenbouw. Toch zijn er in de lokale toponymie nog verwijzingen naar zoals bijvoorbeeld in *Groeselenberg* en *Kauwberg*.

De vallei van de Ukkelbeek wordt gedomineerd door heuvels van 90 tot 110 m hoogte terwijl haar bedding zich op minder dan 50 m bevindt. De zuidelijke kam van de vallei wordt afgebakend door de Groene Jagerlaan, de Sterrewachtlaan en de Dieweg.

Het uitzicht van de hellingen van de Geleystsbeek is sterk veranderd door menselijk toedoen. Het beekbekken wordt begrensd door kammen van gemiddeld 100 m hoogte (met als uitersten : 128 m bij de Stoeterijlaan en 40 m in de omgeving van *Calevoet*).

De kamlijn die de bekkens van de Geleystsbeek en de Linkebeek scheidt, loopt door een deel van het Zoniënwoud via de Twee Bergenlaan, de Prins van Oranjelaan en de Maréchal Neylaan. Vervolgens doorsnijdt de kamlijn het *Verrewinkelbos*, loopt over de plateaus van *Homborch* om vervolgens over te gaan in de lage, nabij gelegen vlakten van de Zennevallei in de

6. Zicht op het Crabbegat en Kamerdelle in het begin van de 20ste eeuw (foto, © A.C.L. Brussel).

richting van Drogenbos en *Calevoet*. Met een hoogte van 105 m is het *Verrewinkelbos* het hoogste punt van deze waterscheidingslijn.

2.3.3. De alluviale vlakte

Naar het westen toe, aan de benedenloop, worden de valleien van de drie beken veel breder. Ze monden uit in een grote alluviale, moerassige vlakte van 400 tot 800 m breedte. Deze vlakte wordt gescheiden van de Zenne door een smal interfluvium.

2.4. Pedologie

De bodems zijn gevormd op lemig en kleiïg colluvium en alluvium, eolische leem (loess) en zandsteenhoudend zand of Tertiaire klei.

2.4.1. Op de plateaus en de hellingen

Op de plateaus en de hellingen komen drie substraattypes voor: leem, zandleem en zand. De meerderheid van de leem- of zandleembodems hebben een gunstige afwatering dankzij de doorlaatbare ondergrond die bestaat uit Brusseliaan- en Lediaan zand en het uitgesproken reliëf. De droge zandgronden op de steile hellingen en de toppen kennen een zeer sterke afwatering.

Onder de bodems op leemgronden herkennen we volgende types: de *Aba(b)* bodems (leembodems met gevlekte textuur B-horizon) komen voor in het *Verrewinkelbos*, het plateau van *Engeland*, het *Terkamerenbos* en de hellingen van de kleine

valleien van het Zoniënwoud; de *Abc* en *ADc* bodems (leembodems met sterk gevlekte textuur B-horizon en licht of middelmatig gleyige leembodems met sterk gevlekte textuur B-horizon) zijn de meest talrijke in het Zoniënwoud en op enkele relatief kleine en onlangs ontgonnen percelen ten westen van dit bos. Deze *Abc* bodems zijn gepodzoliseerd ten gevolge van een sterke verzuring en uitloging aan de basis.

De zandleembodems komen vooral voor waar de Tertiaire lagen dagzomen. Ze worden bedekt met eolische leem gemengd met Tertiair zand. In Ukkel gaat het om *Lba*-, *sLba*- en *sLbx*- bodems (bodems op zandig substraat, beginnend op geringe diepte). Ze komen voor op de hoogtes ten zuiden van Sint-Job (buurtschap *Avijl*) en op deze van *Engeland*.

De zandbodems komen voor op het dagzomend Tertiair zand (vooral Brusseliaan maar ook Lediaan). Op het betreffende grondgebied hebben ze vooral het voorkomen van *Zbx*-bodems (*Verrewinkelbos*) en van *Zbf* bodems (met weinig uitgesproken humeuze of ijzerhoudende B-horizon - Cogenlaan).

2.4.2. In de valleien en depressies

De meest voorkomende bodems zijn bodems op leem, recent als colluvium en alluvium afgezet en soms rustend op lokale leem. De *Adp*- (op leem) en *Acp*- bodems (licht gleyige bodems op leem) treft men aan in de smalle depressies (de kleine valleien in het Zoniënwoud) en aan de rand van de

valleien (Geleytsbeek, aan de voet van het *Neckersgat* en Verrewinkelbeek-Linkebeek).

De bodems op zandleemsubstraat (types Lcp en Ldp) zijn beperkt tot de alluviale vlakte bij de westelijke grens van de gemeente (gehuchten *Stalle* en *Neerstalle*).

3. De veranderingen van het reliëf

De zand- en zandsteengroeven hebben het natuurlijke reliëf van de gemeente grondig gewijzigd. Talrijke heuvels van Brusseliaan-zand zijn intensief ontgonnen tijdens de 19de en de eerste helft van de 20ste eeuw. Het is vandaag moeilijk om een uitvoerige inventaris van deze ontginningen op te stellen wegens het gebrek aan informatie in de archieven. De exploitaties werden vanaf 1899 gereguleerd, op het moment dat ze reeds geleidelijk hun activiteiten in Ukkel afbouwden. In het landschap zijn de sporen ervan soms volledig uitgewist door stortingen en nivelleringen.

Er werden een twintigtal kleine en grote groeven geteld en met nauwkeurigheid op de *Kaart met de vernielingsgraad van de ondergrond* aangeduid. De belangrijkste zijn de zandgroeven van het gehucht van *de Kat*, deze van de *Kauwberg* en vooral deze gelegen tussen de *Coghenlaan*, de *Messidorlaan*, de *Boetendaellaan* en de *Floréallaan*. Laatstgenoemde was één van de laatste actieve zandgroeven en één van de belangrijkste van Brabant; er werden miljoenen kubieke meters zand ontgonnen tot 1938.

Ook de grote verkeerswegen hebben het natuurlijke landschap aanzienlijk veranderd. De aanleg, vanaf de Oostenrijkse periode, vereiste ophogingen en afgravingen. Het tracé van de *Alsebergse Steenweg* (1728) vergde belangrijke ophogingen in de vallei van de Ukkelbeek en even aanzienlijke afgravingen tussen het buurtschap *Spijtigen Duivel* en de *Globe*, aan de voet van *Calevoeten* in de vallei van de Linkebeek. Voor de aanleg van de *Brugmannlaan* (1871-1873) moesten de Brusseliaan-zanden tussen de *Floréallaan* en het *Vanderkindereplein* tot op grote diepte afgegraven worden. De *Waterloosesteenweg*, gebouwd op de oude "*Waelschweg*" onder de regering van de aartshertogen *Albrecht* en *Isabella*, werd voor een groot deel aangelegd op ophogingen aan de rand van het *Zoniënwoud*. In de loop der tijden werd zijn profiel voortdurend aangepast om de te sterke hellingen te verzachten. Zo werden in 1708

7. Panoramisch zicht op Ukkel vanaf het plateau van de Sterrenwacht in het begin van de 20ste eeuw (foto, © A.C.L. Brussel).

in *Diesdelle* meer dan vier meter aarde weggehaald over een afstand van 350 meter.

Ook sommige andere plaatsen in het hartje van de huidige stedelijke structuur werden in de loop van de tijd opgehoogd. Zo liggen de gronden rond de *Sint-Pieterskerk* vandaag meer dan drie meter hoger dan het oorspronkelijke niveau. Deze ophoging was noodzakelijk om het centrum van Ukkel te vrijwaren van de overstromingen van de Ukkelbeek. Voor het realiseren van de *Helensquare* werd meer dan tien meter aarde opgevoerd.

Tenslotte vereiste de aanleg van de spoorweg Brussel-Charleroi in 1869-1870 een uitzonderlijke ophoging om de valleien van de Ukkelbeek aan de Geleytsbeek te overbruggen. De lijn Brussel - Leopoldswijk - Halle, aangelegd tussen 1925 en 1928, loopt onder het *Zoniënwoud* door en overbrugt de vallei van de Geleytsbeek.

4. Besluit

Menselijke ingrepen hebben nergens in de Brusselse regio zo'n grote rol gespeeld als in de vorming van het moderne landschap van de gemeente Ukkel.

De belangrijke uitbreiding van noord naar zuid van de stedelijke zone op het einde van de vorige eeuw (de wijken van de *Brugmannlaan* en de *Churchillaan* werden vanaf 1870 verkaveld op initiatief van bankier G. Brugmann) werd voorafgegaan door een intensieve ontginning van de bodemrijkdommen. Dit gebeurde in talrijke steen- en zandgroeven waarvan het juiste aantal moeilijk te schatten is. De zo uitgegraven oppervlakten werden nadien opgevuld met stort of gewoonweg genivelleerd. Volledige heuvels

verdwenen op die manier definitief uit het landschap.

De tussenkomst van de mens in de degradatie van de leembodems in het Zoniënwoud met de monocultuur van de beuk, de onverantwoorde ontbossing van de dagzomende Tertiaire Brusseliaan-zanden en sommige ontginningsmethoden, hebben bodems die oorspronkelijk geschikt waren voor grote teelten (bodems op eolisch leem of leemachtig colluvium) of weinig intensieve teelten (zandleem-bodems) aanzienlijk verarmd. De gevolgen van de erosie, veroorzaakt door de ontbossing, zijn bijzonder ingrijpend in de delen van de gemeente met geaccidenteerd reliëf en in de delen die onlangs ontbost zijn.

5. Bibliographie

S. BARTIER-DRAPIER, J. GILISSEN, S. GILISSEN-VALSCHAERTS et S. PETIT, *Une commune de l'agglomération bruxelloise. Uccle. Géographie - Histoire du Moyen Age et des Temps Modernes*, Brussel, Université libre de Bruxelles, 1958, pp. 11-36.

Carte des sols de Belgique à l'échelle 1/20.000, Uccle 102W, Bruxelles, Institut cartographique militaire, 1959.

Carte topographique de Belgique à l'échelle 1/25.000, feuille Uccle-Tervueren 31/7-8, Bruxelles, Institut géographique national, 1979.

Carte géologique de Belgique à l'échelle 1/40.000, feuille 102 Uccle-Tervueren, Bruxelles, Institut cartographique militaire, 1894.

H. CROKAERT, *Evolution territoriale d'Uccle. Esquisse historique, Folklore et Archéologie*, Ukkel, 1958, pp. 1-8 et 15-25.

G. DESPY et A. DESPY-MEYER, Uccle, *Communes de Belgique. Dictionnaire d'histoire et de géographie administrative. Wallonie-Bruxelles*, 2, Brussel, 1980, pp. 1713-1714.

C. DE WAGTER, *Les rivières d'Uccle, Ucclesia*, 136, mai 1991, pp. 9-17.

A. LOUIS, *Carte des sols de Belgique. Texte explicatif de la planchette d'Uccle 102W*, s.l., 1959, pp. 84-90.

M. MOURLON, *Texte explicatif du levé géologique de la planchette d'Uccle numéro 102*, Brussel, Service géologique de Belgique, 1910.

Annex

Het Zoniënwood

Roger LANGOHR (Laboratorium voor algemene Bodemkunde, Rijksuniversiteit van Gent)

1. Inleiding

Het Zoniënwood is beroemd voor zijn “beukenkathedraal”. De hoge, kaarsrechte stammen met vrij kleine kronen garanderen aan de boswachter een maximale houtproductie. Dit massief is “ingeplant” in het hartje van de 8.000 vierkante kilometer als vruchtbaar bekende leemstreek van België. Deze streek is sinds eeuwen en lokaal zelfs sinds millennia een uitstekend landbouwgebied. Het Zoniënwood, als bos van maar liefst 43 vierkante kilometer in Midden-België, is uniek. Wetenschappelijk onderzoek heeft bovendien bewezen dat het van groot belang is voor de bodemwetenschappen: de bodem en het reliëf van het Zoniënwood getuigen van een meer dan 15.000 jaar lange evolutie.

2. Oro-hydrografisch kader

2.1. Geologie

De ondergrond van het Zoniënwood bestaat bijna volledig uit een 3 tot 5 meter dikke leemlaag. Op sommige plaatsen, vooral aan de voet van lange hellingen, kan deze laag 10 tot 15 meter dik zijn.

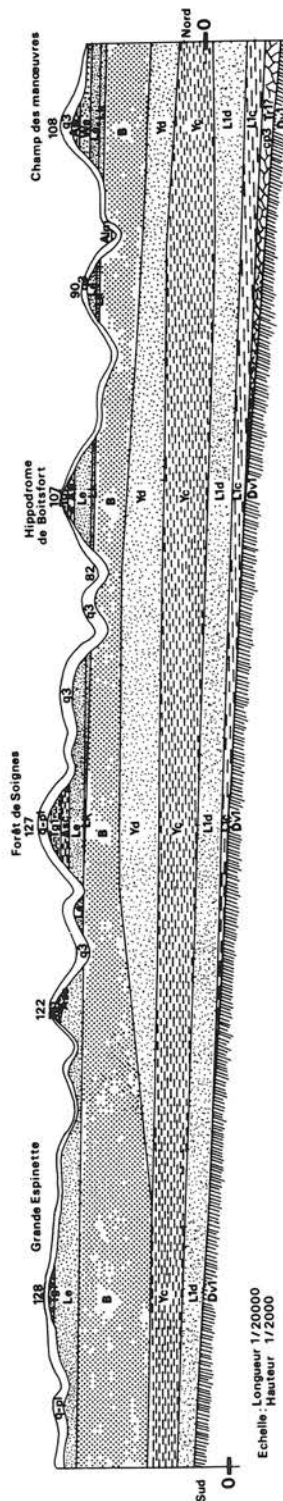
2.1.1. Het Kwartair (0 - ca. 2 miljoen jaar)

2.1.1.1. Het Holoceen (0 - 10.000 jaar)

Afzettingen uit het Holoceen zijn in het Zoniënwood zeer zeldzaam omdat er tijdens de laatste 10.000 jaar geen erosie heeft plaatsgevonden (cf. *infra*). Alleen op de bodems van kleine valleien en vooral stroomafwaarts van bronnen kunnen relatief recente afzettingen voorkomen. Deze afzettingen zijn altijd verbonden aan menselijke activiteiten (aanleg van vijvers, afwatering van de wegen naar de valleien...).

2.1.1.2. Pleistoceen (10.000 - ca. 2 miljoen jaar)

De “Brabantse” leem die in het Zoniënwood dagzoomt (het Zoniënwood bevindt zich in het centrum van de leemstreek van Midden-België) is eigenlijk loess (eolische afzetting met een overwegende leem-granulometrie) die werd afgezet tijdens de laatste ijstijd (Würm). Deze afzetting kan verscheidene meters dik zijn en bedekt bijna alle plateaus en zachte hellingen.

8. Noord-zuid doorsnede van het Zoniënwood (naar M. MOURLON, Texte explicatif du levé géologique de la planchette d’Uccle n° 102, Brussel, 1910).

Slechts op de vrij steile hellingen die naar het zuiden, zuidwesten, westen en noordwesten zijn blootgesteld, is deze bedekking afwezig. Tijdens de periodes van loessaanbreng was de wind inderdaad zo krachtig dat het stof zich op deze plaatsen niet heeft kunnen afzetten. Hier dagzomen vaak Tertiaire afzettingen die elders begraven zijn.

De oudste leemafzettingen van de laatste ("Haspengouw"-leem) of van vroegere ijstijden komen niet voor in deze streek, waarschijnlijk wegens de ingrijpende erosie tijdens diezelfde ijstijden.

Op vele plaatsen kan men op het contactniveau tussen de loess- en de daaronder liggende Tertiaire afzettingen een laag steentjes waarnemen. Dit grind bestaat vooral uit gerolde vuursteen, meestal kleiner dan 5 cm, en uit hoekige fragmenten van kiezelhoudende of ijzerhoudende zandsteen. Deze laag laat periodes van sterke erosie veronderstellen, waarschijnlijk in de ijstijd te situeren. De lichtste elementen zoals klei, leem en zand werden geërodeerd en zo konden de grotere elementen uit de Tertiaire afzettingen accumuleren aan de oppervlakte en een erosievloer vormen. De gerolde vuurstenen zijn de resten van de keien die zich oorspronkelijk in mariene afzettingen bevonden. De zandsteenfragmenten daarentegen, zijn resten van later in de mariene afzettingen gevormde zandsteenbanken.

2.1.2. Het Tertiair (2 - 55 miljoen jaar in de streek)

De Tertiaire afzettingen zijn zeer belangrijk want zij hebben de hydrologie en gedeeltelijk het reliëf van de streek bepaald. Het zijn vooral mariene afzettingen met zand, klei-zand of kleitextuur en ze komen voor in bijna horizontale lagen.

2.1.2.1. Mio-Plioceen (2 - 26 miljoen jaar)

Op de geologische kaart zijn geen afzettingen uit deze periode aangeduid. Nochtans werd lokaal van ijzerzandsteen gevonden, wellicht van Diestiaan-ouderdom. Sporen van deze afzettingen, die bijna volledig geërodeerd zijn, werd vermeld door Fr. Hubert tijdens de opgravingen van de neolithische nederzetting van *Bosvoorde-Vijvers*.

2.1.2.2. Oligoceen (26 - 37 miljoen jaar)

In het Zoniënwood komt alleen het Tongeriaan voor. Het gaat om klei-zand afzettingen die zich op de hoogste plaatsen van de streek bevinden. Vermits ze slecht doorlaatbaar zijn, kunnen ze de

oorzaak zijn van de aanwezigheid van tijdelijk grondwater (vooral in de winter en in de lente) op het centrale deel van sommige plateaus. Op het plateau bevindt zich dan een systeem van kunstmatige grachten. Dit draineert het plateau ter hoogte van de kruising van de Lorrainelaan en de Harasdreef. Het water bevoorraadt de kop van het kleine dal van de Vuylbeek. Deze zones met tijdelijk grondwater kunnen ook herkend worden door de talrijke gaten van ontwortelde bomen. Het tijdelijk grondwater kan een hoeve niet gedurende het hele jaar voorzien van water; er bestaat dus geen onmiddellijk verband tussen de aanwezigheid van een tijdelijke grondwatertafel (goed herkenbaar op de bodemkaart) en bewoning.

2.1.2.3. Eoceen (37 - 65 miljoen jaar)

Het Asschiaan bedekt slechts kleine oppervlaktes in de streek en is qua textuur en doorlaatbaarheid goed vergelijkbaar met het Tongeriaan.

Het Lediaan komt in bijna heel de streek voor onder de vorm van fijn zand dat oorspronkelijk kalkhoudend was maar dat in de streek van het Zoniënwood over het algemeen ontkalkt is.

Het Brusselianaan, een laag van 40 tot 50 m dikte, is verreweg de belangrijkste afzetting. Brusselianaan-zand is nogal grof van textuur, doorgaans niet ontkalkt en bevat lokaal soms kalkhoudende zandsteenbanken. Deze banken werden, vooral vanaf de 14de eeuw, ontgonnen voor de bouw van priorijen en kerken. De sporen van de groeven zijn vaak nog te zien op de valleiflanken, dikwijls in de buurt van priorijen zoals die van *Groenendaal* en het *Rood Klooster*. Meestal werd ook het zand ontgonnen dat in deze groeven boven op de zandsteenbanken lag. Op andere plaatsen, vooral in de buurt van Groenendaal maar ook op enkele plaatsen in Ukkel, is het zand samengeklit door ijzer en komt voor in de vorm van ijzerhoudende zandsteen. Dit ijzererts werd tamelijk intensief ontgonnen om een industrie van laagovens te bevoorraden, laagovens die midden in het bos gebouwd werden. Een duizendtal slakkenhopen, waaronder enkele op het grondgebied van Ukkel, getuigen van deze activiteit, waarschijnlijk te dateren in de tweede helft van het eerste millennium van onze tijdrekening.

De Iepresiaan-afzettingen kunnen opgesplitst worden in een zandige bovenste en een kleiige onderste helft. Het Iepresiaan dagzoomt nergens in het Zoniënwood maar de aanwezigheid ervan is zeer belangrijk. De onderste dikke kleilaag van

het Iepresiaan is de hoofdreden voor de aanwezigheid van een permanente grondwatertafel in de bovenste lagen van het Iepresiaan, die zelfs doordringt tot in het onderste deel van het Brusseliaan. Dit grondwater zorgde voor het ontstaan van alle permanente bronnen in de streek en wordt sinds het einde van de 19de eeuw geëxploiteerd ter hoogte van de waterscheidingslijn tussen de Zenne en de Woluwe (ter hoogte van de Lorrainelaan).

2.2. Hydrografie

De hoogte varieert van 60 m ter hoogte van het *Rood Klooster* tot 130 m naar de zuidwestelijke grens van het woud (Brassinelaan). De waterscheidingskam tussen de Zenne en de Dijle doorkruist het woud volgens een WZW-ONO richting en is op sommige plaatsen tot 120 m hoog. De Woluwe (Zennebekken) draineert het deel ten noordwesten van deze kam terwijl de IJse en de Zilverrivier (Dijlebekken) voor een groot deel het zuidwestelijke deel draineren. De bronnen van deze beken bevinden zich op een hoogte tussen 60 en 70 m. (niveau beïnvloed door Iepresiaanse klei).

Alhoewel de meeste bronnen zich bij de rand van het bos bevinden, bestaat er toch een tamelijk dicht net van valleien in de streek. De meeste van deze valleien zijn altijd droog. Op lokaal vlak kan een tijdelijke doorsijpeling voorkomen op de plateauranden met een Tongeriaan of Asschiaan substraat. Bij hevige buien is de afwatering in sommige valleien nogal turbulent, zelfs op een hoger niveau dan de bronnen. Dit water is echter geen "natuurlijk" water want het is afkomstig van de afwatering van het wegennet.

2.3. Een reliëf uit een ander tijdperk

Dat de meeste kleine valleien in het woud droog zijn is gemakkelijk te verklaren door de snelle en diepe doorsijpeling van het regenwater in de bodems en geologische lagen. Vertrekkend van het plateau, vertonen de kleine valleien een morfologie die wijst op de vroegere stroming van enorme hoeveelheden water aan de oppervlakte. In het gebied rond de top vertonen de valleitjes altijd een concaaf bekken. Verder stroomafwaarts, op de plaatsen waar het verval groter wordt, komt een V-vormig profiel voor. Nog verder stroomafwaarts, waar de helling van de valleibodem terug vermindert, verbreedt de vallei, wordt de valleibodem vlakker en begint de rivier te meanderen. Deze valleivormen komen vandaag voor in valleitjes waar geen of bijna geen water

meer stroomt. Ze vormen overblijfselen van vroegere klimatologische omstandigheden die volledig verschilden van de huidige. Vermits het klimaat gedurende de laatste 10.000 jaar slechts zeer weinig veranderd is, moet het reliëf van het woud een restant zijn van de laatste ijstijd.

De verschillende voordien beschreven valleivormen die in het woud aanwezig zijn, werden niet bewaard in het rurale landschap dat heel Midden-België domineert. Ze werden er gedeeltelijk of volledig opgevuld door afzettingen afkomstig van de erosie van de omliggende hellingen die regelmatig werden geploegd.

Het Zoniënwoud is wat dat betreft uniek : het vormt een getuige van het oorspronkelijke reliëf van de leemstreek, gevormd tijdens de periodes van afwisselend erosie en accumulatie van de laatste ijstijd, voor 10.000 jaar.

2.3. Pedologie

De Bodemkaart van België ("Ukkel, 102 W", 1953) leert ons dat meer dan 85% van het woud bedekt wordt door leembodems. De rest met meer zandige bodems.

De leembodem in het Zoniënwoud vertoont verschillende lagen of "pedologische horizons".

De bladerlaag aan de oppervlakte is meerdere centimeters dik vermits bladeren van de beuk en de eik slechts zeer langzaam desintegreren op deze bodems.

Onder de bladerlaag zit humus, een grijs-zwarte laag die slechts 3 tot 5 cm dik is en bestaat uit organisch materiaal dat afgebroken is en gedeeltelijk is met minerale aarde.

Van 5 tot 30-40 cm diepte bevindt zich een lichtgrijze horizon met boomwortels.

Van 30-40 cm tot ongeveer 110 cm diepte tekent zich een zeer compacte en harde horizon af met een meer grijs-bruine kleur. Deze compacte horizon ("fragipan" genoemd in de bodemkunde), vormt een zeer belangrijke hindernis voor de wortels in deze bodems. Ze wordt doorkruist door een reeks verticale bleke aders, maximaal enkele centimeters breed, die een structuur met verticale prisma's afbakenen, vorstwiggen genoemd. Deze vorstwiggen zijn kenmerkend voor een bodem die op een uitzonderlijk sterke wijze uitdroogt. Dergelijke omstandigheden worden bereikt tijdens een bijna permanente vorst. In de huidige stand

van de wetenschappen, kwam een dergelijk klimaat niet voor tijdens de laatste 10.000 jaar (het Holoceen). Rond het einde van de laatste ijstijd, ongeveer 10.000 tot 15.000 jaar geleden, heersten korte maar zeer strenge en droge periodes in onze streken. Vermits het leem ongeveer 20.000 jaar geleden werd afgezet is het dus zeer waarschijnlijk dat de vorstwiggen uit het tardiglaciaal dateren.

Vanaf 110 cm diepte wordt de kleur lichtbruin en de bleke vlekken verdwijnen. De compactheid vermindert duidelijk en de boomwortels die deze diepte bereiken vertakken zich en blijven vrij talrijk tot een diepte van 3 tot 4 meter. De bodem is dus uniek om een dubbele reden.

Ten eerste toont de humuslaag de afwezigheid aan van landbouw in deze streek tijdens de laatste eeuwen. De historische bronnen bevestigen deze vaststelling. De bodems van het Zoniënwoud zijn dus, het minst van al onze bodems in de Belgische leemstreek, verstoord geweest door menselijke activiteit.

De bijzondere structuur van de bodem tussen 30 en 110 cm. diepte vormt een tweede uniek facet. De oude kenmerken van de laatste ijstijd zijn hier bijna perfect bewaard. Deze sporen zijn vaak volledig verdwenen in de landbouwstreken wegens het erosieproces en de intense bioturbatie onder invloed van het gebruik van mest (vooral aardwormen en mollen).

3. Besluit

Het Zoniënwoud is als site uniek in België en West-Europa voor de bodemwetenschappen waaronder de pedologie (bodemkunde), de geomorfologie (studie van de morfologie van het landschap in functie van de geologische processen) de geologie alsook voor archeologen en historici. Hier, en alleen hier, kunnen de volgende fenomenen waargenomen en bestudeerd worden:

- . leembodems die, zelfs op de plateaus, nooit werden geploegd;
- . leembodems waarop nooit meststoffen zijn gebruikt;
- . leembodems die zeer weinig begraaasd werden;
- . leembodems die vanaf 35 cm diepte sporen vertonen van de laatste ijstijd en die dus meer dan 10.000 jaar oud zijn. Deze sporen zijn in de landbouwzones vaak volledig verdwenen door

erosie en bioturbatie (regenwormen en mollen). De activiteit van deze laatste wordt onder andere versterkt door het gebruik van mest;

- . kleine dalen waarvan het reliëf en de geomorfologie nooit de invloed van erosie hebben ondergaan die werd veroorzaakt door menselijke activiteit; ze dateren uit de laatste ijstijd;

- . het type bodem en het reliëf dat de eerste landbouwers van het Neolithicum zijn tegengekomen in België. Deze begonnen ongeveer 7.000 jaar geleden het bos te ontginnen.

- . perfect bewaarde menselijke sporen waarvan sommige meer dan 4.000 jaar oud zijn.

4. Bibliographie

Carte géologique de Belgique à l'échelle 1/40.000, feuille 102 Uccle-Tervueren, Brussel, Institut cartographique militaire, 1894.

R. LANGOHR et G. CUYCKENS, Une forêt aux pieds de "limon", sol et relief en Forêt de Soignes; des témoins uniques !, *Réserves Naturelles*, juin 1986, pp. 51-58.

R. LANGOHR et J. SANDERS, Les sols dégradés en Forêt de Soignes - un héritage autrichien ?, *La Forêt de Soignes, Art et Histoire des origines au XVIIIe siècle*, Brussel, 1987, pp. 99-103.

R. LANGOHR, Le Forêt de Soignes et les sciences de la terre, *La Forêt de Soignes*, Brussel, Conseil de Trois Fontaines, 1991, pp. 17-24.

M. MOURLON, *Texte explicatif du levé géologique de la planchette d'Uccle numéro 102*, Brussel, Service géologique de Belgique, 1910.

III

Historische samenvatting

1. Ukkel voor de Karolingische periode

1.1. De prehistorie

1.1.1. Het Paleolithicum

De gemeente Ukkel lag, net zoals de hele Brusselse regio tijdens de laatste ijstijd, op de grens van het bewoonbare gebied. De weinige overblijfselen van paleolithische nederzettingen getuigen van een discontinue menselijke bewoning tijdens de koudste fasen. De meeste archeologische vondsten bestaan uit resten van een “warme” fauna. Deze vondsten worden vaak gedaan tijdens de ontginning van zandgroeven (in Elsene en Schaarbeek). De oudste vuurstenen artefacten dateren uit het midden-Paleolithicum. Deze periode is de periode van de Neanderthal-mens en doorloopt de oudste fasen van het Weichseliaan d.w.z. ca. 70.000 tot 35.000 jaar.

Het enige vuurstenen artefact dat tot nu toe in Ukkel gevonden werd en dat kan toegeschreven worden aan dit midden-Paleolithicum is een Mousteriaan-afslag met een dikke witachtige patina. Deze werd gevonden tijdens de aanleg van het station van Linkebeek op de rechteroever van de Verrewinkelbeek. Enkele spitsen, schrabbers en afslagen, die eveneens uit het midden-Paleolithicum dateren, werden niet ver hier vandaan op het grondgebied van Sint-Genesius-Rode aan de oppervlakte gevonden.

Vanaf het Laat-Paleolithicum doet de Homo Sapiens Sapiens zijn intrede in Europa. De periode tussen 35.000 en 12.000/ 11.000 jaar geleden wordt gekenmerkt door verschillende opwarmings- en afkoelingsfasen (Würm II-III). Ze eindigt met een laatste opwarming binnen de ijstijden. Ook uit deze periode zijn slechts weinig archeologische getuigen gekend.

In het gehucht van *de Kat* in Ukkel ontdekte E. Delheid rond 1900-1902 resten van koude fauna in een zandgroeve aan de Balkanstraat. Ze dateren waarschijnlijk uit het einde van het laat Paleolithicum en bestaan uit beenderen van hert (*Cervus elaphus*) en sneeuwwolf (*Lagopus albus*).

1.1.2. Het Mesolithicum

Het begin van het Mesolithicum stemt overeen met het einde van de laatste koude schommeling (late Dryas, rond 8.000 voor onze tijdrekening). Het Mesolithicum zal drie à vierduizend jaar duren. De opwarming van het klimaat tijdens deze periode veroorzaakt grondige veranderingen in de flora en fauna. De steppen van de ijstijd die de aanwezigheid van het rendier bevorderden, ruimen plaats voor steeds dichtere bossen. Deze mildere omgeving vormt een uitstekend biotoop voor een aantal diersoorten zoals het hert en het everzwijn. Het veranderende biotoop beïnvloedt de levenswijze van de bewoners van onze streken die er hun levensonderhoud aan aanpassen. Pijl en boog worden steeds meer gebruikt voor de jacht die zich bijna uitsluitend afspeelt in het bos en niet meer in grote open ruimten zoals tijdens het Paleolithicum, toen het wild zich vrij langzaam in kuddes verplaatste. Om deze reden zijn de meest kenmerkende lithische voorwerpen uit het Mesolithicum de microlieten die als pijl-bewapening werden gebruikt (men vindt ook kleine schrabbers, stekers, enz...).

Het Mesolithicum is slecht gekend in Midden-België, zeker in het Brusselse waar de resten vooral uit de late fase schijnen te dateren. Behalve in de site van het *Neckersgat* in Ukkel, zijn de microlieten in het algemeen vermengd met Neolithische resten die in Brussel vrij veel voorkomen. Vooral het Midden-Neolithicum is sterk vertegenwoordigd. Volgens sommige auteurs zou deze vermenging getuigen van het voortbestaan van mesolithische groepen in deze periode van neolithisering. Waarschijnlijk heeft de vermenging ook te maken met de problematiek van oppervlaktevondsten waarbij lokatie, spreiding en densiteit van de vondsten zelden door de vindsters met nauwkeurigheid werden opgetekend.

Op twee sites in de gemeente Ukkel nl. de *Kleine Hut* en *Verrewinkel-Sint-Elooihoeve* vond men een dergelijk samengaan van Mesolithische en Neolithische artefacten. Andere gemengde nederzettingen werden aan het licht gebracht op de sites van *Woudmeester* en *Hertoginnedal* in Oudergem en de *Lindekemale molen* in Sint-Lambrechts-Woluwe.

Het *Neckersgat* gaat in de archeologische literatuur door voor de enige site uit de streek met, op het eerste zicht althans, homogeen Mesolithisch materiaal. Dit wordt gekenmerkt door de overvloedige aanwezigheid van schrabbers en pijlbewapening (trapezia en spitsen met geretoucheerde basis). Dit archeologische materiaal doet denken aan een laat-Mesolithicum van het RMS/B-type (Rijn-Maas-Schelde, rond 7.800-6.000). Bij dit materiaal bevinden zich echter ook voldoende artefakten van de Michelsberg-periode om hier ook een bewoning uit het midden-Neolithicum te kunnen vermoeden. Zijn ligging op een klein zandig plateau dat de vallei van de Zenne domineert maakt het *Neckersgat* tot de ideale lokatie voor een Mesolithische nederzetting.

1.1.3. Het Neolithicum

1.1.3.1. Het vroege Neolithicum

De overgang van het Mesolithicum naar het Neolithicum is in de Brusselse regio niet duidelijk.

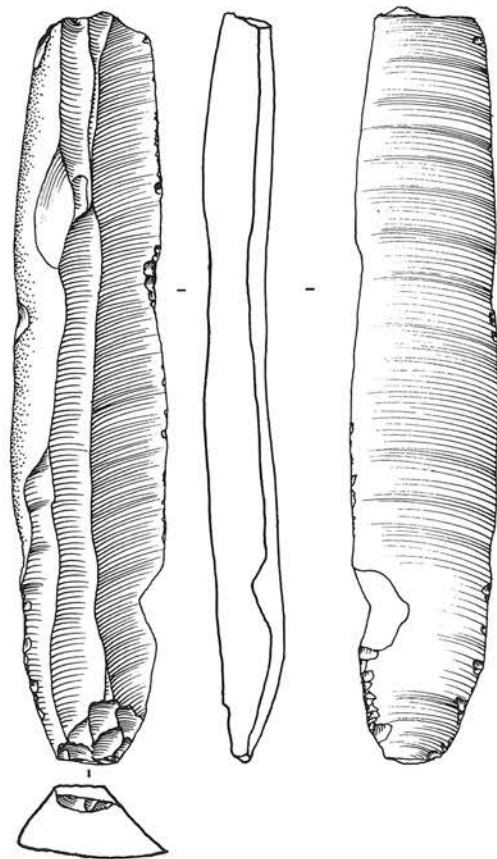
De eerste landbouwers komen in onze streken aan rond 6.000-5.500 voor onze tijdrekening. Ze behoren tot de Neolithische inwijkelingen die vanuit de Vruchtbare Sikkal in het Nabije Oosten, via de Balkan tot bij ons doordringen. Vanuit deze eerste Balkannederzettingen, verspreidt zich een nieuwe levenswijze, gebaseerd op de landbouw, die in Europa aanleiding geeft tot twee golven van sedentarische. Enerzijds worden de Middellandse Zee-kusten geneolithiseerd, meer bepaald de kusten van Frankrijk, Italië en Spanje en dit al omstreeks 7.000-6.500. De tweede golf vindt plaats in het bekken van de (midden-)Donau en bereikt de Rijnvallei rond 5.500-5.400 voor onze tijdrekening (in België rond 5.250).

In België vinden we vroeg-Neolithische sites op de leemplateaus ten noorden van Samber en Maas en de vallei van de Haine in het Scheldebekken. Twee verschillende maar gelijktijdige culturen maken in deze streken het vroege Neolithicum uit : de Bandkeramiek en de groep van Blicquy.

Tot op heden werd nog geen enkele vroeg Neolithische site ontdekt op het grondgebied van het Brussels gewest hoewel dit zich bevindt tussen de twee grote kerngebieden ervan in ons land, met name Luiks Haspengouw en west Henegouwen. Nochtans lijken sommige vuurstenen artefakten toch op een aanwezigheid van mensen te wijzen in die periode, ondermeer in Oudergem (Hertoginnedal) en vooral in Ukkel.

Vijf artefakten, vier klingen en een klingschrabber, verzameld door Graaf L. Cavens aan de rand van het Zoniënwood tijdens het verwezenlijken van de woonwijken in het oostelijk deel van de gemeente in het begin van de XXe eeuw, kunnen aan dit vroeg Neolithicum worden toegewezen. Details over deze vondst ontbreken helaas. Zowel de gebruikte vuursteensoorten als de gebruikte debitagetechniek laat toe deze artefakten toe te wijzen aan de Groep van Blicquy.

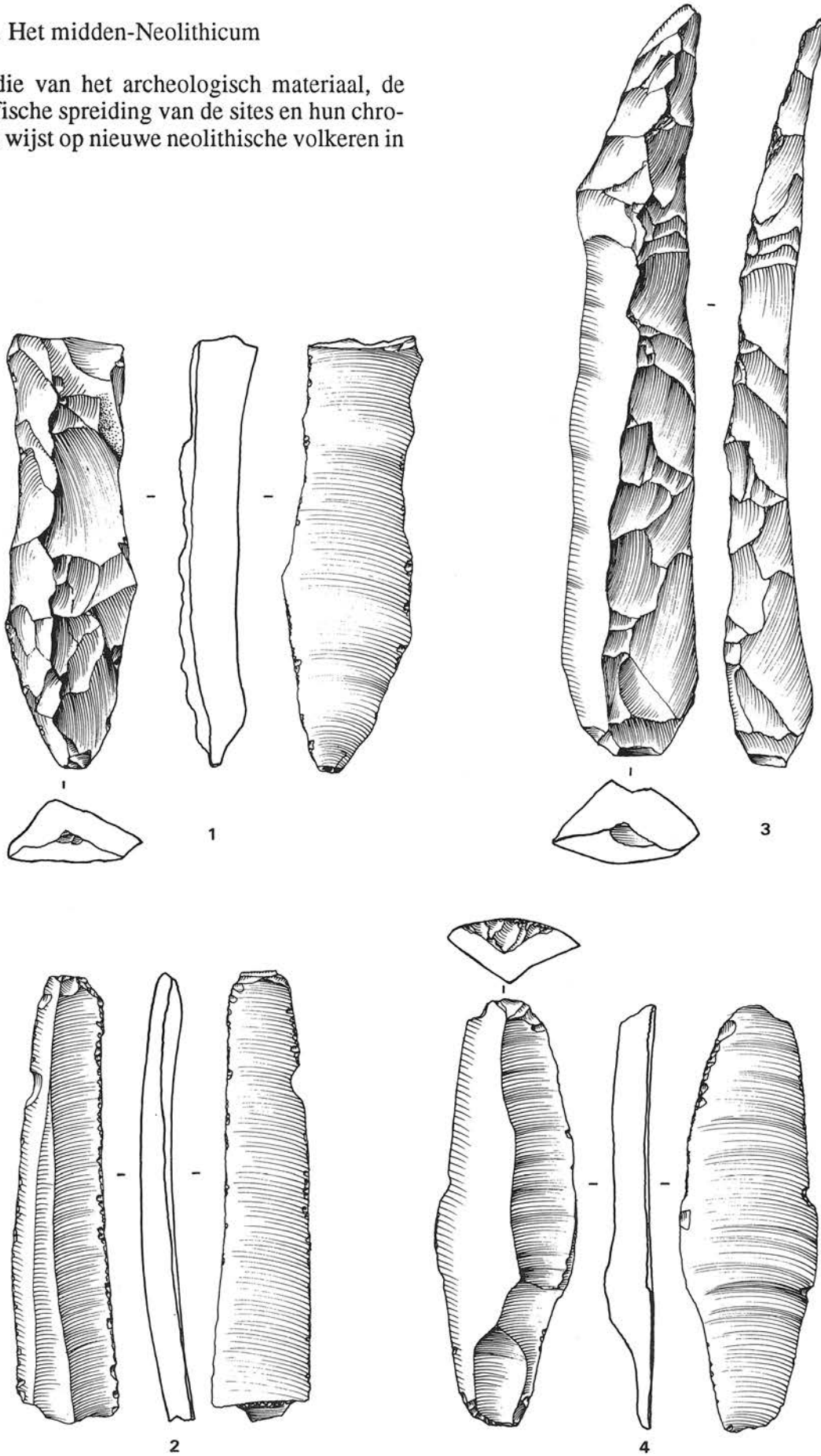
De aanwezigheid van de groep van Blicquy in het Gewest Brussel werd naar aanleiding van deze atlas van Ukkel bewezen. Voordien was deze groep enkel gekend in Henegouwen en aan de oostelijke grens van het spreidingsgebied van de Bandkeramiek in Haspengouw. Het lithisch materiaal omvat een groot aantal schrabbers maar geen enkel gepolijst werktuig; de ensembles bevatten veel klingen (drukafhakingen). Deze techniek verzekert tegelijk een grote productiviteit van de kern en mooie, regelmatige klingen. De kling wordt afgehaakt door middel van een benen spits die vastgemaakt is aan een soort "kruk" waarop de bewerker een druk uitoefent met de borst. Zowel de afslagbijl als de beitel verschijnen in deze periode.

9. Vuurstenen klingfragment (Vroeg Neolithicum, «Bij het Zoniknwood»). Schaal 1/1.

1.1.3.2. Het midden-Neolithicum

De studie van het archeologisch materiaal, de geografische spreiding van de sites en hun chronologie wijst op nieuwe neolithische volkeren in

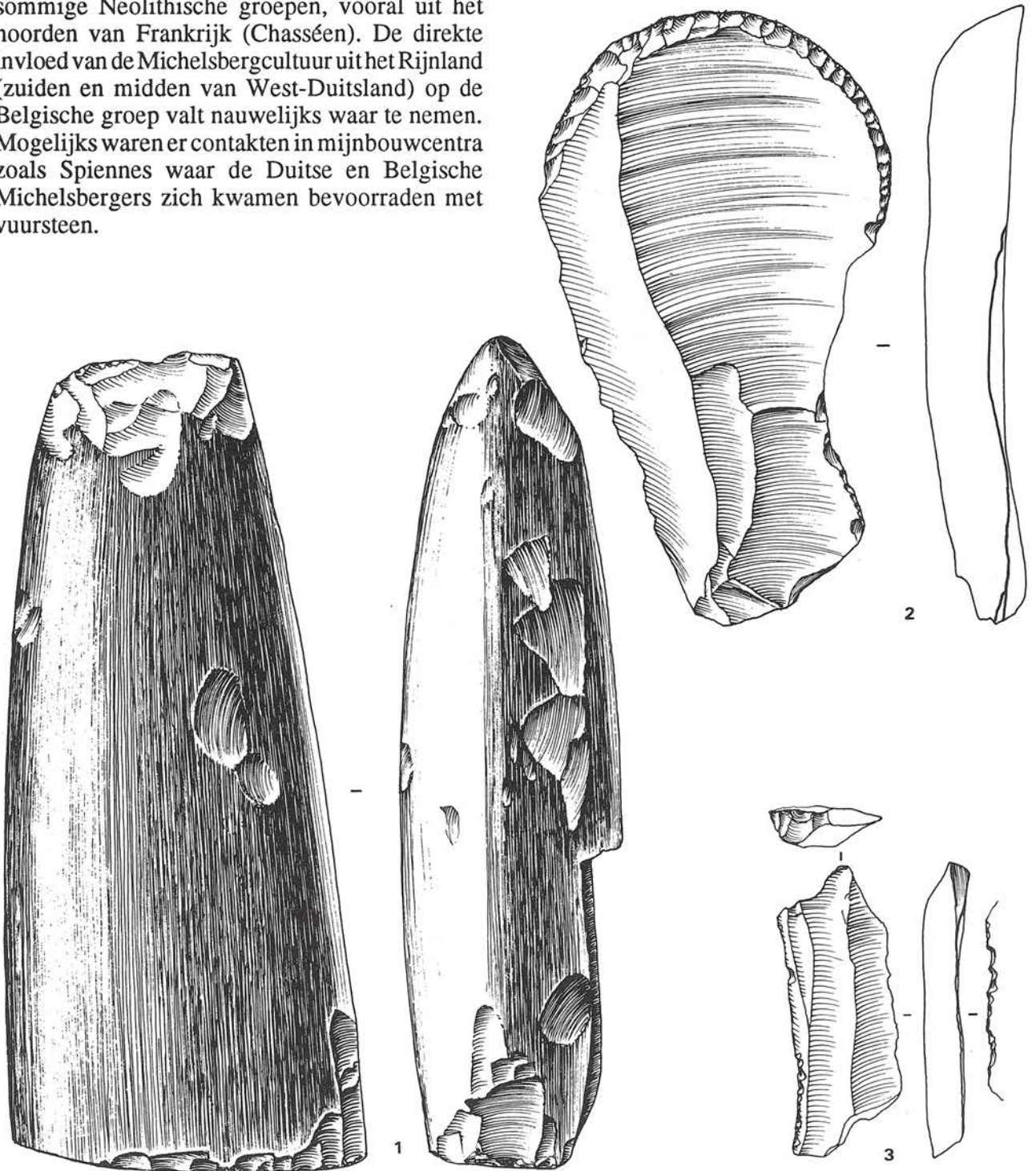

10. Klingfragmenten (1-2), kernrandkling (3) en schrabber op klingfragment (4) in silex (Vroeg Neolithicum, «Bij het Zonikwoud»). Schaal 1/1.

onze streken rond 4.250 voor onze tijdrekening. Deze volkeren kwamen waarschijnlijk uit het noorden van Frankrijk. Ze vestigen zich eerst in Henegouwen en zullen zich later verspreiden over heel de Belgische leemstreek.

Die nieuwe cultuur, door archeologen Michelsbergcultuur gedoopt (naar een versterkte site in de buurt van Baden) en zal zijn stempel drukken op het hele midden-Neolithicum en is sterk beïnvloed door veelvuldige contacten met sommige Neolithische groepen, vooral uit het noorden van Frankrijk (Chasséen). De directe invloed van de Michelsbergcultuur uit het Rijnland (zuiden en midden van West-Duitsland) op de Belgische groep valt nauwelijks waar te nemen. Mogelijks waren er contacten in mijnbouwcentra zoals Spiennes waar de Duitse en Belgische Michelsbergers zich kwamen bevoorraden met vuursteen.

Deze Michelsbergvolkeren komen aan in streken die nog bevolkt waren door de Mesolitische jagers. De aanwezigheid op sommige sites van microlieten getuigt van waarschijnlijk vreedzame betrekkingen met ruilhandel. De versterkingen van de Michelsbergcultuur lijken nochtans te wijzen op minder vreedzame omstandigheden, wellicht te wijten aan de verregaande vernietiging van het natuurlijk milieu van deze jagers-verzamelaars door Michelsberglieden, die aan

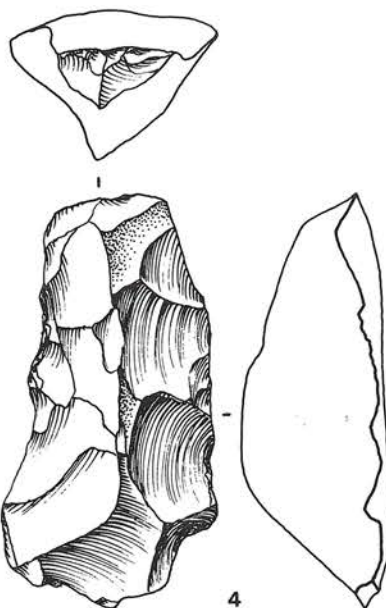
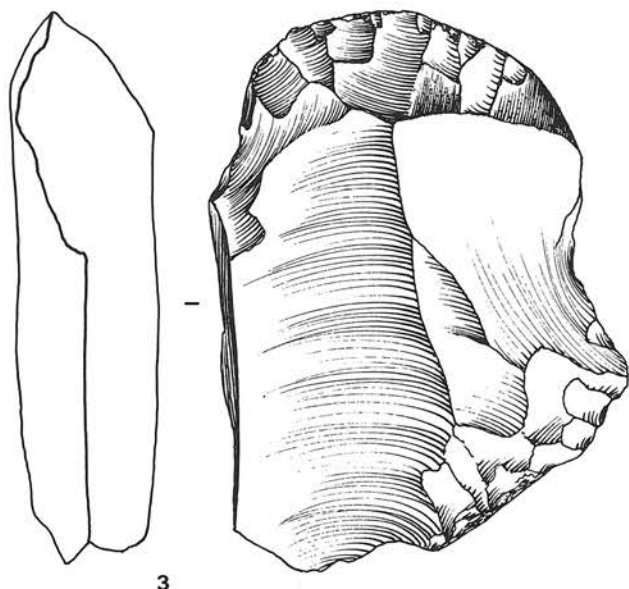
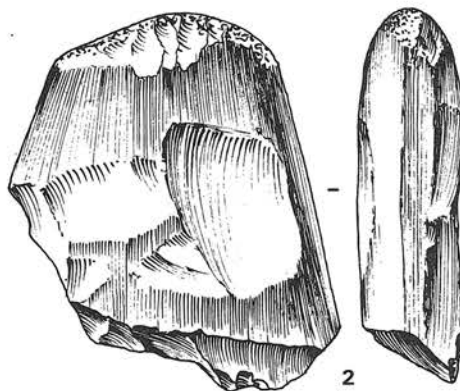
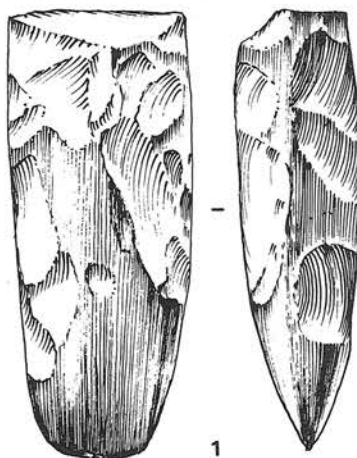
11. Gepolijste bijl (1), schrabber op afslag (2) en boor (3) in silex (Midden Neolithicum, «Bij het Zonikwoud»).
Schaal 1/1.

landbouw wilden doen en daarvoor hele streken ontbosten.

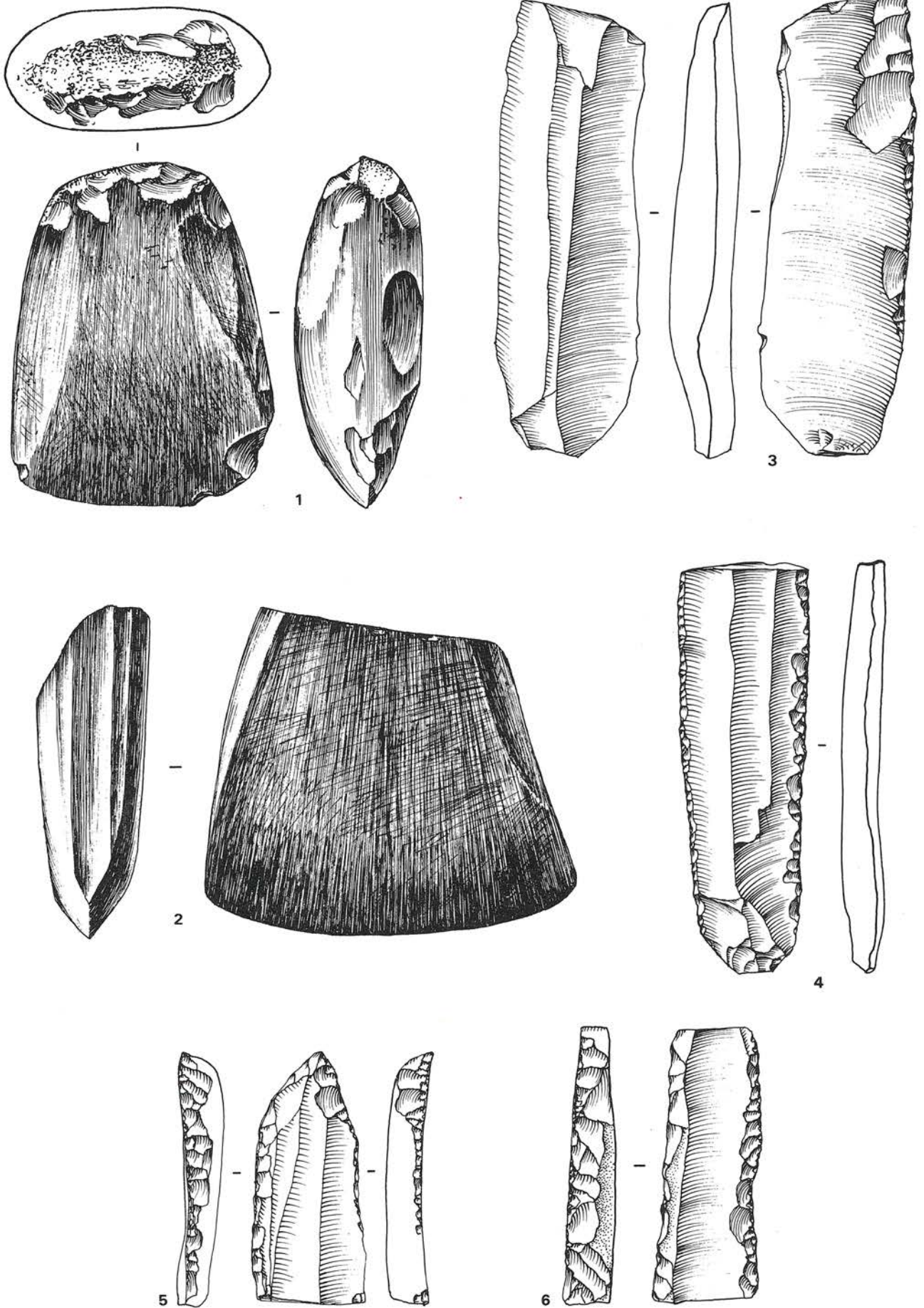
De best gekende sites liggen in Henegouwen en in het noorden van Frankrijk. De kolonisatie van centraal- en noord-België is minder of slecht gekend. Ze zou in ieder geval van latere datum zijn (rond 3.800 voor onze tijdrekening). Het is echter moeilijk om te achterhalen of de huidig gekende geografische spreiding van de sites overeenstemt met een prehistorische werkelijkheid.

In het Gewest Brussel werd geen enkele nederzetting opgegraven, behalve de vindplaats van *Bosvoorde-Vijvers* die opgegraven werd in het begin van de jaren '20 en tussen 1969 en 1978. De spreiding van Michelsbergnederzettingen is dus vooral gekend aan de hand van talrijke oppervlaktevondsten. Zowel de inplanting van de nederzettingen als de lokatie van geïsoleerde vindplaatsen getuigen van een voorkeur voor hoogtes, aan de rand van rivieren en valleibodems. In totaal zijn er niet minder dan vijftig sites en vindplaatsen gekend. Ze liggen verspreid in de bekken van de Zenne, de Woluwe, de Maalbeek en hun zijrivieren.

De gemeente Ukkel heeft een zeer groot aantal voorwerpen uit het midden-Neolithicum opgeleverd. Het gaat hier uitsluitend om oppervlaktevondsten, geen enkele site werd opgegraven. We vermelden een tiental geïsoleerde vondsten en sites. Het extreme zuiden van de gemeente kende een dichte bewoning : drie nederzettingen die te oordelen naar de hoeveelheid

12. Fragmenten van een gepolijste beitel (1), een gepolijste bijl (2) en schrabbers op afslag (3-4) in silex (Midden Neolithicum, «Heuvels»). Schaal 1/1.

13. Gepolijste bijl (1), bijlfragment (2) en geretoucheerde klingen (3-6) in silex (Midden Neolithicum, «Kleine Hut»)
Schaal 1/1.

materiaal (meer dan achthonderd artefakten) vrij uitgestrekt moeten zijn geweest. Deze drie sites strekken zich uit over zanderige kammen op de noordelijke flank van de vallei van de Verrewinkelbeek : rond het gehucht van *Verrewinkel* ten oosten van de *Sint-Elooihoeve*, ten oosten van het *Verrewinkelbos*, op de helling van een hoogte die de Blucherlaan domineert, en aan de Hagedoornlaan. Prospecteurs vermelden vondsten van talrijke vuurstenen artefakten die meestal in de zanderige zone van de plateaus werden ontdekt. Het geheel getuigt van een dichte bewoning in de vallei van de Verrewinkelbeek-Linkebeek. De artefakten die ontdekt werden in de wijk van de Koninklijke Sterrenwacht van België of net achter de gebouwen van deze instelling laten op dit plateau een vrij dichte bewoning vermoeden. Het ligt op de waterscheidingslijn tussen de bekkens van Ukkelbeek en de Geleytsbeek. Drie sites vertonen tegelijk een mesolithische en neolithische bewoning: het *Neckersgat*, de *Kleine Hut* en *Verrewinkel-Sint-Elooihoeve*.

Verschillende toevallige vondsten of kleine ensembles kunnen met nauwkeurigheid gesitueerd worden in het *Fort-Jaco* (twee gepolijste bijlen), op de *Groeselenberg* (fragment van een polijststeen), Godshuizenlaan (schrabber), Stoeterijlaan (twee schrabbers), in het Vergaarbak van het Zoniënwood (gepolijste bijl), in de *Spijtigen Duivel* (twee onafgewerkte bijlen), op gronden tegenover het station van Ukkel-Stalle, boven de Kersbeeklaan (schrabber en afslagen) en in de zuid-oostelijke hoek van de W.

Churchilllaan en de E. Cavellstraat (gepolijste bijl).

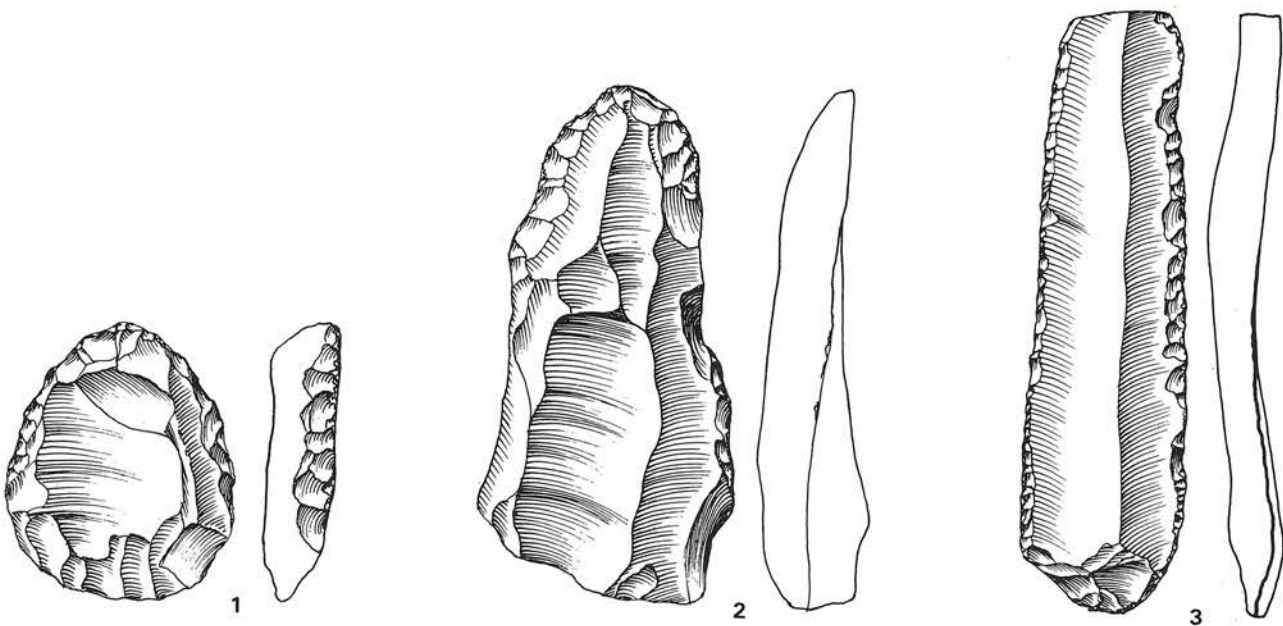
Een aantal oppervlaktevondsten kunnen niet gesitueerd worden. Tweënzeventig artefakten werden gevonden door G. Cumont in *Calevoet*, in de *Campagne des Jésuites*. Dit buurtschap wordt alleen vermeld in de inventaris van de verzameling in het Musée Curtius en verder op geen enkele kaart of document. Er worden ook voorwerpen vermeld op de De Frélaan en aan de rand van het Zoniënwood, langs de Dieweg, in Sint-Job, de Dolezlaan, in *Diesdelle* en op de *Zandberg*.

1.1.3.3. Het laat Neolithicum

Het late Neolithicum begint in de loop van het 4de millennium, na de Michelsbergcultuur. Vondsten uit deze periode lijken op het eerste zicht zeldzaam in het Brusselse. Er zou sprake kunnen zijn van een hergebruik van materiaal uit het midden-Neolithicum. Er bestaat dan ook een grote kans dat sommige sites, die aan de Michelsbergcultuur worden toegeschreven ook later nog bewoond zijn geweest.

Pijlsneden zijn tot nu toe afwezig; de gevleugelde pijlpunten vormen zowat het enige archeologische materiaal dat toegeschreven kan worden aan het laat-Neolithicum. Enkele hiervan kunnen echter ook uit de Bronstijd dateren.

De situatie van Ukkel verschilt niet van deze in de rest van de streek. Er werden drie gevleugelde pijlpunten gevonden met de rest van het

14. Schrabber op afslag (1) en fragmenten van geretoucheerde klingen (2-3) in silex (Midden Neolithicum, *Calevoet* «*Campagne des Jésuites*»). Schaal 1/1.

Michelsbergmateriaal op de sites van het *Neckersgat* en de *Kleine Hut*, de derde werd toevallig gevonden in een holle weg aan de rand van de Alsebergse Steenweg, niet ver van de *Spijtigen Duivel*.

1.2. De Metaaltijden

1.2.1. De Bronstijd (2000-700)

De Metaaltijden blijven de slechtst gekende periode in de streek rond Brussels.

De metaalbewerkingstechniek verschijnt in het Nabije Oosten tussen het 8ste en het 7de millennium. De produktie van brons door het legeren van koper en tin komt in West-Europa op rond 2000-1800. Door het ontbreken van koper en tin in onze streken en de noodzakelijke invoer van de grondstoffen zijn er geen sporen van metallurgie voor 1500.

De bronzen stukken uit Brussel zijn schaars en zouden er via ruilhandel terecht zijn gekomen. Het betreft twee hulsbijlen waarvan één “in de omgeving van Brussel” is gevonden en de andere in het *Kattepoel* in Schaarbeek.

Het gebruik van metaal heeft de levenswijze van de inwoners niet fundamenteel gewijzigd. De economie blijft gebaseerd op landbouw en veeteelt. De handel op lange afstand (noodzakelijk geworden voor het aanschaffen van ertsen) zal steeds belangrijker worden door de zoektocht van de mensen naar ertsen en de verspreiding van afgewerkte produkten. Dit zal nieuwe culturele uitwisselingen met zich meebrengen.

Tijdens de late Bronstijd (1200-750 voor onze tijdrekening), verschijnt een nieuw grafritueel. Het zal zich vanuit Centraal-Europa verspreiden ten noorden van de Alpen. Waarschijnlijk via het Rijnbekken treedt dit ritueel bij ons in voege rond 1100 voor onze tijdrekening. De doden worden verbrand op een brandstapel en de assen worden in een urne of in een zak uit vergankelijk materiaal bijgezet in platte graven. Deze graven zijn in grote necropolen gegroepeerd die Urnenvelden genoemd worden. Deze benaming werd nadien uitgebreid over de volkeren dit grafritueel gebruikten.

Een toevallige ontdekt graf in Ukkel in een zandgroeve op de hoek van de Coghenlaan en de Floréallaan schijnt tot deze beschaving te behoren. Zoals vaak voorkomt, bevatte de urne, met vingerindrukken versierd aan de basis van de

hals, een kleine bijkomende vaas, in dit geval een kopje. Het geheel wordt gedateerd op het einde van de Bronstijd of het begin van de IJzertijd (Hallstatt B-C - 800-600 voor onze tijdrekening).

1.2.2. De IJzertijd

Uit de eerste IJzertijd of Hallstattperiode (700-475 voor onze tijdrekening) zijn slechts zeer weinig resten in de streek bewaard gebleven. Enkel de site van de *Kattepoel* in Schaarbeek heeft enkele voorwerpen opgeleverd die overigens slecht beschreven zijn en sindsdien gedeeltelijk verloren. Geen enkel overblijfsel uit deze periode werd tot vandaag vermeld in Ukkel.

De tweede IJzertijd of La Tèneperiode (475-eind 1ste eeuw voor onze tijdrekening) is gelukkig beter gekend; vooral de laatste fase (La Tène III). De beginfasen zijn afwezig ondanks de talrijke resten in het oosten van Brabant.

Vermeldenswaard zijn enkele bewoningen uit de La Tène III periode in verschillende Brusselse gemeenten zoals het *Sint-Annaveeld* in Anderlecht en het *Laekenveld* Sint-Jan-Molenbeek.

De top van het plateau van het *Neckersgat* wordt op het einde van de IJzertijd bewoond. Ophogingen in het terrein die vandaag nog vrij goed zichtbaar zijn, omringen een driehoekige ruimte van ongeveer één hectare, nu het domein van het Koninklijk Atheneum van Ukkel. Opgravingen van P. Claes hebben kleine kuilen van een meter diameter aan het licht gebracht. Deze waren gevuld met zwarte aarde, bewerkte vuurstenen, enkele stukjes houtskool en vooral fragmenten van vaatwerk. Indien de toeschrijving van de versterking van het plateau aan het einde van de La Tèneperiode bevestigd wordt, zou het hier om de enige gekende versterking uit de IJzertijd in het Brusselse gaan.

1.3. De Romeinse periode

In tegenstelling tot dat van Parijs of Londen, stelt het Romeinse verleden van Brussel weinig voor. De lokatie in de valleibodem, ver van de grote verkeersassen en aan de rand van een rivier waarvan de rol in die tijd niet erg belangrijk moet zijn geweest (hoewel vandaag nog slecht gekend), was weinig aantrekkelijk. Enkele alleenstaande vondsten waaronder een kleine glazen aryballos, gevonden in de buurt van het Sint-Gorikspein en drie munten van het hoge Keizerrijk, bevestigen nochtans dat de eilanden in de Zenne regelmatig bezocht werden.

De streek van Brussel ligt op het grondgebied van de Nerviers waarvan Bavai de hoofdstad was. Brussel lag ver van de grote Romeinse steenwegen die ons land doorkruisten. De weg Bavai-Utrecht door de gehuchten van Kester en Asse lag twintig kilometer westwaarts. Er liep in het noorden een kleine weg tussen de Romeinse *vicus* van Elewijt en die van Asse.

De dichte Romeinse bewoning is dus uitsluitend landelijk. Ze strekt zich uit over de vruchtbare plateaus die geschikt zijn voor graanteelten in de vallei van de Zenne, de Maalbeek en de Woluwe evenals hun zijrivieren. De bewoning geniet meestal van een gunstige ligging en is ingeplant waar water voorhanden is. De bewoning bestaat uit gronddomeinen (*fundi*) die gericht zijn naar de dichtstbij zijnde gehuchten zoals Asse en Elewijt.

De bewoning het *Neckersgat* zou dateren uit de eerste decennia van onze tijdrekening. Binnen het domein van het Koninklijk Atheneum werd in een vijf meter lange gracht materiaal gevonden van voor de heerschappij van keizer Claudius (gebruiksaardewerk, *terranigra* en *rubra*, munten van Augustus en twee fibulae uit het begin van de 1ste eeuw van onze tijdrekening). Verder zijn er kleine kuilen en paalgaten, verspreid en zonder enige zichtbare organisatie. De Romeinse bewoning is beperkt, zowel in ruimte en als in tijd en situeert zich in het begin van onze tijdrekening. Ze zou gevolgd zijn op een late ijzertijdbewoning. Twee kilometer meer naar het westen, in Drogenbos aan de oever van de Zenne in het gehucht *De Lampe*, werden andere bewoningssporen uit het begin van de Romeinse tijd ontdekt.

In het Brusselse, zoals in de rest van het land wordt de bewoning pas dicht in het begin van de heerschappij van de Flavische keizers (69-96). Er ontstaan veel grote en kleine landbouwbedrijven. De hoog gelegen gronden worden gebruikt voor akkerbouw, de lage als weiland. Buiten de opgraving van een villa vermeldt de, doorgaans oude, archeologische literatuur in elke gemeente één of meerdere concentraties van dakpannen en fragmenten van verschillende materialen. Dit zijn de laatste getuigen van bewoning, aan het licht gebracht door het ploegen.

Op het grondgebied van Ukkel zijn de Romeinse vondsten schaars; ze getuigen echter van een bewoning van de gemeente tijdens het hoge Keizerrijk (2de en 3de eeuw). Op het einde van de vorige eeuw wordt een, volgens het relaas van de ontdekker, vrij belangrijke bewoning vermeld op

de gronden tegenover het station van Ukkel-Stalle. Verschillende concentraties dakpannen, maalstenen en potscherven wijzen op de aanwezigheid van een villa. Deze was ingeplant halverwege de helling van de hoogte die het gehucht van Neerstalle naar het westen domineert. G. Cumont ontdekte er in 1899 een zeer mooie intaglio op rode jaspis met de voorstelling van een dansende naakte faun. Deze vaas in fumée grijs aardewerk werd gevonden tijdens de graafwerken bij de aanleg van de spoorweg van Brussel-Charleroi en zou verband kunnen houden met deze villa. De vaas is volledig en zou uit een graf op de grens van haar *fundus* kunnen komen. De *Groeselenberg* lijkt ook wat bewoning te hebben gekend waarvan alleen enkele scherven, gevonden door E. Delheid, tot ons zijn gekomen.

Andere getuigen van de Romeinse bewoning van Ukkel zijn alleenstaande vondsten zonder nauwkeurige lokalizing: het gaat om een kleine bronzen armband uit het Fort Jaco en een intaglio op kornalijn met de voorstelling van Fortuna uit *Verrewinkel*.

In verschillende gemeenten verraadt de lokale toponymie de aanwezigheid van tumuli, de materiële bewijzen echter ontbreken. In Ukkel is dit ondermeer het geval voor het *Tomberghof* dat verder slechts een eenvoudig buurtschap schijnt te zijn.

De periode na de Germaanse invallen op het einde van de 3de eeuw en tijdens het herstel van het keizerrijk door de keizers Diocletianus en Constantijn is zeer slecht vertegenwoordigd in het Brusselse. Vanaf de 4de eeuw zijn het voornamelijk munten die bewaard zijn gebleven zoals deze van Constantius (358-361) en Julianus (361-363). Deze munten werden gevonden in Ukkel op de Maréchaldruff in het Zoniënwoud.

1.4. De Vroege Middeleeuwen

De periode van het late Keizerrijk tot het einde van de 10de eeuw wordt in Brussel tegelijk gekenmerkt door de zeldzaamheid van de beschikbare historische bronnen, hun moeilijke interpretatie en de weinig talrijke materiële bewijzen door het ontbreken van archeologische opgravingen.

De Merovingische periode (vanaf ongeveer 500 tot het midden van de 8ste eeuw) is vooral gekend dank zij het ontdekken en opgraven van necropolen zoals deze van Anderlecht die vandaag, gezien het aantal graven (meer dan 300), nog

steeds de rijkste en de belangrijkste van de streek is. De meeste van deze opgravingen zijn helaas zeer oud.

In Ukkel vermeldt de literatuur de aanwezigheid van twee groepen graven, die ontdekt zijn in het begin van de eeuw bij de Zeecrabbeweg. De beenderen van verschillende individuen worden bewaard in het K.B.I.N. en in de K.M.K.G. Het geheel zou afkomstig zijn van een necropool die was ingeplant op de noordelijke flank van de vallei van de Ukkelbeek, tussen de De Frélaan en de Zeecrabbestraat. Eventueel grafmobielier is niet bewaard.

2. Ukkel tijdens de middeleeuwse en post-middeleeuwse periodes

2.0. Inleiding

Het samenvatten van de geschiedenis van Ukkel vanaf het jaar duizend is moeilijk. Ze is rechtlijnig maar toch zeer verscheiden. Kwalitatief is deze geschiedenis complex, gezien de moeilijk te verklaren overgangperiodes van vroege naar klassieke middeleeuwen enerzijds, en van de late middeleeuwen tot de moderne tijden anderzijds. De laatste is op zijn beurt bijzonder cruciaal omdat hij de vraag stelt naar de samenhang tussen moderne en de middeleeuwse structuren. Andere auteurs hebben getracht deze geschiedenis samen te vatten en zelfs recent heeft de “Geschied- en heemkundige kring van Ukkel en omgeving” met enig succes een korte *Histoire d’Uccle* gepubliceerd. Deze is geschreven door de historici J.-M. Pierrard, P. Ameeuw, M. Maziers en Fr. Varendonck en bevat een honderdtal rijkelijk geïllustreerde bladzijden. Deze publicatie is een opmerkelijke historische vulgarisatie waaruit wij informatie zullen putten voor de volgende paragrafen.

De huidige gemeentelijke grenzen, vooral in het Brusselse, zijn het resultaat van een lange, ingewikkelde evolutie, die soms pas in de 19de eeuw voltooid was. Ook komt het huidige administratieve kader van onze studie niet volledig overeen met de verschillende veranderingen die de gemeente gekend heeft vanaf haar stichting tot aan het einde van de 16de eeuw. De situatie van Ukkel is nochtans relatief gunstig in vergelijking met die van andere gemeenten. De vorm van de gemeente en zijn grenzen met de naburige gemeenten weerspiegelen in grote lijnen een oudere, middeleeuwse realiteit. Dit is vooral het geval in het noorden tot het zuidoosten. De huidige grenzen omvatten een deel van het toen nog

praktisch onberoerde Zoniënwood dat onder een andere bestuur viel. De grens met Vorst, van het noordwesten tot het westen, is zeer oud, goed gedefinieerd en praktisch onveranderd. De grens met Drogenbos, van het westen tot het zuidwesten, is veel recenter maar stemt overeen met de grens van de gelijknamige heerlijkheid. De grens met Linkebeek tenslotte, van het zuidwesten naar het zuidoosten, is complexer vermits ze de weerspiegeling is van de rivaliteit tussen Ukkel en Sint-Genesius-Rode inzake de controle over de Linkebeek.

2.1. De Sint-Pieters-Geboeidparochie

2.1.1. De oorsprong

De parochie van Ukkel is waarschijnlijk één van de oudste van Brussel. Ze is een moederparochie, anders gezegd : de oorspronkelijke parochiale zetel van een zeer uitgestrekt grondgebied met in het centrum ervan de kerk en het dorp van Ukkel. We hebben aangetoond dat deze oorspronkelijke parochiale entiteit zich uitstreckte tot aan de parochies van Anderlecht, Sint-Pieters-Leeuw, Sint-Genesius Rode, Brussel en Watermaal en zo dus het grondgebied van de toekomstige parochies omvatte van Drogenbos (gehucht van Ukkel dat pas op het einde van het Ancien Regime een parochie zal worden), Vorst (losgemaakt van Ukkel om met Sint-Gillis een autonome parochie te vormen vanaf het begin van de 12de eeuw, misschien zelfs vanaf het einde van de 11^{de}

15. Voorgevel van de huidige Sint-Pieterskerk (foto A. de VILLE de GOYET, 1992).

eeuw), Sint-Gillis (losgemaakt van Vorst om een autonome parochie te vormen in de 13de eeuw), een deel van Elsene (waarschijnlijk het domein van de abdij van Terkameren en Boendaal dat een gehucht was van Ukkel tot het einde van het Ancien Regime) en van Brussel (stichting van de O.L.V.-ter-Kapelleparochie in de 12de eeuw). Hierbij werd een klein deel van het grondgebied van Linkebeek, dat afhangt van de parochie van Sint-Genesius-Rode, ingelijfd bij deze van Ukkel. Dit gebeurde waarschijnlijk na de stichting van de O.L.V.-ter-Kapelle die er de belangrijkste decimator is; we hebben het hier vooral over het gehucht van *Verrewinkel*. Men veronderstelt dat de oorspronkelijke parochiekerken tot de tweede helft van de 8ste eeuw teruggaan en dat hun vorm en omvang de weerspiegeling zijn van een politieke en economische situatie van de domeinen uit de Karolingische periode.

In de teksten staat echter niets over de oorsprong van de parochie tot het begin van de 12de eeuw. Er bestaat slechts één overlevering, opgetekend in de 14de eeuw, die bevestigt dat Karel de Grote, onder begeleiding van de bisschop van Kamerijk, de Sint-Pieterskerk persoonlijk zou hebben gesticht in het begin van de 9de eeuw. Het gaat hier

natuurlijk om een legende maar ze toont toch aan dat men in die tijd zeker was van de ouderdom en de adellijkheid van deze kerk in een periode waar de hertogen van Brabant, toen heren van Ukkel, zich beriepen op hun Karolingische afkomst.

De kerk van Ukkel is dus gekend vanaf 1105, samen met één van haar filialen die al enige tijd onafhankelijk was, met name de kerk van Vorst. Deze twee kerken en hun bijgebouwen worden door de bisschop van Kamerijk afgestaan aan de Benedictijnerabdij van Affligem. Het jaar daarop beslist de abt van Affligem om een gemeenschap van slotzusters in te richten in een priorij, die hij sticht in Vorst. Deze priorij wordt onmiddellijk bevoegd voor de lasten maar ook voor de inkomsten van de kerken van Vorst en Ukkel. Vanaf deze periode zal de priorij van Vorst, spoedig daarop abdij (13de eeuw), het geestelijke lot van alle bewoners van het grondgebied van Ukkel in handen hebben.

2.1.2. De tienden en de kapelaanschappen

In het begin kwamen alle tienden toe aan de abdij van Vorst, die er een klein deel van afstond aan de pastoor van de Sint-Pieterskerk. De abdij van

16. Het hertogelijke dorp Ukkel in 1757: in het centrum de Sint-Pieterskerk voor haar heropbouw (Kaarten en plannen in handschrift, 2017, © Algemeen Rijksarchief).

Vorst benoemde eveneens de pastoors. Wegens diverse omstandigheden van politieke aard én de identiteit van de lokale heer, de hertog van Brabant, had de collegiale kerk Sint-Goedele de grote tienden op het hele grondgebied van de parochie verworven met uitzondering van die van het gehucht *Verrewinkel*. Deze waren voorbehouden voor de O.L.V.-ter-Kapelle, eveneens een hertogelijke stichting. De abdij van Vorst en de pastoor van Ukkel verdeelden de kleine tienden. We herinneren eraan dat de “grote tienden” betrekking hebben op de graanproductie en de “kleine tienden” op de opbrengst van de moestuinen, boomgaarden en op de groei van de veestapel. De woorden “groot” en “klein” dienen dus gerelativeerd te worden gezien ze een kwalitatieve aanduiding geven van het bodemgebruik en geen kwantitatieve.

In de eigenlijke parochie van Ukkel werden verschillende privé-kapellen gesticht die hoorden bij de belangrijkste heerlijkheden: de kapel van Stalle, waarschijnlijk de oudste en misschien uit de 13de eeuw, die van Carloo en de kapel van *Calevoet* uit de 15de eeuw. We vermelden eveneens dat Boendaal en Drogenbos, vandaag niet meer tot het grondgebied van Ukkel horend, tot het einde van het Ancien Regime slechts één kapel bezaten, die geleek op de hierboven vernoemde en ondergeschikt bleef aan de macht van de pastoor van de Sint-Pieterskerk.

In de tweede helft van de 15de eeuw de stichting moeten we aan dit alles de stichting toevoegen van een klooster van de minderbroeders-Observanten in *Boetendael*, in het hart van het hertogelijke dorp van Ukkel. De faam van dit klooster reikte tot ver buiten de grenzen van Brabant. Het werd afgeschaft bij de Franse Revolutie.

2.2. Het domein van Ukkel

De studie van de oorspronkelijke parochiale organisatie in het zuiden van Brussel heeft de ouderdom van de Ukkelse parochiale zetel aangetoond. Dit laat toe eveneens een oude bewoning te veronderstellen, wat door de schaarse archeologische vondsten alleen maar bevestigd wordt. We hebben hierboven al op de waarschijnlijkheid van het bestaan van een necropool uit de Middeleeuwen gewezen, ongeveer één kilometer stroomopwaarts van het middeleeuwse dorp, op de noordelijke helling van de vallei van de Ukkelbeek. Het is echter vooral de *Groesenberg*, ten zuiden van de vallei van de Ukkelbeek en eveneens vijfhonderd meter

stroomopwaarts van het dorp, die gedurende korte tijd op het einde van de 9de eeuw of in de 10de eeuw bewoond wordt (cf. *infra* IV, 7). Ukkel vormt dus tijdens het Karolingische tijdperk een domein van meer dan vierduizend hectaren, dat zich van west naar oost uitstrekt tussen de vallei van de Zenne en het Zoniënwoud. Het domein wordt in dezelfde richting doorkruist door de “Dieweg”, die ligt op het huidige grondgebied van Ukkel, op de waterscheiding tussen de valleien van de Ukkelbeek en de Geleytsbeek tussen het *Neckersgat* en de *Groene Jager*. De ouderdom van deze weg kon nog niet aangetoond worden.

Vanaf het moment dat dit domein gekend, vanaf het begin van de 12de eeuw en zelfs in de 11de eeuw, is het in handen van de grafelijke familie van Leuven en kort daarna van de hertogen van Brabant. Zij konden er over beschikken ondermeer door het lenen van belangrijke delen van het grondgebied aan vazallen. Die behoren tot families waarvan de afkomst slechts zelden gekend is. Het leenstelsel verklaart het ontstaan van meerdere heerlijkheden van verschillend belang waarvan drie een bijzondere betekenis kregen : Carloo, Drogenbos en Stalle. Een belangrijk deel van het grondgebied echter, met name het Zoniënwoud, zal tot het einde van het Ancien Regime een speciaal statuut hebben. We zullen vanaf hier Ukkel, Stalle, Carloo en het Zoniënwoud afzonderlijk behandelen. Op Drogenbos en de wijk van Boendaal zullen we niet meer terugkomen vermits ze buiten het kader van deze studie vallen,

2.3. Het hertogelijke dorp van Ukkel

De oudste bewoningskern van het dorp bevond zich waarschijnlijk, net zoals het Karolingische domein, in de middenvallei van de Ukkelbeek, op een lichte hoogte in het terrein. Op deze manier werd de bewoningskern niet overstroomd terwijl ze de noordoostelijke kant van een verbreding van de valleibodem domineerde. Deze verbreding bevindt zich tussen de huidige Postiljonstraat en de Alsebergse Steenweg, dus rond de Sint-Pieterskerk. Het gaat hier om de oorspronkelijke woonkern die aangevuld wordt door enkele grote landbouwdomeinen zoals het *hof ten Hove* of het *hof ten Hecke*. Later verschenen vooral ten zuiden van deze oorspronkelijke kern enkele gehuchten zoals *Calevoet* en *Verrewinkel*, voorts wat geïsoleerde bewoning verspreid langs de kleine valleien van de Ukkelbeek, de Geleytsbeek en de Linkebeek. Deze geïsoleerde bewoning was het resultaat van een herwaardering van de valleibodems waarop enkele alleenstaande grote landbouwbedrijven aan veeteelt en groenteteelt

deden (*Steen, Homborch, Glatbeke, Neckersgat.*) en ook vele kleine hoeves met verspreide omheinde percelen zich kwamen vestigen (verlenging van de bestaande centra van *Ukkel-Zeecrabbe, Calevoet-Verrewinkel*).

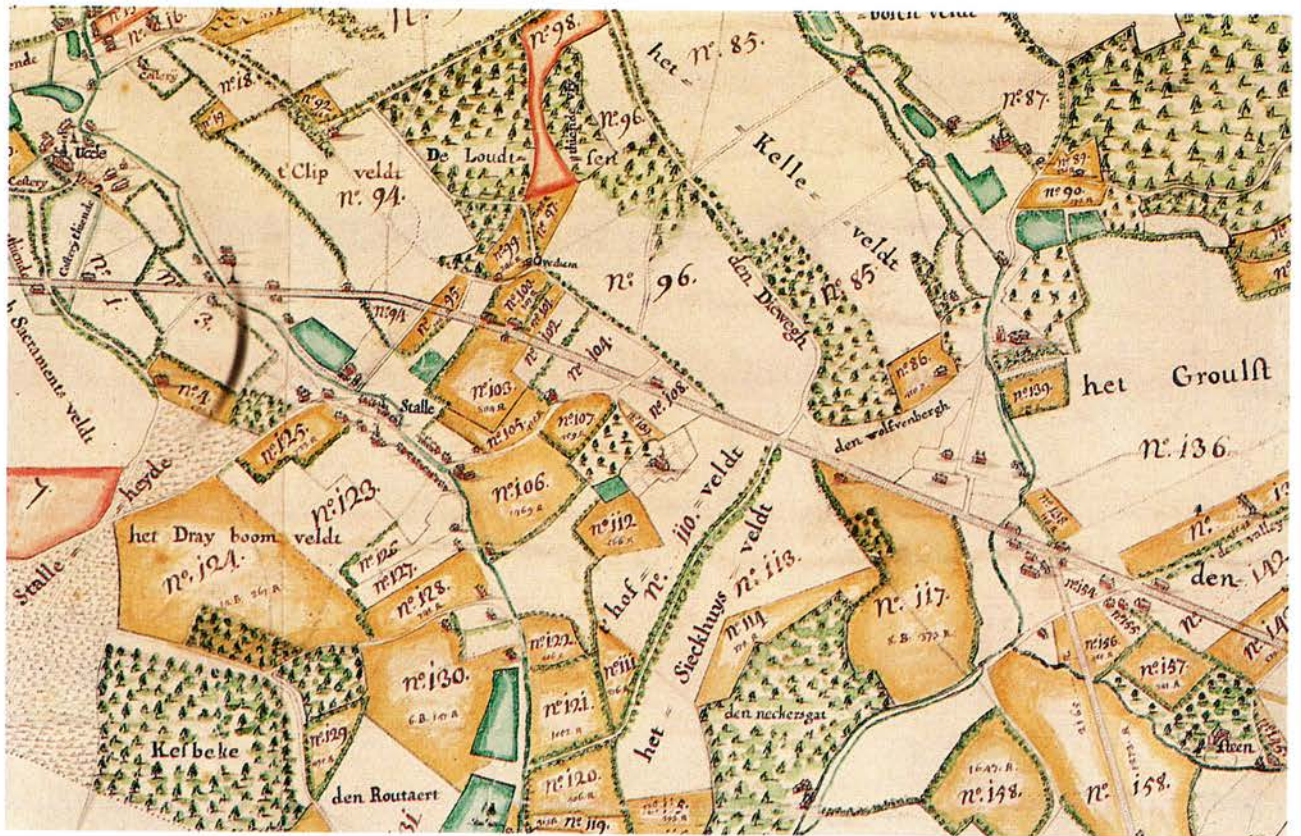
2.3.1. De grondeigendommen

Het hertogelijk grondgebied zal op verschillende manieren gebruikt worden. Een deel blijft meteen ondergeschikt aan de hertogelijke autoriteit en aan de instellingen die ingericht worden met het oog op de administratie van het hele hertogdom. Zo zijn er een reeks domaniale schattingen die, voor zover we erover kunnen oordelen, in de hele bovenbeschreven zone verspreid zijn.

Vele kerkelijke instellingen zullen bovendien genieten van talrijke schenkingen van grond, weiland en bos, hetzij vanwege de hertog, hetzij vanwege één van zijn Ukkelse vazallen. Vooral de abdijen van Vorst en Terkameren zullen van deze schenkingen kunnen genieten, voor liefst vier vijfde van de totaliteit. Het overblijvende vijfde werd verdeeld onder de stedelijke Brusselse kloosters. Het deel van het grondgebied van Ukkel dat aan deze kerkelijke instellingen ten deel gevallen was, bedroeg op het einde van het

Ancien Regime ongeveer 10 procent van de totale oppervlakte van de gemeente. Een deel van de goederen van de abdij van Vorst in Ukkel bestond uit leengoederen van het leenhof van de abdij van Affligem.

Het grootste deel van het territorium zal echter versnipperd worden in een reeks min of meer belangrijke blokken, die afgestaan werden als leengoed vanaf de 12de en later, in de 13de eeuw. De belangrijkste leengoederen zullen een kleine grondheerlijkheid vormen: het gaat hier om *Groelst, Glatbeke, Steen, Neckersgat* evenals *Stalle* en *Carloo* die hun naam gaven aan de eerste heerlijke families. Deze lenen vallen onder de verantwoordelijkheid van het leenhof van Brabant of van het Hof van de Hoorn, later Consistorie van de Hoorn (*cf. infra*). Tijdens de overgang van de 14de naar de 15de eeuw komen nieuwe heerlijke families de oude vervangen. Ze maken meestal deel uit van het Brussels stedelijk patriciaat en zijn niet afkomstig uit Ukkel. De minder belangrijke heerlijkheden worden verdeeld onder de grotere zoals *Stalle, Carloo* en in mindere mate *ten Steen*, waarschijnlijk erfgenaam van de zeer oude heerlijkheid van *Groelst* (11de eeuw), toen verbonden aan de heerlijkheid van *Drogenbos*.

18. Westelijk deel van de parochie Ukkel in 1757. Van links naar rechts: de vallei van de Ukkelbeek, de Dieweg en de vallei van de Geleytsbeek (*Manuscripten: kaarten en plannen, 2017, © Algemeen Rijksarchief*).

19. Ets van Jan-Baptist Collaert met het gehucht Stalle in de 16de eeuw (© Koninklijke Bibliotheek, Prentenkabinet).

2.3.2. De justitierechten

De hoge rechtspraak zal in deze heerlijkheid van de hertog van Brabant tot het einde van het Ancien Regime een hertogelijk voorrecht blijven. Na de eventuele tussenkomst van de burgemeester van Ukkel was het aan de Amman -hij die het recht voltrok in het juridische district van Brabant met Brussel als centrum (de Ammanie van Brussel)- en aan haar adjuncten dat het privilege toekwam om de juridische procedures in verband met de ergste misdrijven en misdaden tot een goed einde te brengen.

De lage en midden-justitierechten werden uitgeoefend door de burgemeester van Ukkel i.p.v. door de hertog. Het bestaan van zo'n burgemeester is gekend vanaf de tweede helft van de 12de eeuw. Hij had eveneens administratieve en fiscale bevoegdheden en was voor deze aangelegenheden de tussenpersoon voor de hertogelijke macht, in dit geval ook heerlijke autoriteit.

De hertog van Brabant verleende vanaf de 12de eeuw ook een aantal franchises aan de inwoners

van Ukkel en creëerde een schepenbank dat voorgezeten werd door de burgemeester en dat beschikte over sergeanten voor de uitvoering van de genomen beslissingen. Het schepenbank van Ukkel bestond vanaf deze periode uit zeven leden die vooral gerecrueteerd werden onder de eigenaars van goederen in Ukkel: de houders van verschillende hertogelijke heerlijkheden. De lijst van de schepenen van Ukkel van de 12de tot de 15de eeuw geeft ons welbekende familienamen: Carloo, Clutinc, Groelst, van den Hove, Pipenpoy, Stalle, van den Steen, Was, maar ook Aa, Beersel, Eggloy, Koekelberg, Meeren, Mennen en Woluwe.

Vanaf de 13de eeuw kende deze "Bank van Ukkel" een buitengewone bloei want haar aanpak inzake burgerlijke zaken diende als model voor zeer veel Brabantse dorpen. Rond 1300 werd de "Ukkelse gewoonte" op papier gezet. In een straal van twintig tot vijftwintig kilometer rond Brussel telde men in 1431 reeds een twintigtal lokale schepen- of censale rechtbanken, een zeventigtal rond 1585 en een kleine honderd op het einde van het Ancien Regime terwijl terzelfdertijd slechts tien dorpen aanleunden bij

de stedelijke Brusselse schepenen. Deze situatie is waarschijnlijk het resultaat van het rurale karakter van het Ukkelse recht. Bovendien was Ukkel een belangrijk dorp dat direkt onder de hertogelijke macht ressorteerde. Ukkel lag trouwens aan de poorten van Brussel en het Zoniënwood en de prins trad op tegen de overdreven juridische versnippering. Deze versnippering kwam tot stand door de ontwikkeling van het heerlijke regime in de 11de en 12de eeuw en door het aanvaarden van een gewoonterecht in een gegeven streek. De Bourgondische prinses bevestigden de rol die uitgeoefend werd door de "Bank van Ukkel". Vanaf het begin van de 15de eeuw vergadert de "Kamer van Ukkel" op vrijdag in het stadhuis van Brussel. Geleidelijk beperkten de functies van dit hof zich tot die van een hof van beroep dat afhing van de Souvereine Raad van Brabant, behalve inzake het Ukkelse grondgebied zelf, waar het tot het einde van het Ancien Regime een rechtbank van eerste aanleg vormt.

2.4. De heerlijkheid van Stalle

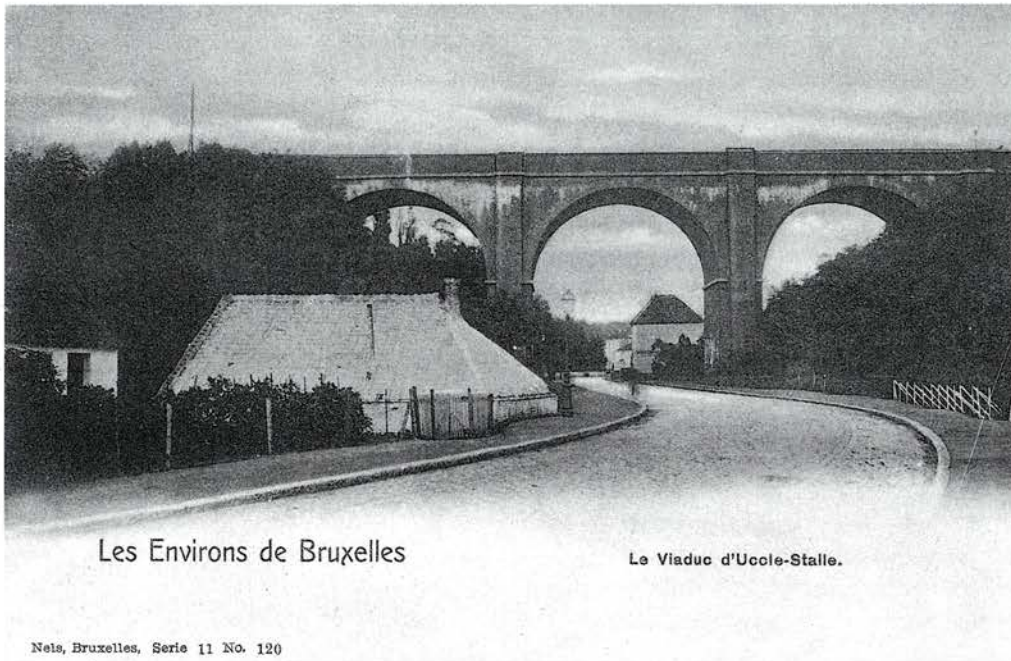
2.4.1. De heren "van Stalle" (12de-14de eeuw)

De eerste heren van Stalle zijn gekend vanaf de 13de eeuw. In deze periode zijn het vazallen van de hertog van Brabant. Die had hen enkele bunders

land van het Ukkelse grondgebied als leengoed gegeven. Deze bunders lagen op hellingen die naar het zuidwesten gericht waren en de samenloop van de Geleytsbeek en de Ukkelbeek domineerden bij de meest zuidelijke uitloper van het Hoogte Honderdplateau. Dit plateau is bedekt met het Kersbeekbos, het westelijke uiteinde van de *Heegde*. Vanaf de 13de eeuw bezit deze heerlijkheid landbouwgronden, weiland, bossen, twee molens en een kasteeltje. De heren van Stalle staan in direkt contact met de abdis van Vorst door de ligging van hun leengoed. In het midden van de 13de en ook in de 14de eeuw zullen er akkoorden worden gesloten tussen de heren en de abdis van Vorst over de molens op en de stroom van de Geleytsbeek. De heerlijkheid kent een bloei tijdens de 14de en 15de eeuw, enerzijds in de vallei van de Geleytsbeek langs de huidige Neerstalse Steenweg die de stroom volgt en leidt tot de abdis van Vorst, anderzijds in de vallei van de Ukkelbeek tot aan de grens van de heerlijkheid van *Overhem*. Deze bloei leidt tot het ontstaan van verspreide bewoning vanaf de huidige *Globe* tot aan de grens met Vorst. Vermeldenswaard is verder de stichting in het midden van de 14de eeuw van de kapel van Stalle in het hoge deel van het domein, grenzend aan de molen van de heerlijkheid van *Overhem*. Dit gebeurde met de steun van de abdis van Vorst.

20. De kapel van Stalle rond 1900 (foto, © A.C.L. Brussel).

21. Zicht op de Stallestraat ter hoogte van het spoorwegviaduct Brussel-Charleroi in het begin van de 20ste eeuw (postkaart, verzameling Fr. VAN KALKEN).

2.4.2. De heren “van Kersbeek” (15de eeuw)

In het begin van de 15de eeuw kent de heerlijkheid een nieuwe bloei, vanaf het verdwijnen van de oude heerlijke familie n.a.v. het huwelijk tussen Maria van Stalle en Walter van Kersbeek op het einde van de voorgaande eeuw. Deze laatste had ook de heerlijkheid van *Overhem* verkregen. De persoonlijke unie van de twee naburige heerlijkheden onder de macht van een nieuwe familie die er meer dan een halve eeuw zal standhouden, resulteerde in 1465 in een fusie van het oude domein van Stalle met een deel van dat van *Overhem*. Zo omvat het nieuwe domein heel het lagere deel van de vallei van de Ukkelbeek en zijn monding tot aan de bezittingen van de abdij van Vorst. De heerlijkheid had in 1435 de inrichting van een schepenbank van zeven schepenen bekomen onder het voorzitterschap van een burgemeester. Het schepenbank bezat de bevoegdheid van een schattingsrechtbank en bepaalde justitierechten. Dit schepenbank verkreeg eveneens het recht op een gemeenschappelijk zegel. Er bestond bovendien een kleine bijzondere feodale rechtbank waarvan de activiteiten echter nooit erg belangrijk zijn geweest. Vanaf het midden van de 15de eeuw zijn de inwoners van Stalle vrijgesteld van het standgeld van de markt van Brussel. Die beschikking houdt een belangrijk economisch voordeel in voor een dorp waarvan veeteelt- en groenteteelt, waarvoor de stad een niet te onderschatten afzetgebied vormt, een

aanzienlijk deel van de economische activiteit vormen.

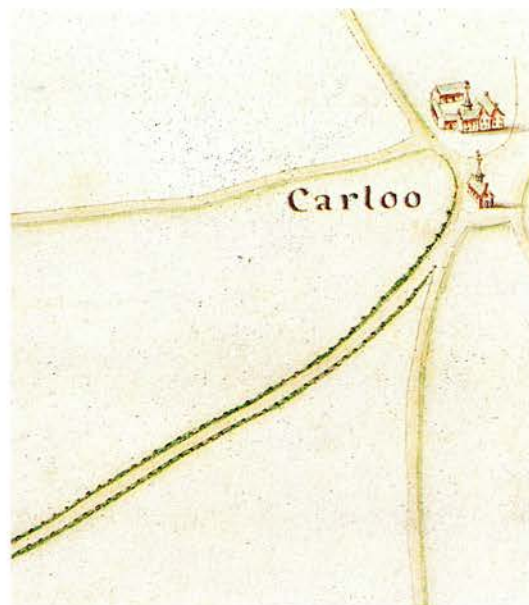
2.4.3. De heerlijkheid van Stalle en van *Overhem* (15de-18de eeuw)

Sinds 1465 heette het schepenbank “Bank van Stalle en van *Overhem*” en later zelfs “van Stalle, Neerstalle en *Overhem*”. Dit gebeurde na het versmelten van een deel van de heerlijkheid van *Overhem* met deze van Stalle om éénzelfde leengoed te vormen. Dit leengoed kwam door huwelijk en afwezigheid van mannelijke nakomelingen terecht bij de families van Mailly, de la Douve, de Davre en van Sint-Aldegonde. In het begin van de 17de eeuw werden verschillende delen van de heerlijkheid prijsgegeven, meer bepaald de molens en de bossen. In 1651 werd de hele heerlijkheid verkocht aan Jacques Bouton, heer van Mol, Kapelle-op-den-Bosen Ramsdonk, die er een nieuw kasteel liet bouwen op de helling van de Ukkelbeekvallei, tegenover de kapel van Stalle. Agnes van Stalle, enige dochter van voorgaande, huwde met Philippe Fr. Franckheim. Zijn zuster, Caroline Fr., vrouw van baron Willem van Hamme, burgemeester van Brussel, deed uiteindelijk afstand van de heerlijkheid in 1691, nadat haar broer en schoonzuster stierven zonder nakomelingen. In 1693 werd de heerlijkheid tot baronie verheven door de koning van Spanje, Karel II. Willem-Theodoor van Hamme, zoon

van Willem van Hamme, nam de verantwoordelijkheid van de baronie weer op voor de feodale rechtbank van Brabant in 1695 en besloot ze in 1707 te verkopen aan de baron van Carloo, Rogier Wauter van der Noot. Deze stond op die manier een tijd aan het hoofd van het grootste deel van het grondgebied van Ukkel. De dochter van Willem-Theodoor, Marie Jeanne van Hamme, kreeg, op grond van haar afstamming in 1730 de baronie van Stalle terug, zoals het Ukkelse gewoonerecht dit toeliet. Vijf jaar later verkocht ze de baronie aan Anne Marie Destrain, weduwe van Gilles Dupuis die in 1718 de hoge rechtspraak van Stalle en *Overhem* had gekocht van Philippine Reynbouts. De hoge baronie van Stalle en *Overhem* bleef in handen van de familie Dupuis tot in 1778. In dat jaar werd ze verkocht aan burggraaf Jeroen Balthazaar Roest d'Alkenade die de heerlijkheid zou behouden tot het einde van het Ancien Regime na er zijn titel van burggraaf op te hebben toegepast in 1779.

2.4.4. De hoge rechtspraak-heerlijkheid (17de-18de eeuw)

De hertog van Brabant bezat het voorrecht van de uitoefening van de hoge rechtspraak in Stalle en in de meeste andere grote heerlijkheden van de Brusselse regio voor zich bewaard. Pas tijdens de Spaanse en Oostenrijkse overheersing zal de hoge rechtspraak naar de lokale of regionale heren gaan in ruil voor een belangrijke som geld, gestort aan de domaniale schatkist. Zo werd in het geval van Stalle de hoge rechtspraak in 1644 verpand aan Ferdinand Reynbouts die eigenaar was van het *hof ten Hane*. Zijn directe afstammelingen behielden deze hoge rechtspraak tot in 1718. Er ontstonden twisten over de uitoefening en de erfopvolging van de rechten op de lage en midden-rechtspraak naar aanleiding van de toewijzing van de hoge rechtspraak-heerlijkheid aan een heer, die niet de bezitter was van de grondheerlijkheid. Na een halve eeuw van protest kwam men in 1713 tot een akkoord om aan de burgemeester en schepenen van de hoge rechtspraak-heerlijkheid de totaliteit van de rechten op lage, midden en hoge rechtspraak toe te vertrouwen. Het schepenenbank, gesticht in 1435, zag zich bevestigd in de uitoefening van de gracieuze en contentieuze rechtspraak op de censale en feodale goederen. De familie Reynbouts behield de justitieheerlijkheid tot in 1718. In dat jaar verkochten Philippine Reynbouts en haar man François Moureau de heerlijkheid aan Gilles du Puis. Zijn weduwe Anne Destrain kocht in 1735 de grondheerlijkheid van Stalle en *Overhem*

22. Het kasteel van Carloo en de Sint-Jobkapel in 1774 (*Manuscripten: kaarten en plannen*, 839, © Algemeen Rijksarchief).

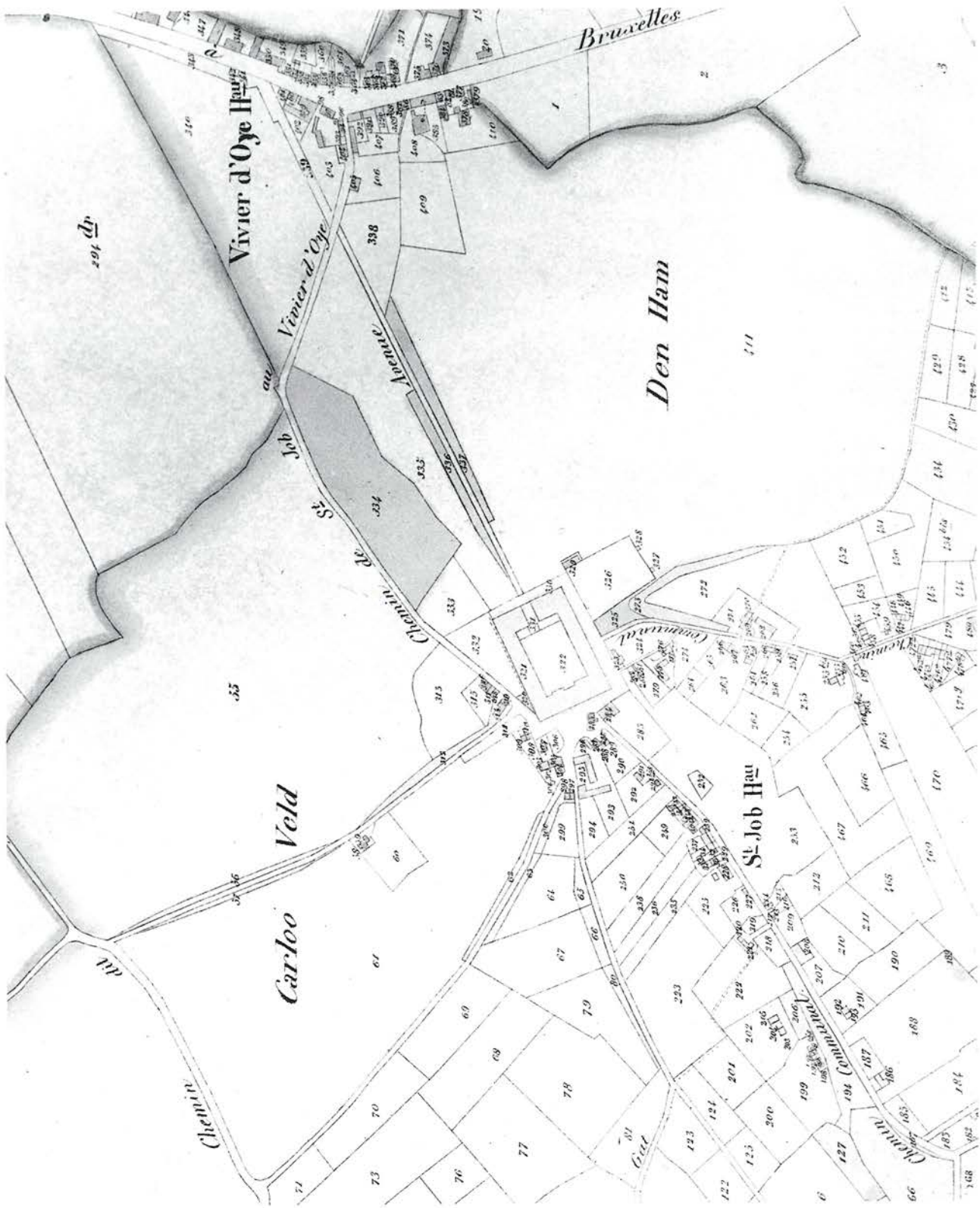
en deed zo elke moeilijkheid over de verdeling van de bevoegdheden tussen de schepenenbanken verdwijnen tot het einde van het Ancien Regime.

2.5. De heerlijkheid van Carloo

2.5.1. De heren “van Carloo” (12de-15de eeuw)

De eerste heer van Carloo wordt vermeld als vazal van de hertog van Brabant in het eerste decennium van de 13de eeuw. Vanaf dit tijdstip ligt zijn leengoed, dat afhangt van de feodale rechtbank van Brabant, op de bovenloop van de Geleytsbeek. Het grootste deel ervan is een licht moerassige natuurlijke open plek op het westelijke uiteinde van het Zoniënwoud, ten zuiden van de Dieweg en stroomafwaarts van de bron. Het gaat hier om een typische ontginning in een valleibodem die als doel heeft de eigen natuurlijke rijkdommen te exploiteren (weiland en visvijvers en de naburige bossen) en er veeteelt en groenteteelt te bedrijven die een bijzonder interessante afzet zullen vinden op de stedelijke markten van Brussel. Centraal in het geheel lag de heerlijke hoeve, in de kom van de Geleytsbeek, daar waar later de kastelen van de heren van Carloo zullen gebouwd worden. Voor de bouw ervan waren verscheidene drainerings- en kanalisatiewerken nodig.

Op het einde van de 13de eeuw omvatten de heerlijke grondeigendommen, die altijd in de onmiddellijke omgeving van deze heerlijkheid lagen, al een dertigtal bunders land, weiland en

23.Ph. VANDERMAELEN, Atlas cadastral du Royaume de Belgique - Plan parcellaire de la commune d'Uccle avec les mutations jusqu'en 1837, 2^e blad (detail), Brussel 1837 (© Koninklijke Bibliotheek, Kaarten en Plannen).

water. De stamboom van de eerste leden van de familie “van Carloo” vertoont meerdere hiaten voor de 13de eeuw. Uit deze periode zijn slechts enkele voornamen tot ons gekomen. De stamboom van de 14de eeuw moet nog opgesteld worden. Nochtans bestaat er geen twijfel over het feit dat één en dezelfde familie van vader op zoon aan het hoofd van de heerlijkheid stond tot het midden van de 15de eeuw. Tijdens de 14de en 15de eeuw werd de heerlijkheid aanzienlijk groter, meer bepaald doordat delen van oudere domeinen die stroomafwaarts op de Geleytsbeek lagen, nl Glatbeke en Groelst, erin werden opgenomen.

In de 14de eeuw werd de familie toegelaten binnen het Brusselse patriciaat in de Sweertsafstamming. Vanaf dat moment hadden talrijke leden van de familie toegang tot erfelijke familieambten zoals dat van schepen, ontvanger en later burgemeester van Brussel. De heerlijkheid van Carloo mocht waarschijnlijk tijdens de eerste helft van de 15de eeuw, naar het voorbeeld van de heerlijkheid van Stalle, een hof van houders-gezworenen vormen.

2.5.2. Carloo, leengoed van het stedelijke patriciaat (15de-16de eeuw)

Bij de dood van Jan II van Carloo in 1445 ging dit Brabants leengoed over in handen van zijn neef Jan II Meert. De familie van deze laatste was al sinds meer dan een eeuw leenhouder in Ukkel (*hof ten Hove*) en behoorde tot het stedelijke Brusselse patriciaat. Jan II Meert zelf was verschillende keren schepen van de stad. Zijn dochter huwde met Pieter van den Heetvelde uit een andere grote Brusselse familie, die zo de heerlijkheid van Carloo verkreeg in 1463. De familie Van den Heetvelde deed talrijke schenkingen aan kerkelijke instellingen en stichtte er nieuwe. Zo stichtte en begiftigde Pieter van Heetvelde de Sint-Jobkapel met gronden van zijn heerlijkheid. Zijn zoon, Dirk van den Heetvelde, volgde hem in 1481 op. Hij werd toegelaten tot de hoogste functies in de regering van het hertogdom Brabant. Zo volbracht hij drie mandaten van groot boswachter tussen 1490 en 1504, 1507 en 1516 en tussen 1520 en 1522. Hij was voorts de persoonlijke schatbewaarder van Filips de Schone en Karel V en de bouwer van het eerste eigenlijke kasteel van Carloo. Hij stierf zonder rechtstreekse opvolger in 1536. De heerlijkheid werd toen aan de man van zijn kleinnicht Katelijne Hinckaert uit een andere grote patriciërsfamilie met bezittingen in Ukkel doorgegeven, Wauthier van der Noot, die een oude familie (12de eeuw) vertegenwoordigde. Deze was vanaf de 14de eeuw tot het

stedelijke patriciaat toegelaten en had een aanzien dat vergelijkbaar was met dat van de vorige heren van Carloo.

De heerlijkheid van Carlookende vanaf het midden van de 15de tot het midden van de 16de eeuw een aanzienlijke bloei, die vergelijkbaar en zelfs groter dan deze van de heerlijkheid van Stalle op hetzelfde moment. Behalve het persoonlijke aanzien van de heren dat vaak buiten de uitoefening van hun heerlijke voorrechten in Carloo was verworven, was de grondheerlijkheid nog uitgebreid met goederen in de vallei van de Geleytsbeek tussen de oorspronkelijke woonkern en de samenloop met de Linkebeek.

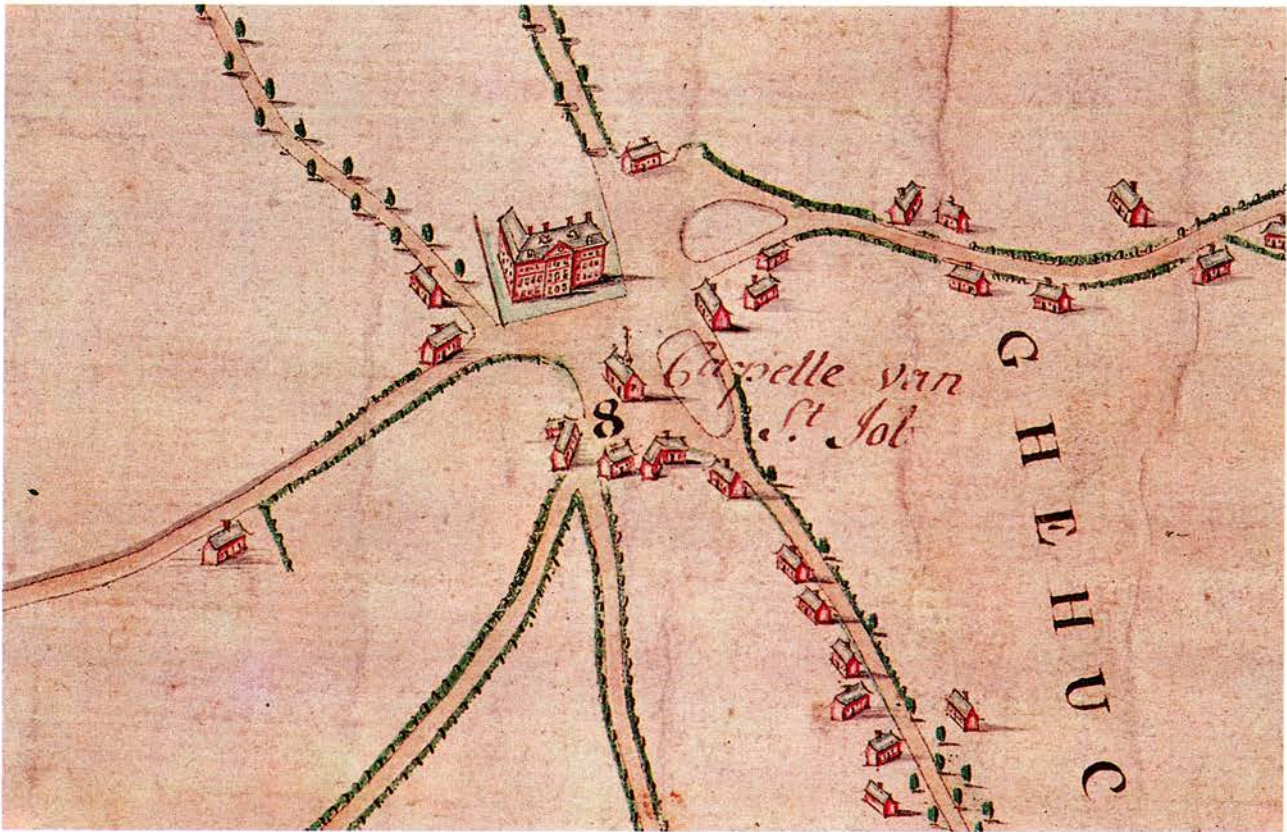
De bouw van verschillende molens op de Geleytsbeek dateert waarschijnlijk ook uit deze periode. De meeste ervan waren bestemd voor de papierverwerking. Het is belangrijk hier te herinneren aan het feit dat de familie Van den Heetvelde het klooster van de Broeders van het Gemeenschapsleven rijkelijk had begiftigd. Deze Broeders stichtten het eerste typografische atelier van Brussel, dat werkte tussen ongeveer 1476 en 1486. Later stichtten ze een grote Latijnse school op terreinen van deze familie in het hartje van Brussel, in de wijk van de *Oudeborch* (later Rijke Klaren klooster).

De heerlijke hoeve beschikte wellicht vanaf het begin van de 15de eeuw over een belangrijk graasrecht op weilanden in het Zoniënwoud. Dit recht werd nog uitgebreid in 1487 en 1505. De gebouwen van de heerlijke hoeve naast het kasteel en de kapel vormden een castraal geheel waarrond een klein gehucht groeide na de ontwikkeling van de bedevaarten in Sint-Job tijdens dezelfde periode. Een verspreide bewoning strekte zich bovendien uit langs de Geleytsbeek aan de rand van verschillende molens en visvijvers.

De activiteit van het hof van de zeven houders-gezworenen van Carloo is vanaf het einde van de 15de eeuw vrij goed gekend. Dit hof werd voorgezeten door een burgemeester die naast de gracieuze en contentieuze rechtspraak op de schattingsgoederen ook enkele bevoegdheden had inzake de lage justitie.

2.5.3. De van der Nootdynastie (16de-18de eeuw)

Walter van der Noot werd heer van Carloo dank zij zijn vrouw Katelijne Hinckaert, die de heerlijkheid erfde in 1536. Hun jongere zoon, Gaspard van der Noot, deed afstand van het domein voor de feodale rechtbank van Brabant in

24. Het kasteel van Carloo en de Sint-Jobkapel in 1777 (*Manuscripten: Kaarten en plannen*, 2395, © Algemeen Rijksarchief).

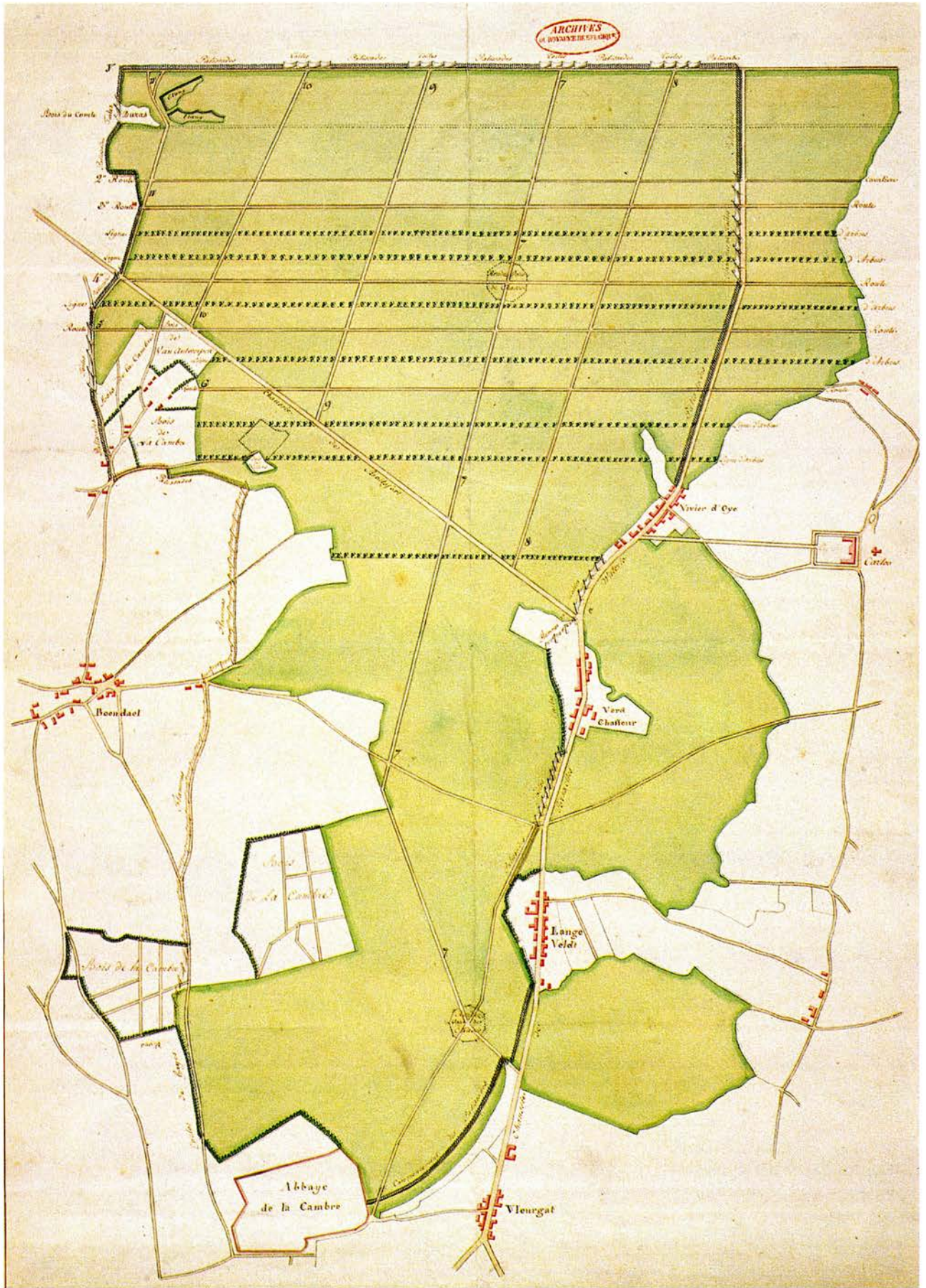
1561. De godsdienstoorlogen tijdens de eerste decennia van de heerschappij van de familie van der Noot in Carloo, waren een moeilijke tijd. Gaspard van der Noot trad toe tot het Compromis der Edelen dat onderhandelingen voerde met de Franse gereformeerden en nam actief deel aan een complot tegen de hertog van Alva in Groenendaal. Deze gebeurtenissen leidden tot de inbeslagname van zijn leengoed en een veroordeling bij verstek tot verbanning in 1568. Andere leden van zijn familie verkeerden in dezelfde situatie: zijn broer Karel, een neef, Jan Hinckaert, evenals de neef van deze laatste, Willem d'Armstorff, die werd ontdaan van zijn pand van de rechtsheerlijkheid van de familie Woluwe om dezelfde redenen.

Men weet niet wat er met de heerlijkheid gebeurde tussen 1568 en 1578. Tijdens deze periode recupereerde de oudste zoon van Gaspard, Jan van der Noot, het vaderlijke leengoed en beheerde het tot in 1643. Op het einde van zijn leven werd zijn zoon, Gilles van der Noot, belast met het beleid van de heerlijkheid daar hij in 1640 de hoge rechtspraak in pand had gekregen van de koning van Spanje, Karel II. Bovendien verkreeg de familie van der Noot, in 1641, de censale heerlijkheid van Duyst (*cf. supra*) waarvan de bezittingen verspreid waren over de hele parochie

van Ukkel. Bij de dood van zijn vader, in 1643, werd Gilles van der Noot dus volwaardig rechts- en grondheer van Carloo.

In 1650 werden de rechten op de hoge, middenste en lage rechtspraak, die tot dan door de vorst waren verpand, definitief verkocht door de koning van Spanje, Filips IV. Er volgde een nauwkeurige en volledige afbakening van de heerlijkheid. Deze afbakening toont ons haar aanzienlijke uitbreiding sinds de heerlijkheid deel uitmaakte van het erfgoed van de familie van der Noot in 1536. Vanaf dat moment verzekerde een schepenrechtbank van zeven schepenen voorgezeten door een burgemeester zowel de bevoegdheden van het oude hof van houders-gezworenen, deze van het censale hof van de heerlijkheid van Duyst als de uitoefening van de drie rechtsniveaus over heel de heerlijkheid van Carloo.

De heerlijkheid breidde zich in eerste instantie uit ten noorden van de Dieweg, tot aan de *Heegde*. Ze omvatte de gehuchten van de Walensteenweg (Waterloosesteenweg) en werd begrensd in het westen door de bezittingen van *Boetendael* en de weg van het *Crabbegat*. Een tweede uitbreiding had plaats ten westen van de grondheerlijkheid van Carloo over de hele Geleytsbeekvallei, stroomopwaarts van de samenloop met de

25. Kaart van de Heegde op het einde van de 18de eeuw (*Manuscripten: kaarten en plannen*, 1926, © Algemeen Rijksarchief).

Linkebeek (voormalige domeinen van *Groelst* en *Glatbeke*) evenals over bossen en gronden op het zuidelijk plateau dat de valleien van de Geleysbeek en de Linkebeek scheidt, tot aan de grenzen van de hertogelijke domeinen van *Calevoet*, *Homborch* en *Verrewinkel*.

Het kasteel werd in 1665 gedeeltelijk vernield door een brand maar bijna onmiddellijk weer heropgebouwd zodat de schepenen van Carloo er in de lente van 1668 weer konden zetelen. In dat jaar overleed Gilles van der Noot en liet de heerlijkheid van Carloo na aan zijn jongere zoon, Rogier-Walter van der Noot. Deze laatste werd tot baron benoemd door de koning van Spanje voor gepresteerde wapendiensten in de oorlog tegen de Turken. De titel werd doorgegeven aan de heerlijkheid van Carloo, die dan ongeveer vijfhonderd hectaren groot was d.w.z. zo'n drie keer groter dan Stalle en dubbel zo groot als het hertogelijke grondgebied van Ukkel. De baronie van Carloo had op het einde van de 17de eeuw een jaarlijks inkomen van meer dan zesduizend gulden. Dat liet aan de bezitters van de baronie toe om toe te treden tot de functies van afgevaardigde van de Edele Staat van Brabant.

De opgang van Rogier-Walter van der Noot ging verder in de 18de eeuw. Hij werd rond 1700 de eerste burgemeester van de stad Brussel en verbleef trouwens meestal in die stad waar hij een herenhuis in de Priemstraat bezat. In 1707 kocht hij de baronie van Stalle en *Overhem* van Willem-Theodoor van Hamme, die eveneens burgemeester van Brussel was geweest op het einde van de 17de eeuw. Zijn grondbezit in Ukkel werd zo nog aanzienlijk vergroot. De vereniging van Stalle en Carloo was echter van korte duur omdat vanaf 1730 en na een lang proces, de dochter van Willem-Theodoor van Hamme op grond van haar afstamming de baronie van Stalle terugkreeg. De zoon van Rogier-Walter van der Noot, Filips-Frans, zijn kleinzoon, Jan-Jozef-Frans senior en zijn achterkleinzoon, Jan-Jozef-Frans junior volgden elkaar op aan het hoofd van de baronie van Carloo tot in 1795 en behielden hun grondbezittingen tot na de Revolutie in 1802. Op deze datum huwde de dochter van Jan-Jozef-Frans junior met prins Louis Lamoral de Ligne waarvan de afstammelingen het domein bewaarden tot aan het begin van de 20ste eeuw.

2.6. Het Zoniënwood

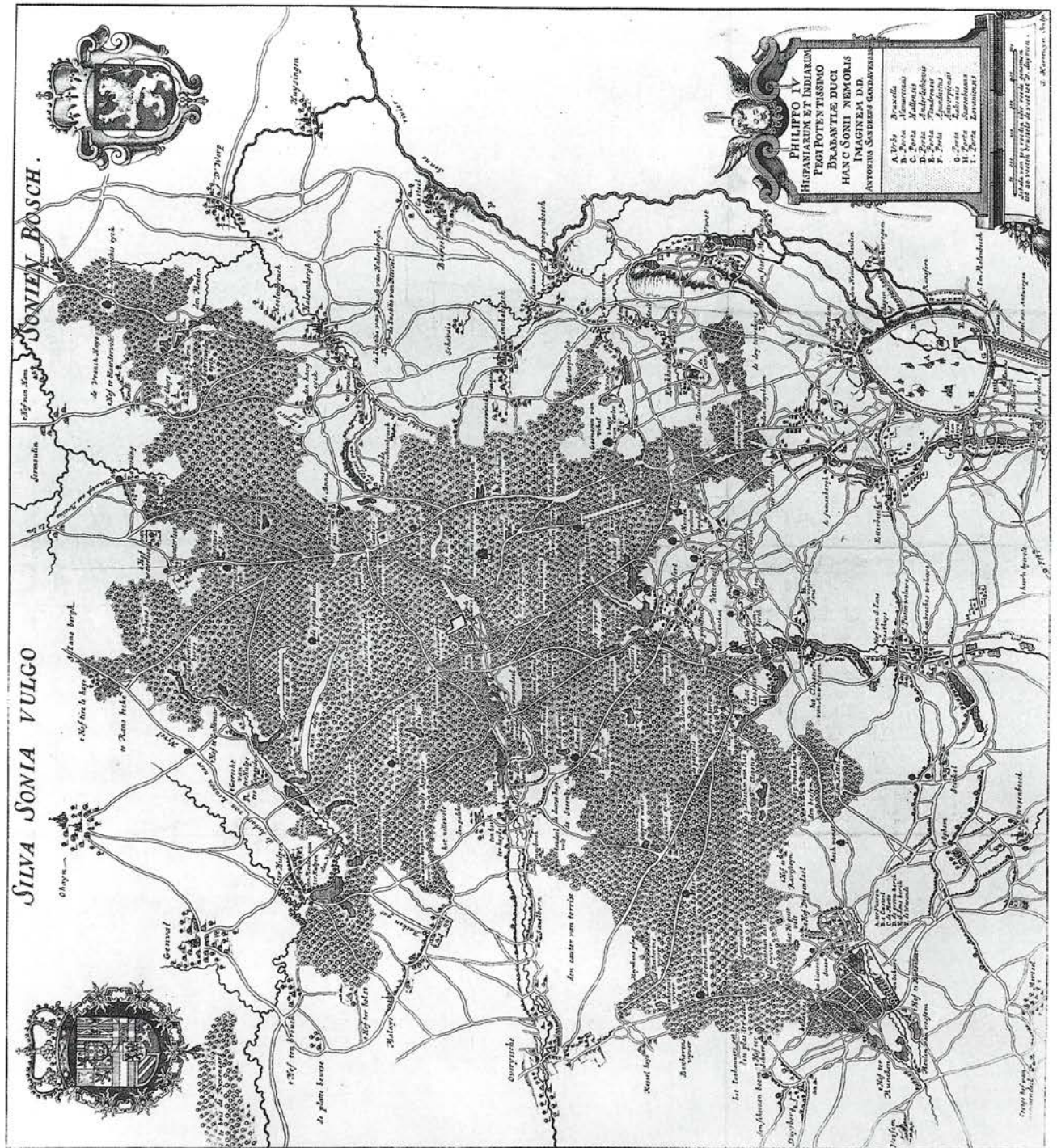
Het Zoniënwood vormde zoals elk onbewoond gebied in de Middeleeuwen een domein dat voorbehouden was voor de prins die het beheerde

met het oog op eigen belangen. De belangrijkste ontginningen die het *silva carbonaria* deden verdwijnen, gaan terug tot op het einde van de Merovingische periode en het begin van de Karolingische periode. Deze ontginningen brachten de inplanting van de oudste middeleeuwse bevolking ten oosten van de Zenne met zich mee. Wanneer de graven van Leuven de macht over Brabant en dus ook over de bossen van de Brusselse regio vastlegden, was het Zoniënwood het belangrijkste en meest homogene bosmassief in Brabant. De oppervlakte ervan wordt in die periode geschat op twaalfduizend hectaren. In de 11de en 12de eeuw zullen de randzones van het massief ontgonnen of afgestaan worden zonder beperkingen inzake hun gebruik, in de vorm van schenkingen aan kerkelijke instellingen en belenen aan vazallen van de hertog. Vanaf de 13de eeuw, is het grondgebied van het woud bijna vastgelegd en zal het niet meer veel wijzigen tot het begin van de 18de eeuw. Het grondgebied zal het voorwerp uitmaken van een afzonderlijk beheer, los van dat van de andere bezittingen binnen het hertogelijke domein. Het bezat eveneens een bijzonder juridisch statuut. Bovendien bestond het huidige grondgebied van het Zoniënwood in de gemeente Ukkel tot in de 18de eeuw uit twee verschillende delen van het Zonisch massief nl. het Zoniënbos zelf en het *Heegdebos*.

2.6.1. De Heegde

De *Heegde* is het noordelijke deel van het Zonisch massief. De rand ervan werd sterk versneden door de recentere ontginningen van Carloo, *Boetendael*, *Terkameren*, *Boendaal* en werd van west naar oost doorkruist door de Dieweg en van noord naar zuid door de "Walensteenweg". Deze steenweg strekte zich uit langs een krans van gehuchten die op open plekken waren ontstaan, nl. *Vleurgat*, *Langeveld*, *Groene Jager* en *Diesdelle*. In het zuiden heeft de grens met het eigenlijke Zoniënwood zich waarschijnlijk gewijzigd in de loop der eeuwen; eventueel vormde de Dieweg op een bepaald moment wel de grens maar ten laatste sinds het begin van de 16de eeuw lag de ze tussen de twee bossen in de omgeving van de huidige Korporaaldreef of een beetje verder.

Deze beboste zone, waarvan de grootste breedte amper twee kilometer bedroeg, was bevolkt over heel zijn rand en zelfs gedeeltelijk in het bos. Zoals de naam *Heegde* zegt, was ze vooral bebost met kreupelhout, zeker in het westelijke deel. Het ging hier om een vrijwillige politiek van de hertog in het kader van een globaal beheer van de

26. Het Zonikwoud in de 17de eeuw, van Genvall tot Brussel en van Dworp tot Vossem (Kaarten en Plannen «Handgeschreven inventaris», 7741, © Algemeen Rijksarchief).

bosmassieven in het hertogdom. De *Heegde* werd sinds de tweede helft van de 14de eeuw vermeld in een lijst van kleine wildbanen d.w.z. reservaten voor klein wild (hazen, patrijzen, konijnen) waar de jacht voor iedereen verboden was, adel en burgerij inbegrepen. Ze was als dusdanig onderworpen aan het gezag van de opperste hertogelijke officieren. De *Heegde* vormde eveneens een belangrijke graaszone voor het vee van de boeren van de kerkelijke instellingen en was bovendien voor sommige edelen een leengoed, verkregen voor de financiering van het onderhoud van de meute jachthonden van de hertogelijke Jacht van Bosvoorde (*leengoederen van de Hoorn*). In het begin van de 18de eeuw werd een klein deel (15%) van de *Heegde* ontgonnen omdat de economische opbrengsten inzake hout te gering waren geworden en omdat men hoopte er meer voordeel uit te halen met de landbouw. Dit deel vormde een inham tussen het gehucht van *Vleurgat* en de *Kat* en was de grenszone van de heerlijkheden van Vorst, Elsene en Ukkel. Het gaat om heel het noordelijke deel van het huidige gemeentelijke grondgebied ten noorden van de Messidorlaan en de Winston Churchillaan. De bossen van de *Heegde* bedekten op het einde van de 18de eeuw enerzijds het oostelijke deel van het Sterrenwachtplateau ten zuiden van *Langveld* dat nu wordt begrensd door de Hamoiriaan met uitzondering van de open plek van de *Groene Jager*, anderzijds de ruimte tussen de Terhulpesteenweg, de Korporaaldreef en de Waterloosesteenweg.

2.6.2. Het Zoniënwood *stricto sensu*

Het Zoniënwood is het grootste bosmassief in het hertogdom Brabant en een klein deel ervan bevindt zich vandaag op het grondgebied van de gemeente Ukkel. Het Ukkelse deel van het Zoniënwood strekte zich tot aan het begin van de 19de eeuw veel verder uit naar het westen. Het reikte tot ver over de Waterloosesteenweg naar het oosten om zo de hele ruimte tussen de J. Pasturlaan en de Schilderachtige dreef te bedekken. Dan volgde een smalle bosrand bekend onder de naam *Cortenbosch* die zich uitstrekte naar het noordwesten op de kam tussen de valleien van de Linkebeek en de Geleytsbeek. Het *Verrewinkelbos* (heerlijkheid van Carloo), het *Kaumbergbos* (gemeenschappelijke bossen) en het *Vronerodebos* (abdij van Vorst) maakten hier geen deel van uit. Het Zoniënwood *stricto sensu* was eveneens een wildbaan waar de jacht verboden was voor iedereen. Het was bestemd voor groot wild. Het had trouwens een veel grotere oppervlakte dan de *Heegde* en was bezet met een hoog opgaand woud

waar de eik domineerde tot aan de 16de eeuw. Er kwamen echter ook beuken, essen, ratelpopulieren en berken voor. Die andere soorten en vooral dan de beuk hebben geleidelijk aan de eik verdrongen door een overdreven houtontginning. Het hout diende voor de bouw, voor stellingen en verwarming. Er waren ook weilanden in het Zoniënwood maar deze waren beperkter in omvang en meer gereguleerd dan in de *Heegde*.

2.6.3. Afbakeningen

De grens tussen de *Heegde* en het woud *stricto sensu*, de omtrek van de kerkelijke bossen ingesloten door de domaniale bossen en de rand van deze laatste, zijn administratieve en juridische grenzen die gematerialiseerd moesten worden op het terrein. De eerste vermelding van een gedeeltelijke afbakening van de domaniale bossen in Ukkel dateert uit de 12de eeuw. Men moet echter wachten tot de Late Middeleeuwen om een beschrijving te vinden van de middelen die gebruikt werden om deze grenzen te materialiseren. Het betrof een kleine wal, beplant met een rij bomen en aan de binnenkant afgeboord met een gracht die het resultaat was van de aanleg van de wal. In deze periode worden zelden grensstenen gebruikt. Het systeem van grachten en wallen doorheen het massief wees niet alleen de hierboven vermelde afbakeningen aan, maar ook de zones van weilanden, de houtkappen van verschillende leeftijden, de open plekken, enz... Een deel van dit systeem is vandaag nog zichtbaar of op te sporen.

In de 16de eeuw werd tot een systematische en algemene afbakening van het Zoniënwood besloten door Karel V. De werken hiervoor begonnen in 1520 en eindigden pas in 1566. De afbakening werd verwezenlijkt met een systeem van wallen en grachten zoals vroeger, dit keer echter gedubbeld met een rij grensstenen op de rand van de interne gracht. De meeste grensstenen droegen een kruis op de voorkant als merkteken waarvan de twee armen de plaatsen van de naburige grensstenen aanduiden. Op sommige bijzondere plaatsen (doorgangplaatsen, beken,...) werd echter een ander type steen gebruikt. Deze was groter en droeg twee Bourgondische kruisen, het ene ingekerfd op het begraven deel van de paal, het andere in reliëf op de top van de verticale zijde die naar de binnenkant van het hertogelijke domein was gericht en voorzien van een ecu hangende aan een jachthoorn. Er kwam een nieuwe afbakeningcampagne in de tweede helft van de 17^{de}

eeuw. Tijdens de 18de en de 19de eeuw werden enkele grensstenen vervangen.

2.7. Economie

2.7.1. De landbouwdomeinen

Het grootste deel van het grondgebied van de gemeente was gewijd aan landbouw en veeteelt, een belangrijk deel bestond uit allerhande groententeelten. Dit was een gevolg van de topografie met veel vochtige of beboste zones. Men vindt vooral ontginningen die afhangen van leken-grondheren maar ook een klein deel, ongeveer vijftien procent, was afhankelijk van kerkelijke instellingen, vooral van de abdij van Vorst en Terkameren en een aantal Brusselse stedelijke kloosters. Alles wijst op een grote verscheidenheid in de geteelde graansoorten (gerst, rogge, haver, tarwe) en op de aanwezigheid van vlas vanaf het begin van de 12de eeuw.

2.7.2. Molens

Er is sprake van vier of vijf molens. De oudste zijn direct verbonden met landbouwactiviteiten en bestemd voor het malen van graan. Rond het einde van de 15de eeuw, maar vooral in de 16de eeuw en ook nog in de 17de werd de waterenergie van de Ukkelse beken benut door talrijke papiermolens. Deze "fabrieken" bloeiden vooral

tijdens de Moderne Tijden en bleven bestaan tot het begin van de 19de eeuw.

2.7.3. Bevolking

Het probleem van de demografie is in Ukkel complexer dan in de meeste andere gemeenten van het gebied. Dit komt door de aanwezigheid van verschillende belangrijke gehuchten die soms bij Ukkel gerekend worden en soms ook weer niet. Meestal worden ze niet uitdrukkelijk vernoemd. Ukkel hoorde, volgens de cijfers van verschillende Brabantse verkavelingen, op het einde van de 14de eeuw tot de belangrijkste en rijkste gemeenten van de streek. Toch blijft het moeilijk om met enige nauwkeurigheid de bevolking van Ukkel in die periode te schatten. Wellicht bedroeg deze toen reeds 500 personen. Ukkel zal altijd zijn koppositie bij de Brusselse dorpen bewaren en telde in het midden van de 15de eeuw zowat zevenhonderd inwoners. Op het einde van deze politiek verwarde eeuw kent Ukkel een terugval van de bevolking van bijna veertig procent, bijna onmiddellijk gevolgd door een scherpe toename vanaf het eerste kwart van de 16de eeuw en de zevenhonderd wordt weer bereikt vanaf 1525. Vervolgens blijft de situatie stabiel met een lichte stijging tot ongeveer negenhonderd in de 18de eeuw. De politieke en economische stabiliteit leidde tot een periode van welvaart die aan de bevolking zal toelaten zich te verdubbelen en te komen tot 2000 zielen rond 1800.

3. Bibliografie

J. ANNE de MOLINA, De watermolen van het Neckersgat te Ukkel-Stalle ten tijde van de familie Gaucheret, *Ucclensia*, 5, 1979, pp. 2-4.

D. ADRIAENSSENS, Le caveau de l'église Saint-Pierre à Uccle, *Bulletin de la Société d'Archéologie, de Paléontologie et de Géologie Pro Antiqua*, VIII, 1978-1980, Brussel, 1981, pp. 19-35.

P. AMEEUW, L'église Saint-Pierre à Uccle 1782-1982, *Brabant*, 1982, 3-4, pp. 113-114.

P. AMEEUW, La restauration de l'église Saint-Pierre en 1884, *Ucclensia*, 89, janvier 1982, pp. 2-8 et 90, mars 1982, pp. 2-6.

P. AMEEUW, L'église Saint-Pierre à Uccle, le monument et son mobilier, *Le Folklore brabançon*, 239, 1983, pp. 207-273.

P. AMEEUW, Uccle avant 1300, d'après Verbesselt, *Ucclensia*, 114, janvier 1987, pp. 6-9 et 115, mars 1987, pp. 2-7.

P. AMEEUW, Les frontières d'Uccle, *Ucclensia*, 133, novembre 1990, pp. 2-10.

S. BARTIER-DRAPIER, J. GILISSEN et S. GILISSEN-VALSCHAERT, *Une commune de l'agglomération bruxelloise, Uccle: géographie, histoire du moyen âge et des temps modernes*, Brussel, 1958.

P. BONENFANT, Quelques cadres territoriaux de l'histoire de Bruxelles, *Annales de la Société royale d'Archéologie de Bruxelles*, XXXVIII, 1934, pp. 5-45.

P.P. BONENFANT, Le pays et les hommes, relations premières, in A. SMOLAR-MEYNART et J. STENGERS, *Het gewest Brussel. Van de oude dorpen tot de stad van nu*, Brussel, 1989 (Gemeentekrediet, Historische uitgaven, reeks in 4°, nr. 16), pp. 20-35.

R. BORREMANS, Een Karolingische nederzetting te Ukkel, *De Brabantse Folklore*, 140, dec. 1958, pp. 1-15.

R. BORREMANS, De streek van Halle van de Voor-geschiedenis tot de vroege Middeleeuwen, *Verhandelingen van de Koninklijke Geschied- en Oudheidkundige Kring van Halle*, nieuw reeks, 4, 1964.

Bruxelles avant 400. Présence romaine à Bruxelles et environs, Brussel, 1978.

D. CAHEN et P. HAESAERTS, *Peuples chasseurs de la Belgique préhistorique dans leur cadre naturel*, Brussel, 1984.

A. COSYN, Le parc de Wolvendael à Uccle, *Bulletin officiel de la Société royale Touring Club de Belgique*, 1921, 21, pp. 483-486.

A. COSYN, Le château de Boetendael à Uccle, *Bulletin officiel de la Société royale Touring Club de Belgique*, 1922, 1, pp. 4-7.

A. COSYN, Le vallon de Saint-Job à Uccle, *Bulletin officiel de la Société royale Touring Club de Belgique*, 1922, 5, pp. 101-104.

A. COSYN, Le vallon de Linkebeek, *Bulletin officiel de la Société royale Touring Club de Belgique*, 1922, 7, pp. 151-156.

A. COSYN, Le Cornet à Uccle, *Bulletin officiel de la Société royale Touring Club de Belgique*, 1926, 14, pp. 311-312.

L. CRICK, Cuivre gravé du pèlerinage de Carloo, *Le Folklore brabançon*, 39, 1927, pp. 184-186.

H. CROKAERT, Notice sur l'église Saint-Pierre d'Uccle, *Le Folklore brabançon*, 95, 1937, pp. 394-433.

H. CROKAERT, Kort bericht over de geschiedenis van de gemeente Ukkel - Nieuwe documenten betreffende de geschiedenis der grote verkeerswegen in de gemeente Ukkel, *De Brabantsche Folklore*, 19, 1939, 109-110, pp. 74-107.

H. CROKAERT, *Evolution territoriale d'Uccle - Esquisse historique, folklorique et archéologique*, Uccle, 1958.

H. CROKAERT, La chapelle de Notre-Dame du Bon-Secours à Uccle-Stalle, *Le Folklore brabançon*, 150, 1961, pp. 169-195.

H. CROKAERT, Les moulins d'Uccle, *Le Folklore brabançon*, 155, 1962, pp. 289-329.

H. CROKAERT, Le couvent des Récollets et le domaine de Boetendael à Uccle, *Le Folklore brabançon*, 164, 1964, pp. 463-515.

H. CROKAERT, Heurs et malheurs de l'église Saint-Pierre à Uccle, *Le Folklore brabançon*, 167, 1965, pp. 259-311.

H. CROKAERT, Les chemins d'Uccle au temps jadis, *Le Folklore brabançon*, 173, 1967, pp. 13-66.

H. CROKAERT, Uccle, hier et aujourd'hui: transformation d'une commune urbaine, *Brabant*, 1967, 1, pp. 36-44.

- H. CROKAERT, Uccle, hier et aujourd'hui: le quartier du centre, *Brabant*, 1967, 6, pp. 30-39.
- H. CROKAERT, Uccle, hier et aujourd'hui: les quartiers de Stalle et du Vossegat, *Brabant*, 1968, 2, pp. 28-37.
- J. CUVELIER, *Les dénombrements de foyers en Brabant XIVe-XVIe s.*, Brussel, 1912 (Koninklijke Geschiedkundige Commissie, verzameling in 4°).
- J. DECONINCK, *Quelques jalons de l'histoire d'Uccle*, Uccle, 1975.
- J. DECONINCK, Forest et la région d'Entre-Senne-et-Soignes durant la Préhistoire, *La Figurine*, XXXXIII, 1981, pp. 24-28.
- C. DEHAIR, Légendes brabançonnaises - Uccle: "Au Vieux Sijtjigen Duivel", *Brabant*, 1964, 5, pp. 31-32.
- S.J. DE LAET, *La Belgique d'avant les Romains*, Wetteren, 1982.
- H. DE MEYER, Influence de l'homme sur la strate arborée de la forêt de Soignes, *Traces de l'homme en Soignes* (catalogue de l'exposition), II (textes), Brussel, 1983, pp. 95-100.
- H. DE MEYER, Influence de l'homme sur la faune de la forêt de Soignes, *Traces de l'homme en Soignes* (catalogue de l'exposition), II (textes), Brussel, 1983, pp. 108-111.
- H. de PINCHART, La construction de la chaussée d'Alsemberg, *Ucclesia*, 42, juin 1972, pp. 4-5.
- H. de PINCHART, Court historique du hameau de Stalle sous Uccle, *Le Folklore brabançon*, 221, 1979, pp. 71-111.
- M. DESITTERE, *Bibliografisch repertorium der oudheidkundige vondsten in Brabant (vanaf de Bronstijd tot aan de Noormannen*, Brussel, 1963 (Oudheidkundige Repertoria, III).
- G. DESPY et A. DESPY-MEYER, Uccle, *Communes de Belgique. Dictionnaire d'Histoire et de Géographie administrative. Wallonie-Bruxelles*, 2, Brussel, 1980, pp. 1713-1714.
- A. DESPY-MEYER, Abbaye de Forest, *Monasticon belge*, IV, 1, Liège, 1964, pp. 189-217.
- A. DESPY-MEYER et Chr. GERARD, Abbaye d'Affligem à Hekelgem, *Monasticon Belge*, IV, 1, Liège, 1964, pp. 17-80.
- M. DESSART, Moulins à eau brabançons, *Brabant*, 1960, 9, pp. 2-8.
- D. D'HONDT, Esquisse historique de la forêt de Soignes, *Traces de l'homme en Soignes* (catalogue de l'exposition), II (textes), Brussel, 1983, pp. 1-8.
- A. D'HOOP, *Inventaire général des archives ecclésiastiques du Brabant*, I-V, Brussel, 1900-1930.
- Cl. DICKSTEIN-BERNARD, La gestion financière d'une capitale à ses débuts: Bruxelles, 1334-1467, *Annales de la Société royale d'Archéologie de Bruxelles*, LIV, 1977, pp. 1-504.
- Cl. DICKSTEIN-BERNARD, Entre les villages et la ville: liens visibles et invisibles, in A. SMOLAR-MEYNART et J. STENGERS, *Het gewest Brussel. Van de oude dorpen tot de stad van nu*, Brussel, 1989 (Gemeentekrediet, Historische uitgaven, reeks in 4°, nr. 16), pp. 118-129.
- A. DIERKENS, Le Haut Moyen Age, in A. SMOLAR-MEYNART et J. STENGERS, *Het gewest Brussel. Van de oude dorpen tot de stad van nu*, Brussel, 1989 (Gemeentekrediet, Historische uitgaven, reeks in 4°, nr. 16), pp. 36-41.
- J. d'OSTA, *Dictionnaire historique des faubourgs de Bruxelles*, Brussel, 1989, pp. 240-275.
- S. DRAPIER, *Contribution à l'étude de l'évolution territoriale d'une grande localité de la banlieue bruxelloise: histoire d'Uccle et de ses dépendances*, Brussel, 1938.
- M.-A. DUWAERTS, *Les moulins du Brabant*, Brussel, Service de Recherches historiques et folkloriques de la Province de Brabant, 1961, pp. 109-111, 168, 252-254.
- P. FOURCROY, *Uccle - Ukkel*, s. l., [1984].
- J. FRANCIS, *Uccle et ses bourgmestres*, Brussel, 1973.
- GACHARD, *Inventaire des archives des Chambre des Comptes*, II, Brussel, 1845.
- GACHARD, *Inventaire des cartes et plans manuscrits et gravés*, Brussel, 1848.
- GACHARD, *Rapport à M. le Ministre de l'Intérieur sur le rassemblement et la mise en ordre des anciens greffes scabinaux, seigneuriaux et féodaux de la province de Brabant*, Brussel, 1866.
- GACHARD, Les seigneuries et les seigneurs en Brabant au dix-huitième siècle, *Bulletin de la Commission royale d'Histoire*, 3e série, XIII, 1871-1872, pp. 383-462.
- L. GALESLOOT, *Le livre des feudataires de Jean III, duc de Brabant*, Brussel, 1869 (Koninklijke Geschiedkundige Commissie, verzameling in 8°).

L. GALESLOOT, *Inventaire des archives de la cour féodale de Brabant*, I, Brussel, 1870.

A. GOB, Du Mésolithique au Néolithique en Europe nord-occidentale: un point de vue de mésolithicien, in D. CAHEN et M. OTTE, *Rubané et Cardial*, Actes du colloque de Liège, novembre 1988, Liège, 1990, (E.R.A.U.L. 39), pp. 155-159.

Ph. GODDING, La ville et ses alentours: rapports juridiques, in A. SMOLAR-MEYNART et J. STENGERS, *Het gewest Brussel. Van de oude dorpen tot de stad van nu*, Brussel, 1989 (Gemeentekrediet, Historische uitgaven, reeks in 4°, nr. 16), pp. 110-117.

Histoire d'Uccle, une commune au fil du temps, [Uccle], 1987.

Ch. KERREMANS, *Etude sur les circonscriptions judiciaires et administratives du Brabant et les officiers placés à leur tête par les ducs antérieurement à l'avènement de la maison de Bourgogne (1406)*, Brussel, 1949 (Mémoires in 8° de l'Académie royale de Belgique - Classe des Lettres, XLIV).

A.-M. KNAPEN-LESCRENIER, *Répertoire bibliographique des trouvailles archéologiques en Brabant. Les âges de la Pierre*, Brussel, 1960 (Oudheidkundige Repertoria, I).

Y. LADOS VAN DER MERSCH, E. BRAECKMAN, J. DECONINCK et H. de PINCHART, *Quelques jalons de l'histoire d'Uccle*, Uccle, 1969.

La mémoire des pierres. A la découverte du patrimoine architectural en Wallonie et à Bruxelles, Brussel, 1987.

R. LANGOHR, La forêt de Soignes, témoin unique des traces de l'homme, *Traces de l'homme en Soignes* (catalogue de l'exposition), II (textes), Brussel, 1983, pp. 9-14.

Les premiers agriculteurs en Belgique, Musée du Malgré-Tout, exposition du 25 mars au 8 octobre 1989. Catalogue. Treignes, édition du CEDARC, 1989.

J. LORTHIOIS, Les monuments funéraires des van der Noot à Saint-Job, *Ucclesia*, 53, octobre 1974, pp. 10-14.

J. LORTHIOIS et X. de GHELLINCK VAERNEWYCK, Le château Franckheim à Uccle Saint-Job, aussi appelé Papenkasteel, *Le Parchemin*, 197, 1978.

J. LORTHIOIS, Le moulin de Kinsendael à Uccle, *Ucclesia*, 96, mai 1983, pp. 2-8.

J. LORTHIOIS, A propos du moulin Granville, *Ucclesia*, 101, mai 1984, pp. 2-5.

J. LORTHIOIS, Une vue inédite du centre d'Uccle au XVIIe siècle, *Ucclesia*, 104, janvier 1985, pp. 2-4.

J. LORTHIOIS, La "maison du sacristain" de Stalle, *Ucclesia*, 112, septembre 1986, pp. 2-5.

J. LORTHIOIS, Lemoulin de Calevoet à Uccle, *Ucclesia*, 122, septembre 1988, pp. 2-5.

J. LORTHIOIS, Le Kinsendael, ses propriétaires et ses hôtes, *Ucclesia*, 124, janvier 1989, pp. 2-12, 125, mars 1989, pp. 2-10 et 126, mai 1989, pp. 7-17.

A. MAES, Soignes, source de profits pour Groenendael et Rouge-Cloître, *Traces de l'homme en Soignes* (catalogue de l'exposition), II (textes), Brussel, 1983, pp. 28-32.

A. MAES, Pâturages en Soignes, *Traces de l'homme en Soignes* (catalogue de l'exposition), II (textes), Brussel, 1983, pp. 40-43.

M.E. MARIËN, La région bruxelloise avant 700, *Cahiers Bruxellois*, II, 1, 1957, pp. 1-71.

M.E. MARIËN, Les découvertes archéologiques, in J. STENGERS, *Bruxelles, croissance d'une Capitale*, Antwerpen, 1979, pp. 19-27.

M.E. MARIËN, *L'empreinte de Rome. Belgica Antiqua*, Antwerpen, 1980.

M. MARTENS, *L'administration du domaine ducal en Brabant au moyen âge (1250-1406)*, Brussel, 1954 (Mémoires in 8° de l'Académie royale de Belgique, Classes des Lettres, XLVIII-3).

M. MARTENS, *Le censier ducal pour l'ammanie de Bruxelles de 1321*, Brussel, 1958 (Koninklijke Geschiedkundige Commissie, verzameling in 8°).

M. MARTENS, *Les chartes relatives à Bruxelles et à l'ammanie (1244-1338) conservées aux Archives de la ville de Bruxelles*, Château de Grandmetz, 1977 (Recueil VI des Tablettes de Brabant).

M. MAZIERS, Les abornements de la forêt de Soignes, *Traces de l'homme en Soignes* (catalogue de l'exposition), II (textes), Brussel, 1983, pp. 33-36.

J. MERTENS - A. DESPY-MEYER, *La Belgique à l'époque romaine. Carte archéologique de la Belgique 1-2*, Brussel, 1968.

A. MONDERER, Au détour de deux sentiers ucclois, *Brabant*, 1978, 1, pp. 14-17.

A. NOTEBAERT, Abbaye de La Cambre à Ixelles, *Monasticon Belge*, IV, 2, Liège, 1968, pp. 441-468.

- J.-M. PIERRARD, Uccle et la région d'Entre-Senne-et-Soignes durant la période romaine, *Ucclensia*, 43, octobre 1972, pp. 2-7.
- J.-M. PIERRARD, A propos des anciens moulins ucclois, *Ucclensia*, 95, mars 1983, pp. 14-16.
- J.-M. PIERRARD, Le clipmolen ou moulin blanc, *Ucclensia*, 98, novembre 1983, pp. 2-4.
- J.-M. PIERRARD, A propos du Tervenmolen, *Ucclensia*, 167, septembre 1985, pp. 8-12.
- J.-M. PIERRARD, A propos du Creetmolen, *Ucclensia*, 173, novembre 1986, pp. 2-6 et 114, janvier 1987, p. 10.
- S. PIERRON, *Histoire illustrée de la forêt de Soignes*, Brussel, [1935-1937].
- Ch. PIOT, *Troisième supplément à l'inventaire des cartes et plans*, Brussel, 1879.
- M.-L. PRICOLO, *Inventaire des découvertes préhistoriques dans la région bruxelloise: Bruxelles, Forest, Ixelles, Linkebeek, Saint-Gilles, Schaerbeek, Uccle*, Université libre de Bruxelles (onuitgegeven licentiaatthesis), 1987-1988.
- E. REUSENS, Pouillé de l'ancien diocèse de Cambrai, *Analectes pour servir à l'histoire ecclésiastique de la Belgique*, 2e série, XII, Leuven, 1900, pp. 1-256.
- E. REUSENS, Pouillé du diocèse de Cambrai. Les doyennés de Grammont, de Hal, de Bruxelles, d'Alost et d'Anvers en 1567, *Analectes pour servir à l'histoire ecclésiastique de la Belgique*, 2e série, XII, Leuven, 1900, pp. 257-321.
- A. ROPER, De Vleurgat au Vert Chasseur, *Ucclensia*, 68, 1977, pp. 1-11.
- H. RYCKAERT, 't Hof te Groelst, *Ucclensia*, 85, mars 1981, pp. 2-4.
- A. SCUFFLAIRE, L'héraldique des communes de l'agglomération, in A. SMOLAR-MEYNART et J. STENGERS, *Het gewest Brussel. Van de oude dorpen tot de stad van nu*, Brussel, 1989 (Gemeentekrediet, Historische uitgaven, reeks in 4e, nr. 16), pp. 336-351.
- A. SMOLAR-MEYNART, La justice ducale du plat pays, des forêts et des chasses en Brabant (XIIe-XVIe siècles) Sénéchal, Maître des Bois, Gruyer, Grand Veneur, *Annales de la Société royale d'Archéologie de Bruxelles*, LX, 1991.
- Chr. SPAEPENS, Prochaine consolidation de la chapelle de Stalle à Uccle, *Brabant tourisme*, 1989, 4, pp. 24-25.
- E. I. STRUBBE, La coutume d'Uccle de 1547, *Bulletin de la Commission royale des anciennes Lois et Ordonnances de Belgique*, 15, 1935.
- Uccle au temps jadis*, Brussel, 1950.
- Uccle au temps jadis: recueil historique et folklorique illustré*, Uccle, 1925.
- A. UYTTEBROUCK, Supplément provisoire à l'inventaire général des archives ecclésiastiques du Brabant d'Alfred d'Hoop arrêté au 31 mars 1968, *Archives et Bibliothèques de Belgique*, XL, 1-2, Brussel, 1969, pp. 34-87.
- Ph. VAN BOXMEER, *Steenockerzeel et Humelghem et leurs seigneurs, généalogie des Van Hamme*, Diest, 1930.
- L. VANDERKINDERE, Deux notes à propos d'Uccle: Le Dieweg, L'échevinage d'Uccle, *Choix d'études historiques*, 1909, pp. 166-184.
- E. VANDERLINDEN, *Carloo St. Job in 't verleden*, [Uccle], 1922.
- E. VANDERLINDEN, Het einde van het klooster Boetendael, *Eigen Schoon en De Brabander*, XVII, 1934, pp. 269-277.
- VAN LOEY, *Studie over de Nederlandse plaatsnamen in de gemeenten Elsene en Ukkel*, Brussel, 1931.
- J. VERBESSELT, *Het parochiewezen in Brabant tot het einde van de 13e eeuw*, XVIII, 1984.
- P.M. VERMEERSCH, Le Michelsberg en Belgique, *Acta Archaeologica Lovaniensia*, 26-27, 1987-1988, pp. 1-20.
- A. WAUTERS, *Histoire des environs de Bruxelles ou description historique des localités qui formaient autrefois l'ammanie de Bruxelles*, Brussel, 1855.
- A. WAUTERS, *Histoire des environs de Bruxelles ou description historique des localités qui formaient l'ammanie de cette ville* (nouvelle édition du texte original de 1855), Brussel, Culture et Civilisation, 1973.

IV

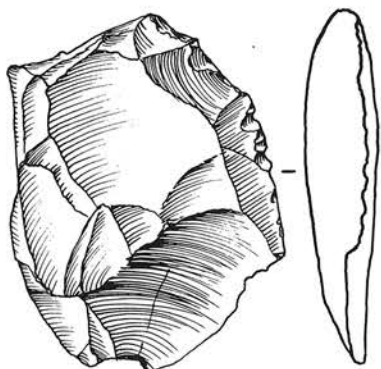
Toestand van het bodemarchief

0. Ter inleiding

Op het ogenblik van de realisatie, in juni 1992, bevatte de *Kaart van de archeologische en historische sites en vondsten* 65 sites die nauwkeurig gesitueerd konden worden. Het betreft een vuurstenen artefact uit het Mousteriaan (toevalsvondst), 21 sites die getuigen van één of meerdere opeenvolgende bewoningsfazen vanaf het Neolithicum tot en met de merovingische tijd en 43 middeleeuwse en post-middeleeuwse sites.

1. Station van Linkebeek: toevallige vondst van een Mousteriaan-afslag in vuursteen

Tijdens de bouw van het station van Linkebeek, op de linkeroever van de Verrewinkelbeek op de gemeentelijke grens tussen Ukkel en Linkebeek werd een geretoucheerde afslag gevonden. De afslag dateert uit het midden-Paleolithicum (Mousteriaan)¹.

27. Debitageafslag in silex (Midden Paleolithicum, Station van Linkebeek). Schaal 1/1.

¹ Musée Curtius, inv nr 5477 (verzameling G. Cumont, door het museum verkregen op 9 februari 1914); M.L. PRICOLO, *Inventaire des découvertes préhistoriques dans la région bruxelloise: Bruxelles, Forest, Ixelles, Linkebeek, Saint-Gilles, Schaerbeek, Uccle*, Bruxelles, Université Libre de Bruxelles (onuitgegeven licentiaatsthesis), 1987-1988, p. 165 en pl. 31, 5; P.P. BONENFANT, *Le pays et les hommes, relations premières*, in A. SMOLARMEYNART en J. STENGERS, *La région de Bruxelles. Des villages d'autrefois à la ville d'aujourd'hui*, Bruxelles, 1989, p. 21.

2. Gehucht van de Kat: resten van koude fauna, verder van vuurstenen artefacten uit het Neolithicum.

E. Delheid vermeldt rond 1900-1902 resten van koude fauna in een zandgroeve. Deze was aangelegd in de flank van een helling tussen de Aisembergse Steenweg, de Coghenlaan en Balkanlaan. Deze resten dateren uit het einde van het laat-Paleolithicum².

Voorts werden in deze zandgroeve ook nog enkele klingfragmenten in vuurstenen gevonden³.

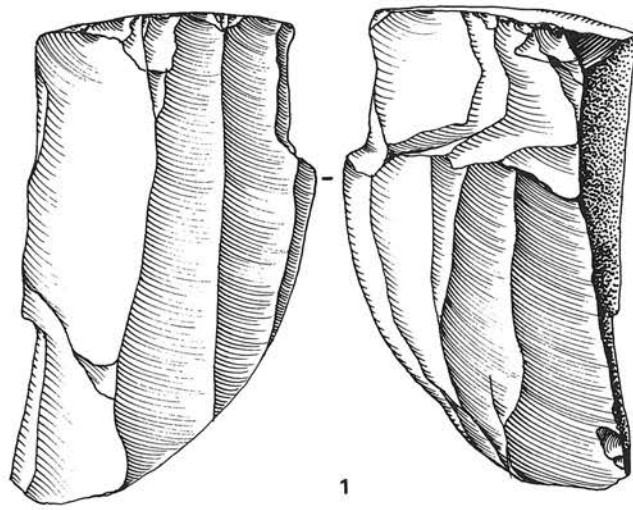
3. Kleine Hut:⁴ mesolithische en neolithische site

Het gehucht *Kleine Hut* bevindt zich op de grens tussen het Zoniënwoud en het bebouwde gebied in het zuidwesten van Ukkel. Oppervlaktevondsten van vuurstenen artefacten wijzen op

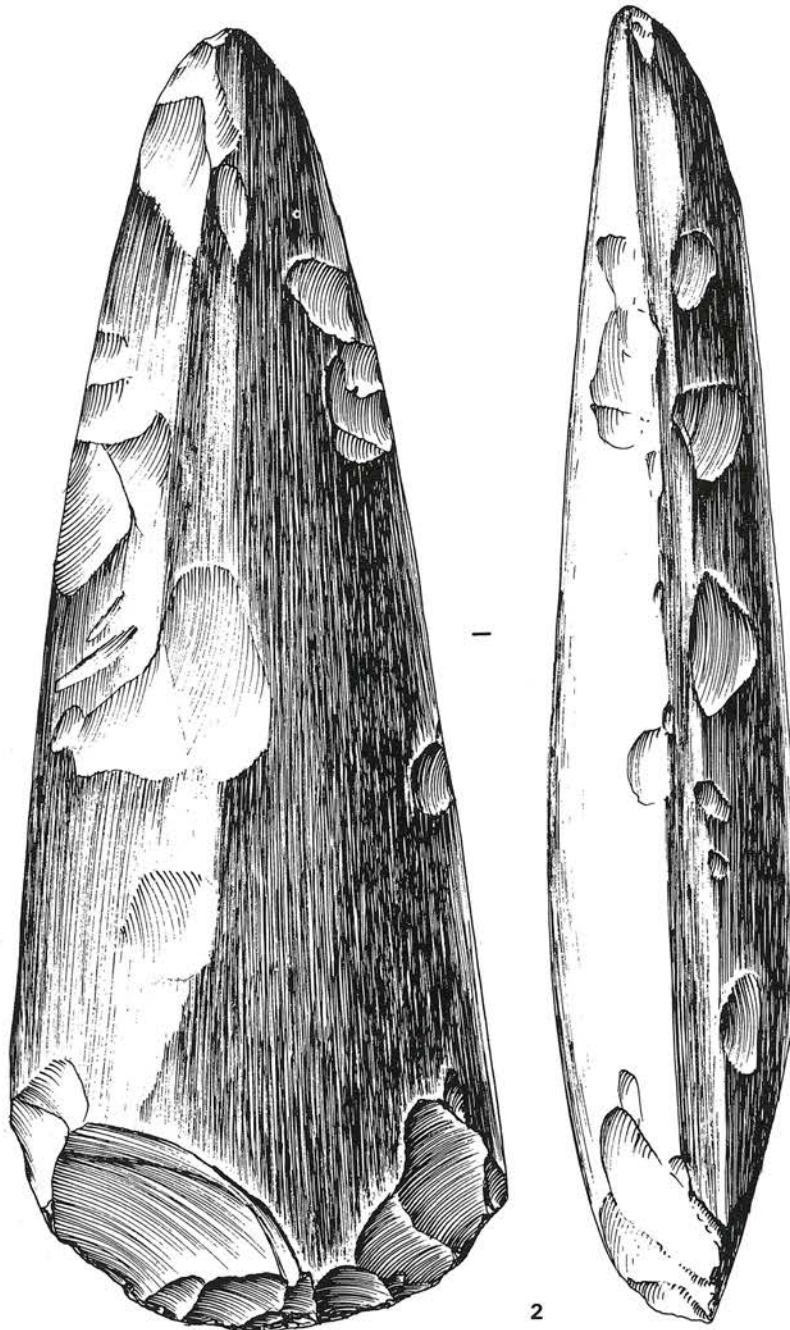
² E. DELHEID, Une station humaine de l'Age du fer au hameau du Chat sous Uccle, *Le Soir*, 8 août 1902; *Bulletin des séances de la Société royale malacologique de Belgique*, XXXVII, 1902, p. XXIX (séance du 1er mars 1902); L. DE PAUW, Une prétendue station de l'âge du Fer, *Bulletin de la Société d'Anthropologie de Bruxelles (= B.S.A.B.)*, XXI, 1902-1903, p. C. G. CUMONT, Trouvailles d'ossements à Uccle, *B.S.A.B.*, XXII, 1903-1904, p. XXXVI; M.E. MARIËN, La région bruxelloise avant 700, *Cahiers Bruxellois*, II, 1, 1957, p. 5; M.E. MARIËN, Les découvertes archéologiques in J. STENGERS, *Bruxelles. Croissance d'une Capitale*, Antwerpen, 1979, p. 19; J. DECONINCK, Forest et la Région d'Entre-Senne-et-Soignes durant la Préhistoire, *La Figurine*, XXXXIII, 1981, pp. 24-25; *Histoire d'Uccle. Une commune au fil du temps*, Uccle, 1987, p. 7; M.L. PRICOLO, *op. cit.*, pp. 119-123.

³ K.M.K.G., verzameling E. Dupréel, 687; E. DUPREEL, Catalogue manuscrit, cahier 2, p.488 : ontdekt op 26 januari 1918 "derrière le Léopold Club, dans un champ labouré" K.B.I.N., (legaat E. Delheid, inv. nr.8292, tussen 11 april en 5 december 1911) (vondstomstandigheden onbekend). M.L. PRICOLO, pp 119-123.

⁴ Kadaster : afdeling 4, sectie H, blad 8, nr 51^m.

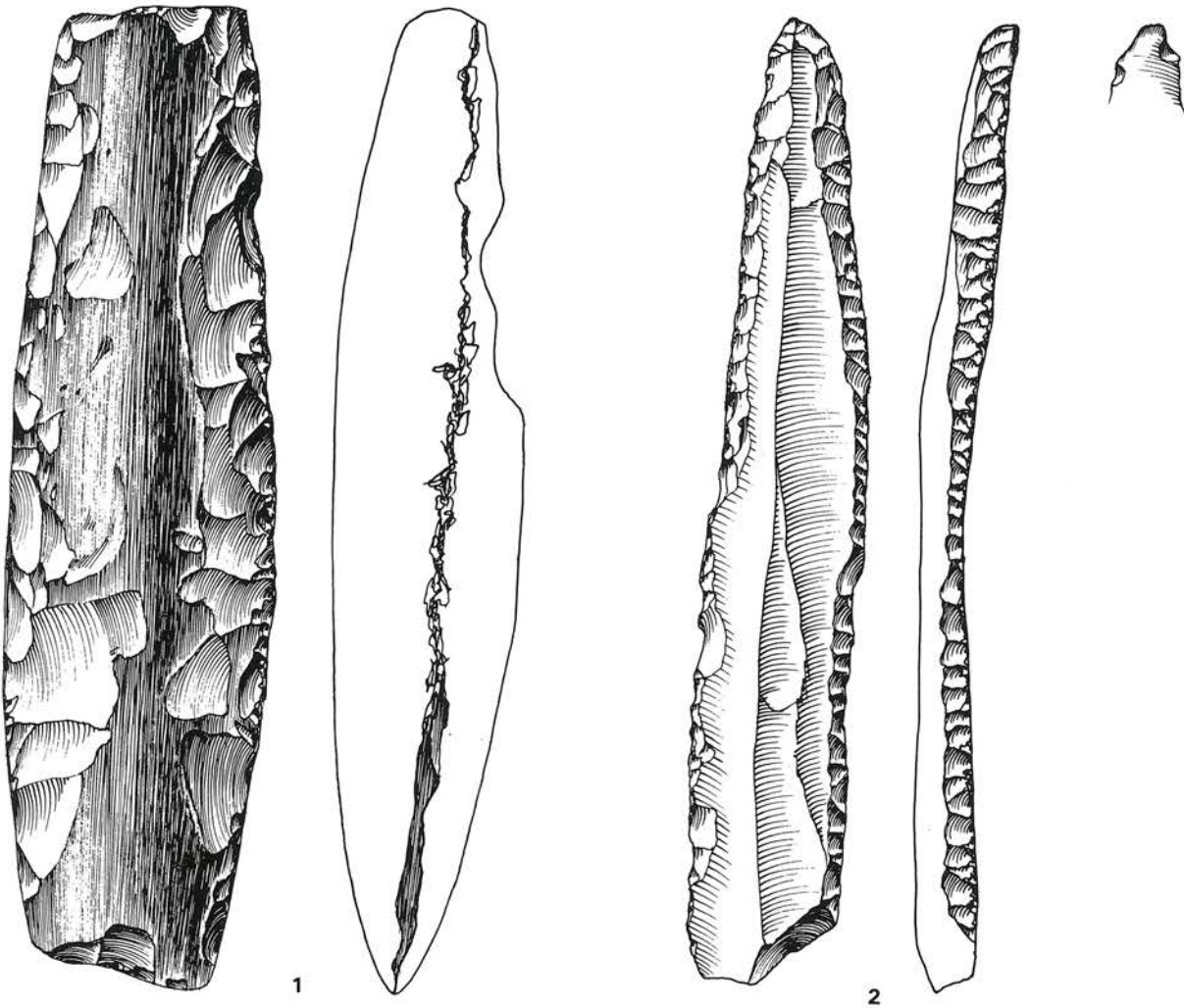

1

2

28. Kern met microklingdebitage (1) in silex (Mesolithicum, Kleine Hut) en gepolijste bijl (2) in silex (Midden Neolithicum, Kleine Hut). Schaal 1/1.

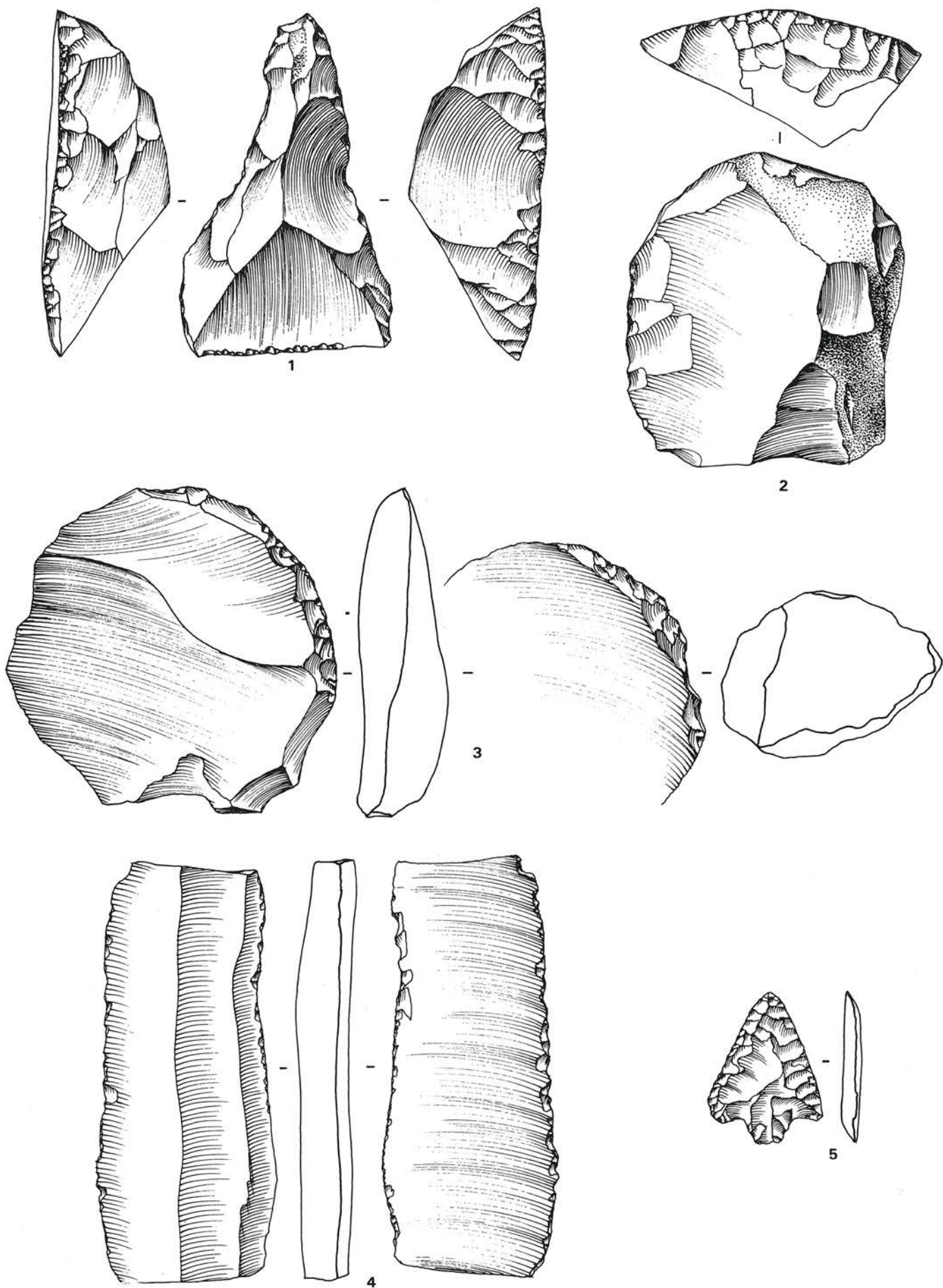
29. Beitelfragment (1) en geretoucheerde klin? (2) in silex (Midden Neolithicum, Kleine Hut). Schaal 1/1.

een zowel mesolithische⁵ als neolithische⁶ bewoning. Ze werden gevonden op een hoogte die de bronnen van de Vuylbeek domineert. De vindplaats bevindt zich op de 120m-hoogtelijn. De site wordt in het noorden begrensd door de Sint-Hubertusdreef, in het oosten door de Lorrainedreef, in het zuiden door de Bundersdreef en in het westen door de Waterlooosesteenweg. Een gevleugelde spits uit het laat-Neolithicum maakt ook deel uit van het archeologische materiaal uit deze zone.

⁵ K.M.K.G., buiten inventaris, B 3076 en K.B.I.N., inv.nr. 8292 legaat E. Delheid; *Bull. de la Soc. d'Anthropologie de Bruxelles*, I, 1882-1883 p.58; IV, 1885, p.62; G. CUMONT, Stations néolithiques de Verrewinkel et de

Rhode-Saint-Genèse, découvertes en 1885, *Bull. de la Soc. d'Anthropologie de Bruxelles*, XI, 1892-1893, p. 128.

⁶ K.M.K.G., inv. nr. B 3076 (legn Tiberghien) et K.B.I.N., inv. nr 8292 (legn E. Delheid, binnengebracht op 5 december 1911); *Bull. de la Soc. d'Anthropologie de Bruxelles*, loc. cit.; G. CUMONT, loc. cit.; *Compte rendu du Congrès international d'Anthropologie et d'Archéologie préhistorique*, 10e session, Paris, 1889, pp. 599-611; *Bulletin des Musées Royaux du Cinquantenaire*, I, 1901-1902, p. 68; A. de LOË, *Musées Royaux du Cinquantenaire à Bruxelles. Belgique ancienne. Catalogue descriptif et raisonné. I. Les Ages de la Pierre*, Bruxelles, 1928, p. 209; A.-M. KNAPEN-LESCRENIER, *Répertoire bibliographique des trouvailles archéologiques en Brabant. Les âges de la Pierre*, Bruxelles, 1960 (Répertoires archéologiques, I), p. 83; M.L. PRICOLO, op. cit., pp. 142-144 et pll. 22-23.

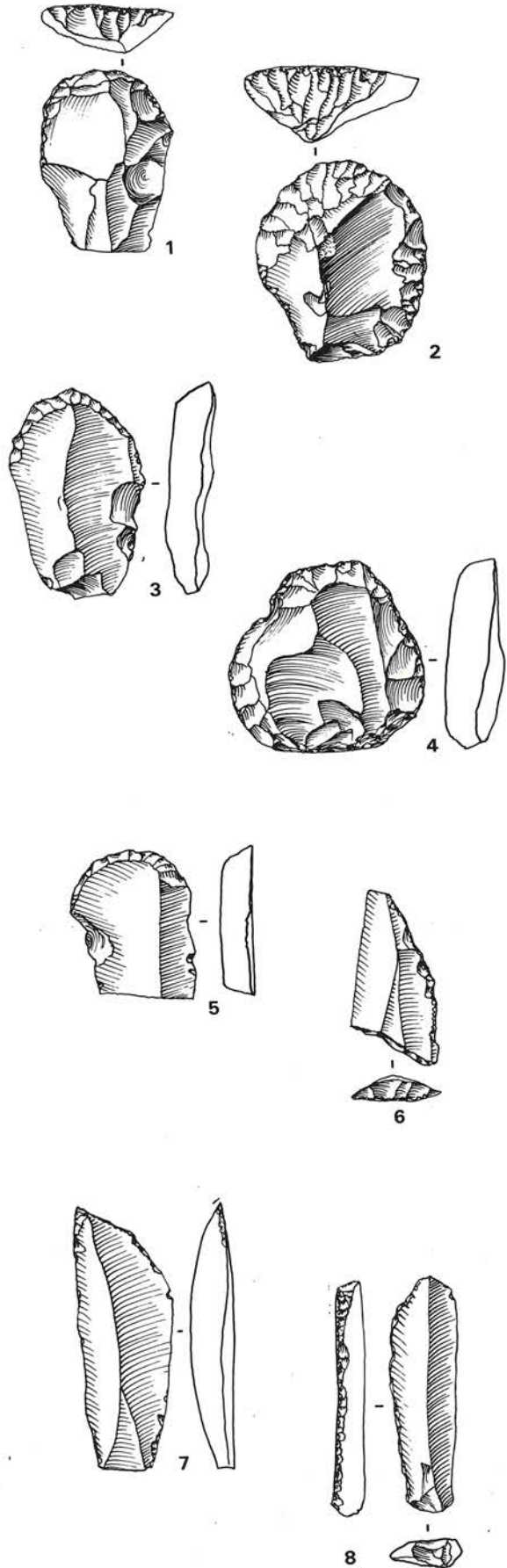
30. Aflslagbijl (1), schrabbers op aflslag (2-3), mesiaal fragment van een geretoucheerde kling (4) en gevleugelde en gesteelde pijlpunt (5) in silex (Midden Neolithicum en Laat Neolithicum (5), Kleine Hut). Schaal 1/1.

4. Verrewinkel. Sint-Elooihoeve:
mesolithische en neolithische site

De grote concentratie aan vuurstenen artefakten, die gevonden werd door G. Cumont, laat toe om zowel een mesolithische⁷ als neolithische⁸ bewoning te veronderstellen op een zandig plateau onmiddellijk ten oosten van de Sint-Elooihoeve. Dit plateau domineert het zuiden van de Verrewinkelbeekvallei en bevindt zich rond de hoogtelijnen van 85 en 90 m.

⁷ K.M.K.G., verzameling E. Dupréel; Musée Curtius, verzameling G. Cumont, 5504-5510ter; verzameling van de Geschied -en heemkundige kring van Ukkel en omgeving; E. DUPREEL, *Catalogue manuscrit*, 7, p.51; 8, p.43; 13, p.12; 15, p.11 et 16, p.18; M.L.PRICOLO, *op. cit.*, pp.153-156 en pl.25.

⁸ K.M.K.G., verzameling E. Dupréel; Musée Curtius, verzameling G. Cumont, 77-78, 145-146 en 5480-5504bis; K.B.I.N., inv.nr. 8292 (legaat E. Delheid); verzameling van Geschied-en heemkundige kring van Ukkel en omgeving (gift Ch. Léva); A. de LOË, *Catalogue de l'exposition préhistorique, Annales de la Fédération archéologique et historique de Belgique*, VII, 2, Brussel, 1892 (Congres te Brussel, 1981); G. Cumont, *op. cit.*, pp. 120-163; Id., *Bull. de la Soc. d'Anthropologie de Bruxelles*, XIII, 1894-1895, p. 249 et XX, 1901-1902, p. LVI; Id., *Utilisation du phtanite cambrien des environs d'Ottignies et du grès tertiaire bruxellien par l'homme préhistorique*, *Bull. de la Soc. d'Anthropologie de Bruxelles*, XXIII, 1904, p. LIII; A. COSYN, *Les stations néolithiques de la Forêt de Soignes*, *Bull. officiel du Touring Club de Belgique*, XVIII, 1912, pp. 343-344; *Chronique de l'Institut archéologique liégeois*, IX, 1913, p. 29; A. de LOË, *op. cit.*, p. 198; J. SERVAIS et J. HAMAL-NANDRIN, *Catalogue du Musée Archéologique Liégeois. Section préhistorique*, Liège, 1929, p. 32, 36 et 38; E. de MUNCK, *Note relative à trois courants commerciaux néolithiques belges*, *Bull. de la Soc. d'Anthropologie de Bruxelles*, L, 1935, p. 17; M.E. MARIËN, *Oud-België van de eerste landbouwers tot de komst van Caesar*, Antwerpen, 1952, pp. 108-109; Id., *op. cit.*, pp. 7, 9 et 13-15; A.-M. KNAPEN-LESCRENIER, *op. cit.*, pp. 84-85; M. OTTE, *La préhistoire à travers les collections du Musée Curtius à Liège*, Liège, 1978, pp. 60, 80 et 122; M.E. MARIËN, *Les découvertes archéologiques*, in J. STENGERS, *Bruxelles. Croissance d'une capitale*, Antwerpen, 1979, p. 19; J. DECONINCK, *op. cit.*, p. 26; M. MAZIERS, *A propos de la station néolithique de Rhode-Saint-Genève*, *Ucclensia*, 111, mai 1986, pp. 12-15; M.L. PRICOLO, *op. cit.*, pp. 150-169 et pll. 25-32; P.P. BONENFANT, *op. cit.*, pp. 21 et 28.

31. Schrabbers op afslag (1-4) en op kling (5), driehoekige spits op afslag (6) en klingfragmenten (7-8) in silex (Mesolithicum, Verrewinkel). Schaal 1/1.

5. Neckersgat⁹. I.S.E.S.: mesolithische en neolithische site

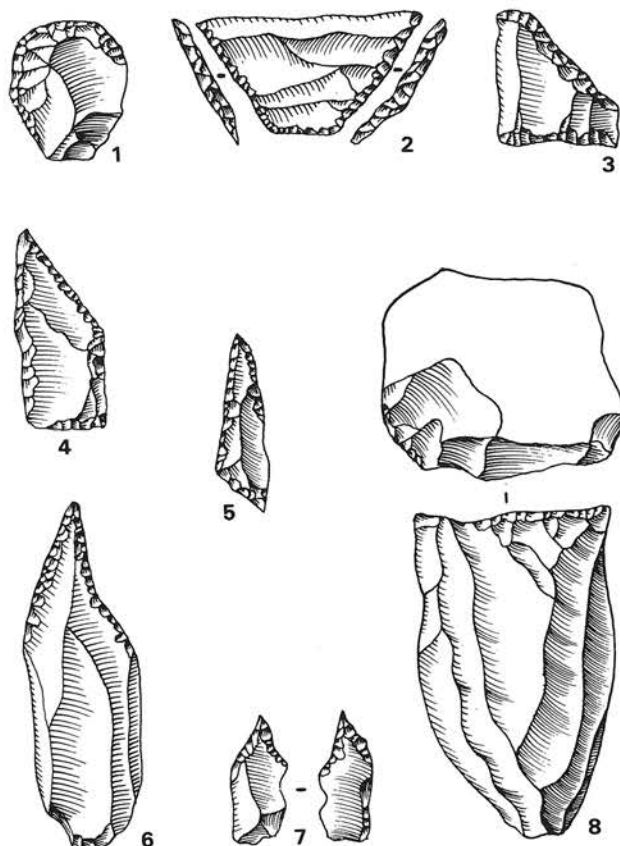
De mesolithische vindplaats van het *Neckersgat* kwam rond 1938-1940 aan het licht bij prospecties van P. Claes in de zandgroeven aldaar¹⁰. De site bevindt zich op ongeveer 250 meter ten zuidwesten van het station van Ukkel-Calevoet en op een honderdtal meter ten westen van de Alsebergse Steenweg¹¹. De site ligt op de zuidelijke flank van een lichte verhoging in het landschap die de vallei van de Zenne en de samenloop van de Ukkelbeek en de Geleytsbeek¹² domineert. De zandgroeven en de gebouwen van het *Institut supérieur économique de secrétariat* (I.S.E.S.) hebben dit deel van de *Neckersgatheuvel* aanzienlijk verstoord. De 147 microlieten zijn kenmerkend voor het laat-Mesolithicum, type RMS/B (Rijn-Maas-Schelde) en konden rond 7.800-6.000 B.P.¹³ gedateerd worden.

⁹ Kadaster : Afdeling 6, sectie G, blad 2, nrs 172 a2 en 173d.

¹⁰ Collection P. CLAES, Uccle (en dépôt au C.E.R.E.A.); P. CLAES, *Vestiges des âges de la Pierre et du Fer, L'Antiquité Classique*, XI, 1942, fasc. 2, p. 300; M.E. MARIËN, *op. cit.*, p. 6; A.-M. KNAPEN-LESCRENIER, *op. cit.*, p. 83; M.E. MARIËN, *op. cit.*, p. 19; J.-M. PIERRARD, *Stalle durant les périodes pré-historique, romaine et franque, Le Folklore Brabançon*, 221, 1979, pp. 72-73; R. VAN DE KONIJNBURG, *A propos de quelques microlithes trouvés aux environs de Braine-l'Alleud, Amphora*, 25, 1981, pp. 2-8; J. DECONINCK, *op. cit.*, p. 25; P.M. VERMEERSCH, *Du Paléolithique final au Mésolithique dans le Nord de la Belgique*, in D. CAHEN et P. HAESAERTS, *Peuples chasseurs de la Belgique préhistorique dans leur cadre naturel*, Bruxelles, 1984, pp. 182-183 en 186-187; A. GOB, *Typologie des armatures et taxonomie des industries du Mésolithique au nord des Alpes*, Liège, 1985, p. 48; *Histoire d'Uccle. Une commune au fil du temps*, Uccle, 1987, pp. 9-10; M.L. PRICOLO, *op. cit.*, pp. 124-142 et pl. 18-22; P.P. BONENFANT, *op. cit.*, pp. 24-25.

¹¹ Archieven van de Nationale Dienst voor Opgravingen gedeponereerd bij de K.M.K.G., (Brusselse gemeenten), *Ukkel*, (1 dossier), correspondentie P. Claes.

¹² Het Neckersgat vormt een ovalen landtong voornamelijk opgebouwd uit zand en gesitueerd ten zuidwesten van het station van Ukkel-Calevoet. Deze landtong domineert de vallei van de Zenne en bevindt zich aan de samenloop van de Ukkelbeek en de Geleytsbeek. De noord-, noordwest- en zuidwesthelling is vrij steil. De zuidoostelijke flank heeft een zachte helling.

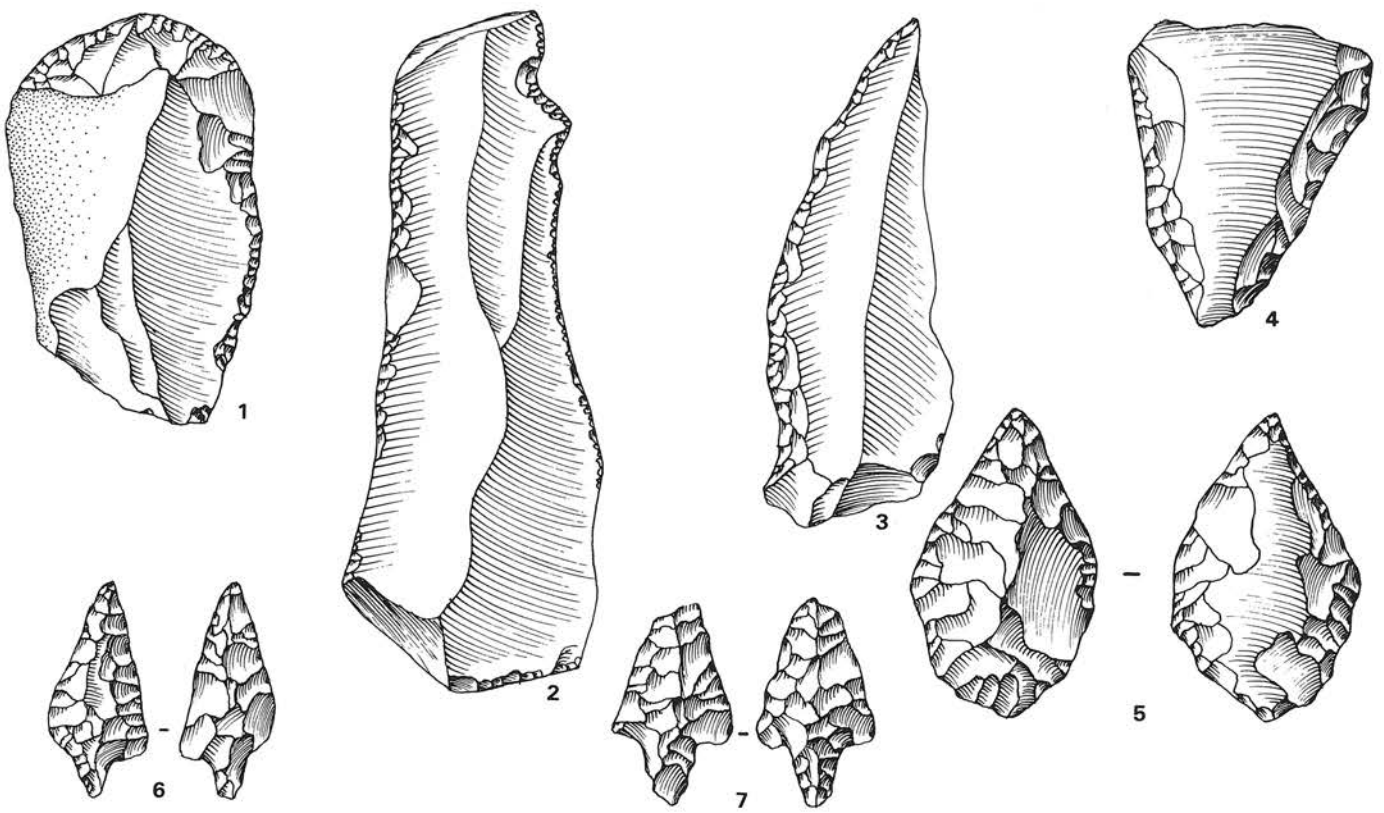
32. Schrabber (1), trapezia (2-5), boren (6-7) en pyramidale kern (8) in silex (Laat Mesolithicum, *Neckersgat* - I.S.E.S.). Schaal 1/1.

Dezelfde zandgroeven hebben ook een geheel aan vuurstenen artefakten uit het midden-Neolithicum¹⁴ aan het licht gebracht evenals 17 doorboorde schelpen. Dit geheel wijst op een Michelsbergbewoning op dit deel van de heuvel. Tot de vondsten behoort ook een gevleugelde spits uit het laat-Neolithicum¹⁵.

¹³ "Before Present". A. GOB, *Les industries microlithiques dans la partie sud de la Belgique*, in D. CAHEN en P. HAESAERTS, *Peuples Chasseurs de la Belgique préhistorique dans leur cadre naturel*, Brussel, 1984, pp. 195-210; P.M. VERMEERSCH, *Du Paléolithique final au Mésolithique dans le nord de la Belgique*, in D. CAHEN en P. HAESAERTS, *op. cit.*, pp. 182-183 en 186-187. Deze laatste auteur dateert echter het lithische materiaal van het *Neckersgat* in het vroege Mesolithicum en baseert zich daarvoor op percentages van verschillende categorieën van de aanwezige werktuigen. Dit percentage stemt echter niet overeen met de realiteit van de verzameling.

¹⁴ Verzameling P. Claes, Ukkel (gedeponereerd in het C.E.R.E.A.); P. CLAES, *op. cit.*, p. 300. M.E. MARIËN, *op. cit.*, p. 16; J.-M. PIERRARD, *op. cit.*, pp. 72-73; J. DECONINCK, *op. cit.*, p. 26; M.L. PRICOLO, *op. cit.*, pp. 124-142 et pl. 18-22.

¹⁵ M.L. PRICOLO, *op. cit.*, p. 137 et pl. 20, nos 6 et 8.

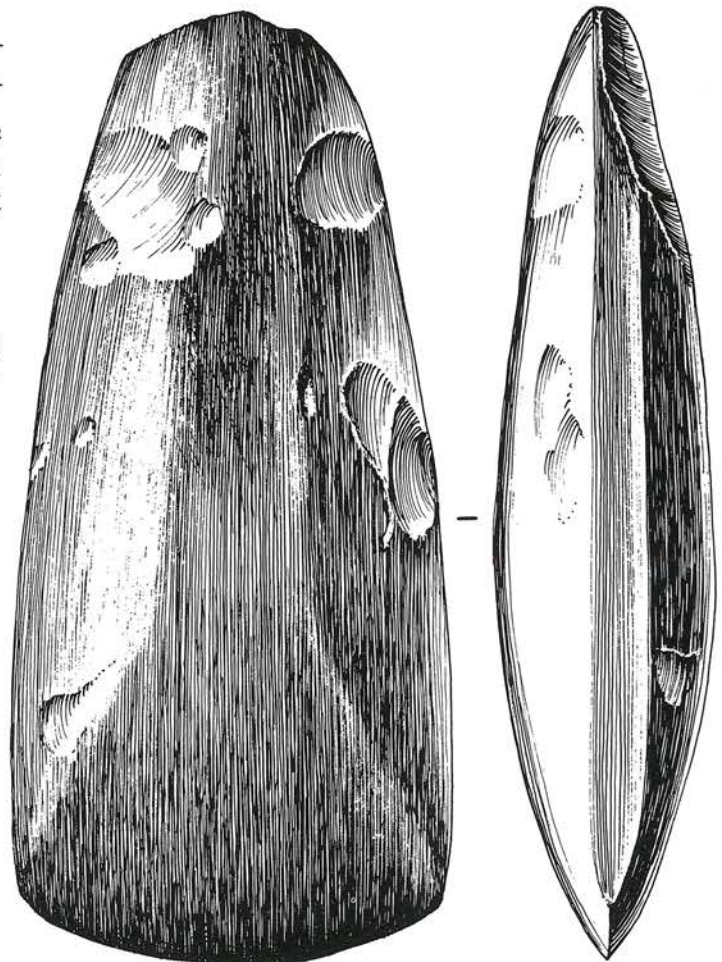

33. Schrabber (1), fragment van gekerfde kling (2), spits op langwerpige afslag (3), afslagbijl (4), bladspits (5) en gesteelde en gevleugelde pijlpunten (6-7) in silex (Midden Neolithicum en Laat Neolithicum (6-7), *Neckersgat - I.S.E.S.*). Schaal 1/1.

6. Fort Jaco: twee gepolijste bijlen

Tijdens grondwerken tussen de Fort Jacolaan, de Gebladertelaan en de Braamstruikenlaan werden toevallig twee gepolijste vuurstenen bijlen ontdekt door G. Cumont¹⁶.

¹⁶ Musée Curtius, verzameling G. Cumont, 5342 en 5349; G. Cumont, *op. cit.* p. 125; J. SERVAIS en J. HAMAL-NANDRIN, *op. cit.* p; 38.

34. Gepolijste bijl in silex (Neolithicum, *Fort Jaco*). Schaal 1/1.

**7. Groeselenberg. Deux-Alices¹⁷:
neolithische, Romeinse en Karolingische
bewoning**

Het geheel van de archeologische vondsten op de *Groeselenberg* is helaas zeer onnauwkeurig gesitueerd op de terreinen van het Institut des Deux-Alices. De verschillende bewoningen lijken geconcentreerd op de zuidelijke helling van een plateau dat de vallei van de Ukkelbeek domineert (vandaag De Frélaan). Op de top van dit plateau staat vandaag de Koninklijke Sterrenwacht van België¹⁸.

Het enige spoor uit het Neolithicum is een fragment van een polijststeen in Landeniaanse zandsteen, ontdekt door G. Cumont¹⁹.

Een reeks potscherven uit de 2de en 3de eeuw, gevonden door E. Delheid, in 1905 bevestigt Romeinse aanwezigheid op het plateau²⁰.

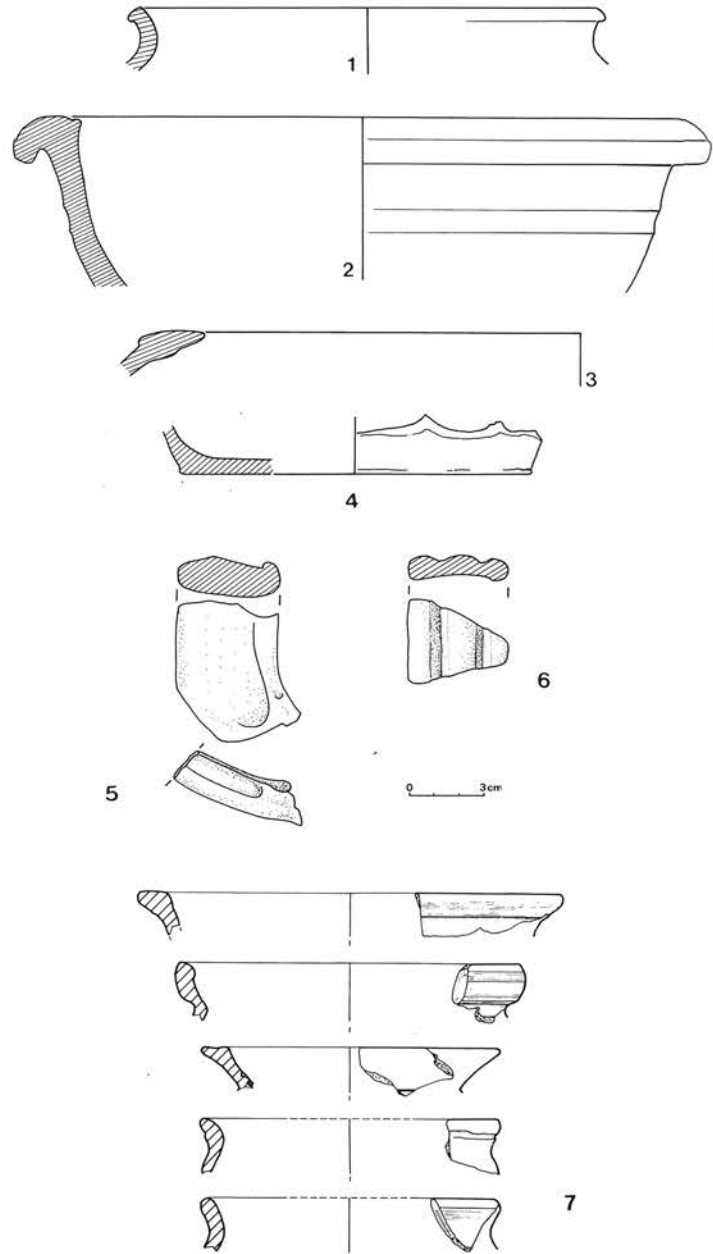
De Karolingische bewoning op het einde van de 9de of de 10de eeuw wordt bevestigd door archeologisch materiaal waaronder wat scherven, ijzeren werktuigen en drie muntstukken waaronder één van Karel de Kale. De bewoning blijkt ook uit een waterput zonder wandbedekking en enkele kuilen²¹.

¹⁷ Kadaster : Afdeling 2, sectie D, blad I, nr 42n.

¹⁸ Archieven K.M.K.G., brief van E. Delheid van 16 september 1905 aan A. de Loë.

¹⁹ Musée Curtius, verzameling G. Cumont; G.CUMONT, *op. cit.*, p. 122 en 128; *Bull. de la Soc. d'Anthropologie de Bruxelles*, XXII, 1903-1904, p. 36; M.E. MARIËN, *op. cit.*, p. 16.; A.-M. KNAPEN-LESCRENIER, *op. cit.*, p. 83; J. DECONINCK, *op. cit.*, p.26.

²⁰ K.M.K.G., inv. nr B 2175 (legn. E. Delheid). In zijn brief van 16 september 1906, gericht aan A. De Loë, vermeldt E. Delheid de ontdekking van "de resten van Romeinse urnen en zowat 300 scherven van ander aardewerk" in de zandgroeve op de noordelijke helling van de Groeselenberg. Het werd in "verstoorte context teruggevonden op een diepte van 1 tot 4 m onder het huidig loopvlak". A. de LOË, *Carte archéologique de la Belgique romaine, répertoire statistique et bibliographique*, s.l., s.d., p. 570; M.E. MARIËN, *op. cit.*, p. 52; M. DESITTERE, *Bibliografisch repertorium der oudheidkundige vondsten in Brabant (vanaf de Bronstijd tot aan de Noormannen*, Bruxelles, 1963 (Répertoires archéologiques, III), p. 152; *Histoire d'Uccle. Une commune au fil du temps*, Uccle, 1987, pp. 14-15; P.P. BONENFANT, *op. cit.*, p. 32.

35. Vaasranden en -bodem (1-4), twee- en drielobbig kruikoren (5-6) in aardewerk (Romeinse tijd, *Groeselenberg*). Randen van vazen met ronde buik (7) in aardewerk (Karolingische tijd - 12^e eeuw, *Groeselenberg*). Schaal 1/3.

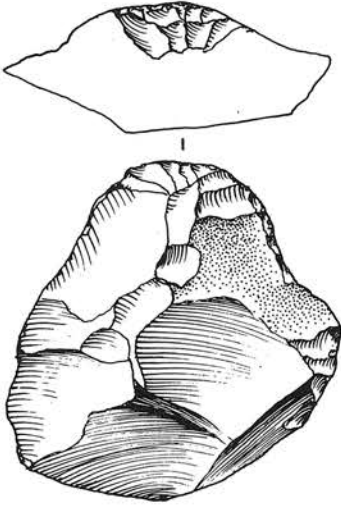
²¹ K.M.K.G. inv.nr. B 2175, legaat E. Delheid; archieven K.M.K.G., brief van E. Delheid van 16 september 1905 aan A. de Loë; M.E. MARIËN, *op. cit.*, p. 69; M. DESITTERE, *op. cit.*, p.152. De archeologica waren het voorwerp van een uitgebreid onderzoek in R. BORREMANS, Een Karolingische nederzetting te Ukkel, *De Brabantse Folklore*, 140, 1958, pp. 829-841 en fign. 2-5; M.E. MARIËN, *op. cit.*, p.26; *Histoire d'Uccle. Une commune au fil du temps*, Ukkel, 1987, p. 15; A. DIERKENS, Le Haut Moyen Age, in A. SMOLARMEYNART en J. STENGERS, *La Région de Bruxelles. Des villages d'autrefois à la ville d'aujourd'hui*, Bruxelles, 1989, p.40.

8. Godshuizenlaan²²: neolithische schrabber

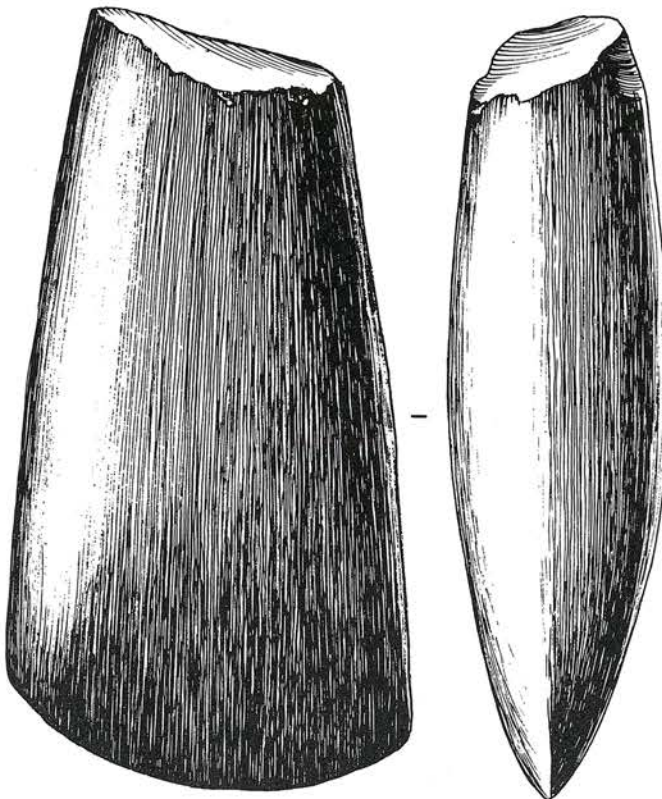
Aan de Godshuizenlaan wordt een geïsoleerde vondst vermeld van een neolithische vuurstenen schrabber²³, op de gronden tegenover de site van *Verrewinkel - Sint-Elooihoeve* (site 4).

²² Kadaster : Afdeling 4, sectie F, blad 6, nr 356a5

²³ K.M.K.G., legaat Tiberghien, B 3216.

36. Schrabber op afslag in silex (Neolithicum, *Godshuizenlaan*). Schaal 1/1.

37. Gepolijste bijl in silex (Neolithicum, *Zonikwoud - reservoir*). Schaal 1/1.

9. Zoniënwood. Stoeterijlaan: twee neolithische schrabbers

Twee neolithische schrabbers (Michelsberg) werden ontdekt “op 1250 meter ten oosten van de *Kleine Hut*, in het Zoniënwood, aan de rand van de Stoeterijlaan, halverwege tussen de Sint-Hubertusdreef en de Bundersdreef”. Deze toevalsvondsten werden gedaan door hoofdwachter Van der Heyden en dienen waarschijnlijk verbonden te worden met de Michelsberg-site ten oosten van de *Kleine Hut* (site 3)²⁴.

10. Zoniënwood²⁵. Vergaarbak: gepolijste bijl

Een gepolijste bijl uit de verzameling G. Cumont werd rond 1880 opgeraapt in het Zoniënwood op de gronden waarop het vergaarbak gelegen is²⁶ niet ver van de Lorrainedreef.

²⁴ Archieven K.M.K.G.; M.E. MARIËN, *op. cit.*, p. 15.; A.-M. KNAPEN-LESCRENIER, *op. cit.*, p.83.

²⁵ Kadaster : Afdeling 4, sectie H, blad 8, nr 34m

²⁶ Musée Curtius, verzameling G. Cumont, 5338; *Bull. de la Soc. d'Anthropologie de Bruxelles*, I, 1882-1883, p. 58; G. CUMONT, *op. cit.*, p.120; M.E. MARIËN, *op. cit.* pp. 7 en 15; A.-M. KNAPEN-LESCRENIER, *op. cit.*, p.84.

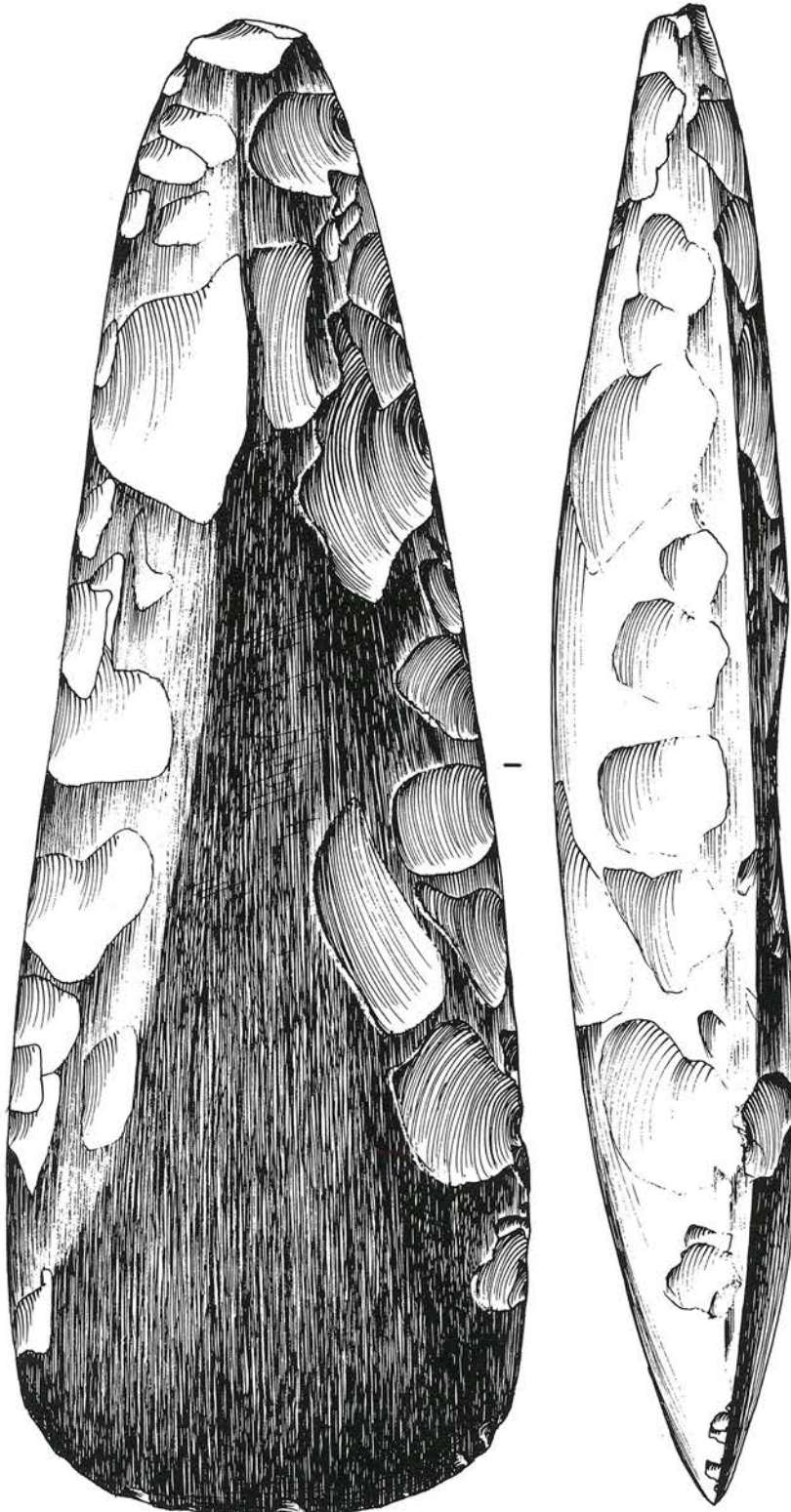
11. **Sterrenwacht**²⁷: neolithische vuurstenen artefakten

Het legaat E. Delheid, gedeponeed in het K.B.I.N. bevat een reeks Michelsberg-artefakten in vuursteen, allen oppervlaktevondsten. Ze bevonden zich vooral achter de gebouwen van de

²⁷ Kadaster : Afdeling 2, sectie D, blad 2, nr 74f.

Koninklijke Sterrenwacht van België. Enkele van deze artefakten werden gevonden in de "wijk" van de Sterrenwacht zonder enige precisering. Het geheel getuigt van een bewoning tijdens het midden-Neolithicum op de top van dit plateau, dat gesitueerd is op de waterscheidingslijn van de Ukkelbeek en de Geleytsbeek²⁸.

²⁸ K.B.I.N., inv.nr. 8292, (legn. E. Delheid, binnengebracht op 5 december 1911).

38. Gepolijste bijl in silex (Midden Neolithicum, *Sterrewacht*). Schaal 1/1.

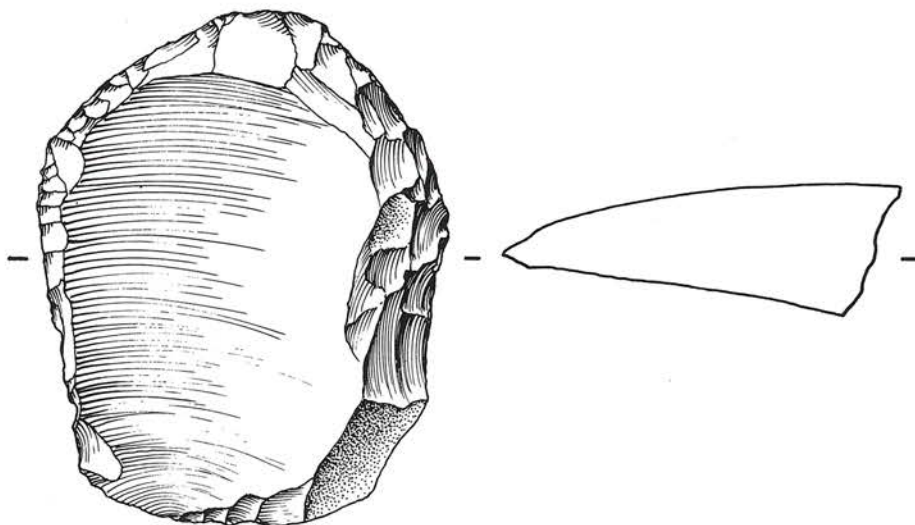
12. Spijtigen Duivel: onafgewerkte neolithische bijlen

Tijdens grondwerken in het park van een villa in het buurtschap de *Spijtigen Duivel* werden twee onafgewerkte neolithische bijlen gevonden, samen met enkele klingen en afslagen. De villa ligt op de Alsebergse Steenweg op het kruispunt met de Joseph Bensstraat niet ver van kilometerpaal 2²⁹.

E. de Munck vermeldt de vondst van een gevleugelde spits beneden aan de berm van een holle weg die op de Alsebergse Steenweg uitkomt³⁰. Wegens het ontbreken van elke context kan dit object zowel worden toegeschreven aan het laat-Neolithicum als aan het begin van de Bronstijd.

²⁹ Archieven K.M.K.G., *Rapport Belgique ancienne*, 2de semester 1912, maakt gewag van de vondst van enkele vuurstenen klingen alsook van een vaasfragment "in roodachtige aardewerk, zeer ruw en niet wielgedraaid dat eventueel contemporain is met de vuurstenen artefakten". Dit materiaal werd nooit opgenomen in de verzamelingen van de K.M.K.G.; K.B.I.N., inv.nr. 8292, (legn. E. Delheid, binnengebracht op 5 december 1905); A. RUTOT, *Bull. de la Soc. d'Anthropologie de Bruxelles*, XXIII, 1904, p. LXXXV; M.E. MARIËN, *op. cit.*, p. 7 en 15.; G. CUMONT, *Sur les instruments néolithique des environs de Bruxelles*, *Bull. de la Soc. d'Anthropologie*, XXIII, 1904, p. LXXXV; M.E. MARIËN, *op. cit.*, p. 7 en 15; A.-M. KNAPEN-LESCRENIER, *op. cit.*, p.84, J. DECONINCK, *op. cit.*, p. 26.

³⁰ E. De MUNCK, *Annales de la Société royale d'Archéologie de Bruxelles*, IX, 1895, p. 414; M.E. MARIËN, *op. cit.*, p. 16.; A.-M. KNAPEN-LESCRENIER, *op. cit.*, p. 82.

39. Hoefschrabber op afslag in silex (Midden Neolithicum, *Neerstalle*). Schaal 1/1.

13. Neerstalle: neolithische schrabber en afslagen

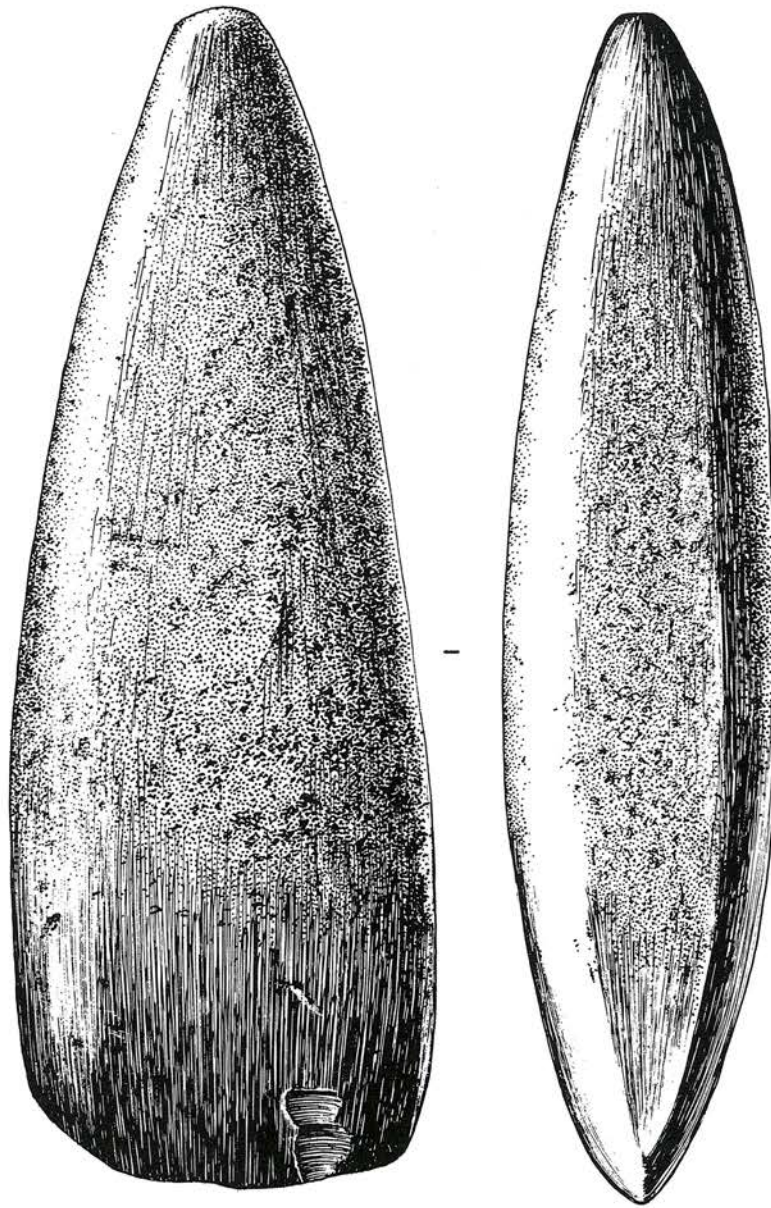
Wat lithische materiaal werden door G. Cumont en E. Dupréel gevonden tijdens prospecties op de gronden tegenover het station van Ukkel-Stalle³¹. Ze lagen op een kleine verhevenheid in het landschap, rond hoogtelijn 70, dat het gehucht van *Neerstalle* naar het westen en de Kersbeeklaan naar het oosten toe domineert.

14. Winston Churchillaan: neolithische gepolijste bijl

G. Cumont meldt de vondst van een gepolijste bijl in grijsachtige zandsteen op de site van de oude wielersbaan. Ze lag op de zuidwestelijke hoek gevormd door de Winston Churchillaan en de Edith Cavellaan³².

³¹ Musée Curtius, verzameling G. Cumont, 5478 en 6828; K.M.K.G.; verzameling E. Dupréel, 12.999-13.000; E. DUPREEL, *Catalogue manuscrit*, cahier 15, nrs 12999-13002; *Annuaire de la S.A.B.*, XI, 1900, p. 38; M.E. MARIËN, *op. cit.*, p. 15; A.-M. KNAPEN-LESCRENIER, *op. cit.*, p. 83; M. OTTE, *La préhistoire à travers les collections du Musée Curtius à Liège*, Liège, 1978, p. 122; J.-M. PIERRARD, *op. cit.*, p. 72; J. DECONINCK, *op. cit.*, p.26; M.L. PRICOLO, *op. cit.*, pp.145-146.

³² Musée Curtius, inv.nr. 5337, (verzameling G. Cumont); G. CUMONT, Hache en grès trouvée au vélodrome, *Bull. de la Soc. d'Anthropologie de Bruxelles*, XVIII, 1899-1900, pp. XLVII-XL-VIII; M.E. MARIËN, *op. cit.*, p. 17; A.-M. KNAPEN-LESCRENIER, *op. cit.*, p. 84; M. OTTE, *La préhistoire à travers les collections du Musée Curtius de Liège*, Liège, 1978, P. 122. J. DECONINCK, *op. cit.*, p. 26.

40. Gepolijste bijl in kwartsiet (Midden/Laat Neolithicum, *W. Churchilllaan*). Schaal 1/1.

15. Verrewinkel. Blucherlaan en René Lyrilaan: neolithische site

De heuvel tussen de Blucherlaan en de René Lyrilaan schijnt de dichtst bewoonde te zijn geweest van de drie sites uit het midden-Neolithicum rond het gehucht van *Verrewinkel* (sites 4, 15 en 16), tenminste als we het aantal vuurstenen resten in beschouwing nemen en de oppervlakte waar oppervlaktevondsten werden gedaan door G. Cumont, E. Delheid en E. Dupréel³³.

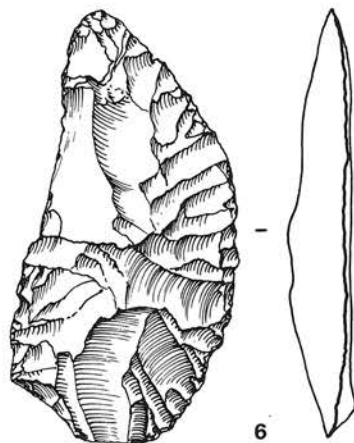
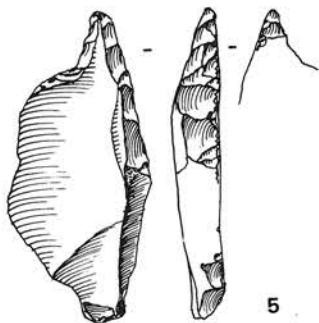
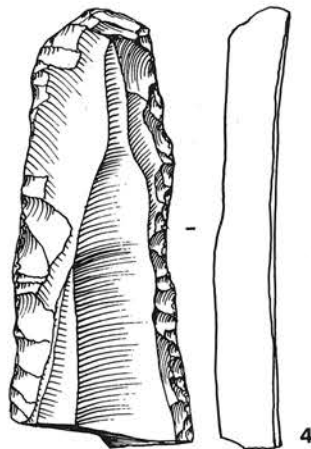
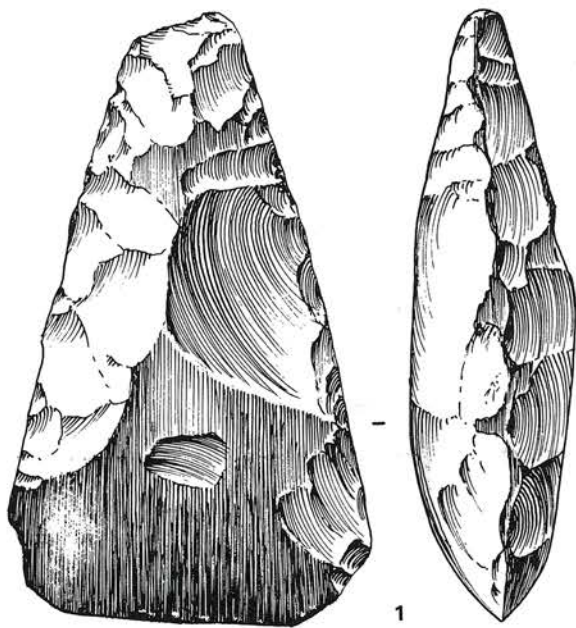
De heuvel ligt 900 meter ten oosten van de site van *Verrewinkel - Sint-Elooihoeve* (site 4) en domineert naar het zuiden met een redelijk steile helling de vallei en de bron van de *Verrewinkelbeek*.

³³ Cf noot 9 en annex

16. Verrewinkel. Hagedoornlaan en Lijsterbessebomenlaan: neolithische site

Dit site ligt op een lage heuvel en kwam door oppervlaktevondsten aan het licht. Het is de meest oostelijke neolithische site van *Verrewinkel*. Ze strekt zich uit rond de hoogtelijnen van 100 en 105 m, op 500 meter ten westen van de Waterloosesteenweg en 600 meter ten oosten van site 15. De site ligt vandaag tussen de *Hagedoornlaan* en de *Lijsterbessebomenlaan*³⁴.

³⁴ Cf noot 9 en annex

41. Gepolijste bijl (1), gepolijste beitel (2), schrabbers op afslag (3) en op kling (4), boor (5) en bladspits (6) in silex (Midden Neolithicum, Verrewinkel). Schaal 1/1.

17. Hoek van de Coghenlaan en de Floréallaan: brandgraf

De resten van een brandgraf kwamen toevallig aan het licht in een zandgroeve op de kruising van de Coghenlaan en de Floréallaan. Het bestond uit een grote urne in roodbruin aardewerk, versierd met een rij vingerindrukken aan de basis van de hals en een geoorde beker (een ‘kop’). De beker lag samen met de asse in de urne³⁵. Het geheel stamt uit de late Bronstijd of het begin van de IJzertijd (800-600) en zou kunnen wijzen op het bestaan van een necropool van de Urnenveldencultuur³⁶.

³⁵ M.R.A.H., inv. nr B 2174bis (legn. E. Delheid van 24 oktober 1917); M.E. MARIËN, *op. cit.*, p. 36; Id., *op. cit.*, p. 20; J.-M. PIERRARD, *op. cit.*, p. 73; J. DECONINCK, *op. cit.*, p. 27; *Histoire d’Uccle. Une commune au fil du temps*, Uccle, 1987, p. 12; M.-L. PRICOLO, *op. cit.*, pp. 123-124, fig. 27 et pl. 17 bis; P.P. BONENFANT, *op. cit.*, p. 28.

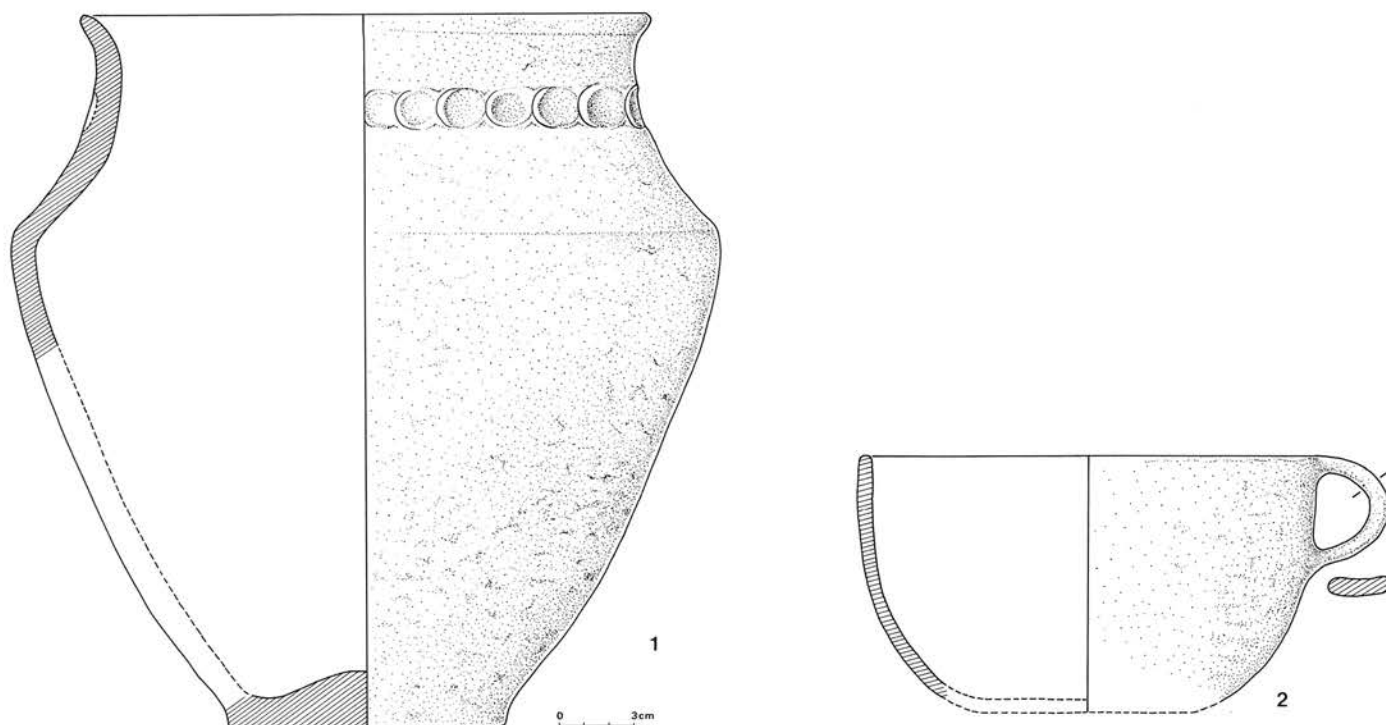
³⁶ M. DESITTERE, Die Grabkeramik der Urnenfelderkultur in Belgien und den Niederlanden und der sogenannte Harpstedter Stil, *Helinium*, VII, 1967, pp. 260-271; Id. *De Urnenfeldenkultur in het gebied tussen Neder-Rhein en Noordzee*, Brugge, 1968; S.J. DE LAET, *La Belgique d’avant les Romains*, Wetteren, 1982, pp. 532-542.

18. Neckersgat³⁷. Koninklijk Atheneum: versterking uit het einde van de IJzertijd en Romeinse tijd

Op de top van de heuvel van het Neckersgat zijn vandaag nog de resten zichtbaar van aarden wallen die een driehoekige ruimte van ongeveer één hectare omsluiten die nu het domein van het Koninklijk Atheneum van Ukkel vormen. Het onderzoek van P. Claes van voor 1940 heeft kleine kuilen aan het licht gebracht met potscherven uit de La Tène III-tijd (van 150 voor Chr. tot het begin van onze tijdrekening). Het geheel wordt voorlopig geïnterpreteerd als een versterking uit het einde van de IJzertijd³⁸. Verder opgravingen zullen daaromtrent uitsluitsel moeten brengen

³⁷ Kadaster : Afdeling 6, sectie G, blad 2, nr 175m.

³⁸ P. CLAES, *op. cit.*, p. 300; M.E. MARIËN, *op. cit.*, p. 39; M. CL. VAN GRUNDERBEEK, *Topografische Studie van archeologische konteksten met sporen van La Tène - Beschaving. Bijdrage tot de studie van de La Tène - Beschaving in de streek rond de Durme, de beneden-Schelde, de Dender, de Zenne, de Dijle, de Grote Nete en de Kleine Nete*, Leuven, K.U.L.- Onuitgegeven licentiaatsthesis, 1978, pp. 137-138.; J. DECONINCK, *op. cit.*, p.27; S.J. DE LAET, *op. cit.*, p.668; P.P. BONENFANT, *op. cit.*, p.30.

42. Urne (1) en kopje (2) in aardewerk (late Bronstijd - Hallstatt B-C, hoek van de Coghenlaan en de Floreallaan). Schaal 1/3.

Een kleine gracht van maximaal één meter diepte, die te volgen is over een lengte van 5 meter, evenals enkele kuilen, paalgaten en haardresten zonder enig zichtbare organisatie, leverden archeologisch materiaal op dat dateert van voor de heerschappij van keizer Claudius (43-54). Het geheel getuigt van een kortstondige bewoning op de top van de heuvel van het *Neckersgat* in het begin van de 1ste eeuw van onze tijdrekening en volgend op de bewoning van het einde van de IJzertijd³⁹.

19. Zoniënwoud. Maréchalдреef: Romeinse munten

Twee Romeinse munten uit het late keizerrijk werden toevallig ontdekt op de Maréchalдреef. De eerste munt (Constantinus II, Sirmium, 358-361) werd gevonden tussen de Gendarmendreef en de Lorrainedreef⁴⁰; de tweede (Julianus, Rome, 361-363) zonder verdere precisering⁴¹.

20. Stalle: resten van Romeinse bewoning

Volgens verschillende prospectieverslagen werd een vrij belangrijk gebouw ontdekt op het einde van de 19de en in het begin van de 20ste eeuw in het gehucht van Stalle⁴². Meerdere concentraties dakpannen, diverse bouwmaterialen, maalstenen en potscherven getuigen van de aanwezigheid

³⁹ Verzameling P. Claes, Ukkel (gedeponeerd in het C.E.R.E.A.); P. CLAES, *op. cit.*, p. 300; M.E. MARIËN, *op. cit.*, p. 50; M. DESITTERE, *op. cit.*, p.153; P. CLAES, *Vestiges d'habitat gallo-romain à Uccle (Neckersgat), Bruxelles avant 400*, Bruxelles, 1978, pp. 32-33.; M.E. MARIËN, *op. cit.*, p.19; *Histoire d'Uccle. Une commune au fil du temps*, Uccle, 1987, p.14; P.P. BONENFANT, *op. cit.*, pp. 30 en 32; M.L. PRICOLO, *op. cit.*, pp. 139-142 en pl. 22.

⁴⁰ Verzameling B. De Coen; fichier numismatique K.M.K.G.

⁴¹ Vondst door Hanon de Louvet in de lente van 1919. V. TOURNEUR, *Trouvaille d'un petit bronze de l'empereur Julien dans la forêt de Soignes*, *R.B.N.*, LXXI, 1919, p. 347; Inventaris penningenkabinet, inv. II, 7.137; fichier numismatique K.M.K.G..

⁴² Opgravingen in mei 1899 brachten fragmenten van Romeinse dakpannen aan het licht in gronden tegenover het station van Stalle. De opgravers vermeldden bij deze gelegenheid ook dakpannen in een zandgroeve naast hun opgraving (A. de LOË, *Fouilles à Uccle-Stalle*, *Ann. de la S.A.B.*, IX, 1900, pp. 21-22); G. Cumont vermeldde de vondst van dakpannen en verschillende bouwmaterialen

van een villa (?). Deze zou halverwege de heuvel, die het gehucht van *Neerstalle* naar het westen toe domineert, gestaan hebben. G. Cumont ontdekte er in mei 1899 een zeer mooie intaglio in rode jaspis met een dansende naakte faun⁴³.

43. Naakte dansende faun. Intaglio in rode jaspis (Romeinse tijd, Stalle). Schaal 5/1.

boven de weg van Ukkel naar Vorst (vandaag Kersbeeklaan)(G. CUMONT, *Intaille romaine trouvée à Uccle, près de Bruxelles*, *A.S.A.B.*, XIV, 1900, pp. 243-245); zie ook A. de LOË, *Carte archéologique de la Belgique romaine, répertoire statistique et bibliographique*, s.l.n.d., p. 569; A. COSYN, *Guide historique et descriptif des environs de Bruxelles*, Bruxelles, 1925, p. 37; S. PIERRON, *Histoire illustrée de la Forêt de Soignes*, Bruxelles, I, 1935, p. 389; A. de LOË, *Musées Royaux du Cinquantenaire à Bruxelles. Belgique Ancienne. Catalogue descriptif et raisonné. III. La période romaine*, Bruxelles, 1937, p. 225; M.E. MARIËN, *op. cit.*, pp. 50-51; M. DESITTERE, *op. cit.*, p. 153; M.E. MARIËN, *op. cit.*, p. 24; J.-M. PIERRARD, *op. cit.*, p.72; M.E. MARIËN, *L'Empreinte de Rome. Belgica Antiqua*, Antwerpen, 1980, fig. 121, p. 202; *Histoire d'Uccle. Une commune au fil du temps*, Ukkel, 1987, pp. 13-14; M. BAR, *Monnaies grecques et assimilées trouvées en Belgique*, Bruxelles, 1991 (Travaux du Cercle d'Etudes Numismatiques, 11), p. 39.

⁴³ G. CUMONT, *op. cit.*, pp. 243-245.

21. Spoorweg Brussel-Charleroi: Aardewerken vaas uit de Romeinse periode

De aardewerken vaas met een grijs en fumée oppervlak dateert uit de 2de of het begin van de 3de eeuw. Ze werd ontdekt tijdens afgravingswerken voor de spoorlijn Brussel-Charleroi⁴⁴. De ontdekking gebeurde waarschijnlijk ter hoogte van de gehuchten van Stalle en *Neerstalle*. Dat is de enige plaats waar het tracé op het grondgebied van de gemeente dergelijke grondwerken vereiste. Het voorwerp is volledig, en zou afkomstig kunnen zijn uit een grafcontext, een vlakgraf of een tumulus die misschien in verband zou kunnen gebracht worden met het Romeinse gebouw dat in Stalle gekend was (site 20).

22. Zeecrabbestraat: Merovingische necropool

Twee beenderenssembles van verschillende individuen worden bewaard in de K.M.K.G. met de vermelding “Zeecrabbeweg” en in het K.B.I.N. met als herkomst “De Frélaan” zonder enige verdere precisering⁴⁵. Deze twee ensembles behoren zeer waarschijnlijk tot eenzelfde necropool die op de noordelijke helling van de vallei van de Ukkelbeek gelegen was, tussen de De Frélaan en de Zeecrabbestraat. De grafgiften zijn jammer genoeg niet bewaard.

23. Sint-Pieterskerk⁴⁶: (?-12de-18de eeuw)

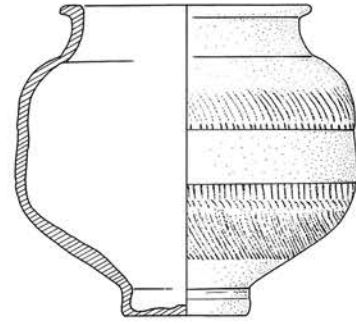
De parochiekerk van Ukkel is gewijd aan Sint-Pieters-Geboeid. We hebben al eerder de ouderdom van deze parochie en dus van haar kerk aangetoond⁴⁷. Er zijn tot op vandaag echter nog

⁴⁴ K.M.K.G., inv.nr. B 1091; (gift van J. Van Ham, ingenieur te Brussel, op 23 november 1905) M.E. MARIËN, *op. cit.*, p. 51; *Histoire d'Uccle. Une commune au fil du temps*, Ukkel, 1987, p.14-15.

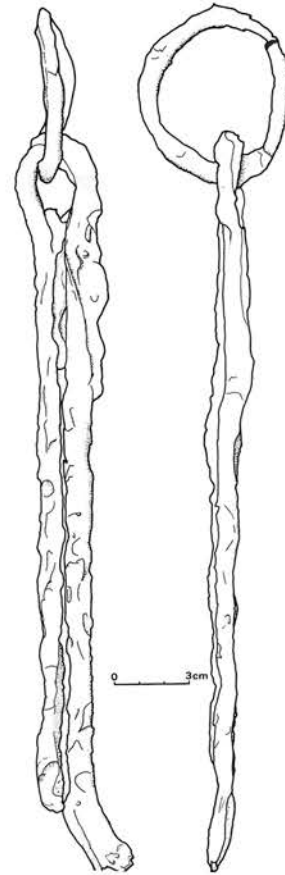
⁴⁵ M.R.A.H., inv. nr B 2177 (legn E. Delheid, binnengekomen op 24 oktober 1917); K.B.I.N., inv. nr 8289 (legn E. Delheid); E. DELHEID, *Annales de la Société zoologique et malacologique de Belgique*, 38, 1903, pp. LVII-LVIII; H. ROOSENS, *De Merovingische begraafplaatsen in België*, Gent, 1949 (Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent, Verhandeling V), p. 55; M.E. MARIËN, *op. cit.*, p. 67; *Histoire d'Uccle. Une commune au fil du temps*, Uccle, 1987, p. 15; A. DIERKENS, *loc. cit.*

⁴⁶ Kadaster : Afdeling 1, sectie B, blad 1, nr 30b.

⁴⁷ Cf. *supra*, hoofdstuk III, 2.1.1.

44.Vaas in aardewerk (Romeinse tijd, *Spoorweg Brussel-Charleroi*). Schaal 1/3.

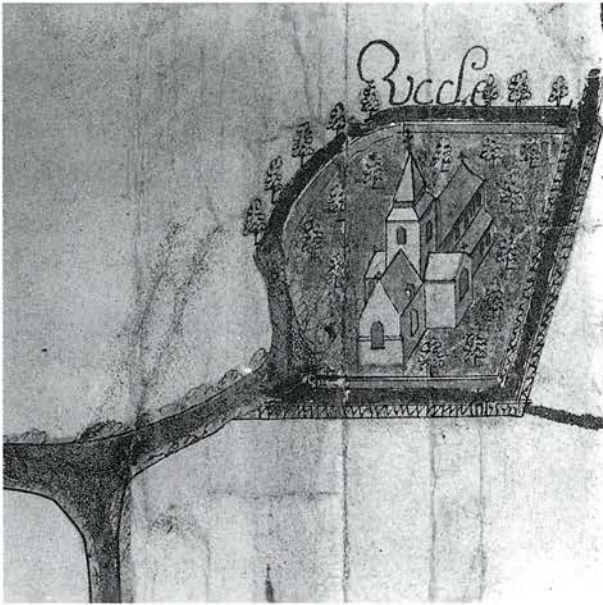

45.Dubbel wetijzer (?) (Merovingische tijd, *Zeecrabbestraat*). Schaal 1/3.

geen resten van de oorspronkelijke, pre-romaanse gebouwen gekend⁴⁸.

Het eerste gekende gebouw is de romaanse kerk uit het begin van de 13de eeuw dat tot het derde kwart van de 18de eeuw schijnt bestaan te hebben. Waarschijnlijk werden enkele uitbreidingen of wijzigingen doorgevoerd t.o.v. het oorspronkelijke plan. We bezitten geen enkel docu-

⁴⁸ Er werd tot op heden inderdaad nog geen archeologische sondering in de kerk of op het kerkplein gedaan.

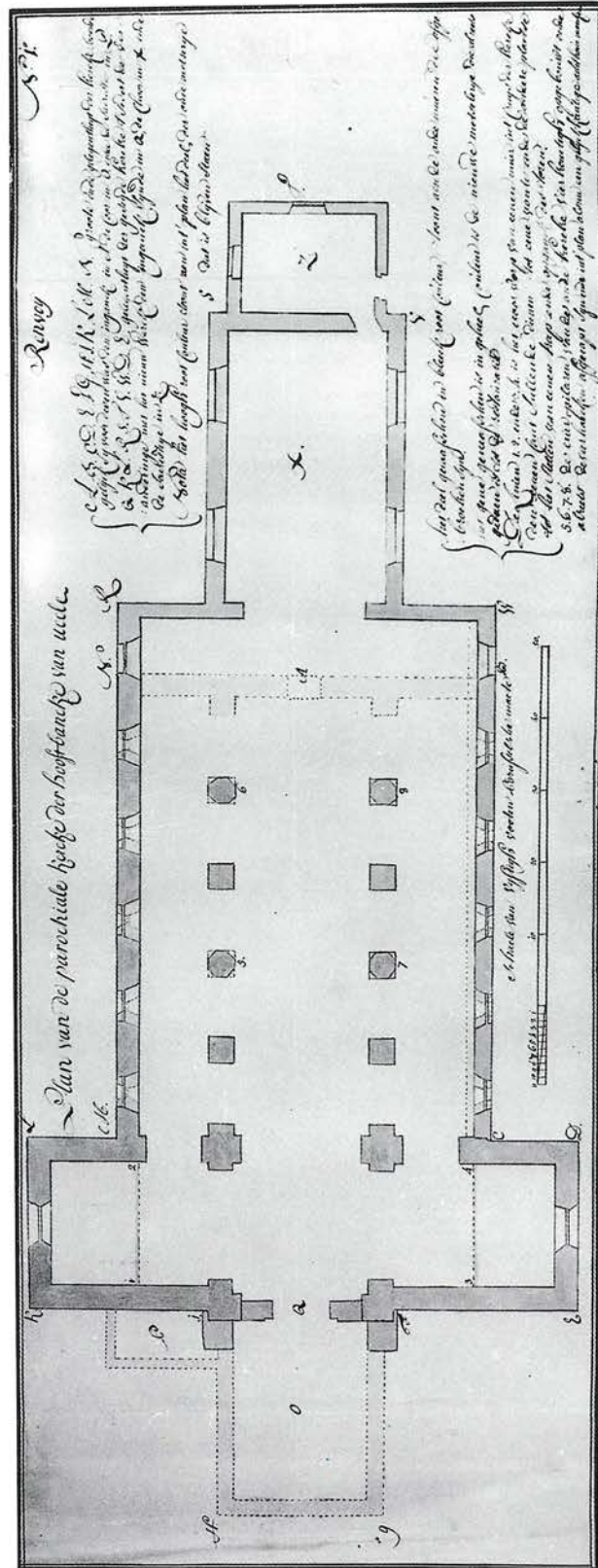
46. De Sint-Pieterskerk in 1711, detail van het grondboek van het Sint-Jan hospital in Brussel (Archieven van het O.C.M.W. van Brussel, © A.C.L. Brussel).

ment dat toelaat om de verschillende bouwfases te preciseren. Verschillende restauratie en versterkingscampagnes zijn daarentegen wel gekend. Het gebouw had namelijk niet alleen te lijden van de ouderdom maar ook van plunderingen van de godsdienstoorlogen van de 16de eeuw en de Spaanse successieoorlog in het begin van de 17de eeuw⁴⁹. Een schets⁵⁰ uit het begin van de 17de eeuw en verschillende documenten⁵¹ uit de 18de eeuw tonen een gebouw in de vorm van een Latijns kruis met zijbeuken, een klokketoren op de viering en een koor met

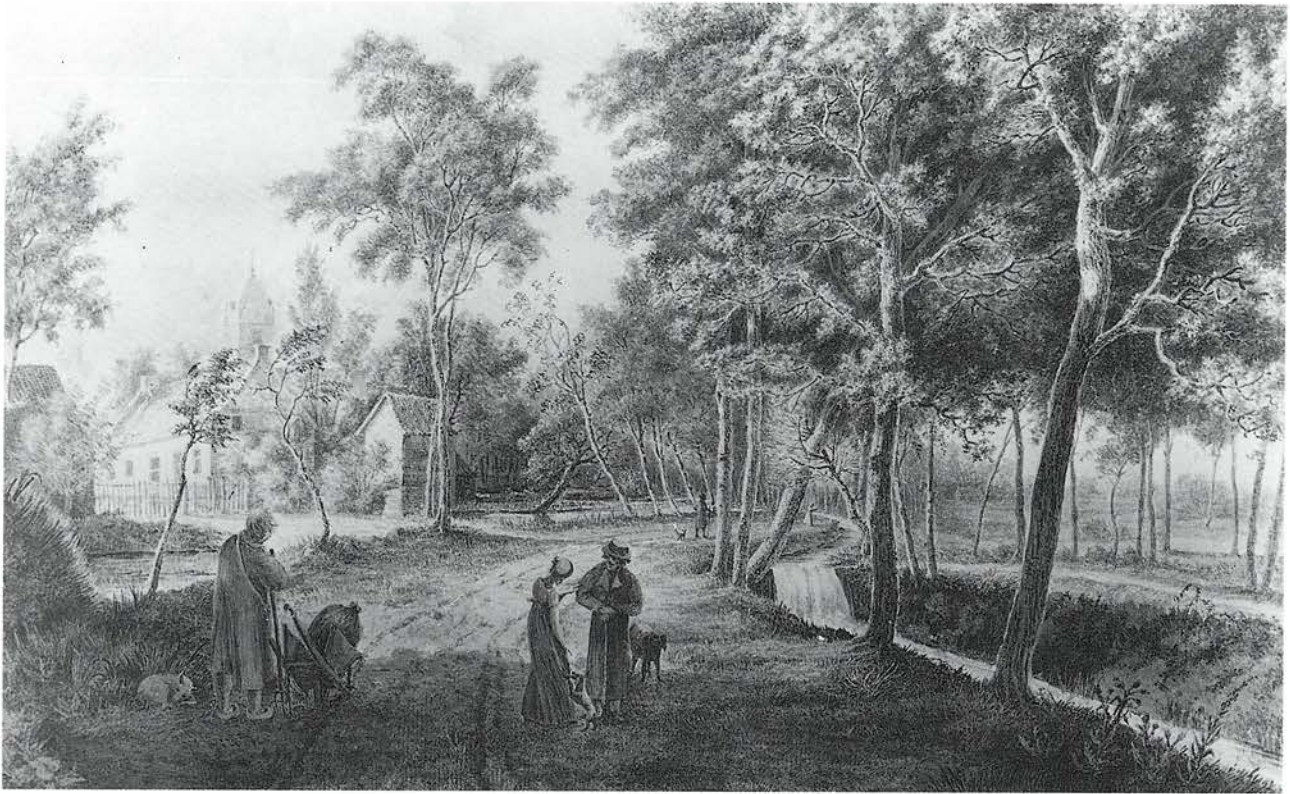
⁴⁹ S. GILISSEN-VALSCHAERTS, B. - Les temps modernes, *Une commune de l'agglomération bruxelloise - Uccle - Géographe, Histoire du Moyen Age et des Temps Modernes*, Bruxelles, Université Libre de Bruxelles, 1958, p. 166.

⁵⁰ Tekening op een doopakte in een parochie-register van 1630, bewaard in de Gemeentelijke Archieven van Ukkel, laatste uitstekende reproductie in (J.-M. PIERRARD, P. AMEEUW, M. MAZIERS en FR. VARENDONCK), *Histoire d'Uccle - Une commune au fil du temps*, (Uccle), 1987, p. 70.

⁵¹ Vooral: a) Archieven van et O.C.M.W. van Brussel, *Cartes et plans*, nr 95: minute de l'atlas terrier de l'hôpital Saint-Jean opgemeten door landmeter J. De Deken in 1711. b) A.R. *Manuscripten: kaarten en plannen*, nr 2394: percelenplan van Ukkel door landmeter Ch. Everaert in 1741. c) A.R., *Manuscripten: kaarten en plannen*, nr 839: ikonografische kaart van de bezittingen van de abdij van Coudenberg in Ukkel, opgemeten door Ch. Everaert in 1774.

47. Verbouwingsproject van de oude Romaanse kerk: door de verandering van de oriëntatie van het gebouw wordt het voormalig vooruitstekende transept nu het voorste deel van de nieuwe kerk. In stippellijn de af te breken Romaanse elementen: het koor, de sacristie en de gevel (1775) (*Kaarten en Plannen «handgeschreven inventaris»*, 6042, © Algemeen Rijksarchief).

50. Tekening van Paul Vitzthumb met de rand van het centrum van Ukkel in 1806: links ‘t hof ten Hecke, rechts de Ukkelbeek en op de achtergrond de toren van de nieuwe Sint-Pieterskerk (© Koninklijke Bibliotheek, Prentenkabinet).

24. Hof ten Hecke: hoeve (?-16de-19de eeuw)

De gebouwen van deze hoeve stonden tussen de Sint-Pieterskerk en de Ukkelbeek in de richting van Stalle, op de hoek van de huidige Gelovigenstraat en de Nieuwenhovenstraat⁵⁹. In de 18de eeuw strekte haar domein zich grotendeels naar het noorden, uit aan weerskanten van de Alsebergse Steenweg tot aan de *Spijtigen Duivel* (Floréalstraat en Joseph Bensestraat)⁶⁰.

De ligging van deze hoeve in het centrum van het dorp bij de Sint-Pieterskerk doet vermoeden dat deze hoeve één van de oudste van het dorp is. Voor een eerste zekere vermelding in de teksten moeten we echter wachten tot op het einde van de 16de eeuw⁶¹. In deze periode is ze eigendom van de familie van den Hecke die haar de naam schonk⁶². Op 11 januari 1618, koopt Jan

Vanderborcht, brouwer in Brussel, de hoeve van de laatste van den Hecke. In de eerste helft van de 18de eeuw, is ze eigendom van raadsman Fariseau⁶³. Later komt ze in het bezit van de familie Huysman d’Anncroix, vervolgens van de familie Francken. De hoeve vormde met zijn vijvers die gevoed werden door de Ukkelbeek een depressie binnen de wijk. Deze laagte werd pas vanaf het einde van de 18de eeuw en in het begin van de 20ste eeuw opgevuld en op een nieuw niveau gebracht bepaald door het kerkplein van Sint-Pieters⁶⁴.

⁶² Madeleine van den Hecke erft de hoeve bij de dood van haar vader Willem van den Hecke en staat ze bij haar huwelijk af aan haar zuster, die weduwe is.

⁶³ S. GILISSEN-VALSCHAERTS, *op. cit.*, pp. 151-152.

⁶⁴ Na wereldoorlog I volgens H. CROKAERT, *Evolution territoriale d’Uccle. Esquisse historique, folklorique et archéologique*, Uccle, 1958, p. 17. Een postkaart uit het einde van de 19de eeuw toont ons de hoeve in werking. Cf.: L. QUIEVREUX, *Uccle au siècle dernier, Revue du Touring Club de Belgique*, 1949, 15, p. 177.

⁵⁹ H. CROKAERT, *Uccle d’hier et d’aujourd’hui - Le quartier du Centre, Brabant*, 1967, 6, p. 32.

⁶⁰ A.R., *Manuscriten: kaarten en plannen*, nrs 1254 (a. 1731) en 2394 (a. 1741).

⁶¹ A. WAUTERS, *Histoire des environs de Bruxelles*, Bruxelles, 1855, t. III, p. 636.

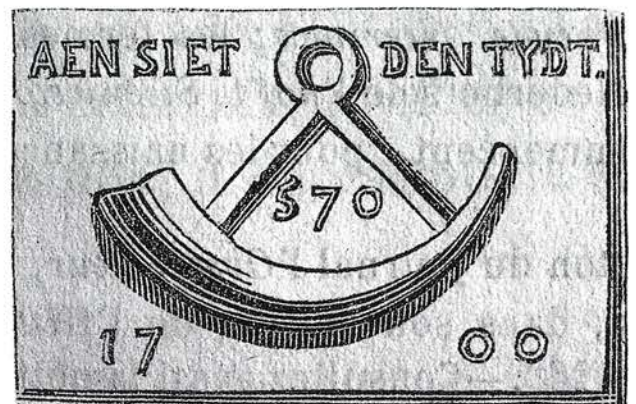

51. Zicht op het huidige gebouw van het *hof ten Horen* (foto Y. CABUY, 1992).

25. Hof ten Horen - Vieux Cornet⁶⁵: hoeve
(?-15de-20ste eeuw)

Dit gebouw is één van de oudste van de gemeente. Het staat op de oostelijke hoek van de De Frélaan en de Crabbegatweg. Er hoorden een aantal stukken grond (vijf bunders in totaal) en bos (20 bunders) bij.

Het bestaan van de hoeve wordt bevestigd vanaf de tweede helft van de 15de eeuw⁶⁶. In deze periode vormt ze een leengoed dat afhangt van de jacht van Bosvoorde waaraan de eigenaar een jaarlijkse toelage van negentien en een half duiten van Leuven betaalt om vijftig varkens te hoeden op weiland in het Zoniënwoud. De juiste verhoudingen van dit domein of de eigenaars ervan met de rechtbank van de Grote Honden van Bosvoorde zijn niet gekend⁶⁷. In de westmuur van de vierkante toren, dit is het oudste deel van het gebouw, is er nochtans een gegraveerde steen

52. Ets met de in de zuidelijke gevel van het *hof ten Horen* gemetselde steen uit A. WAUTERS, *Histoire des environs de Bruxelles*, III, 1855, p.667 (foto M.H. WILLIOT PARMENTIER, 1993).

⁶⁵ Kadaster : Afdeling 2, sectie D, blad 1, nrs 1w, 1n en 1k.

⁶⁶ A.R., *Cour féodale de Brabant*, nr12, f° 9 (a. 1460).

⁶⁷ Verschillende auteurs beweren dat het consistorie van de hoorn er enkele occasionele vergaderingen hield maar hierover bestaat geen enkele zekerheid. Deze rechtbank vergaderde normaal gezien in het Broodhuis op de Grote Markt in Brussel ("Maison du Roi"). Hier dient ook een

leengoed de la Trompe vermeld te worden dat bestond uit twee huizen met gronden in Ukkel. Dit leengoed betaalde jaarlijks vijfendertig stuivers en drie kapoenen aan de hertog van Brabant en in de eerste helft van de 14de eeuw in bezit van Johannes de Wolfsgate: L. GALESLOOT, *Le livre des feudataires de Jean III*, Bruxelles, Commission royale d'Histoire, coll. in 8°, 1865, p. 163.

53. Het hof ten Horen in 1892, vóór de «verouderingswerken» van de gebouwen naast de toren (foto, © A.C.L. Brussel).

ingemetseld met verschillende elementen zoals een jachthoorn met riem⁶⁸. Dit domein maakte ook deel uit van de heerlijkheid van Duyst en betaalde in 1670 een jaarlijkse cijns van eenenveertig duiten, een kapoen en twee kippen⁶⁹ aan de heer van Carloo, die heer van Duyst was sinds 1641. Op die manier hoort het domein tot de heerlijkheid van Carloo⁷⁰.

De steen in de toren geeft een dubbel jaartal weer nl. 1570⁷¹ en 1700. Deze jaartallen herdenken waarschijnlijk twee vernieuwingsfasen van het gebouw, die de toren intact hebben gelaten. De toren zou wel eens van voor 1570 kunnen dateren. In de 18de eeuw behoorde dit leengoed aan de

familie van Eeckhout⁷². In het begin van de daaropvolgende eeuw is een zekere dame Clerinc er eigenares⁷³ van en op het einde van de eeuw verkrijgt Pieter Goens het gebouw en de omliggende gronden, evenwel zonder de bossen⁷⁴. Het hoofdgebouw dat tegenwoordig naast de toren staat, werd gebouwd in 1748, waarschijnlijk op grondvesten van oudere gebouwen⁷⁵. In de 19de eeuw werd het gebouw een volkscabaret met het uithangbord *Hôtel du Cornet*. In een van zijn verhalen laat Charles de Coster er de episode van de ‘Frères de la Bonne Trogne’ plaatsvinden. In het begin van de 20ste eeuw restaureert eigenaar Gustave Burgeon de gebouwen en vormt ze om tot een privé-plattelandshuisje⁷⁶.

⁶⁸ Dit symbool wordt vandaag nog gebruikt voor de postdiensten. In de 19de eeuw was het de aanleiding van een lokale legende die van het Hof ten Horen een wisseldienst voor de postkoerierdienst maakte tijdens Karel V. Cf. , *Le Cornet, à Uccle, Bulletin officiel de la Société royale Touring Club de Belgique*, 1926, 14, p. 312.

⁶⁹ Een schatting van deze heerlijkheid uit 1483 als vernieuwing van een eerdere telling uit 1447 is bewaard. Cf., A.R., *Schepengriffie*, nr 9539.

⁷⁰ K.B., *Handschriftenkabinet*, II 3260 B.

⁷¹ Een snelle lectuur laat niet altijd toe om de ‘1’ boven de ‘7’ van ‘570’ te herkennen. Auteurs van de 19de eeuw hebben er soms een Merovingisch overblijfsel in Ukkel en gezien.

⁷² A. COSYN, *op. cit.*, p. 311. ‘Eeckhout’ staat ook op de legende van de anonieme kaart uit de 18de eeuw van de afbakening van de heerlijkheid van Carloo van 12650: K.B., *Handschriftenkabinet*, II 3260 B. (Kleurenreproductie (detail) in S. BARTIER-DRAPIER, A. - *Le moyen âge, Une commune de l’agglomération bruxelloise - Uccle - Géographie, Histoire du Moyen Age et des Temps Modernes*, Bruxelles, Université Libre de Bruxelles, 1958, p. 88, fig. 24.).

⁷³ A. COSYN, *loc. cit.*

⁷⁴ A.R., *Cartes et plans manuscrits*, nr 2394, (a. 1741).

⁷⁵ S. GILISSEN-VALSCHAERTS, *op. cit.*, p. 148.

⁷⁶ A. COSYN, *loc. cit.*

26. Hof ten Hove - Ferme Rose⁷⁷: hoeve (?-13de-20ste eeuw)

Deze hoeve staat op de naar het zuiden gerichte helling van de vallei van de Ukkelbeek, tussen de bron en de Sint-Pieterskerk. Op het einde van de 13de eeuw en in het begin van de 14de eeuw vormt ze het centrum van een leengoed van het hertogdom Brabant. Dit leengoed was in het bezit van Johannes de Curia of Jan van den Hove, schepenen van Ukkel. Vervolgens, in 1347, komt dit eigendom in het bezit van de familie Meert en in 1446 van Jan Hinckaert. Verschillende gronden, zowel ten zuiden op de *Groeselenberg* als ten noorden in de richting van de *Heegde*, hoorden bij de hoeve. De gronden die de oorspronkelijke schenking aan het klooster van *Boetendael* uitmaakten, werden waarschijnlijk in 1467 door Filips Hinckaert, zoon van voorgaande, weggeschonken. Verscheidene vijvers en visvijvers, die gevoed werden door de Ukkelbeek en die in de 19de eeuw nog bestonden, hingen eveneens af van de hoeve. Tijdens de 16de eeuw veranderde de hoeve verschillende keren van eigenaar. Ze was eigendom van de familie Maes tussen 1607 en 1677⁷⁸.

In het begin van de 18de eeuw, koopt burggraaf de Fruges de hoeve. De gebouwen die vandaag nog

⁷⁷ Kadaster : Afdeling 8, sekte B, blad 3, nr 371f.

⁷⁸ A. WAUTERS, *op. cit.*, p. 633.

⁷⁹ De documenten van de verkoop tussen markies de Herzelles en burggraaf de Fruges vermelden op 15 november 1708 nieuwe gebouwen. Cf.: A. WAUTERS, *loc. cit.*

55. Huidig zicht op het oude binnenhof van het *hof ten Hove*: links het gerestaureerde hoofgebouw, rechts de verlaten bijgebouwen (foto Y. CABUY, 1992).

54. Het *hof ten Horen* in 1757 (Kaarten en plannen in handschrift, 2017, © Algemeen Rijksarchief).

bewaard zijn dateren uit deze periode⁷⁹. Het gaat hier om een geheel van bakstenen gebouwen rond een vierhoekige binnenplaats. Het hoofgebouw ligt ten zuiden aan de straatkant van de De Frélaan. Het werd in de jaren '70 gerestaureerd dank zij het mecenaat van David Van Buuren; de bijgebouwen staan echter nog altijd leeg⁸⁰.

⁸⁰ P. FOURCROY, *Uccle - Ukkel*, (Bruxelles), (1983), p. 59.

27. **Boetendael**⁸¹: kluis (14de), abdij (15de-18de eeuw)

Dit domein is waarschijnlijk een versnippering van de *Heegde* en zal in de 15de eeuw een klooster van Observanten herbergen. Het bedekte oorspronkelijk de ruimte tussen de huidige Coghenlaan, de Sukkelweg, de Edith Cavellstraat en de Messidorlaan en strekte zich in het begin van deze eeuw nog uit over vijftien hectaren.

Het toponiem verschijnt voor de eerste maal in 1258 wanneer Henri de Groelst, burgemeester van Ukkel en Rode en later Amman van Brussel, op die plaats een bunder grond, die specifiek in de *Heegde* gesitueerd is, afstaat aan de abdij van Terkameren⁸².

Vanaf de eerste helft van de 14de eeuw kennen we het bestaan van een kluisenaarsoord in *Boetendael* echter zonder dat we het kunnen situeren⁸³. Eventuele bindingen tussen dit kluisenaarsoord en de abdij van Terkameren zijn ons onbekend. Deze abdij is de eerste instelling, die op deze plaats van schenkingen geniet. We weten dat de abdij van Vorst een kluisenaar twee en een half kannen hoplikeur per week gaf⁸⁴. Een andere vermelding leert ons dat Lambert van Horne de priorij van Groenendaal rond 1345 verliet om in *Boetendael* te gaan leven en er te sterven in 1363⁸⁵. In 1463 vermeldt de stichtingsakte van het klooster van de Observanten ook de aanwezigheid van geestelijken in *Boetendael*⁸⁶. Hetzelfde vinden we in de bevestiging van deze stichting door de bisschop van Kamerijk in 1467⁸⁷.

⁸¹ Kadaster : Afdeling 8, sectie B, blad 2, nr 424z alsook naast gelegen ruimtes.

⁸² A.R., *Archives ecclésiastiques du Brabant*, nr 5572: "inter Hegde te Botendaele". A. WAUTERS, *op. cit.*, p. 634 vermeldt een schenking van een half in één dag te beploegen stuk land op dezelfde plaats van dezelfde Henri de Groelst in juli 1266.

⁸³ Volgens de hertogelijke schatting van 1346: "van der Clusen in't Boetendal" (A. WAUTERS, *op. cit.*, p. 634). Een andere identieke vermelding in de schatting van 1382 (H. CROKAERT, *Le couvent des Récollets et le domaine de Boetendael à Uccle, Le Folklore brabançon*, 164, 1964, p. 469). Later zal alleen het hoger gedeelte van het kleine dal het toponiem "Kluisdelle" dragen (A. VAN LOËY, *Studie over de Nederlandsche plaatsnamen in de gemeenten Elsene en Ukkel*, Leuven, 1931, p. 207, nr 390).

⁸⁴ A. WAUTERS, *op. cit.*, p. 630.

⁸⁵ H. CROKAERT, *op. cit.*, p. 468.

Het domein van *Boetendael* bestaat in 1378⁸⁸ uit bossen en de kluis. Het vormt een leengoed van de hertog van Brabant, dat geleend wordt door Lodewijk Meert. Deze laatste koopt van Jan van den Hove de hoeve *ten Hove* die verlaten was. Zo zal het lot van de twee domeinen gedurende ongeveer een eeuw verbonden blijven met de familie van Meert, tot het midden van de 15de eeuw, en vanaf 1446 aan Jan II Hinckaert⁸⁹.

Ridder Filips Hinckaert, zoon van voorgaande, meester van de bossen van het hertogdom Brabant (1458-1468), toekomstige kamerheer van hertog Karel de Stoute, schenkt het oord aan de hertogin Isabella van Portugal, derde vrouw en weduwe van Filips de Goede om er een klooster voor Minderbroeders in te richten ter ere van Sint-Franciscus en Sint Antonius van Padua. Deze procedure werd goedgekeurd door de bisschop van Kamerijk, Jan VI van Bourgondië (1439-1479), die meestal aan het hof van de hertogen van Bourgondië verbleef. Twee minderbroeders van het klooster van de Kordeliers van de Observantie van Mechelen, Henri Erp en Henri de Lille krijgen op 11 november 1467 van de bisschop van Kamerijk de opdracht de bouw en de officiële inrichting van de eerste gemeenschap in *Boetendael* te leiden. Dit klooster zal altijd onder bescherming staan van de Bourgondische prinses. Hertog Karel de Stoute geeft in 1476 de opdracht aan het Rekenhof om de nodige kredieten voor de bouw van het klooster en het onderhoud van de geestelijken te voorzien. Hertog Filips de Schone verleent aan de gemeenschap driehonderd ezelsladingen⁹⁰ brandhout uit het Zoniënwoud⁹¹.

In 1500 gaf de verkoop van een rente aan de Tafel van de Armen van de collegiale kerk Sint-Goedele in Brussel aan de broeders de mogelijkheid hun huis uit te breiden⁹². Tijdens de overgang van de 15de naar de 16de eeuw is het klooster de

⁸⁶ S. BARTIER-DRAPIER, *op. cit.*, p. 55, voetnoot 15.

⁸⁷ H. CROKAERT, *op. cit.*, p. 468, voetnoot 12.

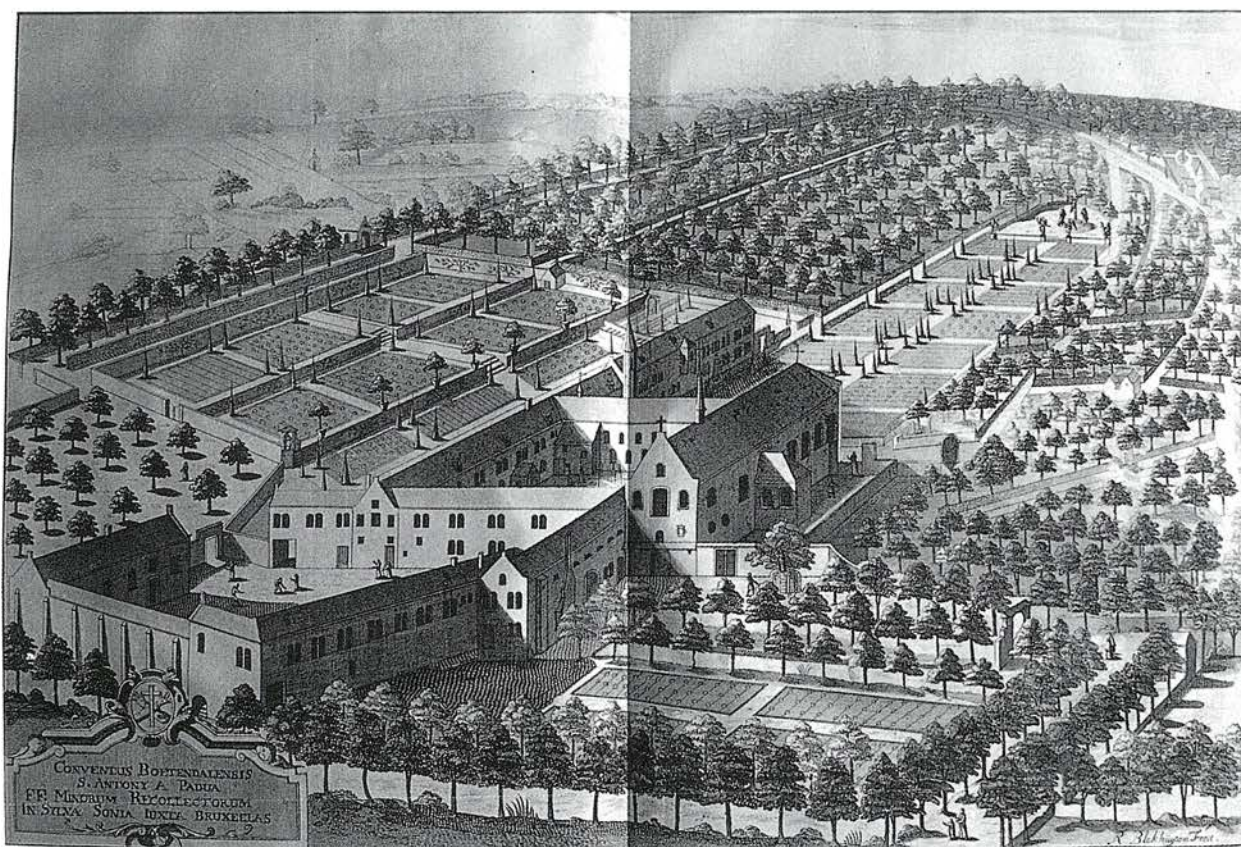
⁸⁸ J. P. W. A. SMIT, *Het brabantse jachtrecht voor regering van Karel den Stouten*, Amsterdam, s.d., p. 178, annex 10.

⁸⁹ S. BARTIER-DRAPIER, *op. cit.*, pp. 49 en 69.

⁹⁰ De ezelslading is een maat voor het vervoer van brandhout (A. SMOLAR-MEYNART, *op. cit.*, p. 545.).

⁹¹ H. CROKAERT, *op. cit.*, pp. 469-472.

⁹² S. PIERRON, *Histoire illustrée de la forêt de Soignes*, Bruxelles, Hansa, (1935-1937), III, pp. 159-160.

56. Ets van R. Blockhuysen met het klooster van *Boetendael* in de 17de eeuw (foto M.H. WILLIOT PARMENTIER, 1993).

begraafplaats van de heren van Stalle⁹³. In 1510 wordt na een aardbeving en op kosten van de hertog, een waterleiding van meer dan vier mijl aangelegd om een bron of een opgedroogde put te vervangen⁹⁴. Rond het midden van de 16de eeuw hoorden de broeders tot de orde der Franciscanen van de “Streng Observantie” waarvan de statuten in 1532 werden vastgelegd door paus Clemens VII en in de Nederlanden verspreid door Dirk de Munster. Deze laatste was Observant in *Boetendael*⁹⁵.

⁹³ Meer bepaald Margareta van Kersbeek, gestorven in 1489, haar zoon Nikolaas van Mailly, gestorven in 1510, zijn eerste en tweede vrouw, beiden voor hem gestorven, en uiteindelijk zijn dochter Josine van Mailly gestorven op 12 oktober 1550. Op deze datum werd een gemeenschappelijke grafsteen gegraveerd die vandaag verdwenen is maar waarvan men een beschrijving kent uit de 18de eeuw (H. CROKAERT, *op. cit.*, pp. 485-486).

⁹⁴ A. WAUTERS, *op. cit.*, p. 634.

⁹⁵ Voor volgende twee paragrafen zie H. CROKAERT, *op. cit.*

In 1579 plunderen en vernielen calvinistische opstandelingen het klooster. De archieven en de bibliotheek worden volledig verwoest. De broeders die uit hun Ukkels klooster verjaagd werden, vluchtten tijdens een deel van de godsdienstoorlogen naar hun moederklooster in Mechelen. Het is pas in het begin van de 17de eeuw dat broeder Balthazaar Vincent Mechelen verliet samen met vier andere broeders en een lekenbroeder om het kloosterleven in *Boetendael* weer op te nemen. De noodzakelijke wederopbouw van het klooster was het werk van aartshertogen Albrecht en Isabella die hun eigen architect, Ferdinand d’Andelot, stuurden om de werken te leiden. De werken begonnen met de bouw van een nieuwe kapel die door de aartsbisschop van Mechelen, Mathieu Van Hove, gewijd werd in 1604. Dank zij het verzamelen van fondsen door pater Jan Neyer bouwde men in 1610 een nieuw gebouw voor het onderbrengen van hulpbehoevenden en buitenlandse bezoekers. Didacus de Messia laat in 1626 een indrukwekkende zijkapel bouwen die aanleunt tegen de hoofdkapel.

57. Tekening van Paul Vitzthumb met een fontein aan de voet van de *Groeselenberg*, tegenover het domein van *Boetendael* in 1802 (© Koninklijke Bibliotheek, Prentenkabinet).

Tijdens de 17de eeuw genoot het klooster van de steun van de burgerlijke macht door een octrooi voor constructie- en brandhout, vervolgens door de volledige overdracht van drie morgens grond, afgehouden op het domaniale bos. Daarbij trok aartshertogin Isabella, weduwe, zich in *Boetendael* terug waar ze het habijt van de Clarissen aannam tot het einde van haar leven. Baron Rogier-Walter van der Noot, heer van Carloo en burgemeester van Brussel, richtte er in 1705 een grafmonument op ter ere van zijn voorouders en later een ander ter ere van zijn zoon Filips-Frans van der Noot⁹⁶.

We bezitten verschillende documenten met de voorstelling van dit klooster in de 18de eeuw⁹⁷. Het was een geheel van bakstenen gebouwen,

ondermeer een kloosteromgang, een kapel en verschillende bijgebouwen waaronder een infirmerie. Het gaat om gebouwen die in het begin van de 17de eeuw herbouwd zijn en die bestaan hebben tot aan de afschaffing van het klooster op het einde van het Ancien Regime⁹⁸. Het geheel werd ommuurd samen met een domein met siertuinen, moestuinen, groentetuinen en voor minstens de helft bossen.

Het klooster van *Boetendael* werd als nationaal goed verkocht in 1798 aan François Tiberghien, Brussels handelaar met bezittingen in Ukkel. Bij zijn dood kocht barones van der Duyn het eigendom. In 1859 werd het overgedragen aan Adrien Bruneau en kwam via erfenis in het bezit van de familie Waterman, vervolgens van de familie Bidart. Vanaf de eerste verkoop werden een groot deel van de gebouwen vernietigd en de nog bruikbare materialen verkocht. Vooral het klooster zelf en de kerk hadden te lijden onder de vernielzucht. In plaats ervan werd een lusthof

⁹⁶ Deze twee grafstenen werden na de afschaffing van het klooster op het einde van de 18de eeuw naar de kapel van Sint-Job overgebracht, vervolgens naar de nieuwe Sint-Jobkerk die gebouwd werd in het begin van de 20ste eeuw. De grafstenen zijn er nog altijd te zien. cf.: J. LORTHIOIS, *Les monuments funéraires des van der Noot, à Saint-Job, Ucclensia*, 53, oktober 1974, pp. 10-14.

⁹⁷ Het gaathier voornamelijk om een ets van R. Blokhuisen, gepubliceerd in A. SANDERUS, *Chorographia sacra brabantiae*, III, Den Haag, 1727, p. 122, evenals om de verschillende genoemde plannen meer bepaald: K.B,

Handschriftenkabinet, II 3260 B (XVIIIe E); A.R., *Manuscripten: kaarten en plannen*, nr 2017 (a. 1757), nr 839 (a. 1774), nr 2395 (a. 1777).

⁹⁸ E. VAN DER LINDEN, *Het einde van het Klooster Boetendaal, Eigen Schoon en De Brabander*, 17, 1934, p. 269-277.

58. De noordelijke helling van de Ukelvallei in 1774. Van boven naar onder: het klooster van Boetendaal; het Zeecrabbekasteel en de Hoeve (Kaarten en plannen in handschrift, 839, © Algemeen Rijksarchief).

gebouwd. De bijgebouwen en de infirmerie bleven bewaard tot het begin van de 20ste eeuw⁹⁹. De laatste overblijfselen verdwenen in de jaren '60 tijdens de versnippering en de verkaveling van het Brugmanneigendom dat ingrijpende grondwerken vereiste.

28. Zeecrabbekasteel¹⁰⁰; hoeve (?-15de-20ste eeuw)

Dit eigendom ligt ter hoogte van de bron van de Ukelbeek, op de zuidelijke helling van de vallei¹⁰¹. De gebouwen staan niet langs de beek zoals bij het *hof ten Hove* maar wel op de heuvel waar de huidige Roberts-Joneslaan een bocht

⁹⁹ A. COSYN, Le château de Boetendaal à Uccle, *Bulletin officiel de la Société royal Touring Club de Belgique*, 1922, A, pp. 4-7.

¹⁰⁰ Kadaster : Afdeling 8, sectie B, blad 4, nr 333s

¹⁰¹ S. PETIT, I Géographie, *Une commune de l'agglomération bruxelloise - Uccle - Géographie, histoire du moyen âge et des temps modernes*, Bruxelles, Université Libre de Bruxelles, 1958, p. 18: l'eau surgit en contre-bas du château Zeecrabbe à 60 m d'altitude.

maakt naar het noorden. Het tracé van deze straat komt waarschijnlijk overeen met de grens van de gronden van het *hof ter Zeecrabbe*. Dit geldt ook voor de huidige Edith Cavellstraat (oude *Carlooschebaene*) en voor de Groeselenbergstraat (oude *Hooghstraete*)¹⁰².

Dit domein duikt pas in het midden van de 15de eeuw voor het eerst op in de teksten; de oorsprong ervan is onbekend¹⁰³. In de teksten gaat het om een schattingshoeve van het hertogelijke domein van Brabant¹⁰⁴. Op het einde van de 15de eeuw verkocht de toenmalige eigenares Margareta 'T Serants de hoeve aan Lucie van der Velde, dochter van Arnold en weduwe van Ywain van Cothem¹⁰⁵. Het goed ressorteerde onder de feodale heerlijkheid van Duyst¹⁰⁶ die in handen was van de familie de Hertoghe sinds het midden van de 14de eeuw. De eigenaars van deze hoeve betaalden dus een jaarlijkse cijns aan de eigenaar van de heerlijkheid van Duyst. Deze heerlijkheid werd in 1641 gekocht door Gilles van der Noot, heer van Carloo¹⁰⁷. Zo omvatte de afbakening van de heerlijkheid van Carloo rond 1650 ook dit domein dat toen de naam van *Candelaershuys* droeg¹⁰⁸. Verder weten we bijna niets over de eigenaars en uitbaters van deze hoeve¹⁰⁹. In de 18de eeuw was de hoeve eigendom van de familie Iturieta en ze bestond uit ten minste drie gebouwen rond een

¹⁰² A.R., *Manuscripten: kaarten en plannen*, nr 839.

¹⁰³ Veel auteurs hebben het toponiem uitvoerig behandeld en er een Germaanse oorsprong aan gegeven die tot de late Oudheid zou teruggaan. Een dergelijk toponiem vinden we aan de andere kant van de vallei, een beetje meer stroomafwaarts: "Crabbegatweg". Cf supra hfst IV, 22.

¹⁰⁴ S. GILISSEN-VALSCHAERTS, *op. cit.*, p. 145.

¹⁰⁵ Y. LADOS VAN DER MERSCH, E. BRAECKMAN, J. DECONINCK en H. DE PINCHART, *Quelques jalons de l'histoire d'Uccle*, Uccle, 1969, p. 80, naar K.B., *Handschriftenkabinet*, II 6543-497-498.

¹⁰⁶ Een schatting van deze heerlijkheid uit 1483 als vernieuwing van de schatting van 1447 is bewaard. Cf.: A.R., *Schepengriffie*, nr 9539, f° 11.

¹⁰⁷ S. GILISSEN-VALSCHAERTS, *op. cit.*, p. 143.

¹⁰⁸ K.B., *Handschriftenkabinet*, II 3260 B: anonieme kaart uit de 18de eeuw naar de afbakening van de heerlijkheid van Carloo in 1650. (Kleurenreproductie (detail) in S. BARTIER-DRAPIER, *op. cit.*, p. 88, fig. 24).

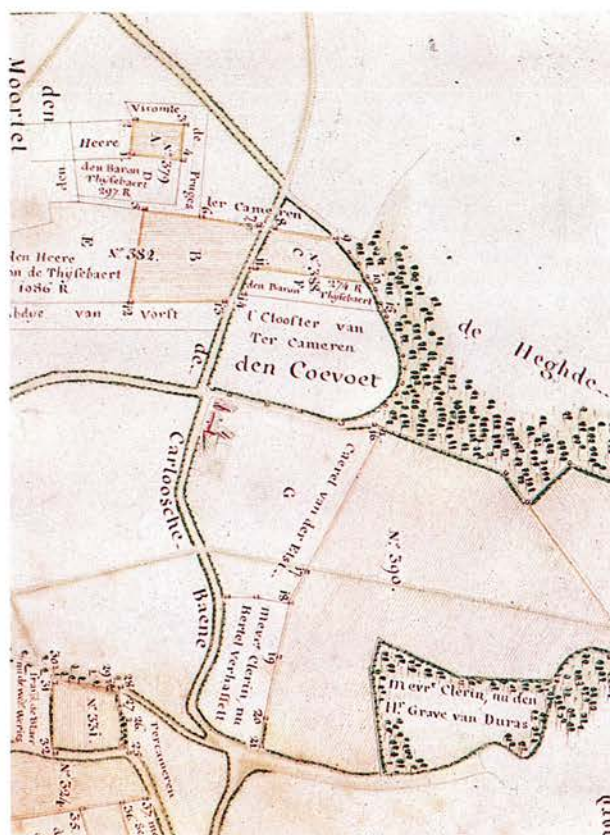
¹⁰⁹ "Candelaers" (cf. voetnoot 102) zou een patroniem van een eigenaar of een uitbater van de 17de of 18de eeuw kunnen zijn.

vierhoekige centrale binnenplaats. Eén van de hoofdgebouwen was bekroond met een torentje¹¹⁰. In de 19de eeuw werd baron de Thysebaert eigenaar¹¹¹ en vandaag is dat de ambassade van het Gemeenebest van Onafhankelijke Staten.

29. De Hoeve¹¹²: hoeve (?-15de-19de eeuw)

Het betreft een hoeve in Ukkel die eigendom was van de Brusselse abdij van Sint-Jacob-op-den-Coudenberg. De hoeve was het centrum van verschillende ontgonnen gronden in het Zoniënwoud. De gronden vormden de grote open plek van het *Langeveld* of *Longchamps*. Ze strekten zich uit vanaf het gehucht van *Langeveld* bij de steenweg van Brussel naar Namen (Waterloosesteenweg) tot aan de gebouwen van de hoeve. De gebouwen liggen op de weg van Brussel naar Carloo (Edith Cavellstraat), op de kruising van deze laatste met de *Boschveldweg*.

De oorsprong van de hoeve is slecht gekend. Waarschijnlijk betreft het schenkingen van gronden in het Zoniënwoud door de hertogen van Brabant aan de abdij van Coudenberg. Het Zoniënwoud was eigendom van de hertogen. De huidige stand in het onderzoek van de archieven van de abdij van Coudenberg laat niet toe om deze schenking in de tijd te situeren. De eerste vermeldingen van eigendommen van deze abdij in Ukkel dateren uit de 15de eeuw¹¹³. Tijdens deze periode vinden we de vermelding van een bos dat *de hoeve* heet¹¹⁴. Dat bos zou misschien de verwijzing kunnen zijn naar *De hoeve* in het midden van de *Heegde*¹¹⁵.

59. De Hoeve in het buurtschap den Coevoet en het begin van het *Langeveld*, binnen de *Heegde*, in 1774 (Kaarten en plannen in handschrift, 839, © Algemeen Rijksarchief).

In de loop van de 18de eeuw is deze hoeve met een deel van de gronden het eigendom geworden van de familie van der Elst. De gebouwen aan de zuidkant op de hoek van de huidige Edith Cavellstraat en de Boschveldweg, bestaan uit drie langwerpige constructies rond een rechthoekige binnenplaats die open is naar het oosten toe in de richting van de gronden. Onmiddellijk ten zuiden ervan ligt een tuin. Het gebouw aan de straatkant van de Edith Cavellstraat zou het hoofdgebouw zijn¹¹⁶. De hoeve werd verkocht in 1782 aan de familie Van Cutsem die reeds het *hof ten Hove* uitbaatte voor de burggraaf de Fruges. De hoeve werd in de 19de eeuw veranderd in een luthof en bleef bestaan op het nummer 162 van de Edith Cavellstraat tot in 1940¹¹⁷.

¹¹⁶ A.R., *Manuscripten: kaarten en plannen*, nr 839.

¹¹⁷ Een nakomeling van de familie, die eigenares was van "De Hoeve", vestigde zich in 1835 in dezelfde straat aan het uithangbord "Au chasseur" dat later het cabaret "Hoef" werd. cf.: S. GILISSEN-VALSCHAERTS, *op. cit.*, p. 147.

¹¹⁰ Cf. document geciteerd in voorgaande voetnoot evenals A.R., *Manuscripten: kaarten en plannen*, nr 839.

¹¹¹ A. WAUTERS, *op. cit.*, p. 634.

¹¹² Kadaster : Afdeling 2, sectie C, blad 5, nrs 180b3, 180e2, 180I2, 180m, 180m2 en 180p.

¹¹³ D. VAN DER VEEGHDE, *Inventaire des archives de Saint-Jacques-sur-Coudenberg - 1ère partie: Inventaire analytique des chartes (1190-1756)*, Bruxelles, 1962 (*Inventaire analytique des archives ecclésiastiques du Brabant, 1ère série, tome II*), p. 161, nr 703, (a. 1423), p. 230, nr 1012, (a. 1451), p. 257, nr 1131, (a. 1463), p. 258, nr 1139 (a. 1464), p. 286, nr 1261, (a. 1479).

¹¹⁴ A.R., *Schepengriffie*, nr 9539, 1447 en 1500: "een bosch gethende hoeve".

¹¹⁵ S. BARTIER-DRAPIER, *op. cit.*, p. 59.

30. Langeveld - Longchamp: gehucht (14de?-17de-20ste eeuw)

Dit gehucht lag waar de Langeveldstraat op de huidige Waterlooosesteenweg uitkomt daar waar het gemeentelijk grondgebied lichtjes het Terkamerenbos binnendringt. Het toponiem duidt op een langwerpige stuk grond in het Zoniënwood dat geschikt was voor teelten en dat ontgonnen werd over een lengte van ongeveer één kilometer tussen de *Heegde* en de vallei van de Ukkelbeek, vanaf de omgeving van de *Zeecrabbe* tot achter de steenweg.

De stichting van het “lange veld”¹¹⁸ zou het werk zijn van de abdij van Sint-Jacob-op-den-Coudenberg in Brussel, misschien rond de overgang van de 13de naar de 14de eeuw. Deze abdij zou er later een hoeve beheren die als centrum van het gehucht zou fungeren. Deze hoeve lag bij het westelijke uiteinde van het

¹¹⁸ De verfransing van het toponiem *Langeveld* in *Longchamp* gebeurde op het einde van de 19de eeuw tijdens de aanleg door baron Brugmann van een lange laan langs dit “Langeveld” aan diens noordkant en waaraan men de naam avenue du Longchamp gaf. Deze werd in 1945 de Winston Churchilllaan.

perceel en heette *De Hoeve*¹¹⁹. Men moet in ieder geval wachten tot de tweede helft van de 14de eeuw om de eerste vermelding van het *Langeveld* te krijgen. Niets laat echter het bestaan veronderstellen van het oostelijke gehucht vanaf die periode. De oorspronkelijke band tussen het gehucht en de latere Waterlooosesteenweg, met een eerste zekere vermelding in 1399¹²⁰ onder de naam van *Waelsche weg*¹²¹, is niet duidelijk aangetoond.

We kunnen zelfs de hypothese naar voren schuiven dat de inrichting van het gehucht en misschien ook de meest oostelijke uitbreiding van de teelten van latere datum zijn, volgend op het ontstaan van deze weg. Die werd er bestraat in de tweede helft van de 16de eeuw¹²². De werken op de stroken tussen *Vleurgat* en *Diesdelle*, waren omvangrijk

¹¹⁹ Cf. *supra*, hfst. IV, 29.

¹²⁰ A.R., *Rekenkamer*, nr 44828, f° LXVIII. De weg bereikt vanaf deze periode het gehucht van Diesdelle.

¹²¹ Dit wijst erop dat de weg loopt in de richting van de grens tussen de Dietse en Waalse talen. Later zal de weg ook nog Genappe-, Naamse-, Charleroi- en uiteindelijk Waterlooosesteenweg heten.

¹²² S. GILISSEN-VALSCHAERTS, *op. cit.*, p. 183; A. WAUTERS, *op. cit.*, p. 657.

60. Kroeg (einde 17e eeuw) *A la ferme du Langeveld*, rond 1900 (foto Comité d'Études du Vieux Bruxelles, © A.C.L. Brussel).

61. Kroeg (einde 18de eeuw?) *A la Couronne*, in het gehucht van de *Groene Jager*, rond 1900 (foto Comité d'Etudes du Vieux Bruxelles, © A.C.L. Brussel).

en brachten een correctie van het tracé en een nivellering met zich mee en gaven aanleiding tot het optrekken van nieuwe gebouwen te *Langeveld*. In de tweede helft van de daaropvolgende eeuw verkreeg Jacques du Moulin, die de bestrating van de steenweg vanaf *Diesdelle* tot aan de rand van Waterloo was toegewezen in 1662, de toelating om zijn eigen huis in *Langeveld* te bouwen. Het gaat om een gebouw van vier traveeën en drie verdiepingen met de datum 1699 die men eigenlijk moet lezen als 1666¹²³. Vandaag is het een restaurant maar in het begin van de 20ste eeuw was het nog een kroeg-kruidenier met uithangbord *ferme du Langeveld*. Andere gebouwen kwamen er op het einde van de 17de eeuw bij; in 1723 telde men 11 huizen¹²⁴ en in het begin van de 19de eeuw een vijftigtal¹²⁵.

¹²³ P. FOURCROY, *op. cit.*, p. 122: de twee laatste verankeringen zouden per ongeluk zijn omgedraaid tijdens een restauratie van de 19de eeuw of nog vroeger.

¹²⁴ P. FOURCROY, *op. cit.*, p. 123.

¹²⁵ Ph. VANDERMAELEN, *Atlas cadastral du royaume de Belgique - Plan parcellaire de la commune d'Uccle avec les mutations jusqu'en 1837*, Bruxelles, 1838, 2de blad, sectie C, nrs 58 tot 156.

31. Groene Jager (Vert Chasseur): gehucht (?-15de-20ste eeuw)

De oorsprong van dit gehucht is direct verbonden met zijn goede ligging aan het kruispunt van twee middeleeuwse verkeersassen: de Dieweg (west-oost) en de Walensteinweg (noord-zuid). De eerste weg wordt vermeld in de 13de eeuw, de andere in de 14de eeuw. Men moet nochtans wachten tot de 15de eeuw om een vermelding te vinden van een kleine open plek in het Zoniënwoud die *De Hut* genoemd wordt¹²⁶. In de 17de eeuw wordt het de *Yerste Hutte* of de *Groote Hut* genoemd om het verschil te maken met de *Kautershutte*, de huidige *Kleine Hut*¹²⁷. In 1639 werd besloten om vlakbij dit gehucht de lijken van paarden neer te leggen om de wolven die in het bos rondzwierven aan te trekken en ze zo gemakkelijk uit te roeien¹²⁸. In het begin van de 18de eeuw vond men er *De Hut*, een herberg met

¹²⁶ A.R., *Schepengriffie*, nr 9539, f° 27. Het woord "hut" wijst op een bewoning in het woud.

¹²⁷ S. PIERRON, *op. cit.*, I, p. 306.

¹²⁸ A. WAUTERS, *op. cit.*, p. 659.

een tweetalig uithangbord *Den Groene Jaeger - Le Verd Chasseur*. Deze herberg lag ter hoogte van het huidige nummer 1103 van de Waterlooosesteenweg¹²⁹ en schonk zijn naam aan het hele gehucht vanaf het einde van die eeuw¹³⁰.

32. Stalle: gehucht (?-12de-20ste eeuw)

Dit gehucht ligt op het grondgebied van de parochie van Ukkel en was de zetel van een belangrijke heerlijkheid van het hertogdom Brabant vanaf het midden van de 12de eeuw. De oorspronkelijke kern van dit gehucht lag in de vallei van de Ukkelbeek ter hoogte van de samenloop met de Geleystsbeek. In de 14de eeuw breidde het dorp zich stroomopwaarts uit in de richting van Ukkel tot aan de lage gedeelten van de heerlijkheid van *Overhem*, die uiteindelijk geannexeerd werden in het begin van de 15de eeuw. Vanaf dat moment spreekt men van de heerlijkheid van Stalle en *Overhem*¹³¹. Door deze gebeurtenis en de bouw van de kapel in dezelfde periode verplaatsten het centrum van het dorp en het toponiem van Stalle zich naar deze zone. De heren van dit oord bouwden er bovendien in de 17de eeuw hun nieuw kasteel. Het oude centrum met de twee molens op de Geleystsbeek kreeg de naam *Neerstalle*. De aanleg in de 19de eeuw van

¹²⁹ J. d'OSTA, *op. cit.*, pp. 250-251.

¹³⁰ *Carte topographique de la forêt de Soignes et de ses environs levée sous la direction de Mr. le Comte de Ferraris, 1770*; PH. VANDERMAELEN, *op. cit.*, 2de blad, sectie C.

¹³¹ Cf. *infra*, hfst. IV, 38.

het station Ukkel-Stalle op de spoorlijn Brussel-Charleroi was er de oorzaak van dat het toponiem in het grootste deel van de zone ten westen van de Alsebergse Steenweg en ten noorden van het *Neckersgat* gebruikt werd. Dit grondgebied stemt ook overeen met verspreiding van de grondbezittingen van de heren van Stalle en de bevoegdheid van de hoog-rechterlijke heerlijkheid met dezelfde naam die in de 17de eeuw gesticht werd¹³².

33. O.L.V.-van Goede Bijstand¹³³: kapel (?-14de-20ste eeuw)

Het betreft de “kapel van Stalle” die tussen de Ukkelbeek en de huidige Stallestraat staat. De Stallestraat en ook de tramsporen hebben deze kapel lange jaren omringd. De kapel vormt het centrum van de heerlijkheid van Stalle sinds de 14de-15de eeuw.

De stichtingsdatum is niet precies gekend. Waarschijnlijk iets voor 1369 wanneer Florent van Stalle en zijn broer Daniel er een kapelaanschap stichtten en er verscheidene bunders land aan schenken. De collatie van dit kapelaanschap werd verdeeld tussen de heer van Stalle en de abdis van Vorst¹³⁴. Het gaat om een

¹³² Cf. *supra*, hfst III, 2.4.

¹³³ Kadaster: Afdeling 6, sectie A, blad 1, nrs 102c, 104b en 104c.

¹³⁴ H. CROKAERT, *La chapelle de Notre-Dame du Bon Secours à Uccle-Stalle, Le Folklore brabançon*, 150, 1961, p. 181.

62.Zicht op de werken van de tramrails rond de kapel van Stalle in het begin van de 20ste eeuw (foto, © A.C.L. Brussel).

63. Zicht op de gevel en de omgeving van de kapel van Stalle na de restauratie (foto Y. CABUY, 1992).

heerlijke stichting. Het is echter moeilijker om er een echte castrale kapel van te maken want we kennen de residentie van de heren van Stalle in die periode niet¹³⁵. Het gebouw uit de 14de eeuw komt niet in de teksten voor en er werd tot op vandaag geen enkele opgraving of onderzoek uitgevoerd. Nochtans lijkt het gebouw dat we vandaag kennen en dat er al in de 16de eeuw¹³⁶ stond, terug te gaan tot het einde van de 15de eeuw en neemt het waarschijnlijk het plan en verschillende elementen van een ouder gebouw over zoals de zuilen¹³⁷. Het betreft een driebeukige kapel met een basilicaal plan met drie traveeën per beuk. De middenbeuk wordt afgesloten door het eigenlijke heiligdom dat bestaat uit een soort vierde rechte travee en een koor met afgestompte hoeken. De zijbeuken zijn bijzonder laag. De westgevel is een puntgevel, met in de hoofdas een

poort met dubbele deur op het gelijkvloers, een brede gothische opening op de eerste verdieping en een *oculus* ter hoogte van het dak. Er is ook een kleine deur in de noordgevel ter hoogte van de tweede travee. Het koor heeft twee gothische vensteropeningen aan de rechterkant en één in het axiale muurvlak. Bovendien wordt de middenbeuk verlicht door twee reeksen van drie *oculi* boven de daken van de zijbeuken. Deze zijn op hun beurt elk bovenaan voorzien van vier *oculi*.

De kapel werd op het einde van de 18de eeuw gerenoveerd. Het hoofdvenster in het koor werd weggelaten voor de constructie van een vlakke zoldering in 1693, die zowel middenbeuk als koor overdekte¹³⁸. In 1697 werd een nieuwe vloer gelegd in het koor¹³⁹. Uit deze periode dateert ook het barokke meubilair dat er vandaag nog staat¹⁴⁰.

¹³⁵ De residentie van de heren van Stalle is waarschijnlijk zelfs in Neerstalle te situeren i.p.v. de omgeving van de kapel (cf. *infra*: hoofdstuk IV, 34).

¹³⁶ Ets van Jean-Baptist Collaert (K.B., *Prentenkabinet*, S II 25034).

¹³⁷ La chapelle Notre-Dame de Bon Secours à Uccle (Stalle), *La mémoire des pierres en Wallonie et à Bruxelles*, Bruxelles, Crédit Communal, (1987), pp. 103-104.

¹³⁸ H. CROKAERT, *op. cit.*, p. 183. Dit plafond viel in de toenmalige smaak en verving waarschijnlijk een houten gewelf zoals dat van de zijbeuken.

¹³⁹ *Ibidem*, p. 184.

¹⁴⁰ *Ibidem*, p. 186. Het gaat om een altaar met een wapenschild versierd, een communiebank en enkele grafherdenkingen.

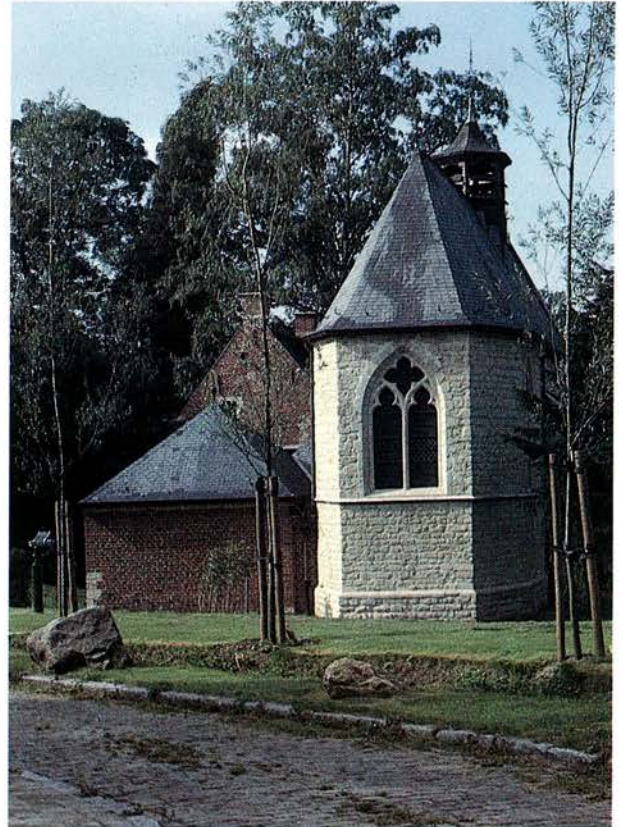
Enkele jaren later, in 1711¹⁴¹, herbouwde men het huis van de koster¹⁴² dat nog altijd tegen de zuidwestelijke muur van de kapel aanleunt op gronden die bij de kapel horen¹⁴³. Een recente restauratie-en versterkingscampagne tegelijk met de heraanleg van de Stallestraat, heeft toegelaten om het geheel van de site te herwaarderen en te beschermen¹⁴⁴.

¹⁴¹ Deze datum is gekend door een sluitsteen van de ingangdeur en door het contract van de werken Cf.J. LORTHIOIS, La "maison du sacristain" de Stalle, *Ucclesia*, 112, september 1986, p. 2.

¹⁴² Deze woning was misschien deze van de kapelaan in de periode waarin hij nog direkt benoemd werd door de heren van Stalle en de abdij van Vorst. Het kapelaanschap van Stalle werd echter in de 18de eeuw bediend door een vicaris van de parochiekerk van Ukkel die ook van de abdij van Vorst afhing.

¹⁴³ Dit gebouw is al herkenbaar op de ets van Jan-Baptist Collaert in de 16de eeuw (cf. *supra*).

¹⁴⁴ Chr. SPAPENS, Prochaine consolidation de la chapelle de Stalle à Uccle, *Brabant tourisme*, 1989, 4, pp. 24-25. Het monument werd beschermd bij Koninklijk Besluit van 8 maart 1938 onder de naam van "kapel O.L.V. de Bedrukten".

64.Zicht op de achterzijde van de kapel van Stalle na de restauratie (foto Y. CABUY, 1992).

65.Zicht op de achtergevel van het kostershuis naast de kapel van Stalle (foto Y. CABUY, 1992).

66. Ets van Jan-Baptist Collaert met het gehucht van *Neerstalle* in de 16de eeuw (© Koninklijke Bibliotheek, Prentenkabinet).

34. Kersbeek: kasteel-hoeve (?-15de-17de)

In de 15de eeuw woonden de toenmalige heren van Stalle, de familie Kersbeek, in een kasteel-hoeve *hof van Kersbeek*. Deze lag tussen de bezittingen van de abdij van Vorst en de weg van *Calevoet* naar Brussel via Vorst, de huidige Gatti de Gamondstraat¹⁴⁵. De familie was wellicht niet van Ukkel afkomstig. Vooreerst verkreeg ze, op het einde van de 14de eeuw, de heerlijkheid van *Overhem* en vervolgens deze van Stalle door een huwelijk met Maria van Stalle, de laatste van dit geslacht dat al gekend was sinds de 12de eeuw.

We kunnen veronderstellen dat de familie Kersbeek gebruik maakte van de residentie van de eerste heren van Stalle. In dat geval zou de site teruggaan tot de 12de eeuw. In die periode worden namelijk de eerste leden van deze familie vermeld als vazallen van de hertog van Brabant¹⁴⁶. In de 13de eeuw vernemen we dat de heerlijkheid twee

molens bezit op de Geleytsbeek¹⁴⁷. In het begin van de 14de eeuw duiden de eerste registers van het Brabantse leengoed duidelijk op een heerlijke woning met gronden, weilanden en een molen. Het is echter onmogelijk deze te lokaliseren¹⁴⁸.

Het *hof van Kersbeek* bleef onder deze naam bestaan tot de 17de eeuw¹⁴⁹. Een ets van Jean-Baptiste Collaert uit het einde van de 16de eeuw met de legende "*Stal*", toont het oude centrum van de heerlijkheid dat vandaag *Neerstalle* heet. Het stelt een vallei voor met een molen, beboste heuvels en een kasteelhoeve met een vierkante toren die deze van de heren van Stalle

¹⁴⁷ Cf. *infra*, hfst IV, 35-36 (Creetmolen en Tervenmolen).

¹⁴⁸ L. GALESLOOT, *op. cit.*, p. 49.

¹⁴⁹ In de tweede helft van de 17de eeuw begint advocaat Jacques Bouton, die de heerlijkheid in 1651 had gekocht, met de bouw van een nieuw kasteel op de noordelijke helling van de vallei van de Ukkelbeek tegenover de kapel van Stalle. Dit kasteel waarvan men verschillende voorstellingen bezit, werd definitief vernietigd in 1855 om plaats te maken voor het moderne kasteel van Victor Allard. Dit laatste gebouw werd in 1960 afgebroken om de verkaveling "zonneheuvel" te kunnen inrichten (H. de PINCHART, *Court historique du hameau de Stalle sous Uccle, Le Folklore brabançon*, 221, 1979, p. 96).

¹⁴⁵ S. BARTIER-DRAPIER, *op. Cit.*, pp. 65-66.

¹⁴⁶ Eerste vermelding als voorbeeld: de MARNEFFE, *Cartulaire de l'abbaye d'Afflighem, Analectes pour servir à l'histoire ecclésiastique de la Belgique*, 1894, p. 165, nr107 (Henri de Stalle getuige van een akte uit 1159).

de Geleytsbeek¹⁵⁵. De juiste toewijzing van de verschillende vermeldingen aan een van de twee molens van Stalle bevat echter nog veel problemen en zou grondig bestudeerd moeten worden.

Oorspronkelijke zou de *Creetmolen* een graanmolen zijn geweest. Later veranderde of varieerde zijn functie. Hierover bezitten we geen informatie. De naam "creetmolen" wordt voor het eerst gebruikt in 1563. In dat jaar wordt hij ook nog "slijpmolen" genoemd¹⁵⁶. De molen schijnt altijd een volwaardig deel te zijn geweest van de heerlijkheid van Stalle tot in het midden van de 17de eeuw. In 1652 verkoopt Agnès de Davre, Dame van Stalle, de molen aan Adriaan de Reys die getrouwd was met Marie de Risoit¹⁵⁷. Op het einde van de 17de eeuw wordt hij met zekerheid gebruikt als graanmolen¹⁵⁸. De molen kende, eens losgemaakt van de heerlijkheid van Stalle, talrijke verschillende eigenaars tot in de 19de eeuw¹⁵⁹. Vervolgens werd de molen verlaten en afgebroken.

36. Merlo - Tervenmolen¹⁶⁰: molen (?-13de-19de eeuw)

Deze molen stond in *Neerstalle*, op de rechteroever van de Geleytsbeek vlak na de samenloop met de Ukkelbeek, vandaag ten oosten van de Neerstalse Steenweg en na het kruispunt met de Merlostraat in de richting van de gemeentelijke grens met Vorst¹⁶¹.

¹⁵⁵ A. WAUTERS, *op. cit.*, pp. 622-623.

¹⁵⁶ De ethymologie moet gezocht worden bij het Middelnederlandse "kreet" (H. CROKAERT, *Les moulins d'Uccle, Le Folklore brabançon*, 155, 1962, p. 312). Dit zou dus een allusie zijn op het kenmerkende geluid van deze molen die in de 16de eeuw ook diende voor het slijpen van snijdende metalen werktuigen (J.-M. PIERRARD, *A propos des anciens moulins ucclais, Ucclensia*, 95, maart 1983, p. 14). We kunnen ook aannemen dat het om één en dezelfde allusie gaat over het knarsende geluid van het wiel (*Idem*, *A propos du Creetmolen, Ucclensia*, 113, november 18986, p. 2).

¹⁵⁷ J.-M. PIERRARD, *A propos du Creetmolen, Ucclensia*, 113, november 1986, p. 6.

¹⁵⁸ J. LORTHIOIS, *Le moulin de Kinsendaël, à Uccle, Ucclensia*, 96, mei 1983, p. 6.

¹⁵⁹ Men noemt de molen soms ook *Liefkenshoekmolen* zoals men nog kan zien op het uithangbord van een café in de nabijgelegen Sterstraat (*Ibidem*, p. 2).

¹⁶⁰ Kadaster : Afdeling 6, sectie G, blad 1, nr 22t2.

Vanaf de eerste helft van de 13de eeuw bezit de toenmalige heer van Stalle, Robert de Anglia, twee molens in Stalle op de Geleytsbeek. De *Tervenmolen* was de laagst gelegen molen. De inkomsten ervan werden afgestaan aan de abdij van Vorst¹⁶². De twee molens worden vermeld in 1339 in een akkoord tussen Florent de Stalle, heer van Stalle, en de abdij van Vorst, over de afwatering van de Geleytsbeek¹⁶³. De juiste toewijzing van de verschillende vermeldingen aan een van de twee molens van Stalle bevat nog talrijke problemen en zou grondig bestudeerd moeten worden.

Het ging waarschijnlijk om een gemeenschappelijke molen, bestemd voor het malen van graan en later wellicht voor tarwe zoals de naam doet vermoeden¹⁶⁴. Waarschijnlijk is het die molen die is voorgesteld op een ets van Jean-Baptiste Collaert, "Stal" genaamd, met een afbeelding van het huidige *Neerstalle*¹⁶⁵. De *Tervenmolen* werd net zoals de *Creetmolen* losgemaakt van de heerlijkheid van Stalle in het midden van de 17de eeuw toen Agnès de Davre, Dame van Stalle de molen verkocht aan Frans-Melchior van den Cruyce¹⁶⁶. Vanaf dat tijdstip zal de molen overgaan in handen van verschillende families hetzij door erfenis hetzij door verkoop¹⁶⁷. De molen werd uiteindelijk opgenomen bij de installaties van de *Merlobrouwerij* op het einde van de 19de eeuw. De gebouwen ervan werden in de jaren '70 afgebroken om plaats te maken voor de gebouwen van de Ukkelse Maatschappij voor de Huisvesting¹⁶⁸.

¹⁶¹ PH. VANDERMAELEN, *op. cit.*, 1ste blad, sectie G, nr 92; *Atlas des cours d'eau - Uccle*, Uccle, 1882, detailplan blad 5, kadastraal perceel: sectie G, nr 92b.

¹⁶² A.R., *Kerkelijke archieven*, nr 5570, a. 1247; bevestiging:, *Ibidem*, nr 5587, (a. 1365).

¹⁶³ A. WAUTERS, *op. cit.*, pp. 622-623.

¹⁶⁴ In het Middelnederlands "terven" of "terwe".

¹⁶⁵ H. CROKAERT, *Uccle, hier et aujourd'hui - Les quartiers de Stalle et du Vossegat, Brabant*, 1968, 2, pp. 30-31 met reproductie.

¹⁶⁶ A.R., *Feodale hof van Brabant*, reg. 151, f° 14.

¹⁶⁷ Y. LADOS VAN DER MERSCH, E. BRAECKMAN, J. DECONINK en H. de PINCHART, *op. cit.*, pp. 82-83.

¹⁶⁸ J.-M. PIERRARD, *A propos du Tervenmolen, Ucclensia*, 167, september 1985, p. 8.

Een steen met jaartal 1629 werd gerecupereerd. Die zou kunnen overeenstemmen met de vernieuwingswerken, uitgevoerd door de kopers van de molen in het begin van de 17de eeuw¹⁷⁷. De vijver van de molen, ook *clipvijver* genoemd, wordt al sinds de 14de vermeld samen met de molen en maakt nog altijd deel uit van het huidige domein.

38. **Overhem:** kasteel-hoeve (?-14de-17de eeuw)

De heerlijkheid van *Overhem* is één van de oudste feodale heerlijkheden van Brabant. Ze ligt in de parochie van Ukkel. Ze zou de zuidelijke helling van de vallei van de Ukkelbeek hebben bezet vanaf de stroom tot de beboste hoogten van de huidige H. Van Zuylenstraat. De heerlijke residentie bevond zich bijna op de kamlijn meteen ten oosten van de huidige Alsebergsesteenweg en ten westen van de weg van *Calevoet* tot Sint-Gillis, heden Waterkasteellaan en de Grasmusstraat.

De heren van *Overhem* zijn uit teksten gekend vanaf de tweede helft van de 12de eeuw¹⁷⁸. Buiten hun Ukkelse erfgoederen, die hierboven zijn beschreven, bezaten ze ook een tiende in Sint-Pieters-Leeuw en goederen in de vallei van de Geleystsbeek¹⁷⁹. De heerlijkheid met haar kasteeltje, molen, vijvers, bossen, weilanden en andere gronden, wordt voor de eerste keer beschreven in de tweede helft van de 14de eeuw. In die periode schonk Margareta Pipenpoy, weduwe van Simon Ophem, heer van *Overhem*, de heerlijkheid aan Jan Wineghem¹⁸⁰. In 1393 werd Walter van Kersbeek er eigenaar van. In de eerste helft van de 15de eeuw verkocht de familie van Kersbeek, die ook eigenaar was van de grondheerlijkheid van Stalle en die zich in financiële moeilijkheden bevond, een deel van de heerlijkheid van *Overhem* aan de familie Hinckaert. Het ging feitelijk om het grootste deel van de heerlijkheid met uitzondering van het lage gedeelte dat aan de heerlijkheid van Stalle verbonden werd¹⁸¹.

De zetel van de heerlijkheid van *Overhem*, een kasteelhoeve, gronden en bossen, kwam dus

¹⁷⁷ J.-M. PIERRARD, *op. cit.*, p. 3.

¹⁷⁸ de MARNEFFE, *op. cit.*, p. 221, nr 147.

¹⁷⁹ A. WAUTERS, *op. cit.*, p. 637.

¹⁸⁰ S. BARTIER-DRAPIER, *op. cit.*, p. 64-66.

¹⁸¹ *Ibidem*, pp. 66-69.

definitief terecht in handen van Philippe Hinckaert in 1459 en kende hetzelfde lot als de meeste bezittingen van deze familie in Ukkel. Na verschillende verkopen en opvolgingen wordt vanaf 1577 de familie Maes eigenaar. In het midden van de 17de eeuw deed Philibert van Herzelles, echtgenoot van Barbe Maes, afstand van de bezittingen van de oude heerlijkheid van *Overhem* ten voordele van burggraaf de Fruges waarvan de erfgenamen uiteindelijk alle bezittingen van de familie Maes verkregen in het begin van de 18de eeuw¹⁸². In deze periode werd het kasteeltje afgebroken¹⁸³ en in 1741 bestonden nog slechts twee kleine huisjes¹⁸⁴. In de 19de eeuw was de familie Baudry eigenaar van deze gronden waarop J.-J. Baudry, burgemeester van Ukkel, in 1835 een groot gebouw liet neerzetten, omringd met water en tuinen. Dit gebouw gaf zijn naam aan de huidige Waterkasteellaan¹⁸⁵.

39. **Hof ten Hane:** hoeve (?-15de-18de eeuw)

Dit domein van middeleeuwse oorsprong omvatte in de 18de eeuw nog ongeveer vijftien hectaren grond op de zuidwestelijke helling van de vallei van de Ukkelbeek, *Wolvenberg* genaamd. Het terrein lag tussen Stalle en de Dieweg, in de punt van de driehoek gevormd door de twee wegen die vanuit *Calevoet* enerzijds naar *Neerstalle* en Vorst en anderzijds naar Ukkel en Sint-Gillis leidden, nog voor de aanleg van de Alsebergse Steenweg. De oude weg naar Ukkel ter hoogte van het hof *ten Hane* heet nog altijd de Haanstraat. Het hart van dit domein bevond zich centraal in het gebied dat vandaag ligt tussen de Alsebergse Steenweg, de G. Herinckxlaan, de Stallestraat en de spoorlijn Brussel-Charleroi.

Alphonse Wauters noemde het de wieg van de familie Uyttenhane. Deze familie behoorde tot de kringen van de hertog van Brabant in de 14de eeuw. In het begin van de 15de eeuw was dit domein een achterleengoed, afhankelijk van het particuliere leenhof van Dirk Vandenhorike. Zijn bezittingen werden door Filips de Goede in beslag genomen wegens wanbetaling van de leenheffingen¹⁸⁶. Vanaf dat moment werd het *hof*

¹⁸² Cf. *supra*, hfst. IV, 26.

¹⁸³ A. WAUTERS, *op. cit.*, p. 636. Misschien was het kasteeltje al lang niet meer bewoond.

¹⁸⁴ A.R., *Manuscripten: kaarten en plannen*, nr 2394.

¹⁸⁵ P. FOURCROY, *op. cit.*, pp. 79-80; Ph. VANDERMAELEN, *op. cit.*, blad 3, sectie E.

¹⁸⁶ A. WAUTERS, *op. cit.*, p. 647.

ten Hane beschouwd als een direkt leengoed van Brabant en geleend aan ridder Henri Magnus, lid van de Raad van Brabant die in 1439 een graasrecht bekwam in het Zoniënwood voor twaalf koeien, een stier, twee paarden, vijftieng schapen en zestien varkens van zijn boerderij¹⁸⁷. Het domein kende talrijke verschillende eigenaars tijdens de 15de en 16de eeuw. In 1621 wordt Ferdinand Reynbouts door erfenis eigenaar vooraleer de hoge rechtspraak van Stalle te kopen in 1644. In het begin van de 18de eeuw verkochten de nakomelingen van Reynbouts het eigendom en de heerlijkheid aan de familie Dupuis¹⁸⁸.

We weten niets over de gebouwen van deze hoeve voor het tweede kwart van de 18de eeuw. Een tekst uit 1735 beschrijft de hoeve als een landhuis met bijgebouwen, een vijver, een groententuin, een weide en gronden met een totale oppervlakte van veertien en een half bunders¹⁸⁹. Onder deze vorm

¹⁸⁷ Y. LADOS VAN DER MERSCH, E. BRAECKMAN, J. DECONINCK en H. de PINCHART, *op. cit.*, p. 67.

¹⁸⁸ A. WAUTERS, *op. cit.*, p. 648.

¹⁸⁹ Y. LADOS VAN DER MERSCH, E. BRAECKMAN, J. DECONINCK en H. de PINCHART, *loc. cit.* (A.R., *Cour féodale de Brabant*, reg. nr 18, f° 300v°).

wordt de hoeve ook voorgesteld op een plan van 1741¹⁹⁰ met het toponiem *Hofvelt*. Dat behoorde toe aan Anne Destrain, weduwe Dupuis, Vrouwe van Stalle¹⁹¹.

40. Hofstad te Neckersgat: (?-14de-17de eeuw)

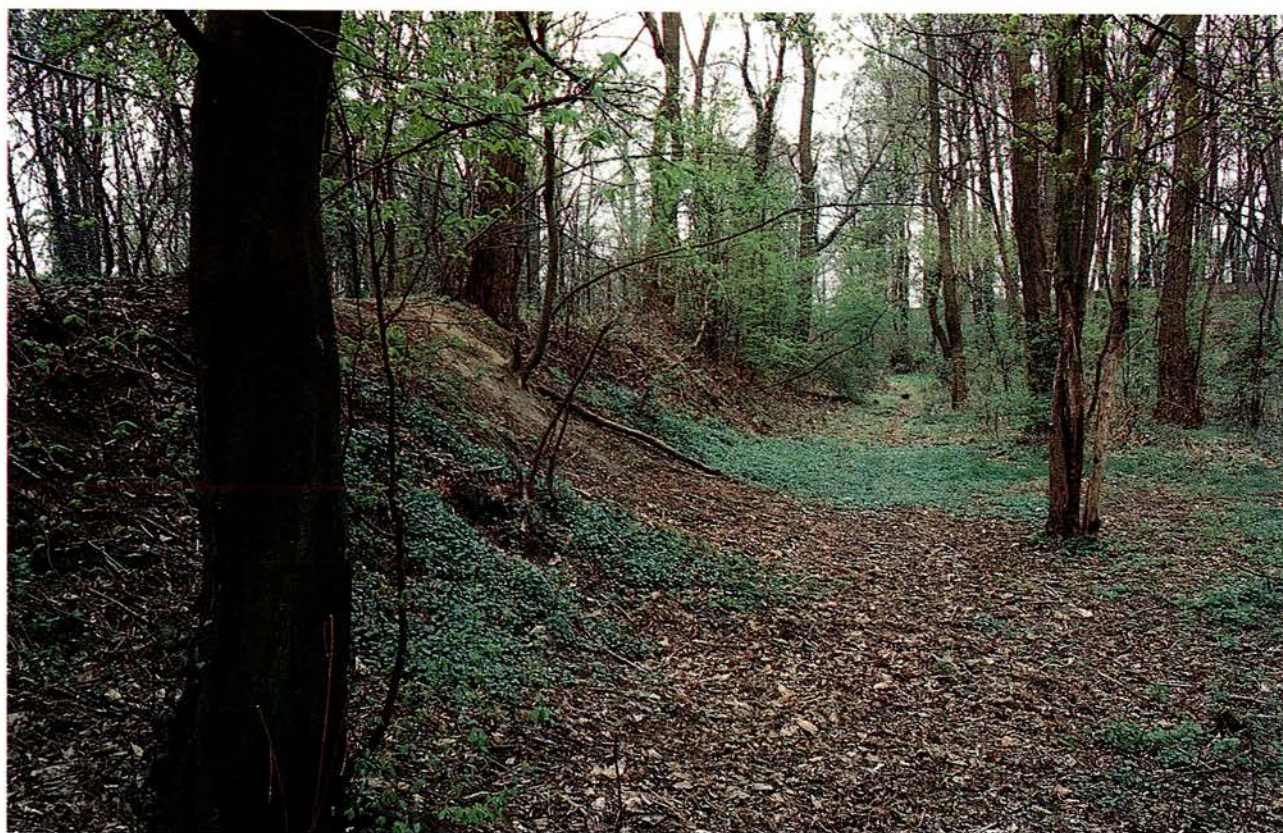
Rond de overgang van de 13de naar de 14de eeuw vinden we in Ukkel een familie ‘van Neckersgat’ tussen de eigenaars van een leengoed van de hertog van Brabant¹⁹². Er wordt echter geen melding meer van gemaakt na het midden van de 14de eeuw. Vanaf dan is het domein *Neckersgat* eigendom van de familie Clutinc die er via de feodale rechtbank van de abdij van Affligem, waarvan het afhing, afstand van doet ten voordele van de zusters van de abdij van Vorst¹⁹³. Het leengoed werd vervolgens overgenomen door Jan Offhuys in het midden van de 15de eeuw. Zijn dochter Maria, echtgenote van Dirk van der Straeten, eigenaar van het leengoed van

¹⁹⁰ A.R., *Manuscripten: kaarten en plannen*, nr 2394.

¹⁹¹ S. GILISSEN-VALSCHAERTS, *op. cit.*, pp. 148-149.

¹⁹² S. BARTIER-DRAPIER, *op. cit.*, pp. 43 en 68.

¹⁹³ A. WAUTERS, *op. cit.*, p. 646.

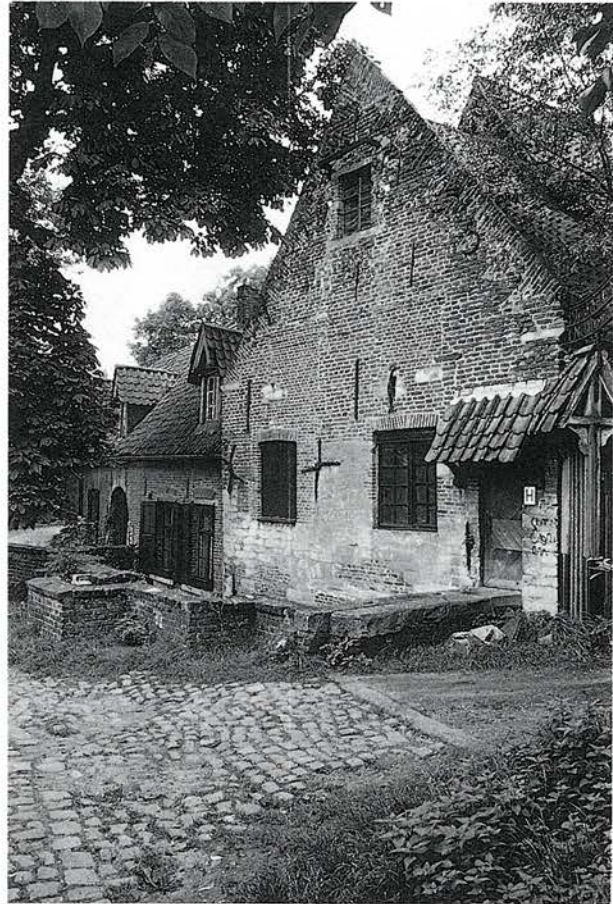
69. Het hoogste punt van het beboste domein van het *Neckersgat* wordt ingenomen door omvangrijke wallen, die waarschijnlijk deel uitmaakten van een versterking uit de IJzertijd (cf. *supra*, IV, 18) (foto Y. CABUY, 1993).

Kinsendael dat afhing van hetzelfde leenhof van Affligem, erfde het van haar vader. Het lot van de twee domeinen bleef vanaf dat ogenblik verbonden ondanks enkele erfelijke verdelingen. Zo verkoopt Alexander Oudaert in 1571 een bos van zeven bunders, *Neckersgat* genaamd, aan Josyne van Wemmele. Dit bos lag naast de protohistorische versterking en omvatte de gronden tot aan de Geleitsbeek¹⁹⁴.

In de inventarisatie van de heerlijkheid, die verkocht wordt door Jan van der Ryt aan Jacques Woislauski in 1611, vinden we drie bunders natuurlijk weiland in het *Neckersgat* en ook de *hofstad te Neckersgat* met een oppervlakte van één bunder¹⁹⁵. Deze kon niet worden gelokaliseerd.

41. **Neckersgatomolen**¹⁹⁶: molen (?-16de?-20ste eeuw)

De molen bevindt zich op de rechteroever van de Geleitsbeek aan de voet van de protohistorische versterking met hetzelfde toponiem. De versterking ligt vandaag op het uiteinde van de weg die de A. Reisdorfflaan verlengt. De oorsprong van de molen is slecht gekend. Hij wordt nooit vermeld in de leenheffing van de heerlijkheid en ook niet afgestaan en maakt geen deel uit van de verkochte bezittingen in 1611. Nochtans maakte de molen in het begin wel deel uit van hetzelfde geheel vermits hij ook afhankelijk was van de feodale rechtbank van de abdij van Affligem¹⁹⁷. Er is een eerste vermelding in het tweede kwart van de 17de eeuw; op dat moment is de molen eigendom van Jan Huens en dient als graanmolen. De erfgename van de weduwe van Jan Huens, Henriette Mertens, veranderde de graanmolen in een papiermolen en verkocht hem in 1666 aan Jean-Baptiste Gaucheret. De familie Gaucheret bleef er eigenaar van tot in het midden van de 19de eeuw¹⁹⁸. In 1677 ontstond een akkoord tussen de eigenaar van deze molen en die van de

70. Huidig zicht op de *Neckersgatomolen* (foto A. de VILLE de GOYET, 1992).

Molensteen om een sluisdeur tussen de twee molens aan te leggen op 2150 voet stroomafwaarts van de *Molensteen* en 1450 voet stroomopwaarts van de *Neckersgatomolen*¹⁹⁹. Deze sluisdeur is nog duidelijk zichtbaar op het percelenplan van 1741 en ligt meteen stroomafwaarts van de samenloop van de Geleitsbeek en de Linkebeek. In deze periode was het een oliemolen die deel uitmaakte van een goed van zeven hectaren met een hoeve, weiland en enkele bossen²⁰⁰. Het laatste laat ons toe te veronderstellen dat het geheel ingeplant was op de plaats van een bos dat in 1571²⁰¹ verkocht werd en dat dus een *terminus post quem* vormt voor de bouw van de molen. Het domein kwam in het begin van de 20ste eeuw terecht bij het Nationale Instituut voor Oorlogsinvaliden. De Belgische Staat verkocht de molen in 1970 voor een symbolische frank aan de gemeente²⁰².

200 A.R., *Manuscripten: kaarten en plannen*, nr 1254 (smoutmolen).

201 Cf. *supra*, hfst IV, 40.

202 H. de PINCHART, *op. cit.*, p. 163.

194 J. LORTHIOIS, *Le Kinsendael, ses propriétaires et ses hôtes (I)*, *Ucclensia*, 124, januari 1989, p. 5.

195 *Ibidem*.

196 Kadaster : Afdeling 6, sectie G, blad 3, nr 2171.

197 S. BARTIER-DRAPIER, *op. cit.*, p. 68.

198 Y. LADOS, E. BRAECKMAN, J. DECONINCK en H. de PINCHART, *op. cit.*, pp. 88-89.

199 H. CROKAERT, *Evolution territoriale d'Uccle. Esquisse historique, folklorique et archéologique*, Uccle, 1958, p. 24.

42. Hof ten Steen²⁰³: hoeve (?-14de-19de eeuw)

Deze hoeve en de daarbij horende terreinen lagen ten westen van de Zandbeekstraat, de oude weg van *Calevoet* tot Ukkel, tussen de steenweg op Drogenbos en de gemeentelijke grens. De bedrijfsgebouwen lagen tussen de Zandbeekstraat en de Beersellaan aan weerskanten van de Molensteenstraat.

Het domein was een leengoed van de hertog van Brabant, dat afhing van de feodale rechtbank de Hoorn (Trompe of de Corne)²⁰⁴. Het gaat hier waarschijnlijk om een deel van de heerlijkheid van *Groelst*²⁰⁵ dat zich uitstreckte over de parochie

²⁰³ Kadaster : Afdeling 6, sectieG, blad 4, nrs 354, 355a, 356c, 356j, 359a3, 359b3, 359d7, 359e3, 359g6, 359n6, 359r2, 359t5, 359v5 en 359w3.

²⁰⁴ L. GALESLOOT, *Le livre des feudataires de Jean III, duc de Brabant*, Bruxelles, 1865, p. 59.

²⁰⁵ De eerste heren van Groelst waarvan de bezittingen in Ukkel kennen worden vermeld op het einde van de 12de eeuw. Over deze heerlijkheid waarvan de oudste zetel niet

van Ukkel vanaf de Linkebeek, tussen *Calevoet* en de samenloop met de Geleytsbeek, tot aan de grens van de domeinen van *Glatbeke* en Carloo en het Zoniënwood.

In de eerste helft van de 14de eeuw was Gilles van den Steen bezitter van een leengoed in het buurtschap *Groelst* waarvan deze hoeve, een boomgaard, visvijvers, vier achterlenen en enkele schattingen deel uitmaakten²⁰⁶. Op de overgang van de 14de naar de 15de eeuw kreeg Jan Offhuys deze belangrijke heerlijkheid van Maria van den

met zekerheid te identificeren is (de heerlijkheid *ten Steen* zou er de directe opvolger van kunnen zijn), zie A. WAUTERS, *op. cit.*, pp. 663-664; P. BONENFANT, *Cartulaire de l'hôpital Saint-Jean de Bruxelles (actes des XIIe et 13e siècles)*, Bruxelles, 1953 (Commission royale d'histoire, coll. in 4°, 53) pp. 40, 103-104 en 127-128; S. BARTIER-DRAPIER, *op. cit.*, p. 67; S. GILISSEN-VALSCHAERTS, *op. cit.*, pp. 149-150.

²⁰⁶ Het hof van de houders van Gilles van den Steen bezat geen eigen zegel en vroeg in 1317 aan de schepenen van Rode om voor hen een akte te verzegelen. Deze akte ging over de eigendommen in Beersel (A. WAUTERS, *op. cit.*, p. 665.).

71. Het domein *ten Steen* met zijn molen in 1757 (Kaarten en plannen in handschrift, 2017, © Algemeen Rijksarchief).

Steen. Zijn zoon, Jan Offhuys, verkreeg van hertog Filips de Goede het recht om een burgemeester en zeven houders-gezworenen te benoemen. Deze gebruikten het zegel van het hof van de Grote Honden (grands chiens) van Bosvoorde. De familie Offhuys zal gedurende ongeveer een eeuw eigenaar blijven van dit domein. In 1567, verkocht Jan Van Vlierden, neef van Victor Offhuys die in 1541 gestorven was, de heerlijkheid aan Jan du Quesnoy. Zijn afstammelingen bleven er eigenaar van tot in het begin van de 17de eeuw²⁰⁷.

In deze periode kocht Jan-Nicolaas du Bois, heer van Drogenbos, de heerlijkheid *ten Steen*. Alexander, zijn zoon, erfde het in 1645²⁰⁸. Deze familie legde waarschijnlijk de statige dreef aan die de Ukkelse bezittingen van de heren van Drogenbos doorkruiste en naar hun nieuw kasteel leidde²⁰⁹. Later verbrokkelde de oude *ten Steen*-heerlijkheid, die ingelijfd was bij deze van Drogenbos, ze werd afgestaan aan verschillende families waaronder de familie Floris in de 18de eeuw²¹⁰.

De gebouwen van deze hoeve lagen aan weerskanten van de Molensteenstraat, ten noordwesten van het kruispunt met de Zandbeekstraat. Ze bleven bestaan tot het begin van de 20ste eeuw²¹¹.

43. Molensteen²¹²: molen (?-15de-20ste eeuw)

Deze molen stond op de Linkebeek, vlak bij de gebouwen van het *hof ten Steen* dat het centrum was van de heerlijkheid van *Groelst* in de Late Middeleeuwen. De beschrijving van de goederen van deze *ten Steen* heerlijkheid maken echter nooit gewag van deze molen. Nochtans lijkt hij oorspronkelijk deel te hebben uitgemaakt van de

72. Zicht op de laatste overblijfselen van de *Molensteen*, opgeslorpt door moderne gebouwen (foto A. de VILLE de GOYET, 1992).

heerlijkheid van *Groelst*. De molen kan eventueel de gemeenschappelijke molen zijn die pas laat, in de eerste helft van de 15de eeuw, vermeld wordt²¹³ als eigendom van de heren van Drogenbos. De molen zou dus al voor deze periode in bezit zijn gekomen van die familie en blijft in hun bezit tot in de 17de eeuw²¹⁴ en misschien tot het midden van de volgende eeuw²¹⁵.

Bij de molen hoorde een vijver, die zich iets stroomopwaarts op de rechteroever van de Linkebeek²¹⁶ bevond. De site van deze molen, die

²⁰⁷ A. WAUTERS, *op. cit.*, pp. 664-665.

²⁰⁸ A. WAUTERS, *op. cit.*, p. 664.

²⁰⁹ De huidige Steenweg op Drogenbos.

²¹⁰ Y. LADOS VAN DER MERSCH, E. BRAECKMAN, J. DECONINCK en H. de PINCHART, *op. cit.*, pp. 70-71.

²¹¹ A.R., *Manuscripten: kaarten en plannen*, nr 2394 (a. 1741); *Carte topographique de la forêt de Soigne et de ses environs levée sous la direction de Mr. le Comte de Ferraris*, 1770; Ph. VANDERMAELEN, *op. cit.*, 3de blad, sectie G, nrs 362, 364; *Atlas des cours d'eau - Uccle*, Uccle, 1882, blad 4.

²¹² Kadaster : Afdeling 6, sectie G, blad 4, nr 352c.

²¹³ A. WAUTERS, *op. cit.* pp. 585-585 en 665.

²¹⁴ H. CROKAERT, *op. cit.*, p. 24. In deze periode verkregen de heren van Drogenbos de heerlijkheid *ten Steen* en alle bijhorende elementen.

²¹⁵ Y. LADOS VAN DER MERSCH, E. BRAECKMAN, J. DECONINCK en H. de PINCHART, *op. cit.*, p. 93.

²¹⁶ *Atlas des cours d'eau - Uccle*, Uccle, 1882, blad 4, kadastrale sectie G, nr 355a (gebouwen), nr 352a (binnenplaats), nr 349 (vijver).

op het einde van de jaren '60²¹⁷ een ruïne was, werd gerestaureerd. De gebouwen hebben echter het kenmerkende van hun oorspronkelijke bestemming verloren²¹⁸. De site is toegankelijk, zij het moeilijk, tussen de Zandbeekstraat en de Steenveltstraat.

44. Calevoet: gehucht (?-13de-20ste eeuw)

Oorspronkelijk lag het gehucht *Calevoet* de randen van een wad²¹⁹ in de Linkebeek, daar waar de weg van Brussel naar Alsemberg voorbij komt. Het gehucht vormt verder de grens tussen Ukkel, Drogenbos, Beersel en Linkebeek. Het toponiem wordt vermeld vanaf het midden van de 13^{de}

²¹⁷ Y. LADOS VAN DER MERSCH, E. BRAECKMAN, J. DECONINCK en H. de PINCHART, *loc. cit.*

²¹⁸ P. FOURCROY, *op. cit.*, p. 101.

²¹⁹ De oude vormen "Calevoert", "Calevoirt" wijzen duidelijk op het suffix "voort" of "voorde" wat een wad betekent.

²²⁰ P. BONENFANT, *op. cit.*, pp. 103-104, nr 72: "de quondam curtili sito in parrochia de Uccle in loco qui dicitur Calevoert" (a. 1248).

eeuw wanneer het Sint-Janhospitaal van Brussel er een omheind stuk grond bezit²²⁰.

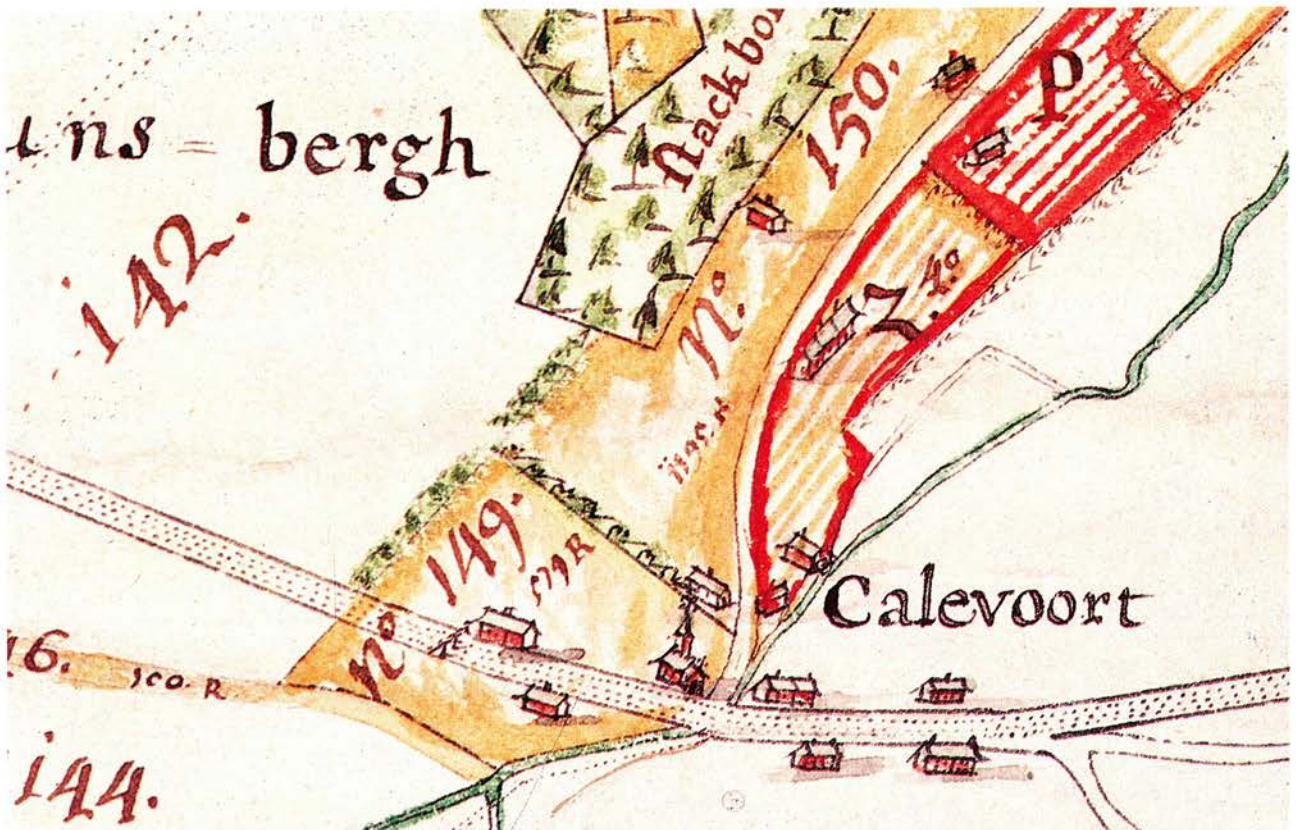
Dit kleine gehucht in het hertogelijke domein van Ukkel zal zich vooral tijdens de 14de eeuw ontwikkelen. De weg van Brussel naar Alsemberg²²¹ wordt uitdrukkelijk vermeld vanaf het midden van de 14de eeuw²²². In deze eeuw wordt ook de kapel gesticht (cf. *infra*). In de 15de eeuw werd een tolgrens ingericht in *Calevoet*, bovenop deze van Stalle. Na klachten van de Brusselse handelaars werd de tol in 1477 opgeheven door Maria van Bourgondië ter gelegenheid van haar Blijde Inkomst in Brussel²²³. In het begin van de 17de eeuw telde men 11 huizen in *Calevoet* allemaal op het grondgebied van Ukkel²²⁴, ten noordoosten van de hoek gevormd

²²¹ Het gaat nog niet om de huidige Alsembergse Steenweg maar om de huidige Zandbeekstraat meer naar het westen toe.

²²² S. BARTIER-DRAPIER, *op. cit.*, p. 60.

²²³ S. GILISSEN-VALSCHAERTS, *op. cit.*, p. 179.

²²⁴ S. GILISSEN-VALSCHAERTS, *op. cit.*, p. 84.

73. Het gehucht *Calevoet* in 1757. Zichtbaar zijn de kapel op het kruispunt van de Alsembergse Steenweg met de Verrewinkelbeek-Linkebeek en de *Nieuwenbaumwolen* (Kaarten en plannen in handschrift, 2017, © Algemeen Rijksarchief).

door de weg van Brussel naar Alseberg en de Linkebeek.

Tussen 1726 en 1731 werd de huidige Alsebergse Steenweg aangelegd. Dit veroorzaakte de onteigening van enkele gronden in *Calevoet*²²⁵. In de 19de eeuw was de aanleg van de spoorlijn Brussel-Charleroi en de bouw van het station de aanleiding voor het verplaatsen van het toponiem van *Calevoet* met enkele honderden meters naar het noorden, op het kruispunt van de spoorweg en de Alsebergse Steenweg²²⁶.

45. O.L.V. van Troost in Calevoet²²⁷: kapel
(14de?-15de-19de eeuw)

Een legende vertelt dat na een wonder op zee een Ukkelse handelaar een voorstelling van Onze-

²²⁵ H. CROKAERT, Kort bericht over de geschiedenis van de gemeente Ukkel - Nieuwe documenten betreffende de geschiedenis der groote verkeerswegen in de gemeente Ukkel, *De Brabantsche Folklore*, 109-110, pp. 76-97; *Idem, Evolution territoriale d'Uccle. Esquisse historique, folklorique et archéologique*, Ukkel, 1958, pp. 35-36.

²²⁶ *Ibidem*, p. 11.

²²⁷ Kadaster : Afdeling 4, sectie F, blad 2, nr 96.

Lieve-Vrouw aan een boom hing in *Calevoet*. Het beeldje deed op zichzelf al wonderen maar toch richtte men een kleine houten kapel op om het te herbergen²²⁸. In 1425 verving Jan Offhuys, waarschijnlijk de eigenaar van het leengoed *ten Steen*, de houten kapel door een stenen bouwwerk en stichtte er een kapelaanschap. Hiervan kregen hij en zijn erfgenamen de collatie²²⁹. De kapel werd in het midden van de 16de eeuw herbouwd of uitgebreid²³⁰.

Alle voorstellingen van deze kapel vanaf de 18de eeuw stellen de kapel voor als een tweeledig gebouw. Enerzijds met een octogonaal koor, waarvan tenminste vijf muurvlakken doorboord zijn door een spitsboog en bekroond met een daklantaarn die ook met spitsbogen versierd is. Anderzijds is er een narthex die aanleunt tegen de achthoek. Deze narthex heeft de vorm van een korte middenbeuk van één travee met een kleine opening aan elke kant en een portaal in de gevel.

²²⁸ WIEHMAN, *Brabantia Mariana*, II, p. 325.

²²⁹ A. WAUTERS, *op. cit.*, p. 666.

²³⁰ *Ibidem*, volgens Goyers werd de kapel herbouwd in 1554.

74. Steendruk van Louis Haghe met de kapel van *Calevoet* in de 19de eeuw (© Koninklijke Bibliotheek, Prentenkabinet).

Het geheel is bedekt met een schuin dak met in het midden een torentje²³¹.

Deze kapel lag tot in het begin van de 19de eeuw op de hoek van de Alsebergse Steenweg en de Linkebeekstraat een beetje achter de steenweg. De westgevel keek uit op de steenweg. De kapel werd afgebroken in 1828. Dit gebeurde waarschijnlijk omdat ze dreigde in te storten. De bouwmaterialen werden herbruikt voor de bouw van het eerste gemeentehuis tegenover de Sint-Pieterskerk. Het mirakuleuze beeldje werd toen in een nis van één van de huizen van *Calevoet* geplaatst tot in 1835. In dat jaar werd het beeldje overgebracht naar de Sint-Pieterskerk tijdens een plechtige processie²³². In de percelenplannen van de 19de eeuw wordt deze kapel nooit vermeld²³³.

In 1943 beslist de Opgravingsdienst van de Staat de site op te graven. De werfleider, R. Lemaire verwachtte een kerk met Karolingisch centraal plan²³⁴ maar realiseerde zich al snel dat hij hier te maken had met een bouwwerk uit een veel latere periode. Hij dacht onmiddellijk aan de 15de eeuw, niet zozeer door het verwerken van zijn opgravingsgegevens die overigens nooit gepubliceerd werden²³⁵, maar eerder door de aandachtige lectuur van de informatie hem verstrekt door Alphonse Wauters. De kring “Pro

75. Funderingen van de kapel van *Calevoet*, aan het licht gebracht in 1943 (foto Nationale Dienst voor Opgravingen, © A.C.L. Brussel).

Antiqua” zou enkele sonderingen te hebben uitgevoerd in 1977 maar zonder enig resultaat²³⁶.

46. Nieuwenbaummolen²³⁷: molen (15de?-16de-20ste eeuw)

In *Calevoet* wordt in 1476 een papiermolen vermeld alsof eigendom van het hertogelijk domein met een cijns van twintig stuivers²³⁸. In 1563 laat een octrooi van de Rekenkamer aan een zekere Froen Huyghe toe om een andere molen op te richten, eveneens voor de papierverwerking en eveneens in *Calevoet*²³⁹. Deze molen werd door een brand verwoest en voor 1605 werd een andere toelating verkregen om een papiermolen op te richten in *Calevoet*²⁴⁰. In het begin van de 18de eeuw wordt een molen genaamd *Nieuwenbaummolen* omgevormd tot graanmolen²⁴¹. Conclusie uit deze gegevens is dat er in *Calevoet*

²³¹ Archieven van het O.C.M.W. van Brussel, *Atlas terrier de l'hôpital Saint-Pierre*, (a. 1716), f° 7, met zwart-wit reproductie in in S. GILISSEN-VALSCHAERTS, *op. cit.*, p. 168; A.R., *Manuscripten: kaarten en plannen*, nr 1254, (a. 1731); A.R., *Kaarten en plannen - Handgeschreven inventaris*, nr 1458, (a. 1796) en A.R., *Manuscripten: kaarten en plannen*, nr 881, (18de eeuw) met zwart-wit reproductie in J.-M. PIERRARD, *Le moulin Crockaert ou Nieuwen Bauwmolen*, *Ucclensia*, 102, september 1984, pp. 2-3; K.B., *Handschriftenkabinet*, II 3260 B.

²³² X. DE BUE, *La chapelle Notre-Dame de la Consolation de Calevoet*, *Uccle au temps jadis - Recueil historique et folklorique illustré*, Uccle 1925, pp. 92-93.

²³³ Ph. VANDERMAELEN, *op. cit.*, 3de blad, sectie F. De kapel stond waarschijnlijk op perceel nr 96 waarop kort na 1835 een huis werd gebouwd (X. DE BUE, *ibidem*).

²³⁴ Waarschijnlijk na een studie van de hierboven genoemde voorstellingen. Cf. Archieven van de Nationale Dienst voor Opgravingen gedeponneerd in de Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis (Brusselse gemeenten), *Ukkel* (1 dossier), verslag van R. Lemaire gedateerd op 12 januari 1944.

²³⁵ *Rapport du Service des Fouilles de l'Etat*, 2de semester, 1943, p. 13-14.

²³⁶ *Ucclensia*, 65, maart 1977, p. 9.

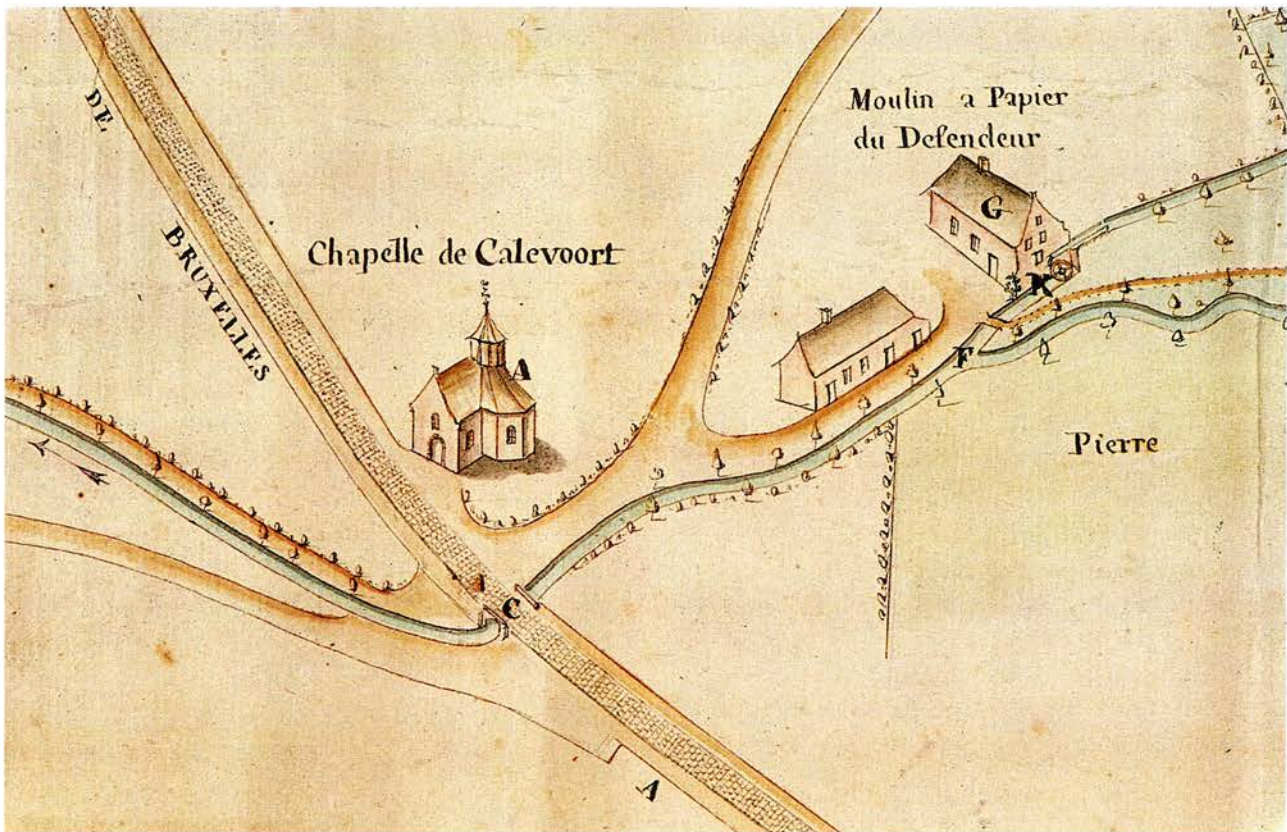
²³⁷ Kadaster : Afdeling 4, sectie F, blad 2, nr 112g.

²³⁸ A. WAUTERS, *op. cit.*, p. 665.

²³⁹ *Ibidem*, pp. 665-666. Misschien gaat het wel om dezelfde molen.

²⁴⁰ J. LORTHIOIS, *Le moulin de Calevoet, à Uccle*, *Ucclensia*, 122, september 1988, p. 2.

²⁴¹ A. WAUTERS, *op. cit.*, p. 666.

76. De kapel van Calevoet en de Nieuwenbaumwolen in 1796 (Kaarten en Plannen «handgeschreven inventaris», 1458, © Algemeen Rijksarchief).

een papiermolen heeft bestaan sinds de 15de eeuw, dat deze verschillende keren werd herbouwd, misschien niet altijd op precies dezelfde plaats²⁴². Rond 1840 werd de laatste molen volledig herbouwd en gemoderniseerd door de familie Crokaert die er ook hun naam aan gaven. De molen was actief tot tijdens WOII en dank zij het onderhoud vanwege de eigenaars is hij nog altijd in perfecte staat²⁴³. De molen ligt op de linkeroever van de Linkebeek op een honderdtal meter van de Alsebergse Steenweg.

²⁴² Ook vanuit het standpunt van onze studie zal er in de toekomst een bijzondere aandacht besteed moeten worden aan het geheel van de loop van de Linkebeek aan de rand van Calevoet. Er is dus meer nodig dan alleen het vrijwaren van de huidige molen die maar met zekerheid tot het begin van de 18de eeuw teruggaat.

²⁴³ M. A. DUWAERTS, *Les moulins du Brabant*, Bruxelles, 1961, p. 168; P. AMEEUW, A Calevoet, le moulin tourne à nouveau, *Brabant tourisme*, 1988, 4, pp. 52-53.

47. 't Hof te Homborch²⁴⁴: hoeve (?-15de-19de eeuw)

Deze hoeve lag aan de zuidrand van de huidige Godshuizenlaan. Ze bezat gronden ten noorden ervan : de huidige wijk van *Homborch*. De hoeve lag op de grens van de parochies van Ukkel en Linkebeek : de tienden werden hier immers op een andere manier geheven dan op de rest van het Ukkelse grondgebied, naar het voorbeeld van de hele vallei van de Linkebeek stroomopwaarts van *Calevoet*²⁴⁵.

't Hof te Homborch wordt voor de eerste keer vermeld in 1462 wanneer het leengoed in bezit is van de familie Van Grimbergen en wordt verkocht aan Claes van Vucht. Vervolgens zal de hoeve verschillende keren van eigenaar veranderen voor het leenhof van Brabant²⁴⁶. Geen enkele aanwijzing over de materiële toestand van deze

²⁴⁴ Kadaster : Afdeling 4, sectie F, blad 4, nrs 217g3, 217p2, en 217w2.

²⁴⁵ S. GILISSEN-VALSCHAERTS, *op. cit.*, p. 168.

²⁴⁶ A. WAUTERS, *op. cit.*, pp. 666-667.

hoeve of haar gebouwen is tot ons gekomen²⁴⁷. De hoeve werd in de 19de eeuw afgebroken. Vandaag staan enkele villa's op die plaats²⁴⁸.

48. **Sint-Elooihoeve**²⁴⁹: hoeve (?-15de-20ste eeuw)

Deze hoeve ligt in het kleine dal van de Verrewinkelbeek op de helling die naar het zuiden is gericht. Men kan ze vandaag bereiken via de Godshuizenlaan. In de 15de eeuw werd de hoeve *Nieuwenhuysse* genoemd en hoorde ze aan de familie van de Winckele. Ze bevond zich in het centrum van een domein van vijftienzestig bunders

²⁴⁷ Er dient geduid te worden op het feit dat de *moulin rose* die er vlakbij ligt en door sommige auteurs voorbarig wordt geïdentificeerd met de banmolen van Linkebeek die vanaf de 16de eeuw vermeld wordt, niet op de kaarten van de 18de eeuw staat noch op deze van het begin van de 19de eeuw. Het gaat dus om een hedendaagse stichting die echter voor deze studie van geen belang is.

²⁴⁸ Ph. VANDERMAELEN, *op. cit.*, blad 3, sectie f, nr 216.

²⁴⁹ Kadaster : Afdeling 4, sectie F, blad 6, nrs 358e en 358f.

land, bossen, weiland en boomgaarden waarvan een deel toebehoorde aan de heerlijkheid van Duyst²⁵⁰. In 1502 verkochten de erfgenamen van de familie van de Winckele, Elisabeth Danneels, weduwe van Gosuin Van der Noot en haar kinderen, dit domein aan het broederschap van Sint-Elooi, een liefdadige instelling in Brussel. Deze liet de hoeve volledig herbouwen in de eerste helft van de 18de eeuw en gaf er ook zijn naam aan. Na het Ancien Regime erfden de Godshuizen van Brussel de goederen van het Broederschap van Sint-Elooi²⁵¹ en verkochten de gebouwen in 1893. De hoeve werd omgevormd tot een cabaret-restaurant dat zeer druk bezocht werd tot in 1937. Vandaag is het een privé-eigendom²⁵².

²⁵⁰ A. COSYN, La vallon de Linkebeek, *Bulletin officiel de la Société royale Touring Club de Belgique*, 1922, 7, p. 154.

²⁵¹ Y. LADOS VAN DER MERSCH, E. BRAECKMAN, J. DECONINCK en H. de PINCHART, *op. cit.*, p. 78. In de 19de eeuw draagt de hoeve soms de naam van *ferme de l'Hospier* (P. C. POPP, *Atlas cadastral de Belgique - Plan parcellaire de la commune d'Uccle avec les mutations*).

²⁵² P. FOURCROY, *op. cit.*, p. 107.

77. Zicht op de gerestaureerde schuur van de Sint-Elooihoeve (foto Y. CABUY, 1992).

49. Verrewinkel: gehucht (?-13de-20ste eeuw)

Dit gehucht ligt op de grens van Ukkel, Linkebeek en het Zoniënwood. Oorspronkelijk besloeg het alleen de valleibodem van de Verrewinkelbeek en de zuidelijke helling. Het lag tegenover het indrukwekkende domein van de *Perckhoeve* in Linkebeek. Hun ontstaansgeschiedenis zou wel eens verbonden kunnen zijn. Dit gehucht ligt ver van zowel het noord-zuidelijke als het oost-westelijke wegennet en is het resultaat van de exploitatie van de valleibodem van de Linkebeek die een mogelijkheid tot landbouw- en economische ontwikkeling bood. Het buurtschap wordt voor de eerste keer vermeld in de 13de eeuw maar we weten bijna niets over de middeleeuwse geschiedenis ervan. Het gehucht zou oorspronkelijk geen deel hebben uitgemaakt van de parochie van Ukkel maar wel van die van Linkebeek²⁵³. Het gehucht telde in het begin van de 17de eeuw twee keer zoveel huizen als *Calevoet* nl. een twintigtal²⁵⁴.

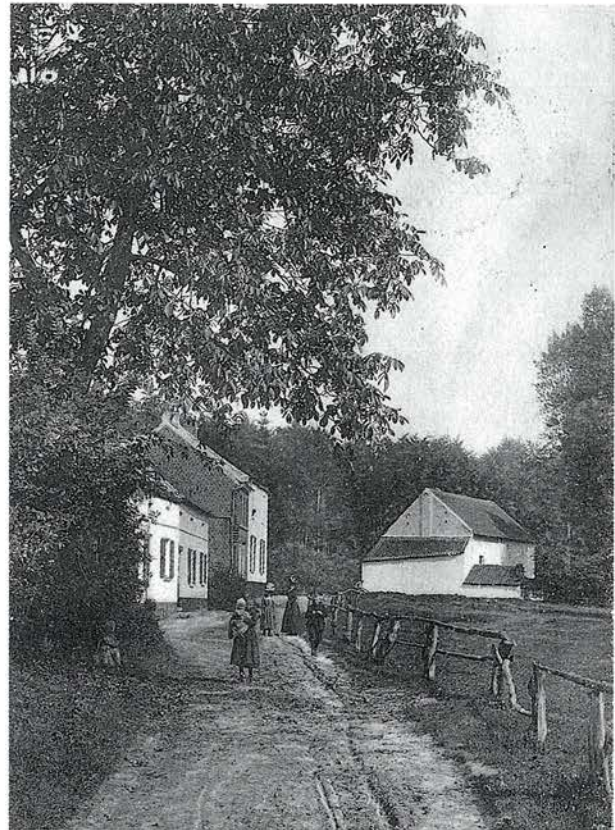
50. Kleine Hut - Petite Espinette: gehucht (?-16de-20ste eeuw)

Dit gehucht ligt op de Waterlooosesteenweg op de grens tussen de gemeente Ukkel en Sint-Genesius-Rode, aan het uiteinde van de Schilderachtige dreef. Het ging oorspronkelijk om een open plek in het Zoniënwood met enkele huizen. De steenweg wordt reeds vermeld op het einde van de 14de eeuw evenals het gehucht van *Diesdelle*. We moeten echter wachten tot de tweede helft van de 16de eeuw om een vermelding van de *Sint-Hubertshutte* te vinden in een octrooi dat aan Willem Van Cutsem toeliet om er een aflossingsplaats voor reizigers en paarden in te richten²⁵⁵. In deze periode is de steenweg slechts bestraat tot *Diesdelle*. De werken zullen voortgaan in de tweede helft van de 17de eeuw tot de *Kautershutte* zoals de hut toen genoemd werd en tot Waterloo. In deze periode had dit oord een slechte reputatie: er worden talrijke overvallen gemeld²⁵⁶. Buiten de wisselplaats voor paarden was er niet veel bewoning. Vanaf de tweede helft van de 18de eeuw werd het gehucht *Kleine Hutte* of *Petite Espinette* genoemd naar analogie met de *Groote Hutte* of *Grande Espinette*, een gehucht dat meer naar het zuiden gelegen was. Het gehucht telde op dat ogenblik minder dan tien gebouwen²⁵⁷.

²⁵³ S. GILISSEN-VALSCHAERTS, *op. cit.*, p. 168.

²⁵⁴ S. GILISSEN-VALSCHAERTS, *op. cit.*, p. 84.

²⁵⁵ A. WAUTERS, *op. cit.*, p. 657 (a. 1573).

78. Zicht op het gehucht van *Verrewinkel* rond 1900 (postkaart, verzameling Fr. VAN KALKEN).

79. Zicht op de Sint-Hubertuslaan ter hoogte van de *Kleine Hut* rond 1900 (postkaart, verzameling Fr. VAN KALKEN).

²⁵⁶ S. PIERRON, *op. cit.*, I, pp. 286-287.

²⁵⁷ *Carte topographique de la forêt de Soigne et de ses environs levée sous la direction de Mr. le Comte de Ferraris, 1770*; Ph. VANDERMAELEN, *op. cit.*, blad 2, sectie H.

51. Vronerode - Fond'Roy: hoeve (12de?-
13de-18de eeuw)

Dit toponiem²⁵⁸ omvatte oorspronkelijk een deel van het Zoniënwood tussen de valleien van de Geleytsbeek en de Linkebeek. Vanaf het begin van de 12de eeuw staat hertog Godfried I dit stuk van het domaniale bos af aan de zusters die sinds kort in Vorst zijn gevestigd in een priorij van de abdij van Affligem²⁵⁹. In de tweede helft van de 12de eeuw staat de familie van de burgemeesters van Ukkel nog andere percelen bos, een boomgaard en een hoeve met gronden en weilanden af²⁶⁰. Deze twee schenkingen, waaraan men nog andere minder belangrijke schenkingen moet toevoegen, vormden een geheel dat in het bezit was van de Vorstse priorij. Die rechtvaardigde de oprichting van een "curtis" in *Vronerode*. De hoeve, de leken die er in woonden en ook de exploitatie ervan zijn ons bekend door een oorkonde uit 1236²⁶¹. De pauselijke bul van Innocentius IV van 26 juni 1245, die de bezittingen van de priorij (abdij sinds 1239) bevestigt, vermeldt uitdrukkelijk de hoeve van *Vronerode*²⁶².

Geen enkele studie van de archieven van de abdij van Vorst kon tot op heden de bestemming van deze hoeve achterhalen. Op het einde van het Ancien Regime waren de bezittingen van de abdij onderte brengen in twee hoofddelen: het *Frondroy bosch* en de *Sint-Peetersheyde*. Het geheel bestond uit zevenenvijftig bunders bos, zesendertig bunders akkerland en acht bunders weiland²⁶³. De precieze lokalisering van de hoeve van *Vronerode* is niet gekend, zoals de hoeve van *Linthout*. Eventueel kan men ze situeren ten noordwesten van de bossen van *Vronerode* in de richting van de Geleytsbeek ter hoogte van de molen van *Cortenbosch*, waarvan de oorsprong trouwens ook onduidelijk is.

²⁵⁸ De teksten van de 12de eeuw vermelden *Fronerode*; later *Vroenrode* en *Wronenrode* en uiteindelijk *Vronerode* waarvan er vanaf de 18de eeuw de verbasterde vorm *Frondroy* kennen die later door een verdere verfransing *Fond'Roy* zal worden, wat geen enkele betekenis heeft.

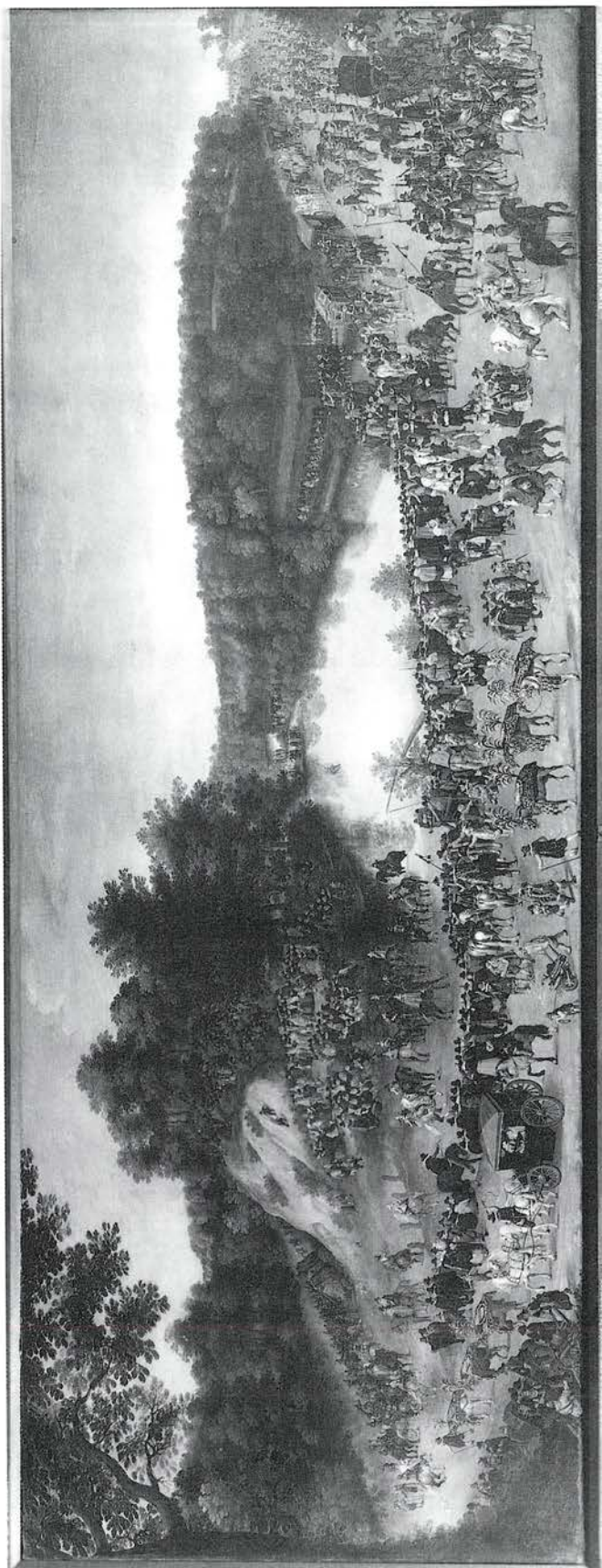
²⁵⁹ de MARNEFFE, *op. cit.*, pp. 34-35, nr 18 (a. 1110).

²⁶⁰ *Ibidem*, pp. 221-222, nr 147 (a. 1173).

²⁶¹ A.R., *Archives ecclésiastiques du Brabant*, nr 7014.

²⁶² A. DESPY-MEYER, *Abbaye de Forest, Monasticon belge*, IV, 1, Liège, 1964, p. 198.

²⁶³ A. WAUTERS, *op. cit.*, p. 661.

80. Schilderij van Denys van Alsloot met de grote vijver van *Diesdelle* in 1610 (foto Koninklijk Museum voor Schone Kunsten van Brussel, © A.C.L. Brussel).

52. Diesdelle - Vivier d'Oie: gehucht (14de?-15de-20ste eeuw)

Het gehucht ligt op de huidige Waterlooosesteenweg, ter hoogte van een dubbele bocht, waar hij het diep ingesneden dal overbrugt, bij de bron van de Geleytsbeek. De waterwinning bij deze bron en de kanalisatiewerken, soms ondergronds en tot aan het kasteel van Carloo, lagen waarschijnlijk aan de oorsprong van enkele woningen die het gehucht *Diesdelle* vormden²⁶⁴. Dit gehucht was een uitzaaiing van het gehucht van Carloo waarvan het gedeeltelijk ook afhing²⁶⁵. Het gehucht strekte zich aan weerskanten van de steenweg uit. Er was een grote vijver ten oosten van de steenweg, vandaag drooggelegd, die tegen

het Zoniënwood lag²⁶⁶. Het gehucht wordt voor de eerste keer vermeld in 1399²⁶⁷. Vervolgens wordt het verschillende keren opgenomen bij de bezittingen van de heren van Carloo vanaf de 15de eeuw²⁶⁸. In de tweede helft van de 16de eeuw werd de steenweg bestraat, eerst vanaf de Naamse Poort tot *Vleurgat* (1569) en vervolgens vanaf *Vleurgat* tot *Diesdelle* in 1574²⁶⁹. In het begin van de 17de eeuw, in 1610, vormde het gehucht en vooral zijn vijver het decor voor een groot waterfeest ter ere van de aartshertogen Albrecht en Isabella. Dit feest werd afgebeeld door de schilder Denys Van Alsloot. Vanaf deze periode groeide het gehucht. In de tweede helft van de 17de eeuw werd de bestrating van de steenweg

²⁶⁴ Het oorspronkelijke toponiem is *Dieversdelle* wat later *Diesdelle* is geworden: "bewoonde diepe plaats". Later gaf een visvijver "vivier" en een letterlijke vertaling van een Dietse vorm aanleiding na eeuwen tot het ontstaan van de verfranste vorm van "Vivier d'Oie".

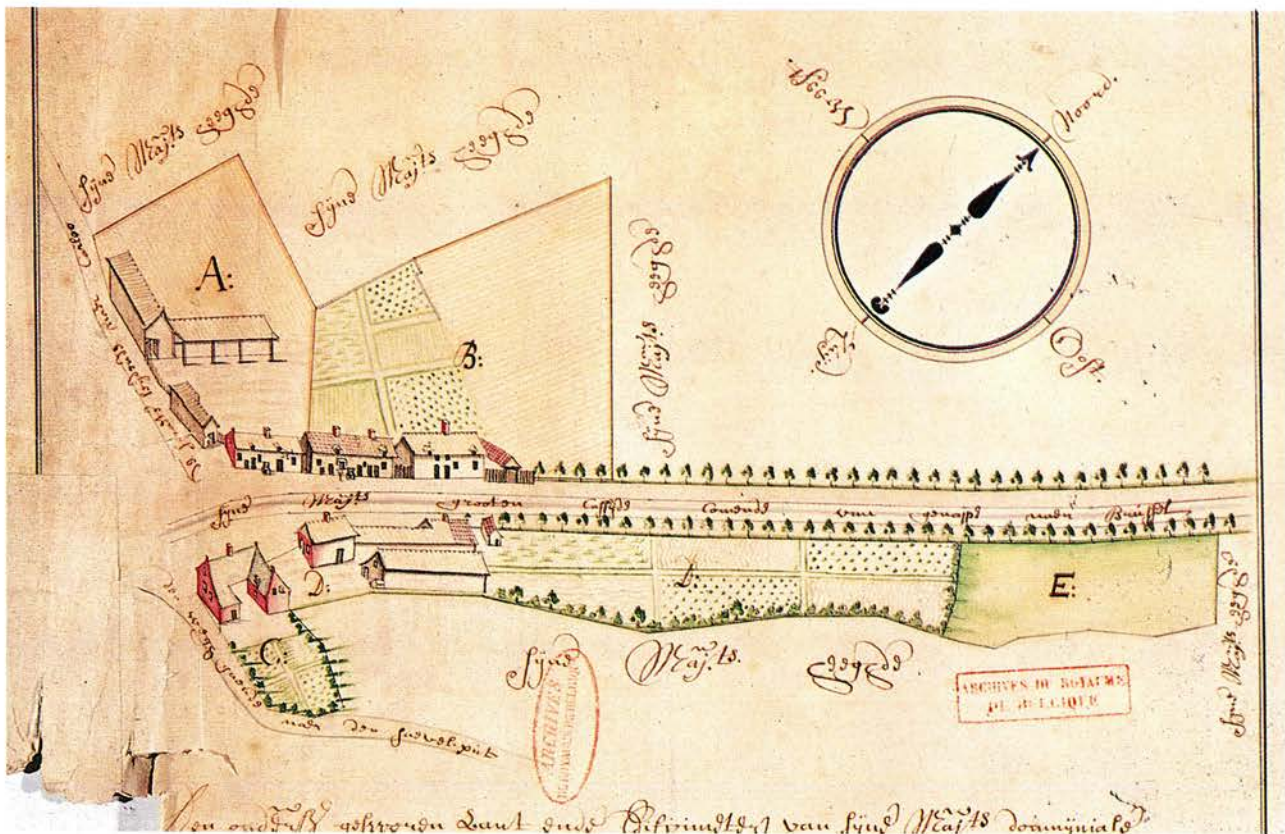
²⁶⁵ Slechts enkele huizen waren vanaf hun oorsprong afhankelijk van de rechtspraak van Carloo. De andere huizen hingen onmiddellijk af van het domein.

²⁶⁶ H. CROKAERT, *op. cit.*, pp. 21-22.

²⁶⁷ A.R., *Rekenkamer*, nr 44828, f° LXVIII.

²⁶⁸ A.R., *Schepengriffie*, nr 9539, f° 4 v°.

²⁶⁹ S. GILISSEN-VALSCHAERTS, *op. cit.*, p. 183. De werken werden toevertrouwd aan de ondernemer Josse Verhulpen.

81. Enkele woningen in Diesdelle in 1723 (Kaarten en plannen in handschrift, 2117, © Algemeen Rijksarchief).

82. De melkwinkel-kroeg van de *Grande ferme du Vivier d'Oie* rond 1900 (foto Comité d'Etudes du Vieux Bruxelles, © A.C.L. Brussel).

verder afgewerkt tot Waterloo²⁷⁰. De aanleg van de dreef die in een rechte lijn naar het kasteel van Carloo liep, dateert wellicht ook uit deze periode. In het begin van de 18de eeuw werden belangrijke nivelleringswerken ondernomen om de helling van de steenweg te verzachten tussen de valleibodem en de *Groene Jager*. Bij deze gelegenheid zal het natuurlijke reliëf van de site ingrijpend veranderen en krijgt het zijn hedendaags uitzicht.

53. Carloo²⁷¹: kasteel (?-13de?-14de-18de eeuw)

Het betreft de heerlijke woning van de familie van Carloo. De eerste gekende vertegenwoordiger van deze familie, Bernoi van Carloo, wordt vermeld in 1209. Hij is de eerste van een dynastie van heren van Carloo, die tot het midden van de

15de eeuw zal duren. Men moet echter wachten tot de eerste helft van de 14de eeuw om een vermelding te vinden van grondbezittingen van deze familie in Ukkel. Ze bestaan in die tijd uit een dertigtal bunders in Carloo zelf²⁷², zes bunders in *Groels*²⁷³ en een jaarlijkse cijns van eenenveertig stuivers in Ukkel. De gronden in Carloo vormen de kern van deze heerlijkheid: de bovenloop van de Geleysbeek tussen de hoogtelijnen van 65 en 85 m en vooral de zuid-gerichte helling, die naar de Dieweg omhoogleidt. In 1294 erfde de familie bovendien een leengoed van *Glatbeke*. Dit besloeg het laagste deel van dezelfde vallei. Het belang van de familie en van haar bezittingen laat ons toe te beweren dat ze er vanaf de 14de eeuw en waarschijnlijk reeds in de 13de eeuw een heerlijke hoeve bezat van het castrale type. We mogen veronderstellen dat de gebouwen gelegen waren op de plaats waar later, vanaf de 15de-16de eeuw, de kastelen van Carloo zouden worden gebouwd.

In 1445 ging de heerlijkheid van Carloo over in handen van de familie Meert en in 1474 van de

²⁷⁰ A. WAUTERS, *op. cit.*, p. 657. De werken werden op 15 juli 1662 toevertrouwd met een opgelegde tijdsgrens van drie jaar om de twee stukken bestrating in Diesdelle en Waterloo te verbinden.

²⁷¹ Kadaster : Afdeling 2, sectie D, blad 4, reeksnrs 320, 321 en 322; alsook het Sint-Jobsplaats.

²⁷² L. GALESLOOT, *op. cit.*, p. 266.

²⁷³ *Ibidem*, p. 90.

familie van den Heetvelde. De laatste erfde het *hof te Carloo* dat bestond uit een kasteeltje met bijgebouwen, akkers, weilanden en bossen²⁷⁴. Over de gebouwen vinden we geen andere informatie in de teksten dan de stichting van een kapel gewijd aan Sint-Job binnen hetzelfde domein in 1463²⁷⁵.

Uit het begin van de 16de eeuw zijn ons werken bekend, ondernomen door Dirk van den Heetvelde. Deze werken betroffen een nieuwe woning, die men als landgoed of kasteel kon bestempelen. In 1520 verkreeg de heer van Carloo de toestemming om zes essen en vier beuken uit het Zoniënwood te halen om er palen van te maken voor de bouw van zijn huis²⁷⁶. Hij krijgt er vier jaar later nog twee beuken bij om enkele herstellingen uit te voeren²⁷⁷. Er bestaan twee afbeeldingen van dit

kasteel uit de eerste helft van de 17de eeuw²⁷⁸. Er is dus een eeuw voorbijgegaan sinds de bouw ervan en toch werden al enkele herstellingen en uitbreidingen uitgevoerd. Al deze elementen laten ons toe enkele kenmerken van het geheel te specificeren. Het gaat om stenen of bakstenen gebouwen op funderingen die tenminste voor een deel uit palen bestaan. Deze palen waren in de grond geheid in de valleibodem van de Geleytsbeek, waarvan het water de grachten rond de site vulde. De site was hoefijzervormig met de open zijde naar het oosten in de richting van het Zoniënwood en met in het westen een hoofdgebouw van verschillende verdiepingen met trapgevel en twee aanleunende vierkante torens, die dubbel zo hoog waren als de andere gebouwen. De koorafsluiting van de kapel stond tegenover het hoofdgebouw, ten westen ervan, maar ze

²⁷⁴ S. BARTIER-DRAPIER, *op. cit.*, p. 67.

²⁷⁵ Cf. *infra*.

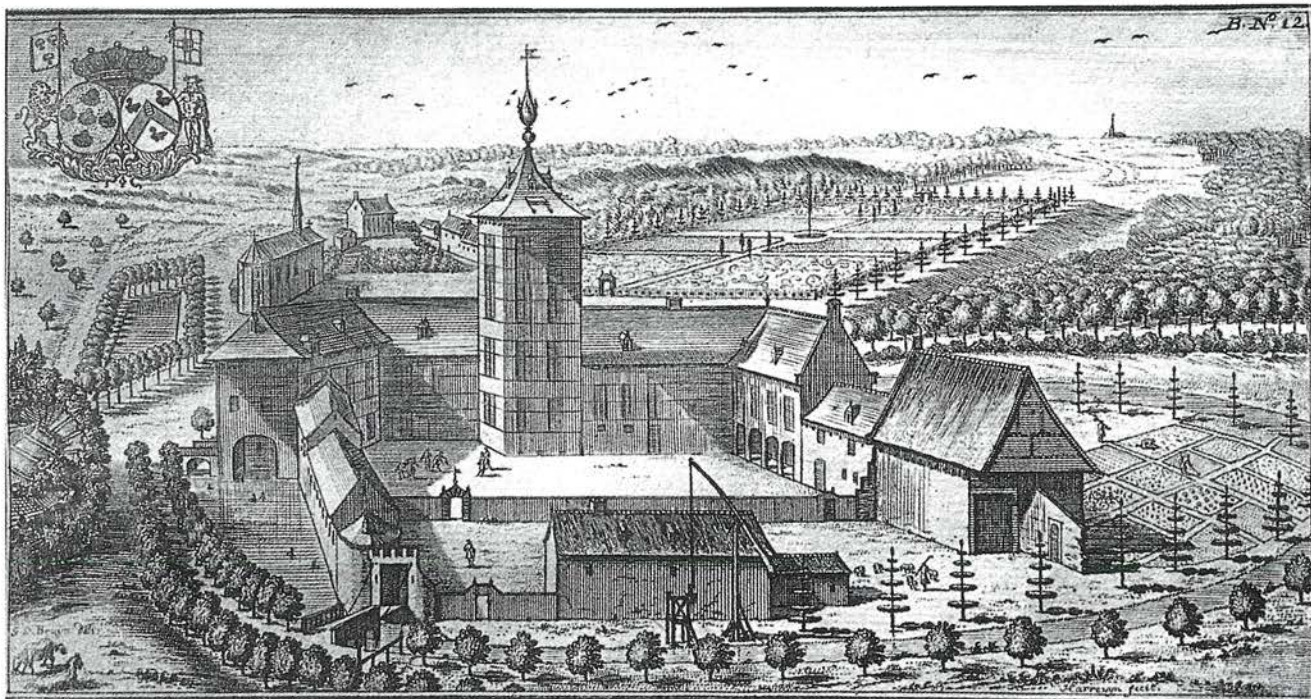
²⁷⁶ A.R., *Rekenkamer*, nr 291, f° 113: “om pylen daer af te maeken tot syne huuse ende hove te Cariloe”.

²⁷⁷ S. PIERRON, *op. cit.*, II, p. 482.

²⁷⁸ Het gaat ten eerste om een ets van Jan-Baptist Collaert die misschien dateert uit het einde van de 16de eeuw en ten tweede om een tekening van hetzelfde kasteel vlak na de brand in 1665 (A.R., *Schepengriffie*, nr 9544, schets in S.PIERRON, *op. cit.*, II, p. 473.)

83.Ets van Jan-Baptist Collaert met het gehucht van Carloo in de 16de eeuw (© Koninklijke Bibliotheek, Prentenkabinet).

84. Ets van J. Harrewyn met het kasteel van Carloo, de bijgebouwen en de Sint-Jobkapel rond 1690, uit J. LEROY, *Le grand théâtre profane du duché de Brabant*, Den Haag, 1730, ets B12 (foto M.H. WILLIOT PARMENTIER, 1993).

werd er wel van gescheiden door een gracht. Het kasteel zou op 12 juni 1665 ten prooi vallen aan de vlammen.

Gilles van der Noot waarvan de overgrootvader de heerlijkheid van Carloo had verkregen door zijn huwelijk met de nicht van Dirk van den Heetvelde, besloot onmiddellijk met de restauratie van zijn kasteel te beginnen. Dit was waarschijnlijk de aanleiding tot verschillende herstellingen en een modernisering, veeleer dan een echte heropbouw van het geheel. In juli 1665 tracht hij eiken uit het Zoniënwoud te verkrijgen stellingen te maken. De Rekenkamer geeft hem op 23 juli echter twintig ratelpopulieren omdat de eiken zo zeldzaam waren geworden in het domein. Ten laatste in 1668 waren de werken beëindigd daar de schepenen van Carloo er hun pleit houden op 25 maart²⁷⁹. Een iets latere beschrijving vermeldt uitdrukkelijk de stevigheid van de oude delen van het kasteel, die alleen deel uit konden maken van het gebouw van voor de brand²⁸⁰. Een ets van het einde van de 17de eeuw²⁸¹ en twee tekeningen van

het begin van de 18de eeuw²⁸² geven een gedetailleerd beeld van de schikking van de verschillende gebouwen. De structuur lijkt niet grondig gewijzigd in vergelijking met de vorige fase. We zien een plan in U-vorm omringd door grachten met aan de westkant een hoofdgebouw met een vierkante toren van vier verdiepingen, met leien dak en vier muurvlakken, bekroond met een kleine bolvormige koepel. De andere gebouwen hebben slechts twee verdiepingen. De trapgevel is verdwenen. De centrale koer wordt in twee verdeeld door een noord-zuid muur: ten westen van het hoofdgebouw en haar riante bijgebouwen bevond zich een soort van "lage koer" (hoenderhof) en ten oosten een halfopen "hoge koer" met meer bescheiden gebouwen zowel qua omvang als qua bouw. De toegang tot het geheel kon hetzij naar de "lage koer" via de hoofdepoort met een stenen brug ten zuiden die op de huidige Hamstraat uitkomt, hetzij naar de "hoge koer" via een kleine ophaalbrug op de zuidoostelijke hoek die uitgaat op een klein dal dat naar *Diesdelle* omhoogleidt. Wellicht stamt

²⁷⁹ S. PIERRON, *op. cit.*, II, p. 482.

²⁸⁰ H. CROKAERT, *op. cit.*, p. 21: "met zynen ouden strecken thoren" (1678).

²⁸¹ Het gaat om een ets van J. Harrewyn, naar een tekening van G. De Bruyn die een uitgave van 1694 illustreert van het werk *Castella et Praetoria* van J. Le Roy.

²⁸² (a) Archieven van het O.C.M.W. van Brussel, *Minute de l'atlas terrier de l'hôpital Saint-Jean*, nr 95 (a. 1711), reproductie in zwart-wit in S. GILISSEN-VALSCHAERTS, *op. cit.*, p. 174. (b) K.B., *Handschriftenkabinet*, II 3260 B, waarvan reproductie in kleur in S. GILISSEN-VALSCHAERTS, *op. cit.*, p. 126, fig. 31.

de monumentale dreef die het kasteel met de Waterloosesteenweg verbindt ter hoogte van *Diesdelle*²⁸³ uit deze periode. Ten noorden van het kasteel, op de helling gericht naar het zuiden in de richting van de huidige spoorweg Schaarbeek-Halle strekt zich een grote pleziertuin uit.

Vanaf het begin van de 18de eeuw woont de familie van der Noot, heren van Carloo en door de koning van Spanje, Karel II, de titel van baron verleend, steeds vaker in haar herenhuis in de Priemstraat in Brussel, de stad waarvan Rogier-Walter van der Noot eerste burgemeester was benoemd in 1700²⁸⁴. De uiterst nauwkeurige boekhouding van de familie, die werd bijgehouden door Philippe-François van der Noot tussen 1720 en 1759, bevat talrijke details, niet alleen inzake het beheer van het domein maar ook over alledaagse zaken²⁸⁵. Tussen 5 en 8 december 1790 plunderen de Oostenrijkse troepen de heerlijkheid en het kasteel van Carloo²⁸⁶. De familie van der Noot komt redelijk goed uit de revolutionaire verwarring want in 1802 zijn ze nog altijd eigenaar van hun bezittingen. In dat jaar draagt Joséphe-Louise van der Noot, de laatste van deze naam, het seculiere erfgoed van haar voorvaders over aan haar man Louis Lamoral, prins de Ligne²⁸⁷. Het kasteel werd echter na 1790 nooit meer in bezit genomen. Het werd

verlaten en in het begin van de 19de eeuw blijven slechts de grachten en twee kleine gebouwen in het oosten over. Deze gebouwen waren waarschijnlijk van latere datum en werden afgebroken rond 1860²⁸⁸. De site verdween definitief rond de eeuwwisseling door de sanering en opvulling van de grachten en door de aanleg van het huidige Sint-Jobplein, dat de plaats van het kasteel en de kapel inneemt en waarvan de noordelijke helft in het begin van de 20ste eeuw werd gebouwd²⁸⁹.

In maart 1973, tijdens belangrijke kanalisatiewerken onder het Sint-Jobplein, deed de Brusselse Intercommunale Watermaatschappij beroep op de vereniging "Pro Antiqua" en de "Geschied- en heemkundige kring van Ukkel en omgeving" om enkele opmetingen uit te voeren van onderbouw die door de sleuven versneden werd²⁹⁰. Sonderingen hebben toegelaten om de oriëntatie en de ligging van de westelijke buitenmuur van het kasteel t.o.v. de huidige gebouwen te bepalen, evenals die van de slotgrachten die voor het kasteel lagen en deze van enkele andere ongekende structuren²⁹¹.

²⁸⁸ BRUNELLE, *Bruxelles ancien et moderne*, Bruxelles, 1819, p. 210.

²⁸⁹ H. CROKAERT, *op. cit.*, p. 21.

²⁹⁰ Des vestiges de l'ancien château de Carloo, *Le Soir*, 26 maart 1973; J. VAN DE VOORDE, Quand un agent de police se double d'un archéologue - A Uccle, des objets anciens du château de Carloo (1668) sont découverts sous la place Saint-Job, *La Dernière Heure*, 23 april 1973; Des vestiges d'un château féodal du 13e siècle découverts à Uccle, *La Cité*, 13 juni 1973.

²⁹¹ J.-M. PIERRARD, Fouilles à la place Saint-Job, *Ucclesia*, 47, juni 1973, p. 8.

²⁸³ Cf. *supra*, hfst. IV, 52.

²⁸⁴ S. GILISSEN-VALASCHAERTS, *op. cit.*, pp. 132-133.

²⁸⁵ E. LEJOUR, *Inventaire des archives de la famille van der Noot*, Bruxelles, A.R., 1954.

²⁸⁶ S. GILISSEN-VALSCHAERTS, *op. cit.*, p. 136.

²⁸⁷ S. GILISSEN-VALSCHAERTS, *op. cit.*, pp. 134-135.

85. Zicht op het gehucht van Carloo rond 1900 met de klokketoren van de oude Sint-Jobkerk op de achtergrond (foto, © A.C.L. Brussel).

54. Sint-Job in Carloo²⁹²: kapel (15de-19de eeuw)

Deze kapel werd gebouwd door Pieter van den Heetvelde in het domein van Carloo, dat hij via zijn vrouw Margareta, dochter van Jan Meert, erfgenaam van de laatste "van Carloo", verkregen had. De juiste datum van de stichting is niet bekend. Ze dateert zeker van na 1463, datum van het huwelijk misschien van na 1474, sterfdatum van Margareta Meert. De overname van de heerlijkheid door Pieter van den Heetvelde onder zijn eigen naam geschiedde ten laatste in 1481, datum van zijn overlijden en als posthume stichting op grond van een testamentaire beschikking. In 1490 sticht Dirk van den Heetvelde, zoon van Pieter en eveneens heer van Carloo sinds 1481, een Broederschap van Sint-Job dat zorgde voor het onderhoud van de decoratie van de kapel²⁹³. De heren van Carloo waren eigenaars van deze privé-kapel waarvan ze het onderhoud en de collatie van het kapelaanschap verzekerden²⁹⁴. In 1521 schenkt keizer Karel V verschillende relieken van het heilige kruis en "passie-instrumenten" aan Dirk van den Heetvelde. Deze relieken worden in een schrijn in de kapel geplaatst. Zo groeit de faam van deze kapel aanzienlijk. Een ets van

Hans Collaert (1545-1622) stelt de kapel voor in de vorm van een gebouw met één enkele beuk maar met twee traveeën van verschillende hoogte²⁹⁵. De oostelijke travee vormt het koor en is hoger dan de westelijke waarin een poort met rondboog zit. De koornis is niet zichtbaar.

In de tweede helft van de 16de eeuw werd grond bij de kapel afgestaan aan de gilde van de schermers van Sint-Michiel van Brussel²⁹⁶. Dit broederschap bouwde er een huis waarin de leden regelmatig vergaderden en waar jaarlijks op Pinksteren grote volksfeesten werden gehouden die de faam van dit oord bestendigden en de devotie voor de patroonheilige van de kapel vergrootten. Volgens de teksten werd deze kapel voor een groot deel herbouwd of uitgebreid tussen 1620 en 1630²⁹⁷. De afbeeldingen uit de tweede helft van de 17^{de}²⁹⁸ en 18^{de}²⁹⁹ eeuw tonen ons de langere kapel met zes of zeven traveeën van dezelfde hoogte, bedekt

²⁹⁵ K.B., *Prentenkabinet*, nr S II 25032.

²⁹⁶ A. WAUTERS, *op. cit.*, p. 655.

²⁹⁷ *Ibidem*, p. 656.

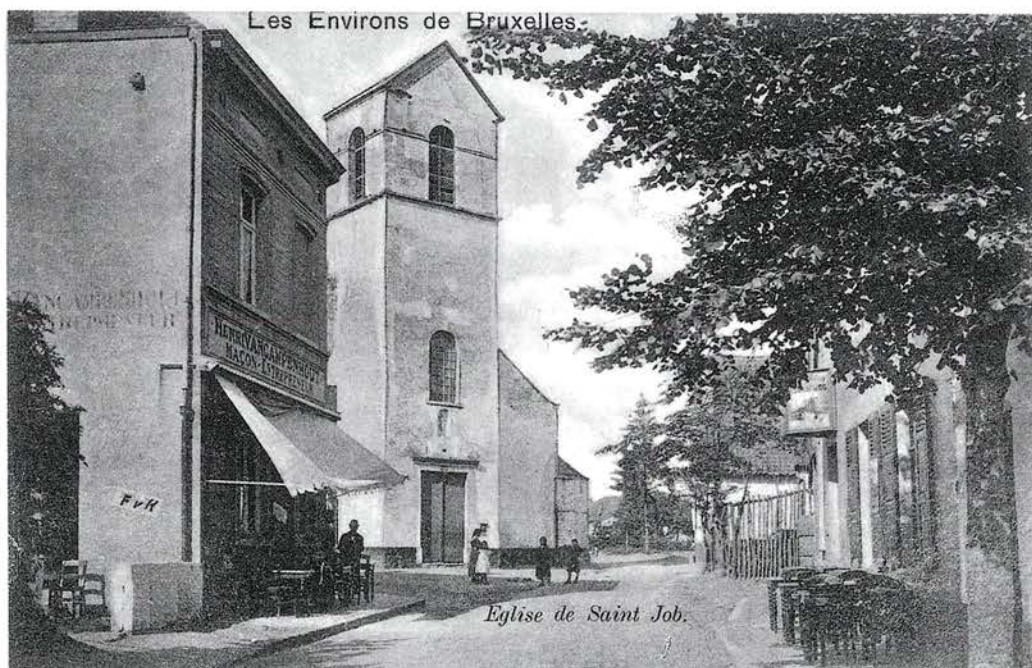
²⁹⁸ (a) Tekening na de brand van het kasteel in 1665 (A.R., *Schepengriffie*, nr 9544, waarvan schets in S. PIERRON, *op. cit.*, II, p. 473). (b) Ets van J. Harrewyn, naar een tekening van G. De Bruyn, die de uitgave van 1694 van *Castella et Praetoria* van J. Le Roy illustreert.

²⁹⁹ (a) Archieven van het O.C.M.W. van Brussel, *Minute de l'atlas terrier de l'hôpital Saint-Jean*, nr 95 (1711),

²⁹² Bij het meest westelijke punt van het Sint-Jobsplaats.

²⁹³ S. BARTIER-DRAPIER, *op. cit.*, pp. 46 en 49.

²⁹⁴ S. GILISSEN-VALSCHAERTS, *op. cit.*, p. 168.

86. Zicht op de oude kapel, later de Sint-Jobkerk en afgebroken in 1913 (postkaart, verzameling Fr. VAN KALKEN).

door een schuin dak met in het midden een spits, bekroond met een kruis. De koornis heeft drie of vijf afgestompte hoeken. In deze periode werd aan de kapel het schilderij ‘Job op zijn mesthoop’ van Gaspard De Crayer (rond 1640-1650) geschonken. Dit schilderij bevindt zich vandaag in de huidige Sint-Jobkerk³⁰⁰.

Op het einde van de 17de eeuw maakt men bedevaartsouvenirs, geëst op koper en met de beeltenis van Sint-Job, gezeten op zijn mesthoop met de verzoeken van de duivel en met op de achtergrond de kapel van Carloo³⁰¹. De bloei van de bedevaart naar Sint-Job bracht in de 18de eeuw de bescherming van de kapel met zich mee door het beenhouwersambacht³⁰². De heren van Carloo hebben twee keer geprobeerd om van deze kapel een parochiekerk voor hun baronie te maken maar telkens zonder succes³⁰³. Het kasteel werd vernield en verlaten na 1790 maar de kapel schijnt te zijn blijven bestaan tijdens de Franse periode. Men heeft er de grafstenen van de familie van der Noot naartoe gebracht die voordien in het klooster van *Boetendael* rustten³⁰⁴.

Wanneer in 1835 de parochie van Sint-Job eindelijk wordt opgericht, bouwde men een veel grotere kerk met drie beuken op de plaats van de vroegere castrale kapel. Van die oude kapel werd alleen de koornis met afgestompte hoeken in het nieuwe gebouw geïntegreerd³⁰⁵. Ze werd afgebroken in 1913 toen de bouw van de nieuwe

87. Gekst koperplaatje van de bedevaart van Sint-Job naar Carloo (tekening Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis).

reproductie in zwart-wit in S. GILISSEN-VALSCHAERTS, *op. cit.*, p. 174. (b) K.B., *Hand-schriftenkabinet*, II 3260 B, waarvan kleurenreproductie in S. GILISSEN-VALSCHAERTS, *op. cit.*, p. 126, fig. 31.

³⁰⁰ A. COSYN, Le vallon de Saint-Job, à Uccle, *Bulletin officiel de la Société royale Touring-Club de Belgique*, 1992, 5, p. 103.

³⁰¹ *Ibidem*, p. 301 en L. CRICK, Cuivre gravé du pèlerinage de Carloo, *Le Folklore Brabançon*, VII, 39, pp. 5-7. Onlangs kon J. LORTHIOIS dit plaatje dateren dank zij de studie van de wapenschilden die er in de rechterbovenhoek opstaan (Un souvenir de pèlerinage à Saint-Job, *Ucclesia*, 117, september 1987, pp. 2-4).

³⁰² S. PIERRON, *op. cit.*, III, p. 302.

³⁰³ S. GILISSEN-VALSCHAERTS, *op. cit.*, p. 168: in 1704 en in 1775.

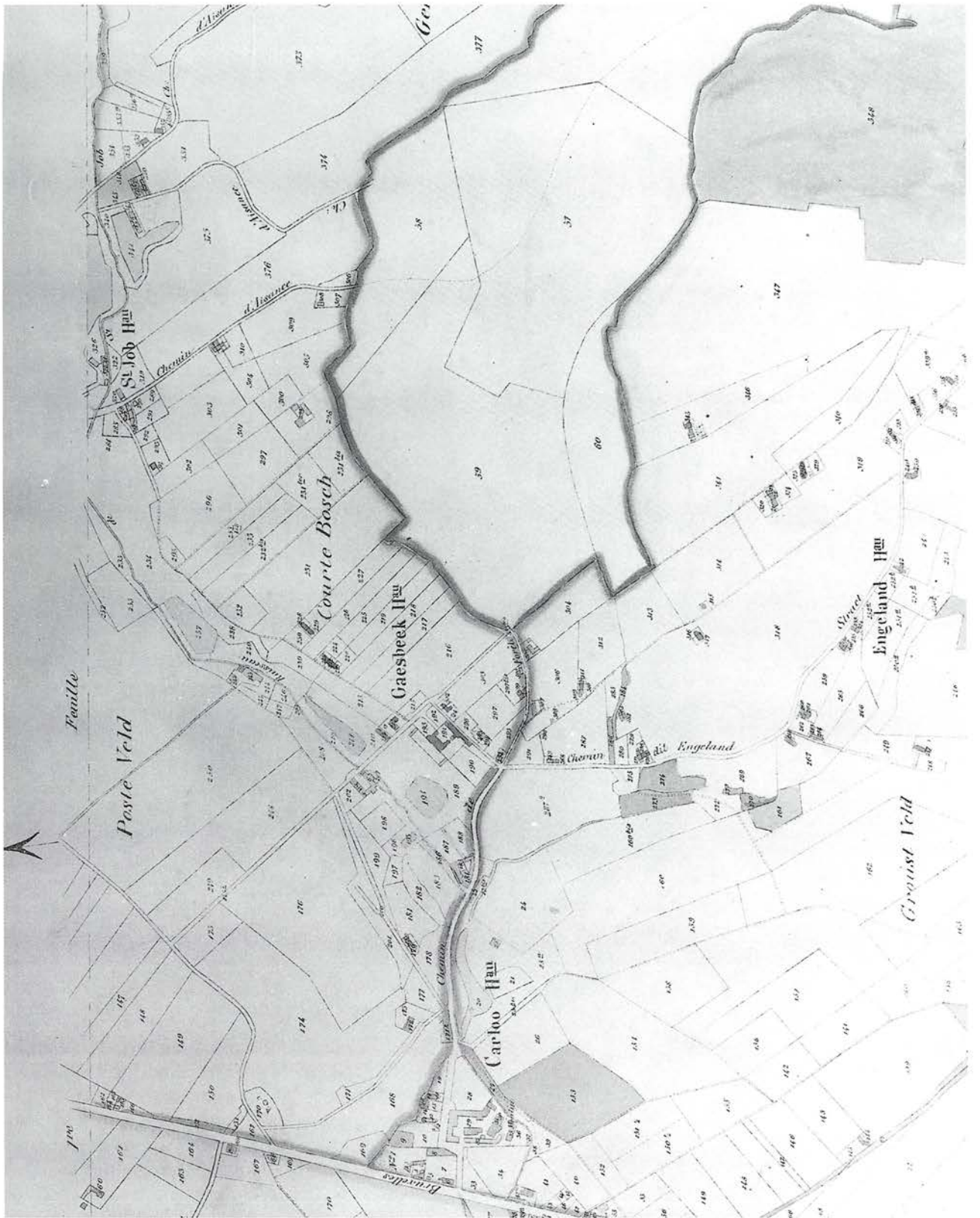
³⁰⁴ S. GILISSEN-VALSCHAERTS, *op. cit.*, p. 143; J. LORTHIOIS, Les monuments funéraires des van der Noot, à Saint-Job, *Ucclesia*, 53, oktober 1974, pp. 10-14.

Sint-Jobkerk aan de andere kant van het plein beëindigd was³⁰⁶. De plaats van de oude parochiekerk en dus de resten van de castrale kapel van Carloo liggen op het westelijke uiteinde van het Sint-Jobplein, tussen de Sint-Jobsteenweg en de J.-P. Carsoellaan. Op deze plaats werden in maart 1973 sonderingen uitgevoerd die mogelijk waren dank zij werken, uitgevoerd door de Brusselse Intercommunale Watermaatschappij. Deze sonderingen lieten toe de oriëntatie en de ligging van de zuidmuur van de kerk van de 19de eeuw t.o.v. de huidige gebouwen vast te stellen³⁰⁷.

³⁰⁵ Een zicht op de afsluiting van de Sint-Jobkerk in Carloo in 1890 is gepubliceerd zonder referenties in *Ucclesia* 120, maart 1988.

³⁰⁶ A. COSYN, Le vallon de Saint-Job, à Uccle, *Bulletin officiel de la Société royale Touring-Club de Belgique*, 1922, 5, pp. 103-104.

³⁰⁷ J.-M. PIERRARD, Fouilles à la place Saint-Job, *Ucclesia*, juni 1973, p. 8.

88.Ph. VANDERMAELEN, Atlas cadastral du Royaume de Belgique - Plan parcellaire de la commune d'Uccle avec les mutations jusqu'en 1837, 3e blad (detail), Brussel, 1837 (© Koninklijke Bibliotheek, Kaarten en Plannen).

55/57/58/59/60/62. Molens van de Geleysbeek

Alphose Wauters vermeldt verschillende molens op de Geleysbeek, gekend uit vermeldingen uit de 15de en 16de eeuw. Het is moeilijk deze te identificeren met de molens die worden vermeld in documenten uit de 18de eeuw. De volgende paragrafen dienen dan ook met de nodige omzichtigheid geraadpleegd te worden³⁰⁸.

55. Broeckmolen³⁰⁹: molen (16de-19de eeuw)

Het gaat hier om een molen op een zijrivier van de Geleysbeek, *Ritbeek* of *Molenbeek* genoemd. De bron ervan ligt meer ten zuiden in *Vronerode* en de zijrivier zelf vormt een doorbraak tussen het

³⁰⁸ Deze paragrafen zijn voor het grootste deel geïnspireerd op conclusies van de lokale historicus Henri Crokaert in zijn laatste artikel over deze kwestie: H. CROKAERT, Les moulins d'Uccle, *Le Folklore Brabançon*, 155, 1962, pp. 289-329 evenals de uitstekende studies van Jacques LORTHIOIS in het tijdschrift *Ucclesia* sinds een twintigtal jaar.

³⁰⁹ Kadaster : Afdeling 2, sectie D, blad 5, reeksnrs 178.

plateau van de *Avijl* en de *Kauwberg* om de Geleysbeek te vervoegen. Het is langs dit kleine dal dat de huidige Dolezlaan naar de Geleysbeek afdaald. De weg rond het cirkelvormige plateau van de *Avijl* heet vandaag nog de "oude molenweg". Sinds het einde van de eerste wereldoorlog is deze molen volledig verdwenen. Hij functioneerde echter nog in de 19de eeuw³¹⁰. Men kan de molen nog herkennen op plannen uit de 18de eeuw³¹¹ evenals op de reconstructie van een

³¹⁰ Ph. VANDERMAELEN, *op. cit.*, blad 3, sectie D, nr 172; *Atlas des cours d'eau - Uccle*, Uccle, 1882, detailplan f° 1, kadastraal perceel: sectie D, nrs 170b, 172b en 173g.

³¹¹ *Carte topographique de la forêt de Soigne et de ses environs levée sous la direction de Mr. le Comte de Ferraris, 1770 en A.R., Manuscripten: kaarten en plannen*, nr 1254 (a. 1741); K.B., Handschriftenkabinet, *Atlas des biens de l'abbaye de La Cambre* (a. 1719), met zwart-wit reproductie in J. VERBESSELT, *Het parochiewezen in Brabant tot het einde van de 13de eeuw*, XVIII, Brussel, 1984, p. 274.

89. De bovenvallei van de Geleysbeek en het bos van Vronerode in 1757. Zichtbaar zijn de zijrivier de Ritbeek die de vijvers van de Broeckmolen voedt en het huys van Wanzyne (Kaarten en plannen in handschrift, 2017, © Algemeen Rijksarchief).

kaart van de heerlijkheid van Carloo uit 1650³¹² waarop de molen aan de straatkant van de huidige Dolezlaan staat. Hieronder stroomt vandaag nog de gekanaliseerde *Ritbeek*. Stroomopwaarts van de molen bevond zich een belangrijke waterpartij. In de 18de eeuw en tenminste sinds 1568 maakte de molen volwaardig deel uit van de bezittingen van de heerlijkheid van Carloo. Hij zou in de eerste helft van de 16de eeuw verbouwd zijn tot papiermolen³¹³.

56. 't Huys van Wanzyn: residentie (?-17de-19de eeuw)

Onmiddellijk ten oosten van de *Broeckmolen* bevindt zich een groep van twee gebouwen met vijvers. Deze groep wordt in 1683³¹⁴ *het huys van Wanzyn* genoemd. Men bereikt het langs een kleine weg waarvan het tracé overeenstemt met de huidige van Wanzijnstraat. Deze residentie behoorde of had behoord aan een vertegenwoordiger van de familie van Wanzyn waarvan we verschillende beroemde leden kennen in de 16de en de 17de eeuw in Brussel³¹⁵. Het is echter onmogelijk om de precieze bouwdatum te geven.

In 1951 recupereerden werklui tijdens ontginningswerken in een zandgroeve op de plaats van de oude vijvers in de bouwlaag resten, afkomstig van een porceleinatelier³¹⁶. De geschreven bronnen maken er echter geen melding van. Bovendien situeren alle plannen van de 18de eeuw een vijver op de plaats van de ontdekking. Deze moet zijn opgevuld rond het einde van de 19de of het begin van de 20ste eeuw. We kunnen

³¹² K.B., *Handschriftenkabinet*, II 3260B, een reproductie in kleur in S. GILISSEN-VALSCHAERTS, *op. cit.*, p. 128.

³¹³ H. CROKAERT, *op. cit.*, p. 301; A. WAUTERS, *op. cit.*, p. 657; Y. LADOS VAN DER MERSCH, E. BRAECKMAN, J. DECONINCK en H. de PINCHART, *op. cit.*, p. 91.

³¹⁴ Volgens de telling van de goederen van de heerlijkheid van Carloo op deze datum: A.R. *Aanwinstenregister*, 1911, nr 702.

³¹⁵ Het gaat waarschijnlijk om Lambert van Wanzyn, ontvanger van de Jacht van Brabant van 1661 tot 1681. Voor hem kunnen we ook Jan van Wanzyn aanhalen die voor 1596 ontvanger was van het Sint-Jan-hospitaal (Y. LADOS VAN DER MERSCH, E. BRAECKMAN, J. DECONINCK en H. de PINCHART, *op. cit.*, p. 34.)

³¹⁶ Archieven van de Nationale Dienst voor Opgravingen gedeponneerd in de Koninklijke Musea voor Kunst en

ons afvragen of de resten van het porceleinatelier niet intrusief zijn en of ze daar niet via het stort zijn terechtgekomen dat nodig was om de vijvers te dumpen.

57. Coudenborremolen - Slypmolen³¹⁷: molen (?-15de-18de eeuw)

Deze molen is zeer slecht gekend. Iedere activiteit is er gestopt sinds 18de eeuw toen hij verlaten werd³¹⁸. Een akte uit de tweede helft van de 15de eeuw vermeldt echter een *Slypmolen* op het uiteinde van een visvijver, afhankelijk van de heerlijkheid van Carloo³¹⁹. Deze vermelding houdt verband met een papiermolen, *Coudenborremolen* genoemd, die vermeld wordt in de tweede helft van de 16de eeuw als eigendom van de heren van Carloo. De precieze oorsprong van deze molen is ongekend. Hij komt niet meer voor in de telling van de bezittingen van de heerlijkheid in 1683³²⁰. De molen kan gesitueerd worden op het kruispunt dat vandaag gevormd wordt door de Sint-Jobsteenweg, de Diepestraat en de *Kauwberg*. Hij lag tussen twee vijvers. Enerzijds stroomopwaarts de *Caudenborre*, waarschijnlijk gedeeltelijk gevoed door de naburige en koude bronnen van de *Cauwenberg* (*Kauwberg*) en liggend tussen de huidige Sint-Jobsteenweg en de Visserijstraat. Anderzijds stroomafwaarts de *grote vijver van Sint-Job* tussen dezelfde steenweg en het Visserslandgoed³²¹.

58. Molen van Oudergem³²²: molen (?-15de-19de eeuw)

Deze molen op het kruispunt van de Sint-Jobsteenweg en de Eikenboslaan, waarvan resten zichtbaar bleven tot in de jaren '60, behoorde oorspronkelijk tot de priorij van Hertoginnedal in

Geschiedenis (Brusselse gemeenten), *Ukkel* (een dossier), verslag van G. Roefs en R. Borremans van 7 april 1951 met plan.

³¹⁷ Kadaster : Afdeling 4, sectie E, blad 3, nr 346k.

³¹⁸ Alphonse Wauters zegt in 1855 inderdaad dat hij hem altijd bouwvallig en verlaten gekend heeft (*loc. cit.*, p. 657.).

³¹⁹ A.R., *Feodaal Hof van Brabant*, nr 18, f° 291.

³²⁰ H. CROKAERT, *op. cit.*, p. 320.

³²¹ *Atlas des cours d'eau - Uccle*, Uccle, 1882, detailplan, blad 2, kadastraal perceel: sectie E, nr 346c.

³²² Kadaster : Afdeling 4, sectie E, blad 3, nrs 282s en 282z.

Oudergem in de 14de-15de eeuw³²³. Vanaf de tweede helft van de 15de eeuw hoort de molen bij het erfgoed van de heren van Carloo³²⁴. Mogelijk was het een papiermolen in de 16de eeuw. Oorspronkelijk en later opnieuw was het een graanmolen³²⁵. De molen funktioneerde nog in de 19de eeuw³²⁶.

59. Cortenbosch-, Cellebroedersmolen³²⁷: molen (?-16de-19de eeuw)

De oorsprong van deze molen is niet gekend; wanneer hij in de tweede helft van de 16de eeuw voor het eerst in de teksten vermeld wordt als papiermolen, is hij belast met een cijns ten voordele van het Sint-Pieters Leprozenhuis en de heer van Duyst³²⁸. In 1686 komt de papiermolen voor tussen de goederen van de heerlijkheid van Carloo, naast drie andere molens. Hij stond op de rechteroever van de Gelelytsbeek aan het einde van huidige Waterkasteelstraat bij een bos dat *Cortenbosch* heette. Vandaar zijn naam.

Op de overgang van de 17de naar de 18de eeuw werd deze molen afgestaan aan de Alexianen ("Cellebroeders") wiens naam hij kreeg. In deze periode werd hij nog altijd als papiermolen gebruikt. Een inventaris van 1755 vermeldt dat de molen grijs papier maakte. Tot voor kort verleende de holle weg, die de Waterkasteellaan verlengde, toegang tot een gebouw met het jaartal 1776³²⁹ wat overeenstemt met een renovatiefase van de site. Hiervan vinden we een vermelding in de inventaris van de goederen van het klooster van de Alexianen, opgesteld onder Jozef II in 1787. Deze vermelding leert ons dat de molen grijs en wit papier maakte en een huis en een nieuwe schuur als bijgebouwen bezat³³⁰.

90. De vallei van de Gelelytsbeek tussen de grote vijver van Sint-Job en de Alsmebergse Steenweg in 1757, met de molen van Oudergem, de Cortenboschmolen, de domeinen van het Papenkasteel en Kinsendael en hun respectievelijke molen (Kaarten en plannen in handschrift, 2017, © Algemeen Rijksarchief).

In 1796 verkocht de Republiek dit kerkelijke goed aan de burger Boubers, drukker-uitgever van Rijselse oorsprong en in Brussel gevestigd in de Bergstraat. Hij moedigde de voortzetting van de activiteit als papiermolen aan die zich verder ontwikkelde tot het begin van de 19de eeuw. Rond 1830 wordt de molen omgevormd tot graanmolen. Zijn activiteiten werden verdergezet, echter op een bescheiden schaal, tot op het einde van de eeuw³³¹. De molen werd in 1910 vernield door een brand en niet meer herbouwd.

60. Papenkasteel: (17de-19de eeuw)

Dit domein was in het begin van de 16de eeuw bezit van de abdij Sint-Jacob-op-den-Coudenberg. De molen van dezelfde naam werd pas gebouwd tussen 1643 en 1653 en het kasteel, residentie van

³³¹ *Atlas des cours d'eau - Uccle, Ukkel, 1882, detailplan, blad 2, kadastraal perceel: sèctie E, nr 243a.*

³²³ J. LORTHIOIS, A propos du moulin Granville, *Ucclesia*, 101, mei 1984, p. 4, voetnoot 2.

³²⁴ Hij verschijnt voor de eerste keer in 1463 bij de goederen van Margareta Meert, echtgenote van Pieter van den Heetvelde.

³²⁵ H. CROKAERT, *op. cit.*, pp. 302-303.

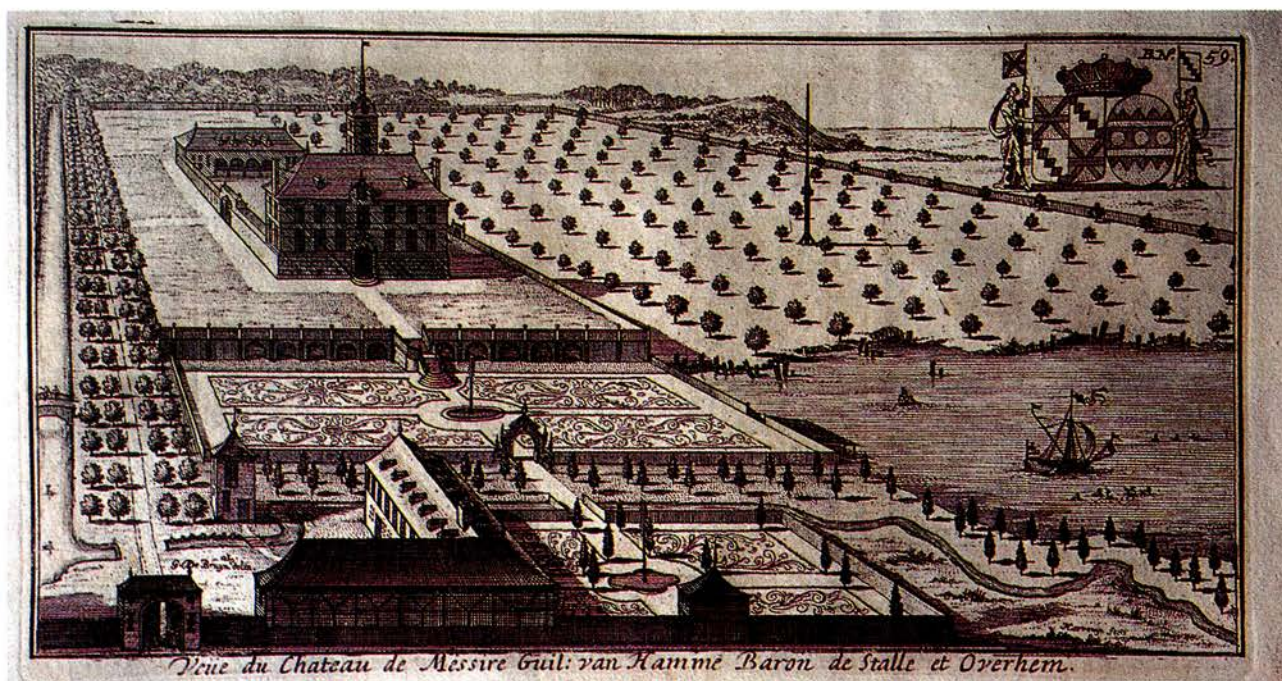
³²⁶ *Atlas des cours d'eau - Uccle, Ukkel, 1882, detailplan, blad 2, kadastraal perceel: sèctie E, nr 282b.*

³²⁷ Kadaster : Afdeling 4, sèctie E, blad 3, nr 209c.

³²⁸ J. LORTHIOIS, A propos du moulin Granville, *Ucclesia*, 101, mei 1984, p. 2.

³²⁹ H. CROKAERT, *op. cit.*, pp. 303-305. Dit laatste overblijfsel van de molen van de Alexianen werd vernietigd in 1976.

³³⁰ J. LORTHIOIS, *op. cit.*, p. 3.

91. Ets van J. Harrewyn met het domein van het Papenkasteel rond 1690, uit J. LEROY, *Le grand théâtre profane du duchi de Brabant*, Den Haag, 1730, ets B59 (foto M.H. WILLIOT PARMENTIER, 1993).

de heren van Stalle, in 1685³³². Het gaat dus om twee nieuwe gebouwen die met zekerheid uit de 17de eeuw dateren en die dus niet in het kader van deze studie passen.

61. Kinsendael - Glatbeke: kasteel (?-13de?-15de-19de eeuw)

Dit domein is gekend sinds de 13de eeuw als een hertogelijk Brabants leengoed tussen de heerlijkheid van Carloo en deze van *Groelst* op het lage gedeelte van de vallei van de Gleytsbeek voor de samenloop met de Linkebeek. In 1294, stonden Maria en Margareta van Glatbeke, laatste erfgenamen van het domein, het af met al de bijgebouwen aan Walter van Carloo³³³. Vervolgens wordt dit leengoed niet meer vermeld als dusdanig. In de 14de eeuw wordt het toponiem van *Glatbeke* hoogstens een paar keer vermeld. Wat deden de laatste “van Carloo” met dit leengoed? Er bestaat geen duidelijk antwoord op deze vraag. Het leengoed maakte geen deel uit

van de heerlijkheid van Carloo die op het einde van de eerste helft van de 15de eeuw overgemaakt werd aan Jan Meert³³⁴.

In 1432 betaalt Dirk van der Straeten genoemd Snoeck, heer van Sint-Martens-Bodegem daarentegen een domaniale cijns voor een terrein in het buurtschap *Kinsendael*, gelegen voor zijn kasteeltje, het *hofte Glatbeke*³³⁵. Deze vermelding suggereert dat de domeinen van *Glatbeke* en *Kinsendael*³³⁶ dezelfde zijn. Het domein werd waarschijnlijk verkregen door huwelijk met Maria Offhuys, dochter van Jan Offhuys, eigenaar van de heerlijkheid *ten Steen* en bouwer van de kapel van *Calevoet*. Jan van der Straeten, zoon van voorgaande, volgde zijn vader op aan het hoofd van de heerlijkheid in het midden van de 15de eeuw. In het laatste kwart van dezelfde eeuw erfde hij via zijn moeder ook het leengoed van het *Neckersgat*³³⁷. Zijn dochter Jeanne van der

³³⁴ J. LORTHIOIS, *Le Kinsendael, ses propriétaires et ses hôtes (I)*, *Ucclesia*, 124, januari 1989, pp. 2 en 4.

³³⁵ *Ibidem*.

³³⁶ De reden van deze verandering van naam is niet bekend, maar ze moet rond de wisseling van de 14de en de 15de eeuw plaatsgevonden hebben.

³³⁷ *Cf. infra*.

³³² J. LORTHIOIS en X. de GHELLINCK VAERNEWIJCK, *Le château Franckheim à Uccle Saint-Job aussi appelé Papenkasteel*, *Le Parchemin*, 197, sept.-okt. 1978.

³³³ S. BARTIER-DRAPIER, *op. cit.*, p. 64.

92.Zicht op de gevel van het *Papenkasteel* (foto Y. CABUY, 1992).

Straeten nam de verantwoordelijkheid voor de twee heerlijkheden op zich in 1504. Jan van Coudenberg, met wie zij in 1480 getrouwd was, schonk hem een dochter die vroeg stierf, echter niet alvorens ze aan André de Douvrin, heer van Drogenbos, eveneens een dochter had geschonken, Maria de Douvrin. Zij erfde de twee heerlijkheden tussen 1530 en 1540. Door huwelijk kwamen ze terecht bij de familie Oudaert en vervolgens bij de familie van der Ryt die ze in 1611 verkocht aan Jacques Woislausi waarvan de erfgenamen ze behielden tot in 1828³³⁸. Voor heel deze periode zijn we slecht ingelicht over het materiële lot van het domein en vooral van de gebouwen. Ze zouden een ingrijpende renovatie hebben ondergaan tussen 1640 en 1645. In dat laatste jaar wordt het hoofdgebouw bedekt met lei en de bijgebouwen met dakpannen of dakstro³³⁹. De

enige afbeelding toont voor het hoofdgebouw in baksteen met stenen lijsten en een duivenhok³⁴⁰.

In het begin van de 19de eeuw ondergaat de boerderij, waar de eigenaars waarschijnlijk zelden verbleven, ingrijpende verbouwingen. Ze krijgt een strikt residentiële functie met lushof. De eigenaars waren vanaf de 16de eeuw leden van het stedelijke Brusselse patriciaat. Tussen 1890 en 1922 diende het domein tot landgoed van Charles Woeste die er alleen gedurende het zomerseizoen verbleef. De erfgenamen van deze laatste verkochten het eigendom aan een industrieel die de site onbewoond liet tot de verkoop in 1960 aan de Immobiliën Vennootschap van België die alle nog bestaande gebouwen afbrak en de grond liet nivelleren zodat de vijver verdween. Het verkavelingsproject ging echter nooit door en in 1988 werd de vernielde site, waarop de natuur haar rechten had doen gelden, door het Brusselse Gewest ingericht als natuureservaat³⁴¹.

³³⁸ J. LORTHIOIS, *op. cit.*, pp. 4-12; *Idem*, *Le Kinsendaël, ses propriétaires et ses hôtes* (II), *Ucclesia*, 125, maart 1989, pp. 2-10.

³³⁹ *Idem*, *Le Kinsendaël, ses propriétaires et ses hôtes* (III), *Ucclesia*, p. 15, voetnoot 91.

³⁴⁰ A.R., *Manuscripten: kaarten en plannen*, nr 1254 (a. 1741).

³⁴¹ J. LORTHIOIS, *op. cit.*, pp. 7-12.

62. Molen van Kinsendael³⁴²: molen (?-16de?-17de-19de eeuw)

Deze molen ligt op de linkeroever van de Geleytsbeek, meteen stroomafwaarts van de molen van het *Papenkasteel*. De molen wordt gescheiden van het domein van *Kinsendael* door een weg, de huidige Engelandstraat. Het terrein waarop de molen werd gebouwd, was vrijgesteld van tienden en schattingen. Dit duidt op de vroege oorsprong van de molen³⁴³. Sommige auteurs suggereren dat het hier om de molen van het leengoed van *Glatbeke* zou gaan. De molen zou van dit leengoed zijn gescheiden op een ongekend tijdstip, wellicht ergens in de 14de eeuw³⁴⁴. Het gaat om een papiermolen waarvan de eerste vermelding, uit 1618, handelt over de vernieuwing van de

³⁴² Kadaster : Afdeling 4, sectie E, blad 2, nrs 184k en 185g.

³⁴³ J. LORTHIOIS, *Le moulin de Kinsendael à Uccle, Ucclesia*, 96, mei 1983, p. 2.

³⁴⁴ *Cf. supra*: hoofdstuk IV, 61.

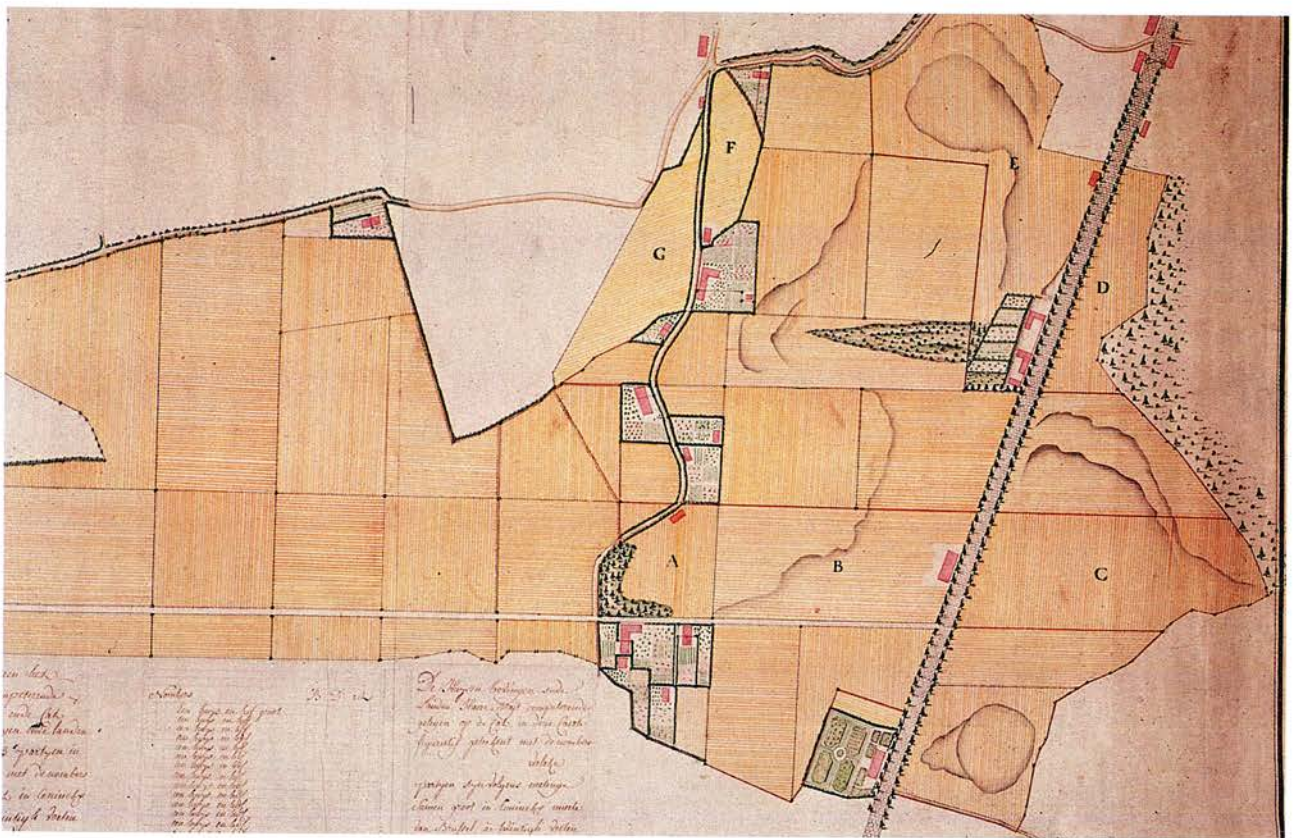
³⁴⁵ J. LORTHIOIS, *op. cit.*, pp. 2-5.

uitbatingsvergunning door de Kamer van de Marktgeden van Brussel. De toenmalige eigenaar, Jacques van Bertel, stond de molen af ten voordele van Jeroen de Meester, waarvan de nakomelingen de molen behielden tot in 1792. In de 18de eeuw stonden er, buiten de papiermolen zelf, een woning, een schuur en een stal, verder wordt melding gemaakt van zes stukken weiland die in één dag te beploegen waren³⁴⁵. In de 19de eeuw veranderden de molen en zijn gronden³⁴⁶ verschillende keren van eigenaar. Hetgeen in het begin van de 20ste eeuw overbleef, werd verkaveld en verkocht na de eerste wereld oorlog.

63. De Kat - Le Chat: gehucht (?-15de-20ste eeuw)

Dit gehucht lag oorspronkelijk aan de Boetendaelstraat, de toenmalige weg van Elsene naar *Calevoet*, op het uiteinde van de *Heegde* en aan de ingang van het hertogelijke dorp van

³⁴⁶ Ph. VANDERMAELEN, *op. cit.*, 3de blad, sectie E, nr 184-185; *Atlas des cours d'eau - Uccle*, Uccle, 1882, detailplan, 3de blad, kadastraal perceel: sectie E, nr 184-185.

93. Het gehucht van de Kat in het midden van de ontgonnen gronden van de Heegde (geel) in 1777. In het centrum de oude Boetendaelstraat, rechts de nieuwe Alsebergse Steenweg (*Kaarten en plannen in handschrift*, 738, © Algemeen Rijksarchief).

95. Gebouw uit het einde van de 17de eeuw in het gehucht van *Vleurgat* rond 1900 (foto Comité d'Etudes du Vieux Bruxelles, © A.C.L. Brussel).

ook een herberg de *Vliege Vuyte* gesitueerd op de westkant van de steenweg³⁵⁵.

In de 17de eeuw maakt het gehucht deel uit van de heerlijkheid van Carloo en de schepenen ervan hielden er zelfs af en toe hun vergaderingen in de cabarets *Sint-Job* of *De Gulden Leeuw*³⁵⁶. In 1699 werd in *Vleurgat* een stenen windmolen gebouwd die een zagerij aandreef. Hij stond op het einde van de Koeienstraat, de huidige de Praeterestraat, op een domaniaal terrein³⁵⁷. De molen moet gezien worden in verband met van de ontginning van de *Heegde*. Deze ontginning begon officieel in 1704. Eerst ontwikkelde zich het gehucht van *Vleurgat* omdat het bevrijd werd van het omringende bos en vervolgens dank zij de

ontwikkeling van verschillende activiteiten verbonden aan de bosontginning. Op het einde van de 18de eeuw bevinden zich 90% van de woningen van *Vleurgat* op de ontboste gronden van de *Heegde* en slechts 10% op de oude, oorspronkelijke open plek onderworpen aan de heerlijkheid van Carloo³⁵⁸.

65. **Zoniënwoud:** slakkenhopen en verschillende sporen van menselijke bewoning (Middelleeuwen en Moderne Tijden) door R. LANGOHR (Laboratorium voor algemene bodemwetenschappen, Universiteit van Gent)

Recente studies hebben aangetoond in welke mate het Zoniënwoud uniek is voor de bodemwetenschappen, voor de archeologie en voor de geschiedenis. Terwijl het boslandschap volledig kunstmatig is, want geplant door de mens, hebben we hier dank zij de geschiedenis en vooral dank zij de hertogen van Brabant, 4380 hectaren van een voornamelijk lemen, pedologisch

³⁵⁵ Y. LADOS VAN DER MERSCH, E. BRAECKMAN, J. DECONINCK en H. de PINCHART, *Quelques jalons de l'histoire d'Uccle*, Uccle, 1969, II, p. 22.

³⁵⁶ H. CROKAERT, Kort bericht over de geschiedenis van de gemeente Ukkel - Nieuwe documenten betreffende de geschiedenis der groote verkeerswegen in de gemeente Ukkel, *De Brabantsche Folklore*, 109-110, 1939, pp. 97-100.

³⁵⁷ A. WAUTERS, *op. cit.*, p. 658.

³⁵⁸ S. GILISSEN-VALSCHAERTS, *op. cit.*, p. 154.

reliëf en landschap, die nooit geploegd werden, waarop noch herbicides of pesticiden werden gebruikt en dat ook niet intensief begraasd is geweest zoals de meeste huidige bosmassieven in de leemstreek van België en het noorden van Frankrijk³⁵⁹. Vermits er nooit geploegd is, heeft hier geen antropogene erosie plaatsgevonden zoals in de meeste landbouwstreken. Vandaar dat we in het Zoniënwoud een reliëf vinden dat tot in de kleinste details ongewijzigd is sinds tenminste 10.000 jaar³⁶⁰. Dank zij de afwezigheid van enige erosie in de bosmassieven van onze streken zal elke menselijke activiteit die de bodemoppervlakte verstoort zeer lang bewaard blijven. Hieronder volgt de opsomming van de belangrijkste, vandaag nog zichtbare menselijke sporen voor dat deel van het bos dat tot de gemeente van Ukkel behoort³⁶¹.

1. Slakkenhopen. De aanwezigheid van deze resten werd voor de eerste keer beschreven door de gebroeders Vincent in 1910³⁶². De gedetailleerde prospectie naar menselijke sporen op bijna 40% van de oppervlakte van het bos³⁶³

³⁵⁹ R. LANGOHR en G. CUYCKENS, *La Forêt de Soignes - un cas unique pour les sciences géologiques, La Forêt de Soignes. Massacre ou survie ?*; Bruxelles, Conseil de Trois Fontaines, 1986, pp. 160-173; Id, *Une forêt aux pieds de "limon"*; sol et relief en Forêt de Soignes: des témoins uniques !, *Réserves Naturelles*, juni 1986, pp. 51-58; R. LANGOHR, *La Forêt de Soignes et les Sciences de la terre, La Forêt de Soignes*, Bruxelles, Conseil de Trois Fontaines, 1991, pp. 17-25.

³⁶⁰ R. LANGOHR en J. SANDERS, *The Belgian loess belt in the last 20 000 years: Evolution of soils and relief in the Zonien Forest, Soils and Quaternary Landscape evolution*, 1985, pp. 359-371; R. LANGOHR, *l'homme et les processus d'érosion des sols limoneux de Belgique et du Nord-Ouest de la France, Les Celtes en France du Nord et en Belgique, VIe-Ier siècles avant J.-C.*, Bruxelles, 1990; ID., *The dominant soil types of the Belgian loess belt in the Early Neolithic*, in D. CAHEN en M. OTTE, *Rubané et Cardial*, Liège, 1990, pp. 117-124 (E.R.A.U.L. 39).

³⁶¹ R. LANGOHR, *La Forêt de Soignes, témoin unique des traces de l'homme, Traces de l'homme en Soignes*, Bruxelles, Conseil de Trois Fontaines, 1983, vol. 2, pp. 15-17; R. LANGOHR, F. BEERNAERT en G. FOURKIOTIS, *Detailed survey of man's impact on soils and land morphology in a forest area. Example of the Zonien Forest (Belgium)*, *Proc. Int. Congr. Neth. Soc. Landscape Ecology*, Pudoc, Wageningen, 1982, pp. 140-141; M. VERBOOM en R. LANGOHR, *La cartographie de Soignes*, Bruxelles, Conseil de Trois Fontaines, 1982, pp. 29-35.

laat toe om het aantal van deze sites op een duizendtal te schatten. Deze sites zijn de weerspiegeling van een intensieve ijzerindustrie die gedurende een bepaalde periode plaatsvond. De meerderheid van deze sites bevindt zich in een zone die zich uitstrekt over ongeveer 2 km. vanaf de valleibodem van *Groenendaal*. De zones van ijzerhoudende zandsteenontginning zijn gemakkelijk te vinden door de aanwezigheid van een zeer onregelmatig micro-reliëf. Enkele, nog voorlopige dateringen situeren deze activiteit rond het begin van de Middeleeuwen. Een zeer gedetailleerde cartografie over ongeveer 1,5 ha. heeft toegelaten om een vrij gestructureerd geheel aan sporen te ontdekken, die telkens bestaan uit twee slakkenhoopjes, een zone waar de grond een zeer sterke verwarming heeft ondergaan (rode leemgrond tot ongeveer 30 cm. diepte), een put van ongeveer 1m3 en een bergje zwarte grond dat overeenstemt met een zone van houtskoolproductie³⁶⁴. Twee van die systemen werden door P. Defosse en P.P. Bonenfant meer in detail opgegraven.

2. Grondhopen met houtskool. Duizenden van deze ashoudende grondhoopjes met talrijke kleine houtskoolfragmentjes wijzen op het belang van de ijzerindustrie in het Zoniënwoud (*silva carbonaria*).

3. Steengroeven van kalkhoudende zandsteen of "witte steen" ("pierre blanche"). De meeste van deze steengroeven dateren waarschijnlijk uit de periode van de bouw van de priorijen (de Augustijnse priorij van *Groenendaal* en het *Rood Klooster*, respectievelijk gesticht in 1343 en 1367 alsook het Capucijnenklooster in Tervuren, gesticht in 1627). Ze bevinden zich ter hoogte van de meest steile hellingen en op plaatsen waar het Brusseliaan-zand dagzoomt. De meeste van de vijvers in het bos zijn gebonden aan de activiteiten van de geestelijken³⁶⁵.

³⁶² A. en G. VINCENT, *Les anciens ateliers sidérurgiques de la Forêt de Soignes, Annales de la Société d'Archéologie de Bruxelles*, XXIV, 1910, pp. 79-83.

³⁶³ M. VERBOOM en R. LANGOHR, *op. cit.*

³⁶⁴ F. MEES, *Base maps and soil survey of undisturbed iron industry sites in the Zonien Forest (loess belt, Belgium)*, Onuitgegeven post-graduaat licentiaatsthesis, Rijksuniversiteit van Gent, 1989, 117 pp.

³⁶⁵ D. D'HONDT, *Les étangs de la Forêt de Soignes, Traces de l'homme en Soignes*, Bruxelles, Conseil de Trois Fontaines, 1983, vol. 2, pp. 49-52.

4. Pogingen tot wijnbouw. Op verschillende plaatsen in het bos, en vooral in de nabijheid van de priorijen, kan men vandaag nog de overblijfselen van kleine horizontale terrassen waarnemen. Deze bevinden zich op zandige gronden met steile hellingen en zijn naar het zuiden gericht. Het gaat hier waarschijnlijk om de resten van pogingen tot wijnbouw waarvan het hoogtepunt in onze streken van de 13de tot de 16de eeuw te dateren is³⁶⁶.

³⁶⁶ D. D'HONDT, *La viticulture en Brabant et à Bruxelles au cours du Moyen Age et des Temps Modernes, Traces de l'homme en Soignes*, Bruxelles, Conseil de Trois Fontaines, 1983, vol. 2, pp. 44-48.

5. Wegennet. Het wegennet, dat het Zoniënwoud doorkruist, kende een belangrijke evolutie tussen 1659 en 1770. In eerste instantie waren de meeste wegen zeer bochtrijk. Ze verbonden vooral dorpen en bewoonde sites zoals priorijen met elkaar. Al deze wegen werden rechtgetrokken en bestraat tijdens het Oostenrijkse regime. Tijdens dezelfde periode heeft men bovendien nog een secundair wegennet aangelegd, dat vooral diende om de bosrijdommen gemakkelijker te kunnen ontginnen. De oude verlaten wegen zijn echter gemakkelijk te herkennen als de holle wegen met een bijzonder diepe insnijding ter hoogte van de hellingen van de valleien³⁶⁷.

³⁶⁷ D. D'HONDT en R. LANGOHR, *Evolution du réseau routier de la Forêt de Soignes sur base des cartes, La cartographie de Soignes*, Bruxelles, Conseil de Trois Fontaines, 1982, pp. 36-42.

Aanbevelingen

De enkele zeldzame archeologische opgravingen, die op het grondgebied van Ukkel werden uitgevoerd, zijn oud en hebben meestal plaatsgevonden in zandgroeven waarin de ontginning nog aan de gang was en op een moment waarop de vernietiging van het archeologische materiaal al bezig was. Zo zijn er ondermeer de opgravingen van P. Claes op de mesolithische site van het *Neckersgat* (site 5) en deze van E. Delheid op de *Groeselenberg* (site 7). Door dit alles is het inschatten van de positie van mogelijke of reële archeologische overblijfselen moeilijk. Buiten het oude centrum van de gemeente, geconcentreerd rond het kerkplein van Sint-Pieters (opgehoogd met meer dan drie meter op het einde van de 18de eeuw om het te vrijwaren van het water van de Ukkelbeek), zitten de archeologische depots en de natuurlijke bodem niet erg diep. We houden hierbij rekening met de aard van de oude bewoning (zoals neolithische woningen, gallo-romeinse gebouwen,...) en de recente verstedelijking van de gemeente vanaf het laatste derde van de 19de eeuw.

De lektuur van de twee kaarten, aangevuld met de samenvatting laat toe om enkele besluiten te trekken inzake het beheer van het archeologische patrimonium van de gemeente.

1. Onherroepelijk verloren ruimten

Een deel van het grondgebied van de gemeente blijkt onherroepelijk verloren. Het gaat om de zwart- en groengekleurde zones. Dit zijn enerzijds de zones die sterk zijn aangetast door het wegennet of waar gebouwen met één of meer ondergrondse niveaus werden opgetrokken (gebouwen met kelders of ondergrondse parkings, appartementsgebouwen, industriële gebouwen,...), anderzijds zijn het de vrije ruimtes die volledig verstoord zijn door grootschalige grondwerken. Deze ruimten kunnen worden onderverdeeld in twee categorieën : deze in dicht bebouwde zones (Brugmann -en De Frélaan, Stallestraat, Alsebergsesteenweg, Dieweg en Ringlaan...) en deze die vroeger deel uitmaakten van zand -en zandsteenontginningen en die nu al dan niet bebouwd zijn (de zandgroeven tussen de Coghenveld, Messidor- , Boetendael- en Floréallaan, deze van het gehucht *De Kat* en deze van de *Kauwberg* om de meest gekende te noemen). De omvang van

beschouwde ruimten is moeilijk heel juist in te schatten vanwege het ontbreken van archieven.

2. Beschermden ruimten

Een aantal monumenten en landschappen werden reeds beschermd.

Het gaat om de volgende monumenten: de kapel van O.L.V. de Bedrukten en het bijhorende kostershuis (8/3/1938), de Sint-Pieterskerk en het kerkplein (23/10/1938); de *Neckersgatmolen* en omgeving (21/6/1971 en 19/4/1977); het *hof ten Hove* en de *Sint-Elooihoeve* en hun respectievelijke omgeving (13/7 en 14/10/1971); het *hof ten Horen* (4/6/1973); gevels, daken en omheiningmuren van het *Papenkasteel* en zijn omgeving (16/10/1975); de gevels, mechanisme en het waterkanaal van de *Nieuwenbauwmolen* (8/8/1988)

De geklasseerde landschappen zijn: het Zoniënwoud (2/12/1959); het park van *Wolvendaal* (8/11/1972); het Paridantdomein van de *Groeselenberg* (19/4/1977), de terreinen op het kruispunt van de Pirennelaan, de Floréallaan en de Boetendaellaan rond de ceder (27/1/1983), het landschap van het *Verrewinkelbos* (19/7/1990) en de weg van het *Crabbegat* (5/7/1989).

3. Bedreigde ruimten

Hiermee worden alle ruimten bedoeld, die noch verloren, noch beschermd zijn, of met andere woorden het grootste deel van het grondgebied van de gemeente. De niet bebouwde ruimten werden op de kaart geel gekleurd (binnenplaatsen, privé-tuinen, parken en landbouwzones). De ruimten die wel bebouwd zijn, maar zonder ingrijpende verstoring van de ondergrond, werden rood gekleurd (woningen zonder kelder, parkings in open lucht, het wegennet).

Toezicht is noodzakelijk voor deze categorie van ruimten, vooral voor de ruimten die op de kaart met de sites en de historische en archeologische vondsten blauw is gekleurd. Voor oude dorpskernen en gehuchten geeft de blauwe kleur hun maximale uitbreiding aan in de middeleeuwse en post-middeleeuwse periodes. Volgende sites dienen speciale aandacht te krijgen :

1. *Verrewinkel, Sint-Elooihoeve* (site 4), Blucherlaan en René Lyrlaan (site 15) en de Hagedoornlaan en de Lijsterbesseboomlaan (site 16) (mesolithische en neolithische bewoning).
2. Het geheel van het *Neckersgat*plateau en meer bepaald het domein van het Koninklijk Atheneum met waarschijnlijk een versterking van het einde van de IJzertijd en een bewoning uit het begin van de Romeinse periode (site 18) evenals de ruimte tussen dit plateau en de Geleytsbeek, die een bewoning van het heerlijke type heeft gekend (site 40), vanaf de 13de tot de 17de eeuw en waar een molen stond (site 41).
3. Het geheel van de *Groeselenberg*, rond het Institut des Deux-Alices (Romeinse en Karolingische bewoningen, site 7).
4. Het plateau van de Sterrenwacht en de rand ervan (neolithische site in het domein van de instelling van de oude Dieweg).
5. Het centrum van het oude Ukkel rond de Sint-Pieterskerk (sites 23, 24 en 25) dat natuurlijk al beter beschermd is door de verhoging van het loopvlak.
6. Het Sint-Jobplein en de randen ervan, gelegen op de plaats waar het oude kasteel van Carloo stond (sites 53 en 54) waarvan de oorsprong teruggaat tot de 13de eeuw, evenals het gehucht van dezelfde naam met kapel (site 55) sinds de 15de eeuw.
7. De site van het *hof ten Hove* (site 26) waarvan de bewoning vermoedelijk teruggaat tot de 13de eeuw.
8. Het domein van *Kinsendael* (sites 61 en 62), vandaag natuurreserveaat, dat waarschijnlijk de overblijfselen herbergt van de zetel van de heerlijkheid van *Glatbeke*, die dateert uit de 13de eeuw evenals het kasteeltje van *Kinsendael* vermeld vanaf de 15de eeuw.
9. Algemeen verdienen de valleibodems beter toezicht, in het bijzonder de lokaties van de verschillende gehuchten en molens die er gevestigd werden sedert de 13de eeuw. In de vallei van de Ukkelbeek, in Stalle en *Neerstalle* (sites 32,33,34,35,36 en 37). In de vallei van de Verrewinkelbeek-Linkebeek zijn dat: *Verrewinkel* (site 49), *De Sint-Elooihoeve* (site 48), het *hof te Homborch* (site 47), *Calevoet* (sites 44,45 en 46) alsook de hoeve (site 42) en de molen (site 43) van het domein *Ten Steen*. In de vallei van de Geleytsbeek de *Broeckmolen* (site 55), *'t huys van Wanzyn* (site 56), de *Coudenborremolen* (site 57), de *Ouderghemmolen* (site 58) en de *Cortenboschmolen* (site 59).
10. De gehuchten, gelegen langs de Waterloosesteenweg : *Vleurgat* (site 64), *Langeveld* (site 30), de *Groene Jager* (site 31), de *Diesdelle* (site 52) en de *Kleine Hut* (site 50).
11. Een aantal afgelegen domeinen waarvan door gebrek aan een exakte lokalisatie de huidige bewaringstoestand moeilijk te achterhalen is: het klooster van *Boetendael* (site 27), het gehucht *De Kat* (site 63), *De Hoeve* (site 29), hoeve *Fond'Roy* (site 51), het *hof ten Hane* (site 39), het domein van *Overhem* (site 38) en het domein *Zee crabbe* (site 28).

Bijlage

Uitgebreide inventaris van het archeologisch materiaal

Deze inventaris biedt een classificatie naar herkomst van alle archeologica, bekend van het Ukkels grondgebied. Hij vormt een uittreksel uit de geïnformateerde steekkaarten van het geheel van sites en archeologische zowel als historische wetenswaardigheden van de gemeente. De meest belangrijke voorwerpen worden er nauwkeurig in beschreven en afgebeeld. De voorwerpen worden op de volgende plaatsen geconserveerd : de Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis (K.M.K.G.); het Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen (K.B.I.N.); het Musée Curtius te Luik; de Geschied en heemkundige kring van Ukkel en omgeving te Ukkel; het Medaillecabinet van de Koninklijke Bibliotheek Albert 1 te Brussel; de *Cercle de Recherches et d'Etudes archéologiques* (C.E.R.E.A.) te Brussel.

1 STATION VAN LINKEBEEK (Midden Paleolithicum)

Musée Curtius, inv.nr. 5477 (verz. G. Cumont) (1 stuk)

1. Debitageafslag in grijze silex met een dikke witte en blinkende patina; retouche op de ventrale zijde. Volgens P.P. Bonenfant, in navolging van M.L. Pricolo gaat het in geen geval om een boordschrabber (p. 65, fig. 27).

2. GEHUUCHT DE KAT (Laat Paleolithicum)

Een ensemble van beenderen, afkomstig van koude founa vooral bestaande uit hertebeenderen (*Cervus elaphus* en *Cervus capreolus*) en beenderen van een sneeuwwolf (*Lagopus albus*),

2. GEHUUCHT DE KAT (Neolithicum)

K.M.K.G., Verz. Dupréel 687 (1 stuk) :

1 mediaal fragment van een geretoucheerde kling in silex

K.B.I.N., inv. nr. 8292 (2 stukken) :

1 dubbele schrabber op proximaal klingfragment en 1 afslag in silex.

3. KLEINE HUT (Mesolithicum)

K.M.K.G., (niet geïnventariseerd) (1 stuk) :

1 kleine piramidale kern

K.B.I.N., inv. nr. 8292 (legaat E. Delheid) (10 stukken) :

10 kleine kernen waarvan :

1. microklingdebitage in grijze silex (p. 66, fig. 28,4)

3. KLEINE HUT (Midden Neolithicum)

K.M.K.G., inv.nr. n 3076 (legaat Tiberghien) (1 stuk) :

Fragment van een zandsteenblok dat gediend heeft als polijst- en maalsteen

K.M.K.G. (Buiten inventaris) (7 stukken)

1 kern voor klingen, 1 geretoucheerde afslag, 1 geretoucheerde kling, 2 mediale, geretoucheerde klingfragmenten en 2 klingvormige afslagen.

K.B.I.N., inv. nr. 8292 (legaat E. Delheid) (245 stukken) :

6 gepolijste bijlen in silex, in kleine gepolijste bijl in hardsteen, 17 fragmenten van gepolijste bijlen, 1 kleine voorbereide bijl, 1 beitel, 1 afslagbijl, 1 mes, 29 schrabbers op afslag, 23 schrabbers op kling, 3 gesteelde schrabbers, 3 boordschrabbers, 19 klingen met retouche op één of twee boorden, 7 mediale klingfragmenten, 7 distale klingfragmenten, 24 ongeretoucheerde klingen, 1 boor, 4 spitsen, 2 kloppers in silex, 1 klingvormige afslag, 92 debitageafslagen in silex (waarvan 12 verbrand), 2 afslagen in ftaniet, waarvan volgende afgebeeld zijn:

1-2 gepolijste bijlen (p.66, fig. 23,2; p. 134, 1).

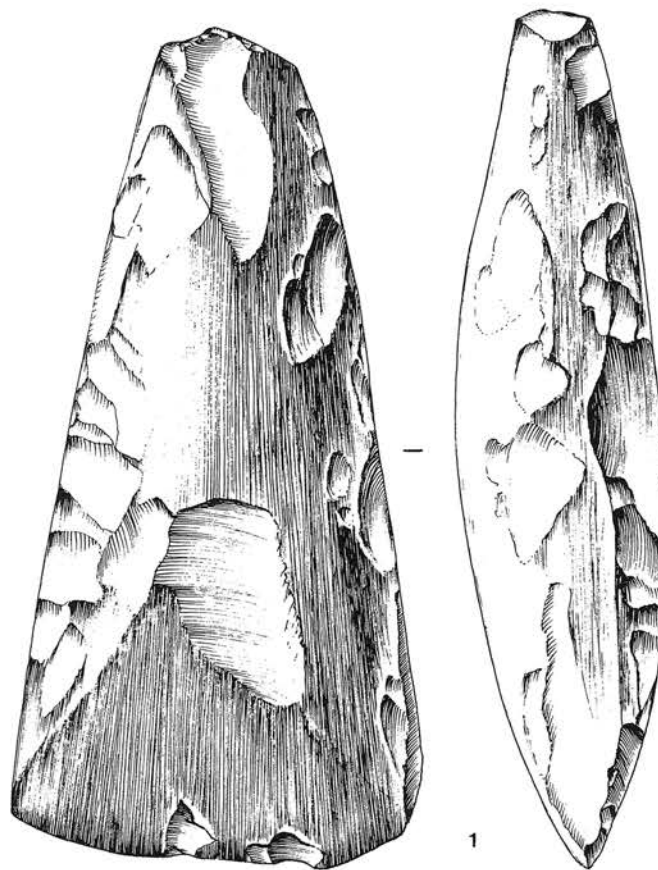
3. kleine gepolijste bijl (8292-44) (p. 40, fig. 13,1).

4. snede van een bijl (p. 40, fig. 13,2).

5. gepolijste beitel (p. 67, fig. 29,1).

6. afslagbijl (p. 68, fig. 30,1).

7-8. schrabbers (p.68, fig. 30,1).

9-13. geretoucheerde klingen (p. 40, fig. 13,3-6; p. 67, fig. 29,2; p. 68, fig. 30,4).

3. KLEINE HUT (Laat neolithicum)

K.B.I.N., inv. nr. 8292 (legaat E. Delheid) (1 stuk) :

1 gevleugelde en gesteelde pijlpunt (p. 68, fig. 30,5).

4. VERREWINKEL. SINT-ELOOIHOEVE (Mesolithicum)

K.M.K.G., Verz. Dupréel (5 stukken) :

1 Duimnagelschrabber op een lange afslag, lichtgrijze silex, semi-abrupte retouche (verz. Dupréel 6180) (p. 69, fig. 31,1).

2. Eindschrabber op kling, donkergrijze silex (verz. Dupréel 13370) (p. 69, fig. 31,5).

3. Cirkelschrabber op afslag, donkergrijze silex (verz. Dupréel 12151) (p. 69, fig. 31,2).

4. Distaal fragment van een spits, met linkse lateralisatie (verz. Dupréel 6980) (p. 69, fig. 31,7).

5. Geretoucheerde microkling (verz. Dupréel 10521) (p. 69, fig. 31,8).

Musée Curtius, inv. nr. 5504-5510ter (verz. G. Cumont) (17 stukken) :

1 piramidale kern, 9 microklingen, 3 schrabbers, 1 gespitsde kling, 1 driehoek en 2 trapezia waarvan volgende met illustratie:

1. Duimnagelschrabber op langwerpige afslag in wit gepatineerde silex, met een semi-abrupte, schubvormige retouche op het werkvlak (nr 5507) (p. 69, fig. 31,3).

2. Cirkelschrabber op afslag in grijze silex, de boord met volledige semi-abrupte en schubvormige retouche (nr 5512) (p. 69, fig. 31,4).

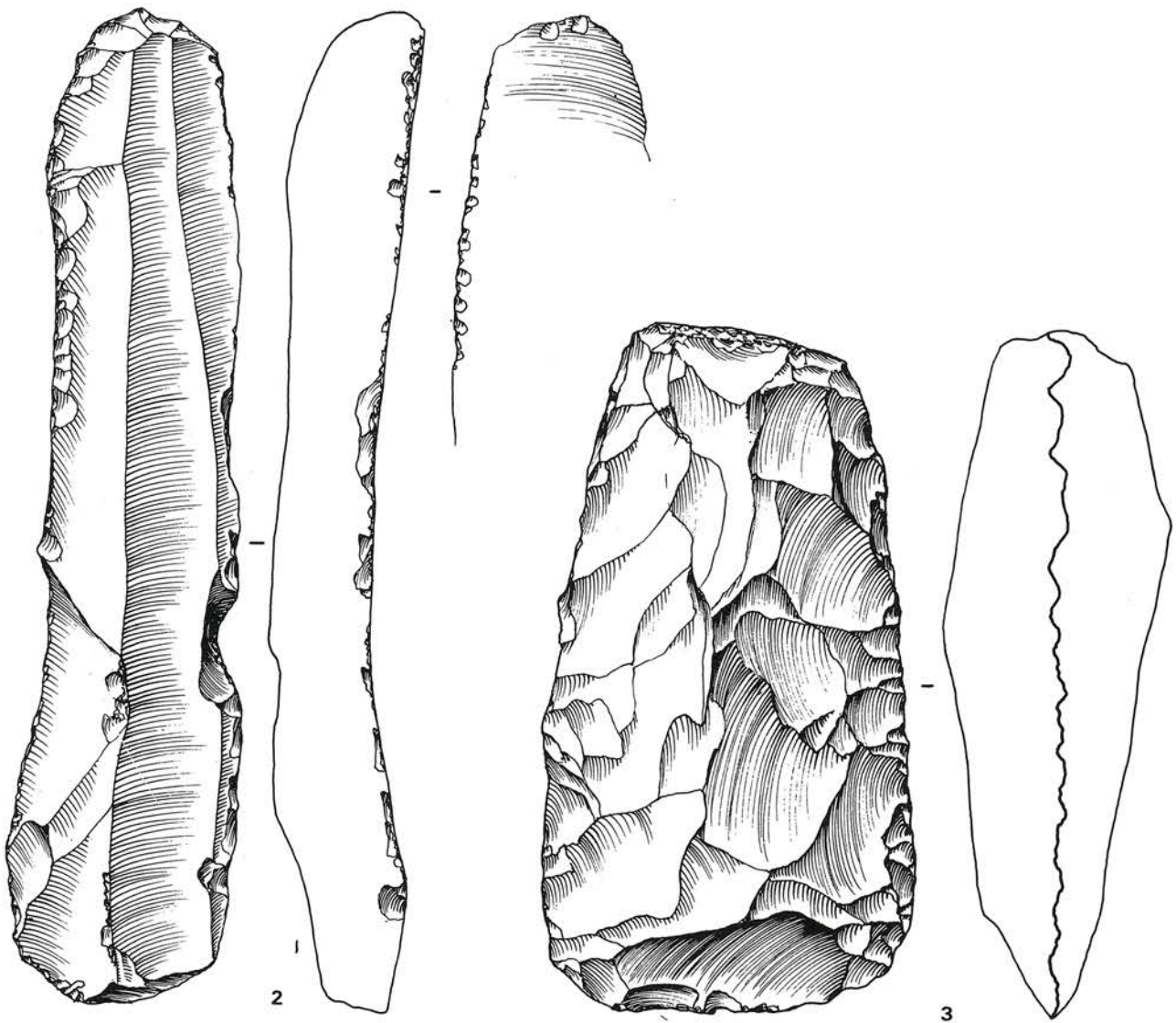
3. Driehoekige spits op afslag, wit gepatineerde silex, steile retouche over ganse boord (nr 5509) (p. 69, fig. 31,6).

Geschied -en heemkundige kring van Ukkel en omgeving (gift Ch. Léva) (1 stuk):

1 kern voor microklingdebitage.

4. 15. 16. VERREWINKEL (Midden Neolithicum)

De Neolithische sites van *Verrewinkel* liggen verspreid in het uiterste zuiden van de gemeente, op de grens met de gemeenten Linkebeek en Sint-Genesius-Rode. Prospekties lieten toe drie grote concentraties te situeren die overeenkomen met de aanwezigheid van drie nederzettingen. Ze liggen op de zuidelijke en zuidwestelijke flanken

van de vallei van de Verrewinkelbeek op Tertiair zand en leem, hoofdzakelijk Brusseliaan en Lediaan. Het betreft :

1. *Verrewinkel*. Hoeve Sint-Elooi (site 4). De meest westelijke concentratie ligt ten oosten van de hoeve tussen de 85m en de 90m hoogtelijnen.

2. *Verrewinkel*. Blucher -en R. Lyrlaan (site 15). De grootste concentratie bevindt zich 900m ten oosten van site 4, tussen de 85m en 90m hoogtelijnen, op de heuvel tussen de Blucher- en de R. Lyrlaan waar ook de Verrewinkelbeek ontspringt.

3. *Verrewinkel*. Haagdoorn -en Lijsterbessebomenlaan (site 16). De site ligt op een landtong, 500m ten westen van de Waterlooosesteenweg en 600m ten oosten van site 15, tussen de hoogtelijnen 100 en 105m.

In de omgeving van deze plateaus werden door de prospecteurs talloze losse vondsten gedaan, meestal op de zandige delen van de plateaus. Ze

getuigen van een vrij dichte Neolithische bewoning van de hele vallei.

1. E. Dupréel vond het grootste deel van de artefakten op het plateau van het Verrewinkelbos en in de zandgroeve op de zuidelijke flank ervan en dit tussen 1919 en 1953 (site 15).

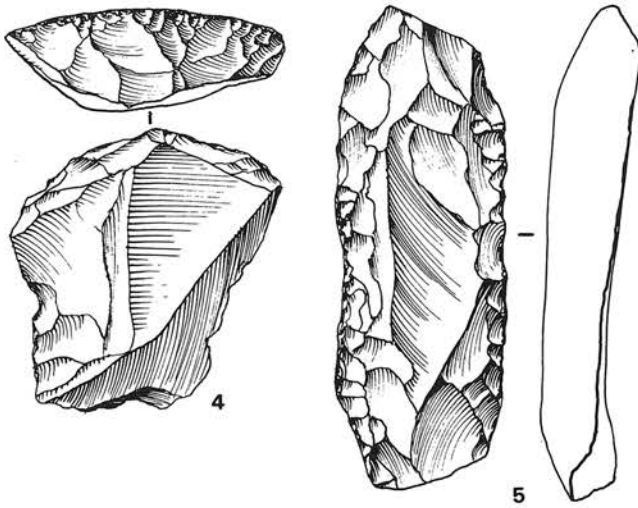
2. Over het onderzoek van E. Delheid is ons niets bekend.

3. G. Cumont prospecteerde alle drie de sites vanaf 1885.

4. Geen informatie over de vondsten van de Geschied en heemkundige Kring van Ukkel en omgeving.

K.M.K.G., Verz. Dupréel (59 stukken) :

5 schrabbars op afslag, 4 schrabbars op kling, 3 boren, 1 spits klingfragment, 1 bladspits, 7 geretoucheerde klingen of klingfragmenten, 1 kernhernieuwingsafslag, 4 fragmenten van

gepolijste bijlen, 1 geretoucheerde afslag, 4 afslagen, 2 verbrande afslagen. Bij dit ensemble dienen 2 stukken te worden toegevoegd, met name 2 pijlpunten in Brusseliaanzandsteen. De volgende zijn afgebeeld :

1. Schrabber op afslag, donkergrijze silex (verz. Dupréel 14599) (p. 136,4).

2. Eindschrabber op kling (verz. Dupréel 1379) (p. 136,6).

3. Schrabber op kling (verz. Dupréel 10893) (p. 77, fig. 41,4).

4. Distaalklingfragment met twee geretoucheerde boorden (verz. Dupréel 7833) (p. 136,5).

5. Proximaalklingfragment met afknotting (verz. Dupréel 7967) (p. 136,7).

6. Distaal klingfragment met schuine afknotting, lichtgrijze silex (verz. Dupréel 16548) (p. 136,8).

7. Kleine boor met driehoekige doorsnede, donkergrijze silex (verz. Dupréel 8547) (p. 77, fig. 41,5).

8. Bladspits, donkergrijze silex, dekkende retouche (verz. Dupréel 16729) (p. 77, fig. 41,6).

9. Spits met rechte boorden, gesteeld, Brusseliaanzandsteen (verz. Dupréel 6170) (p. 136,9).

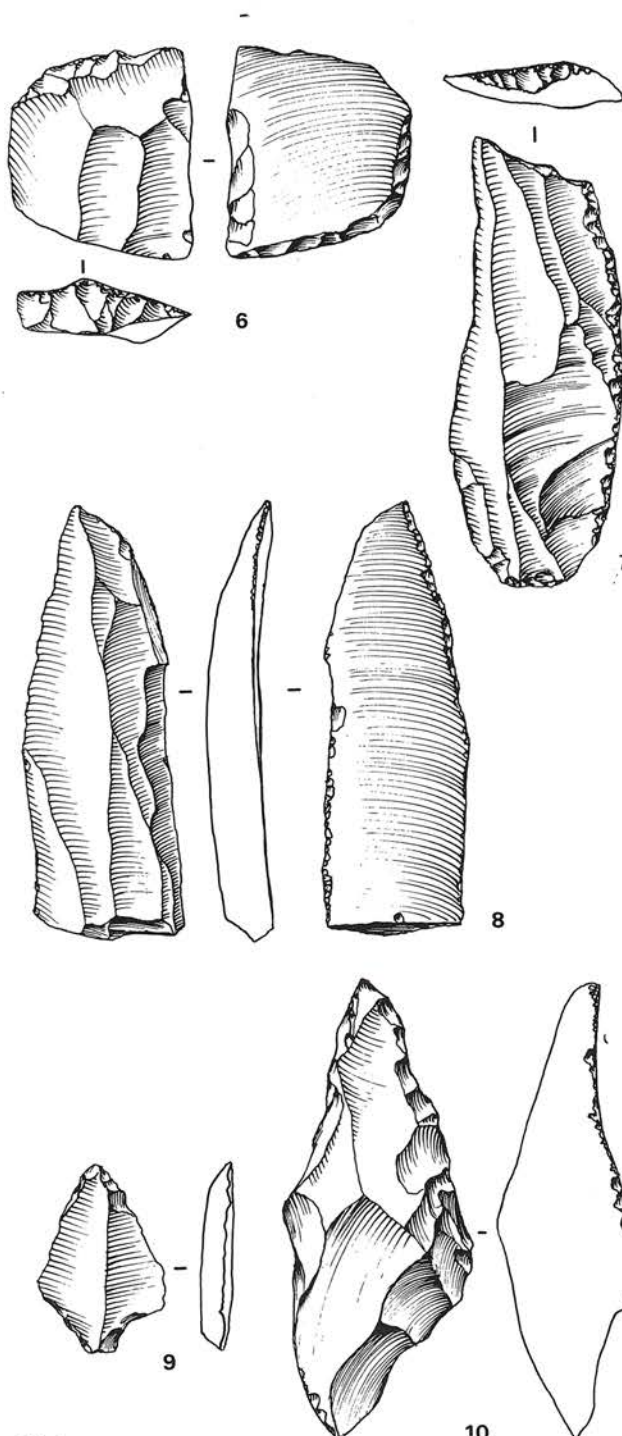
10. Kernhernieuwingsafslag, met enkele retouches op de rechterboord wat hem een soort schrabber maakt (verz. Dupréel 8461) (p. 136,10).

K.B.I.N., inv. nr. 8292 (legaat E. Delheid) (2 stukken)

2 geretoucheerde afslagen

Musée Curtius inv. nr. 77-78, 145-146, 5480-5504bis (verz. G. Cumont): G. Cumont meldt de vondst van in totaal 4410 silex artefacten op de Neolithische vindplaatsen van *Verrewinkel* en *Sint-Genesius-Rode*. Volgens zijn artikel hieromtrent in de *Bull. de la Soc. d'Anthropologie de Bruxelles* zouden 800 ervan afkomstig zijn van de vindplaatsen van *Ukkel-Verrewinkel*. Hieronder bevonden zich 50 gepolijste bijlen, 26 pijlpunten, 6 polijststenen, 357 schrabbers, 137 geretoucheerde klingen,...Van dit ensemble bevinden zich 34 stukken in het Musée Curtius.

5 gepolijste bijlen, 1 gepolijste beitel, 1 voorbekapte bijl, 2 fragmenten van gepolijste bijl, 1 schrabber op afslag, 1 klingschrabber, 1 boordschrabber, 1 fragment van een polijststeen, 2 geretoucheerde afslagen, 3 afslagen. We voegen er nog 7 afslagen in ftaniet aan toe. Volgende zijn afgebeeld :

1. Gepolijste bijl, lichtgrijze silex (5480) (p. 77, fig. 41,1).
2. Voorbekapte bijl, grijze silex (145) (p. 135,3).
3. Gepolijste beitel, gepatineerde grijze silex, licht convexe snede en rechte hiel (5484) (p. 77, fig. 41,2).
4. Schrabber op gekerfde kling, lichtgrijze silex; steile retouche op het schrabhoofd, minder steil en schubvormig op de rechterzijde, marginale retouche links (146) (p. 135,2).

Geschied -en heemkundige kring van Ukkel en omgeving (58 stukken) :

2 afslagen van een gepolijste bijl, 1 schrabber, 1 kern voor grote klingen, 8 proximale klingfragmenten, 6 mediale klingfragmenten, 2 distale klingfragmenten, 1 geretoucheerde afslag, 27 afslagen, 3 microklingen, 7 verbrande stukken silex. Hieraan kunnen we nog 100 afslagen in Brusseliaanzandsteen toevoegen. Volgende stukken zijn afgebeeld :

1. Cirkelschrabber op afslag (nr VE 100) (p. 77, fig. 41,3).

5. NECKERSGAT I.S.E.S. (Laat Mesolithicum)

C.E.R.E.A. (depot verz. P. Claes) (147 stukken):

1 Middensteker, 25 schrabbers, 59 klingen en microklingen, 4 kernen, 15 boren, 14 spitsen, 13 trapezia, 4 ongelijkbenige driehoeken, 3 gelijkbenige driehoeken en 9 gekerfden. Volgende stukken zijn afgebeeld :

1. Duimnagelschrabber in grijze silex op een kleine afslag, met dekkende retouche (p. 70, fig. 32,1).
2. Symmetrisch trapezium op afslag in bruine vuursteen, boorden geretoucheerd, steile retouche, (p. 70, fig. 32,2).
3. Rechthoekig trapezium op afslag in grijze vuursteen, steile retouche (p. 70, fig. 32,3).
4. Rechthoekig trapezium op afslag in grijsachtige vuursteen, steile retouche (p. 70, fig. 32,4).
5. Trapezium in grijze vuursteen, steile retouche, linkerboord volledig geretoucheerd, rechts enkel het distale uiteinde (p. 70, fig. 32,5).
6. Boor op kling, doorlopende retouche op het werkvlak (p. 70, fig. 32,6).
7. Boortje op een zeer dunne afslag, het distaal deel loopt uit op een punt (p. 70, fig. 32,7).
8. Pyramidale kern voor microklingen in wommersomkwartsiet (p. 70, fig. 32,8).

Volgens M.E. MARIËN dient men het hierboven beschreven ensemble in het laatste stadium van het Tardenoisien te plaatsen. Hij baseert deze stelling op de aanwezigheid van trapezia (laat Mesolithicum). Voor P.P. BONENFANT betreft het laat Mesolithicum omwille van de aanwezigheid van trapezia en spitsen met geretoucheerde basis in de juiste verhouding. A. GOB plaatste het ensemble in het laat Mesolithicum, RMS/B (Rhein-Meuse-Schelde, omstreeks 7800-6000).

5. NECKERSGAT I.S.E.S. (Midden Neolithicum)

C.E.R.E.A. (depot verz. P. Claes) (43 stukken) :

8 schrabbers, 17 klingen, 1 spits, 2 afslagbijlen, 4 pijlbewapeningen, 5 boren, 4 fragmenten van gepolijste bijlen (aan dit ensemble kunnen we 17 doorboorde schelpen toevoegen). Belangrijk zijn:

1. Schrabber op afslag met cortex, onregelmatige boorden, enkel retouche op de rechterboord en op het front (p. 71, fig. 33,1).
2. Mediaal fragment van een grote kling in silex, sterk gepatineerd, met twee kerven op de rechterboord (p. 71, fig. 33,2).
3. Spits op een langwerpige afslag in kwartsiet, met lateralisatie naar rechts (p. 71, fig. 33,3).
4. Kleine afslagbijl met een gebroken, licht gebogen snede en een conische basis (p. 71, fig. 33,4).
5. Bladspits met convexe basis op afslag, tweezijdige dekkende retouche (p. 71, fig. 33,5).

De 17 doorboorde schelpen behoren allemaal tot dezelfde familie, namelijk deze van de *Mollusca bivalva* (cardium, *Donex* en *Ostrea*). De perforaties lijken echter natuurlijk te zijn.

5. NECKERSGAT I.S.E.S. (Laat Neolithicum)

C.E.R.E.A. (depot verz. P. Claes) (2 stukken)

- 1-2. Gesteelde spitsen met tweezijdige, dekkende retouche (p. 71, fig. 33, 6-7).

6. FORT JACO (Midden en laat Neolithicum)

Musée Curtius, inv.nr. 5342 en 5349 (verz. G. Cumont) (2 stukken):

2 vuurstenen gepolijste bijlen waarvan we weerhouden hebben:

1. Gepolijste bijl in donkerblauwe vuursteen, convexe en symmetrische snede (nr 5342) (p. 71, fig. 34).

7. GROESELNBERG (Midden en laat Neolithicum)

Musée Curtius (buiten inventaris) (verz. G. Cumont) (1 stuk):

1 fragment van een polijststeen in Landeniaanzandsteen met gebruiksporen op de twee zijden.

7. GROESELNBERG (Romeinse tijd)

K.M.K.G., inv.nr. B 2175 (legaat E. Delheid)

Een dertigtal buikscherven van *dolia* en urnen, fragmenten van een glazen balsamflesje. Volgende zijn afgebeeld :

1. Vaasrand, lichtgrijze pasta en oppervlak, grove magering met chamotte (p. 72, fig. 35,1).

2. Rand van een schaal, grijze pasta, grove magering, oppervlak wit tot rozig van kleur. (cf. R. BRULET, *Braives gallo-romain. I. La zone centrale*, Louvain-la-Neuve, 1981 (Publications d'H.A.A. de l'U.C.L., XXVI), fig. 70, lijkt op de types 17-18) (p. 72, fig. 35,2).

3. Randfragment van een dolium met horizontale lip, grijzachtige pasta, oppervlak min of meer oranje (p. 72, fig. 35,3).

4. Fragment van een vaasbodem; grijze pasta, rozig oppervlak, magering met chamotte.

5. Oorfragment van een grote kruik; grijze pasta, magering met chamotte, witachtig oppervlak.

6. Fragment van een drielobbig oor van een kruik; grijze pasta en oppervlak, magering met zand.

7. GROESELNBERG (Karolingische tijd)

K.M.K.G., inv.nr. B 2175 (legaat E. Delheid) (53 stukken + beenderen):

3 munten waarvan één van Karel de Kale (823-877), 29 scherven, 1 klein ijzeren mes, 1 ijzeren haak, 1 spade, 2 ijzeren sikkellemmers, 1 ijzeren lanspunt, 1 stuk verbrand hout, 14 maalsteenfragmenten, een grote hoeveelheid dierbeenderen (varken, rund, paard, geit, kat, haas, rat, haan, gans), een menselijk frontaal en occipetaal en enkele tanden van een mens, graten van zoetwatervissen. In dit ensemble konden vier aardewerktypes worden onderscheiden:

1. 25 scherven van vazen met een ronde buik, grijze, grijsbruine of bruin-rode pasta, meestal gedateerd in de Karolingische tijd tot in de 12de eeuw (p. 72, fig. 35,7).

2. 1 scherf van het type Pingsdorf (9de-12de eeuw)

3. 1 scherf met bandvormig decor en versierd met vingerindrukken. Uit het Rijnland, dit soort keramiek verschijnt in de 8ste eeuw en komt voor tot in de 12de eeuw.

4. 2 scherven van het type Badorf met honingraatversiering, het komt voor vanaf het 2de kwart van de 8ste eeuw tot het midden van de 9de eeuw.

8. GODSHUIZENLAAN (Midden Neolithicum)

K.M.K.G., inv.nr. B 3216 (gift Tiberghien) (1 stuk):

1. Snuitschrabber in grijze vuursteen, met schors (p. 73, fig. 36).

9. ZONIENWOUD. STOETERIJLAAN (Midden Neolithicum)

2 schrabbers op afslag.

10. ZONIENWOUD. RESERVOIR (Neolithicum)

Musée Curtius, inv.nr. 5338 (verz. G. Cumont) (1 stuk):

1. Gepolijste bijl in vuursteen met grove korrel, boogvormige snede en verbrijzelde hiel (p. 73, fig. 37).

11. STERREWACHT (Midden Neolithicum)

K.B.I.N., inv.nr. 8292 (legaat E. Delheid) (11 stukken)

1 gepolijste bijl, 1 kleine afslagbijl, 1 sterk gerolde schrabber, 2 boordschrabbers, 2 geretoucheerde klingen, 1 geretoucheerde afslag, 3 afslagen (1 ervan is gebarsten door de vorst). Volgende werden afgebeeld:

1. Vuurstenen gepolijste bijl (p. 74, fig. 38).

12. SPIJTIGEN DUIVEL (Neolithicum)

K.B.I.N., inv.nr. 8292 (legaat E. Delheid) (2 stukken):

2 voorbekapte bijlen.

12 SPIJTIGEN DUIVEL (einde Neolithicum-bronstijd)

Priveverzameling E de Munck ? (het stuk staat nergens geïnventariseerd) (1 stuk):

1 gesteelde spits.

13 NEERSTALLE (Midden Neolithicum)

Musée Curtius, inv.nr. 5478 en 6828 (verz. G. Cumont) (2 stukken)

1 schrabber in vuursteen, 1 afslag in kwartsiet. De volgende werd weerhouden:

1. Hoefschrabber, licht gepatineerde grijze vuursteen, met schors (p. 75, fig. 39).

K.M.K.G., inv.nr. 12999-13002 (verz. E Dupréel) (4 stukken):

2 afslagen in kwartsiet, 1 geretoucheerde afslag in vuursteen en 1 scherf met een zwartachtige pasta en oppervlak.

14. WINSTON CHURCHILLLAAN (Midden Neolithicum)

Musée Curtius inv.nr. 5337 (verz. G. Cumont) (1 stuk):

1. Bijl met puntige, conische hiel, enkel de snede is gepolijst, grijsachtige kwartsiet met glauconiet- en witte mica-insluitingen (p. 76, fig. 40).

17.HOEK VAN DE COGHENLAAN EN DE FLOREALLAAN (late bronstijd/begin ijzertijd: Ha B-C)

K.M.K.G inv.nr. B2174^{bis} (legaat E. Delheid) (3 stukken):

2 vazen en 1 buikfragment :

1. Urne. Vrij homogene, grijze pasta en grijs-beige oppervlak. Naar binnen toe gaat de kleur over naar oranje. De basis van de hals draagt een versiering met vingerindrukken. Het stuk is gebroken geweest en lang geleden gerestaureerd (p. 78, fig. 42,1). H: 290 mm; diam. van de opening: 225 mm.

parallellellen:

M. DESITTERE, Die Grobkeramik der Urnenfelderkultur in Belgien und de Nederlanden und der sogenannte Harpstedter Stil, *Helinium*, VII, 1967, fign. 39-41, p. 270.

2. Kopje. Vrij homogene pasta met een zeer fijne, zwarte magering, oppervlak buitenkant grijs-beige met sporen van een lichtglanzende en erg dunne kastanjebruine deklaag. Oppervlak binnenin grijsbruin met sporen van een dunne donkerbruine deklaag. Het kopje heeft één oor (p. 78, fig. 42,2). H: 130 mm; diameter van de opening: 180 mm

parallellellen:

M. DESITTERE, De urneveldenkultuur in het gebied tussen Nederrhein en Noordzee, Brugge, 2 vol., 1968, fig. 4, 2;37, 7 en 80, 2.

3. M.-L. PRICOLO, op. cit., pp. 123-124 en pl. 17bis beschrijft een scherf met vingerindrukken die wellicht deel uitmaakte van de bovenbeschreven urne en die dus bij de restauratie over het hoofd werd gezien

18 NECKERSGAT. KONINKLIJK ATHENEUM (Ijzertijd: La Tène III)

C.E.R.E.A. (depot verz. P. Claes) (het hieronder beschreven archeologisch materiaal was niet toegankelijk voor ons onderzoek; slechts enkele stukken werden gepubliceerd).

Scherven met een gegraveerd decor van guirlandes (La Tène III)

18. NECKERSGAT. KONINKLIJK ATHENEUM (Romeinse tijd, 1ste eeuw)

C.E.R.E.A. (depot verz. P. Claes) (het hieronder beschreven archeologische materiaal was niet toegankelijk voor ons onderzoek; slechts enkele stukken werden gepubliceerd).

A. Afkomstig uit een gracht: scherven van gebruiks aardewerk, met naar binnen gerichte rand en een ver-siering vervaardigd met een kam; enkele elementen van luxewaar zoals bekers en wat *terra nigra* en *terra rubra* met diverse versieringsmotieven.

B. Afkomstig uit de verstoorde lagen in de zandgroeves:

1. Munt van Augustus. Lyon, 2 v.-14 n onze tijdrekening.
CAESARAVGVSTVS/DIVIFP[IAE] gelauwerd hoofd n.r .

CLCAESERA[S] AVGVSTIFCOS
DESIGPRINCIVVENT Caius en Lucius. 1.
simpulus, r. lituus.

Geflateerde denarius : 2.04 g; 6. RIC 350

2. Spiraalfibula, bekroond met een bronzen schelp.
Veer met een vierdubbele spiraal. Beugel bij de
sluiting versierd met ribben. L: 41 mm.

O. ALMGREN, *Studien über Nordeuropäische
Fibelformen der ersten nachchristlichen
Jahrhunderte*, 1923, pl.I, fig. 9.

De fibula past in de La Tène-traditie, vooral deze
van bij de aanvang van de Romeinse tijd.

3. Bronzen scharnierfibula van het type Aucissa.
Beugel versierd met rijen punten in reliëf; de voet
eindigt in een halfbolvormige knop. L: 42 mm
(geen tekening).

O. ALMGREN, *op. cit.*, p. 242.

E. ETLINGER, *Die Römischen Fibeln in der
Schweiz*, Bern, 1973, type 29, pp.93-94.

M. FEUGERE, *Les fibules en Gaule méridionale
de la conquête à la fin du Ve siècle après J.C.*,
Paris, 1985 (Revue archéologique de Narbonnaise,
suppl. 2), type 22 b1 (20/10 voor onze tijdrekening
- begin 1ste E na Chr.).

4. Bord in *terra rubra* (type Haltern 72) en kelk
in *terrannigra* (type Haltern 12), meestal gedateerd
in de pre-Claudiaanse periode.

19 ZONIENWOUDE.MARECHALDREEF (Romeinse tijd)

Penningkabinet, Inv.II, 7.137 (gift H. de Louvet)
(1 stuk):

1 munt van Julianus, Rome, 361-363.

FLCLIVLIA/[JaVG Borstbeeld met diadeem
(parels), met harnas en drapering n.r.

VI[rc/ROMANOr Virtus n.r., hoofd n. 1.,
gevangene, trofee, rO]

Aes : -.- g; 12. RIC 327 (identificatie J.
LALLEMAND, 25/6/7).

Verzameling BV. De Coen, 1180 001 (1 stuk):

1 munt van Constantius II, Sirmium, 358-361.

Borstbeeld met diadeem (parels), met harnas en
draperingen n. r.

]vblICE Contantius II n. 1., globe, lans, S/[

Aes 4: 1.73 g; 6(identificatie J. LALLEMAND, 15/
9/89).

20. STALLE (Romeinse tijd)

K.M.K.G., inv.nr. B 5572 (gift G. Cumont) (1
stuk):

140

1. Intaglio in rode jaspis. Naakte dansende faun,
het linkerbeen is naar voor gestrekt, het rechtse
hangt boven de grond. In de rechterhand houdt hij
een druiventros, in het linker een *pedum*. Over de
linkerarm draagt hij een vel van een reekalf
(*nebris*). De haren zijn opgericht bovenop het
hoofd en vallen in krullen op het voorhoofd en in
de nek (p. 79, fig. 43).

L: 15 mm; B: 12 mm, Dikte: 4 mm.

K. SAS, *Studie van de Romeinse gemmen -
intaglio's en cameeën - in België*, Rijksuniversiteit
Gent (onuitgegeven licentiaatsthesis), 1991-1992,
p. 19 (2de E).

21. SPOORWEG BRUSSEL-CHARLEROI (Romeinse tijd, 2de-3de eeuw)

K.M.K.G., inv.nr. B 1091 (gift J. Van Ham) (1
stuk):

1. Volledige vaas; aardewerk met grijze tot bruine
pasta en oppervlak, fumée, magering met fijne
witachtige korrels (zand ?). De buik is met een
netwerk van lijnen versierd (p. 80, fig. 44).

H: 123 mm; diam. bij de opening: 99 mm. Imitatie
van een verniste beker van het type GOSE 198 of
Niederbieber 32c.

Parallellen:

*Vicus Tienen. Eerste resultaten van een
systematisch onderzoek naar een Romeins
verleden*, Tienen, 1983, p. 62, nr 32.

W. VANVINCKENROYE, *Gallo-Romeins
aardewerk van Tongeren*, Tongeren, 1967
(Publikaties van het Provinciaal Gallo-Romeins
Museum te Tongeren, 7), type 7b.

22 ZEECRABBESTRAAT (Merovingische tijd)

K.B.I.N., inv.nr. 8289 (legaat E. Delheid):

Menselijke beenderen: schedelfragmenten,
kaakbeenfragmenten, fragmenten van een
opperarmbeen, 55 tanden, 1 volledig spaakbeen
(+ fragmenten), 1 volledige ellepijp (+
fragmenten), 2 dijbenen (+ 1 fragment), 5
scheenbenen (+ fragmenten), nekwer-
velfragmenten, fragmenten van rugwervels,
lendenwervelfragmenten, sleutelbeenfragmenten,
ribben, schouderbladfragmenten, atlas-
fragmenten, axis-fragmenten, 3 voetwortel-
beentjes, 2 vingerkootjes. Dit ensemble werd nog
niet bestudeerd.

K.M.K.G., inv.nr. B 2177 (legaat E. Delheid):

Onder dit inventarisnummer ressorteren de beenderen van ten minste twee individuen. Over grafgiften is niets bekend. Mogelijk behoort een dubbel wetijzer tot hetzelfde ensemble.

1. Dubbel wetijzer (?) voorzien van een ring; L: 300 mm (p. 80, fig. 45).

R. BRULET, *Catalogue du matériel mérovingien conservé au Musée de Charleroi*, Brussel, 1970 (Oudheidkundige Repertoria, reeks B, V), fig. 56, nr 25 en p. 87.

32. STALLE (16de-17de eeuw)

Opgravingen uitgevoerd in mei 1899 door MM. TAHON en WINCKELMANS "à proximité de la gare de ce nom et de l'autre côté du chemin de fer de Bruxelles à Charleroi". Ontdekking van "ossements humains, de quelques monnaies de l'époque espagnole (Charles II, Philippe IV), de nombreux débris de tuiles et de poteries du XVIe siècle (...)".

A. de LOË, *Fouilles à Uccle-Stalle, Annuaire de la Société royale d'Archéologie de Bruxelles*, XI, 1900, pp. 21-22.

56. SINT-JOB, DOLEZLAAN (17de-18de eeuw)

Toevallige vondst bij zandexploitatie op het domein van het vroegere *huys van Wanzyn*. Onderzoek ter plaatse werd door Dhrn. Borremans en Roefs uitgevoerd op 7 april 1951 na het afleveren van een aardewerken tussenschot (proen) uit een pottenbakkersoven op de K.M.K.G..

1. Fragmenten van cilindervormige tussenschotten uit een pottenbakkersoven (proenen) (diam.: 150, 220 en 360 mm) met sporen van porcelein.

2. Fragmenten van cilindervormige proenen (diam. 350 mm en meer).

3. Fragmenten van geperforeerde basis van een proen.

4. Proenen (diam. 250, 185, 163, 120, 220, en 350 mm) bedekt met een bruinachtige laag afkomstig van een bord.

5. Aardewerkfragmenten met een kleurloos glazuur, fragment grijze zandsteen, fragment van een tegel uit Delft met bloemmotief en violette stippen, fragmenten van een bord in witte faïence met een blauw bloemmotief.

CALEVOET (Mesolithicum)

Onderzoek van de K.M.K.G., 28 september 1914, zonder verdere topografische gegevens

K.M.K.G., inv.nr. B 1967 (1stuk):

1 fragment van een kern in vuursteen, met verschillende slagvlakken.

BIJ HET ZONIËNWOUDE (Vroeg Neolithicum)

Onbekende vondstomstandigheden; wellicht oppervlaktevondsten (roestsporen). Waarschijnlijk werden de stukken ingezameld aan de rand van het Zoniënwoude toen het stuk tussen de Groene Jager, in het noorden, en het beboste plateau van *Verrewinkel* in het zuiden, werden verkaveld. De vindplaatsen bevonden zich dus in het grensgebied van de leembodems van het type Aba met deze van de types Abc en ADc, karakteristiek voor het Zoniënwoude. Ze werden geïnventariseerd in de K.M.K.G. op 29 september 1906.

A. de LOË, *Musées Royaux du Cinquantenaire à Bruxelles. Belgique ancienne. Catalogue descriptif en raisonné. I. Les Ages de la Pierre*, Bruxelles, 1928, p199; M.L. PRICOLO, *op. cit.*, pp110-118 en pln 15-17; P.-L. van BERG, Y. CABUY en Fr. LEUXE, *Un site perdu du Groupe de Blicqui à Uccle, Notae Praehistoricae*, 11, 1992, pp. 111-119.

K.M.K.G., inv.nr. B 1193 (verz. L. Cavens) (5 stukken):

1. Proximaal klingfragment, met cortex, trapezoidale doorsnede (p. 36, fig. 9).

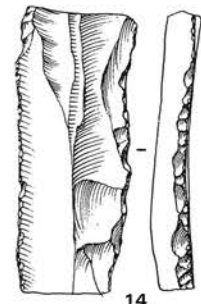
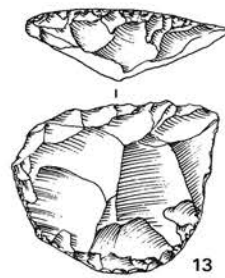
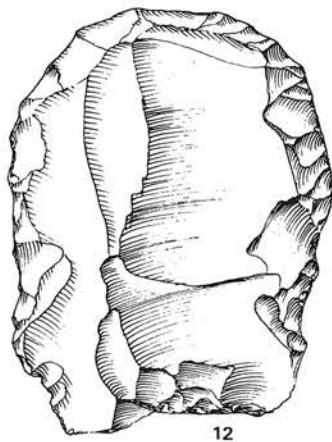
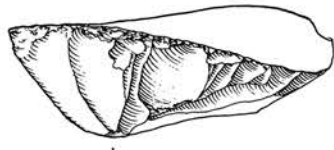
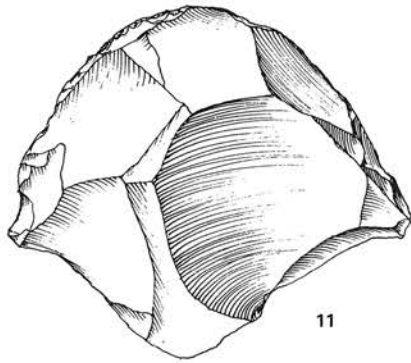
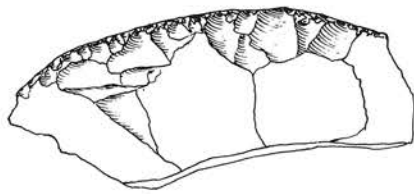
2. kernrandkling (p. 37, fig. 10,3).

3. Proximaal fragment van een kernrandkling met trapezoidale doorsnede, gebroken (p. 37, fig. 10,1).

4. Schrabber op distaal klingfragment met enkele retouches op de basis (p. 37, fig. 10,4).

5. Distale klingfragmenten met trapezoidale doorsnede en gebroken punten (p. 37, fig. 10,2).

De vier eerste artefakten zijn vervaardigd in muisgrijze vuursteen met fijne korrel en met rode, groenachtige of zwarte insluitingen en met weinig uitgesproken donker- en lichtgrijze banden (D. CAHEN en P.-L. van BERG, *Un habitat danubien à Blicqui. I. Structures et industrie lithique*, Bruxelles, 1979 (Archaeologia Belgica 221)). Het vijfde artefakt is vervaardigd in beige-bruine vuursteen. De gebruikte debitage-technieken lijken goed op deze, aangewend in de Blicqui-nederzettingen van Henegouwen en Haspengouw; enkele stukken hebben trouwens een gelijkaardige slagbult, veroorzaakt door

K.M.K.G, inv.nr. B 1193 (verz. L. Cavens) (57 stukken)

1 gepolijste bijl, 3 afslagbijlen, 5 schrabbers op afslag, 1 klingschrabber, 1 spits, 1 boor, 3 geretoucheerde klingen, 4 geretoucheerde mediale klingfragmenten, 1 geretoucheerd proximaal klingfragment, 3 microklingen, 2 mantelafslagen, 13 afslagen, 1 kling met cortex, 2 mediale klingfragmenten, 1 distaal klingfragment en 3 proximale klingfragmenten. De belangrijkste zijn:

1. Gepolijste bijl, vuursteen met patina, het distale uiteinde is gebroken aan de kant van de snede; parallelle boorden, licht convergerend naar de hiel toe; snede convex en symmetrisch (p. 38, fig. 11,1).
2. Schrabber met waaivormig schrabhoofd op een grote afslag (p. 38, fig. 11,2).
3. Hoefijzerschrabber op een grote afslag, steile retouche, geschilferd (p. 142, 12).
4. Hoefijzerschrabber op afslag in grijze vuursteen, met cortex (p. 142, 11).
5. Kleine schrabber op afslag in donkergrijze vuursteen (p. 142, 13).
6. Kleine trapezoidale afslagbijl (p. 142, 15).
7. Schuine boor, boorpunt met vierkante doorsnede (p. 38, fig. 11,3).
8. Mediaal klingfragment met enkelvoudig retouche op de boorden (p. 142, 14).

drukafhakingen eigen aan technieken gebruikt op Blicqui-sites. De vier klingen zijn gemaakt uit de twee meest karakteristieke vuursteensoorten voor Blicqui, de vuursteen uit Ghlin werd ter plaatse bewerkt. Op die basis zou een toewijzing aan de Bandkeramiek nog mogelijk zijn. Technologisch wordt dat echter tegengesproken en lijkt toewijzing aan de groep van Blicqui de enige optie.

BIJ HET ZONIENWOUD (Midden Neolithicum)

Onbekende vondstomstandigheden; wellicht oppervlaktevondsten (roestsporen). Waarschijnlijk werden de stukken ingezameld tijdens de verkaveling van het woud tussen de Groene Jager in het noorden en het beboste plateau van Verrewinkel in het zuiden. De stukken werden opgenomen in de inventaris van de K.M.K.G. op 29 september 1906.

A. de LOË, *op. cit.*, p. 199; M.L. PRICOLO, *op. cit.*, pp. 110-118 en pln. 15-17.

WIJK BERKENDAEL (Neolithicum)

Toevallige vondst tijdens nivelleringswerken in de wijk Berkendael op de grens van de gemeente met Elsene, achter het *Institut Edith Cavell*.

G. CUMONT, Sur les instruments néolithiques des environs de Bruxelles, *Bull. de la Soc. d'Anthropologie de Bruxelles*, XXIII, 1904, p. LXXXV.
A.-M. KNAPEN-LESCRENIER, *Répertoire bibliographique des trouvailles archéologiques*

en Brabant. *Les âges de la Pierre*, Brussel, 1960 (Répertoires archéologiques, I), p. 82.

1 klingschrabber (?)

CALEVOET (Midden Neolithicum)

Onbekende vondstomstandigheden; wellicht oppervlaktevondsten. Ingeschreven in de inventaris van het K.B.I.N. (leg. E. Delheid) op 5 december 1911. In de inventaris van het *Musée Curtius* opgenomen in mei 1918.

K.B.I.N., inv.nr. 8292 (legaat E. Delheid) (4 stukken)

4 grote vuurstenen schrabbers waarvan de volgende weerhouden werd:

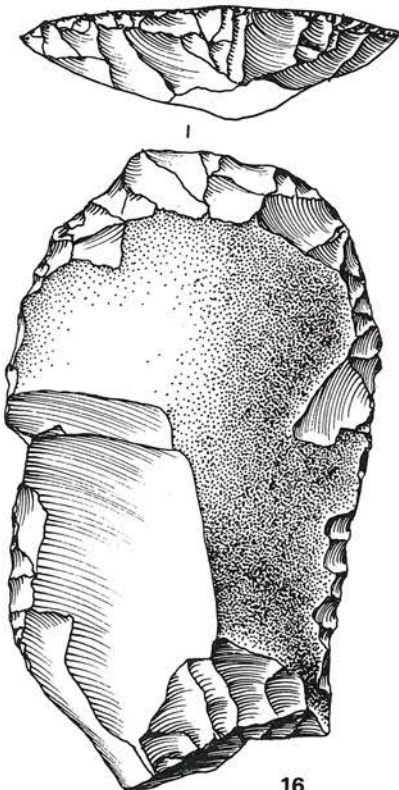
1. Schrabber op mantelafslag (p. 143, 16).

Musée Curtius, (verz. G. Cumont) 201 (5 stukken)

1 kern en 4 afslagen in vuursteen.

CALEVOET "CAMPAGNE DE JESUITES" (Midden Neolithicum)

Het toponym bestaat niet meer; vondstomstandigheden onbekend; wellicht oppervlaktevondsten. Ingeschreven in de inventaris van het *Musée Curtius* (verz. G. Cumont) op 4 februari 1914.

16

Chronique de l'Institut archéologique liégeois, IX, 1913, p. 29.

Musée Curtius, inv.nr. 5511 tot 5518 (42 stukken):

7 kernen in grijze vuursteen met blauwachtige patina, 10 schrabbers op afslag in vuursteen, 1 geretoucheerde afslag, 1 kling in lichtgrijze vuursteen, 1 kling in donkergrijze vuursteen, 1 geretoucheerde afslag in grijze vuursteen, 1 buikscherf in keramiek en 20 afslagen. De belangrijkste zijn:

1. Kleine cirkelschrabber op afslag (inv.nr. 5512) (p. 41, fig. 14,1).

2. Groot, proximaal fragment van een geretoucheerde kling, retouche op beide boorden (inv.nr. 5514) (p. 41, fig. 14,3).

3. Groot distaal klingfragment met retouche (inv.nr. 5515) (p. 41, fig. 14,2).

4. Buikscherf in keramiek met donkergrijze pasta, magering met kwarts en zavel. De buitenkant heeft een roodachtige kleur en de binnenkant een grijsachtige (inv.nr. 5517).

HOEK VAN DE COGHEN EN DE FLOREALLAAN (Midden Neolithicum)

Voorwerpen die samen met het brons- of ijzertijdgraf aldaar aan het licht gekomen zijn (site 17). Ingeschreven in de inventaris van het K.B.I.N. op 5 december 1911.

K.B.I.N., inv.nr. 8292 (legaat E. Delheid) (3 stukken):

3 schrabbers op afslag.

DE FRELAAN (Midden Neolithicum)

Vondstomstandigheden onbekend. Wellicht oppervlaktevondsten. Opgenomen in de inventaris van het K.B.I.N. tussen 11 april en 5 december 1911.

K.B.I.N., inv.nr. 8289 (legaat E. Delheid) (8 stukken)

1 kleine cirkelschrabber op afslag, 2 boordschrabbers, 1 distaal fragment van een geretoucheerde kling, 4 afslagen.

DIEWEG (Midden Neolithicum)

Vondstomstandigheden onbekend. Prospec-tiemateriaal van E. Delheid van plaatsen ter hoogte

van de sterrewacht (zie ook site 11). Opgenomen in de inventaris van het K.B.I.N. op 5 december 1911.

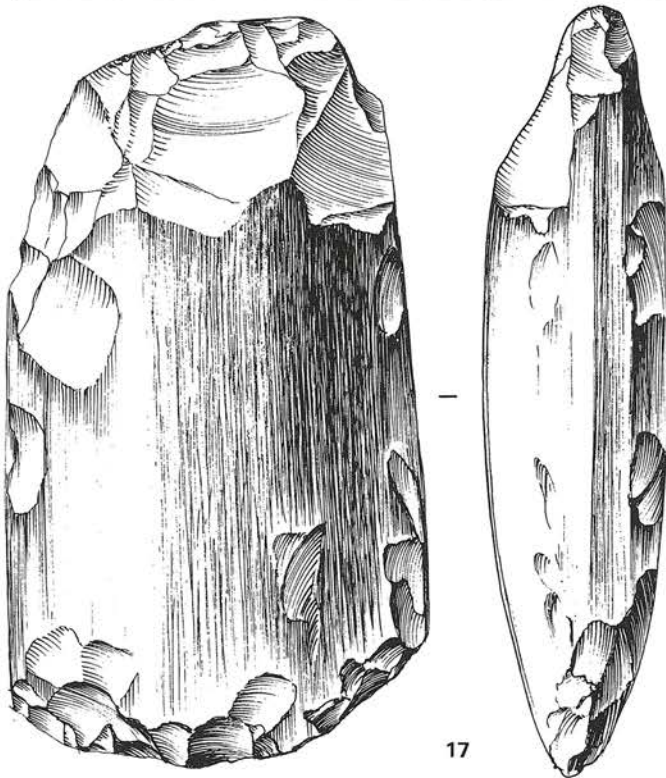
K.B.I.N., inv.nr. 8292 (legaat E. Delheid) (1 stuk)

1. Vuurstenen gepolijste bijl (p. 144, 17).

SINT-JOB (Neolithicum)

Vondstomstandigheden onbekend. Wellicht oppervlaktevondsten (roestsporen).

J. SERVAIS en J. HAMAL-NANDRIN, *Catalogue du Musée Archéologique Liégeois. Section pré-historique*, Liège, 1929, p. 40; A.-M. KNAPEN-LESCRENIER, *op. cit.* p.83; M. OTTE, *La préhistoire à travers les collections du Musée Curtius de Liège*, Luik, 1978, p.122.

K.M.K.G., (buiten inventaris) (1 stuk):

1 afslag, met marginale retouche.

K.B.I.N., inv.nr. 6715 (verz. A. Rutot) (1 stuk):

1 geretoucheerde kling

Musée Curtius, inv.nr. 161, 5343-5345, 5347, 5462-5469 (verz. G. Cumont) (15 stukken):

8 gepolijste bijlen of fragmenten ervan, 1 schrabber, 1 steker, 4 klingen, 1 klingfragment. Belangrijk zijn :

1. Twee gepolijste bijlen in grijze vuursteen, hiel gebroken, convexe en symmetrische snede (nrs 5343-5344) (p. 144, 18; p. 145, 19).

2. Gepolijste bijl, grijze vuursteen, gebroken hiel, convexe en symmetrische snede (nr 5345) (p. 145, 20).

3. Kling met retouche op beide boorden in lichtgrijze vuursteen (nr 5462) (p. 145, 21).

4. Eindschrabber op kling (nr 5463) (p. 145, 24).

5. Steker op een distaal klingfragment, overlans gebroken (nr 5464) (p. 145, 23).

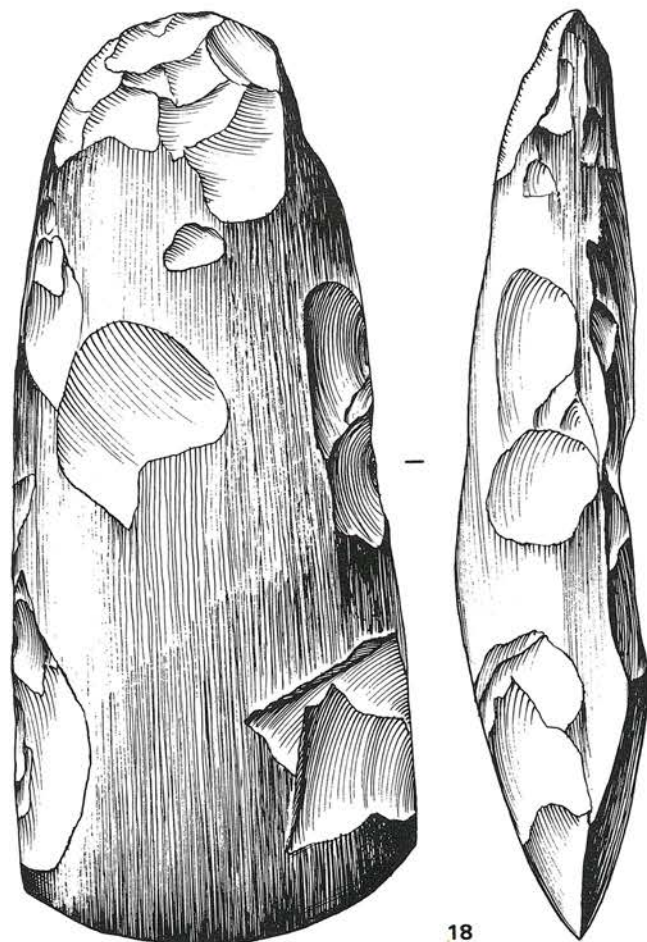
6. Drie klingen met een retouche op beide boorden (nrs 5465-5467) (p. 145, 22; p. 146, 25-26).

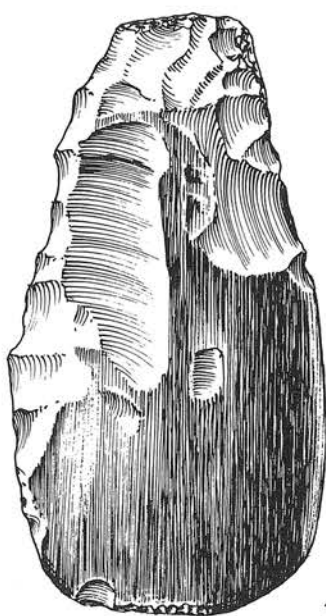
7. Distaal fragment van een geretoucheerde kling (nr 5468) (p. 145, 27).

SINT-JOB, DOLEZLAAN (Midden Neolithicum)

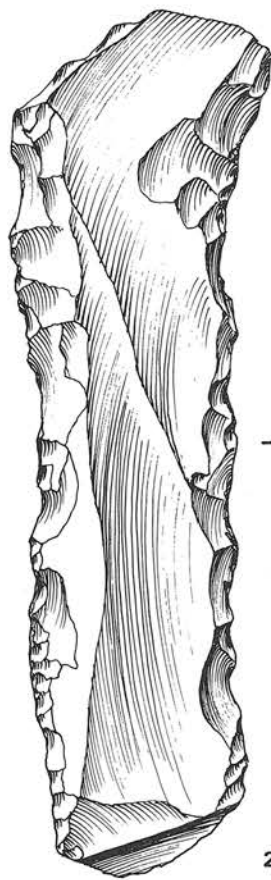
Vondstomstandigheden onbekend. Wellicht oppervlaktevondsten (roestsporen).

G. CUMONT, *Bull. de la Soc. d'Anthropologie de Bruxelles*, I, 1882-1883, pp. 57-58.; M.E. MARIËN, *op. cit.*, pp. 7 en 15.; A.-M. KNAPEN-LESCRENIER, *op. cit.*, p. 84; M.L. PRICOLO, *op. cit.*, pp. 146-149 en pl. 24.

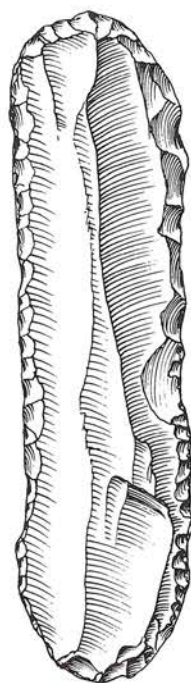
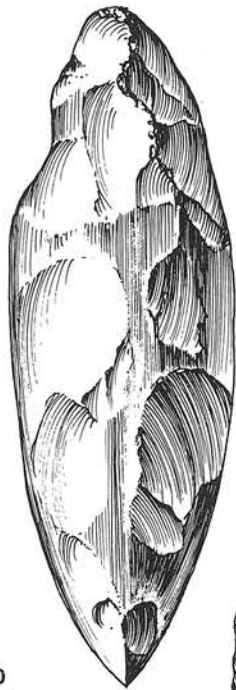
19

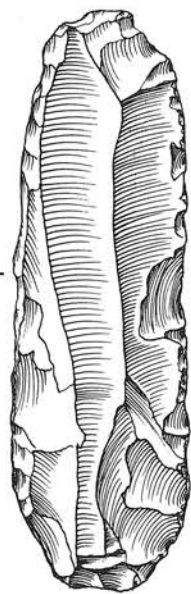
21

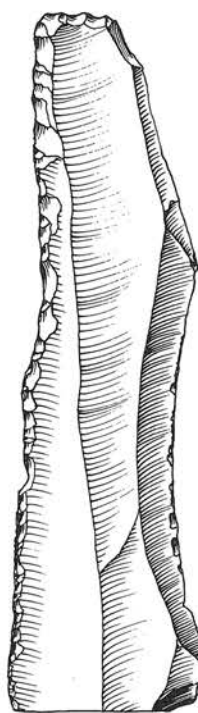
20

24

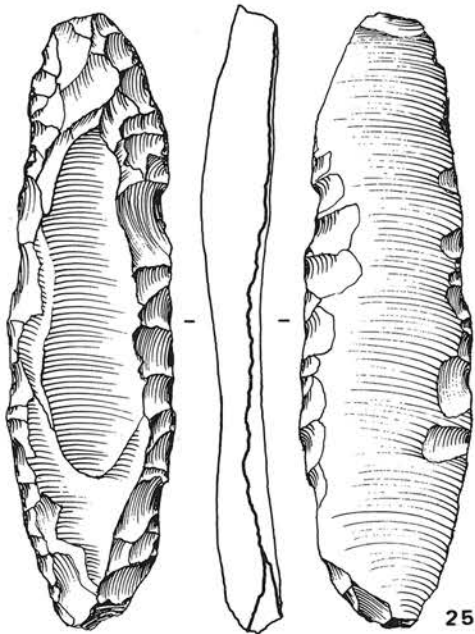

22

23

K.M.K.G., inv.nr. B 3199 (gift Tiberghien) (14 stukken):

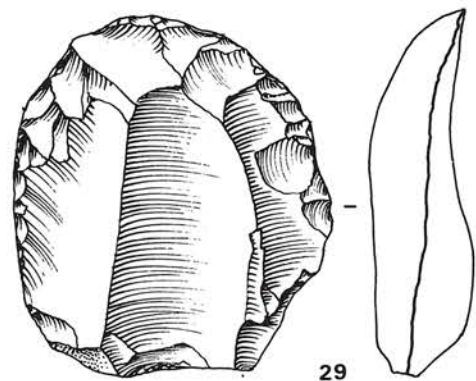
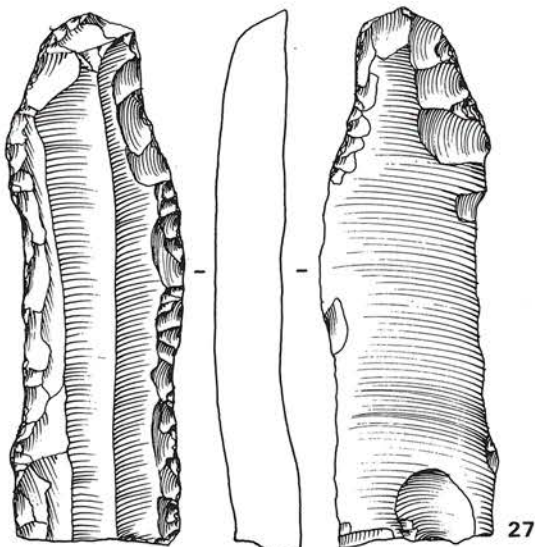
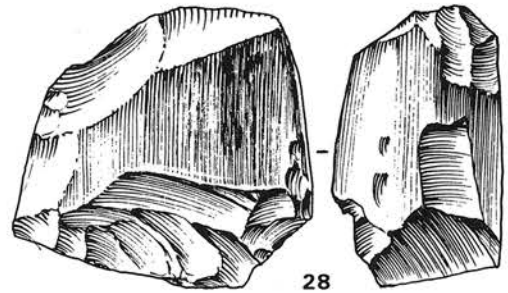
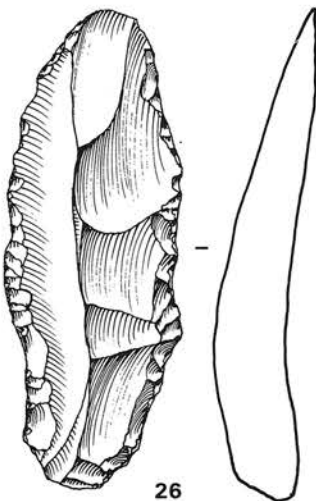
3 fragmenten van gepolijste bijlen, 1 schrabber, 1 mediaal klingfragment met cortex, 1 kling, 3 getoucheerde afslagen en 5 afslagen. Volgende zijn afgebeeld:

1. Fragment van een gepolijste bijl in vuursteen (p. 146, 28).
2. Cirkelschrabber op afslag in grijze vuursteen (p. 146, 29).

**VALLEI VAN DE VERREWINKELBEEK
(Midden Neolithicum)**

Vondstomstandigheden onbekend, Oppervlaktevondsten gedaan door G. Cumont rond 1916 in een "petit bois le long du chemin allant à Linkebeek à proximité de la station néolithique de Verrewinkel".

Musée Curtius, inv.nr. 117-119 (verz. G. Cumont) (3 stukken):

1 fragment van een gepolijste beitel in grijze vuursteen, 1 getoucheerde kling, 1 afslag.

DIESDELLE (Midden Neolithicum)

Volgens de catalogus van E. Dupréel werd het voorwerp gevonden tussen de "Racing Club" en

de steenweg naar Waterloo. Dit voorwerp uit de verzameling G. Cumont werd opgenomen in de verzameling van het *Musée Curtius* op 9 februari 1914. De vondstomstandigheden zijn onbekend. E. DUPRÉEL, *Catalogue manuscrit, cahier 15*, p. 33, nr 12660; M.L. PRICOLO, *op. cit.* pp. 146-149.

K.M.K.G., Verz. Dupréel 12660 (1 stuk):

1 fragment van een gepolijste bijl in vuursteen.

Musée Curtius, inv.nr. 5476 (verz. G. Cumont) (1 stuk):

1. Grote geretoucheerde kling, parallelle boorden, steile retouche (p. 147, 30).

ZANDBERG (Midden Neolithicum)

De Zandberg is een met Tertiaire Brusseliaanzanden bedekte landtong die de *Groesenberg* naar het zuidwesten toe verlengd. G. Cumont vond er aan de oppervlakte een aantal fragmenten van gepolijste bijlen. Verder onderzoek van de K.M.K.G. bracht ondermeer een stuk wommersomkwartsiet aan het licht op 13 februari 1914.

G. CUMONT, Stations néolithique de Verrewinkel et de Rhode-Saint-Genèse découvertes en 1885, *Bull. de la Soc. d'Anthropologie de Bruxelles*, XI, 1892-1893, p. 122; Archives M.R.A.H. *Rapport 1er semestre 1912*; M.E. MARIËN, *op. cit.*, p. 17; A.-M. KNAPEN-LESCRENIER, *Répertoire bibliographique des découvertes archéologiques en Brabant. Les âges de la Pierre*, Brussel, 1960 (*Répertoires archéologiques*, I), p. 85.; J. DECONINK, Forest et la région d'Entre-Senne-et-Soignes durant la préhistoire, *La Figurine*, XXXIII, 1981, p. 26.

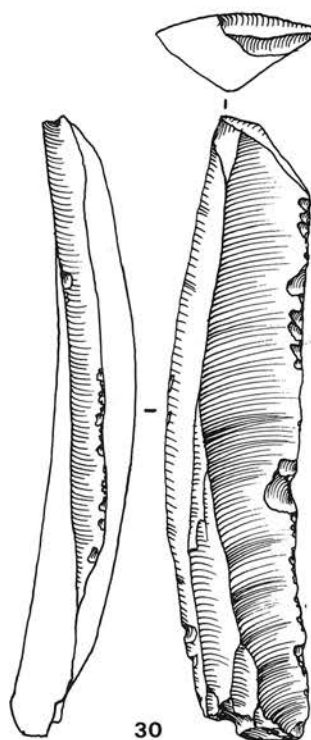
K.M.K.G., inv.nr. B 1889 (1 stuk):

1 afslag in wommersomkwartsiet.

FORT JACO (Romeinse tijd)

Vondst door G. Cumont in het oude heidegebied ten westen van de Waterlose steenweg. Opgenomen in de inventaris van de K.M.K.G. op 14 juni 1920.

A. de LOË, Carte archéologique de la Belgique romaine, répertoire statistique et bibliographique, s.l., s.d., p. 569; A. de LOË, *Musées Royaux du Cinquantenaire à Bruxelles. Belgique ancienne. Catalogue descriptif et raisonné. III La période*

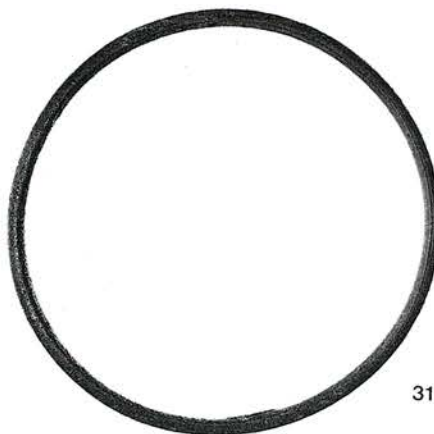
romaine, Brussel, 1937, p. 190, nr 61.; M.E. MARIËN, *La région bruxelloise...*, *op. cit.*, p.50; M. DESITTERE, *Bibliografisch repertorium der oudheidkundige vondsten in Brabant (vanaf de bronstijd tot aan de Noormannen)*, Brussel, 1963 (*Oudheidkundige Repertoria III*), p. 152.

K.M.K.G., inv.nr. B 2185 (gift G. Cumont) (1 stuk):

1. Kleine ronde bronzen armband; donkergroene patina, diam. 57 mm (p. 147, 31).

VERREWINKEL (Romeinse tijd)

Vondstomstandigheden: "(...) un orfèvre d'Uccle me montra une pierre du même genre (que celle découverte à Neerstalle) qu'il avait, disait-il, enlevée du chaton d'une bague en or, achetée à un paysan de Linkebeek qui prétendait l'avoir trouvée sur le territoire d'Uccle" (G. CUMONT, *Une*

intaille romaine trouvée à Uccle, près de Bruxelles, *Annales de la Société royale d'Archéologie de Bruxelles*, XV, 1901, p. 82). G. Cumont kocht de intaglio van de edelsmid.
Zie ook de bibliografie bij hoofdstuk IV, 20, noot 42.

K.M.K.G., inv.nr. B 5571 (gift G. Cumont) (1 stuk):

1. Intaglio in kornalijn met de beeltenis van Fortuna. In de linkerhand draagt zij de Hoorn des Overvloeds en in de rechterhand twee aren en een roer. L: 15 mm; B: 11 mm (p. 148, 32).
K. SAS, *op. cit.*, p. 20 (1ste - 1ste helft 2e E).

STALLESTRAAT (17de eeuw)

Opgravingen door de Geschied- en heemkundige kring van Ukkel en Omgeving bij de heraanleg van de Stallestraat, in de buurt van de kapel van O.L.V. van Troost. Er werden bewoningssporen uit de 17de eeuw blootgelegd.

J.-M. PIERRARD, *Fouilles archéologiques rue de Stalle, Ucclesia*, 127, septembre 1989, pp.2-7.

CALEVOET (niet gedateerd)

Onderzoek van de K.M.K.G., 28 september 1914

K.M.K.G., inv.nr. B 1967 (1 stuk):

1 fragment van bodem van een bord. Keramiek met een grijsachtige pasta. Oppervlak grijsachtig tot geelachtig (niet getekend).

KASTEELTJESLAAN (niet gedateerd)

Weg, loodrecht op de Lorrainedreef, aan de rand van het Zoniënwoud. Vondstomstandigheden onbekend.

Opgenomen in de inventaris van het K.B.I.N. (legaat E. Delheid) op 5 december 1911.

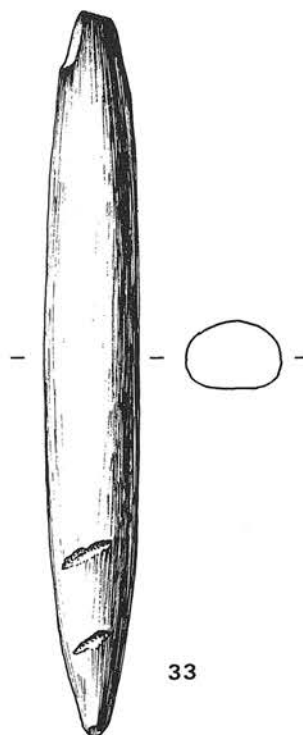
K.B.I.N., inv.nr. 8292 (1 stuk):

1. Benen assegaai (p. 148, 33).

LANGEVELD (niet gedateerd)

Toevallige vondst bij de aanleg van rioleringen. *Annuaire de la Société royale d'Archéologie de Bruxelles*, XV, 1904, p.36.

1 hoefijzer

SPIJTIGEN DUIVEL (niet gedateerd)

Op 27 mei 1943 werd door de toenmalige opgravingsdienst van de staat een onderzoek gestart in de *Spijtigen Duivel* aan de Alsebergse steenweg. Er was op die plaats namelijk "Frankisch en Romeins aardewerk" gesignaleerd. Volgens de resultaten van het onderzoek was er echter eerder sprake van middeleeuws aardewerk. Alle verdere gegevens ontbreken.

TOMBERGHOF (niet gedateerd)

Het gehucht Tomberghof bevindt zich op een landtong (hoogtelijnen 90-95m) langs een der meanders van de Verrewinkelbeek aan de zuidwestelijke grens van de gemeente. Volgens M.E. Mariën herinnert de naam aan de aanwezigheid van een tumulus op deze plaats die evenwel helemaal uit het landschap verdwenen is. P.P. Bonenfant bevestigt deze hypothese terwijl A. Van Doorselaer beweert dat het 'slechts een gehucht' is. Er zijn geen bewijzen voor deze of gene hypothese.

M.E. MARIËN, *op. cit.*, p.52; A. VAN DOORSELAER, *Répertoire des nécropoles d'époque romaine en Gaule septentrionale. I. Belgique*, Brussel, 1964, p. 36.; P.P. BONENFANT, *Le pays et les hommes, relations premières*, in A. SMOLAR-MEYNAERT en J. STENGERS, *La Région de Bruxelles. Des villages d'autrefois à la ville d'aujourd'hui*, Brussel, 1989, p.32.

ONBEPaald (Mesolithicum-Neolithicum)

Omtrent de vindplaats van deze voorwerpen is omzeggens niets gekend. Het grootste deel zou afkomstig kunnen zijn uit de vallei van de Verrewinkelbeek. Het gaat klaarblijkelijk over oppervlaktevondsten want vele stukken vertonen roestsporen. De stukken maken deel uit van de verzameling van L. Cavens in de K.M.K.G. en werden hier gedeponereerd op 25 juli 1907. De rest van de stukken vormen een gift van J. Bommer op 11 november 1906.

Musée Curtius, inv.nr. 5324-6640, (verz. G. Cumont) (200 stukken in vuursteen en 1 in zandsteen):

12 gepolijste bijlen, 3 voorbekapte bijlen, 1 gepolijste beitel, 4 afslagbijlen, 1 boor, 134 schrabbers op afslag, 26 klingschrabbers, 9 geretoucheerde klingen, 9 geretoucheerde afslagen, 1 fragment van een polijststeen in zandsteen, 1 pijlpunt. De belangrijkste zijn:

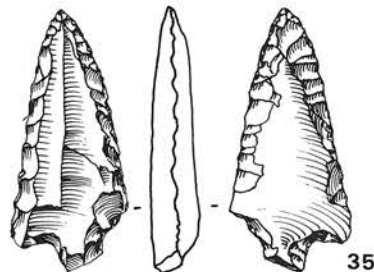
1. Gepolijste bijl in lichtgrijze vuursteen, vlak, met boogvormige snede (nr 6640) (p. 149, 34).
2. Gesteelde pijlpunt in grijze vuursteen (p. 149, 35).

K.M.K.G., inv.nr. B 1297, (verz. L. Cavens) (24 stukken):

3 fragmenten van gepolijste bijlen, 5 schrabbers op afslag, 1 klingschrabber, 2 boren, 9 geretoucheerde klingen, 2 geretoucheerde

34

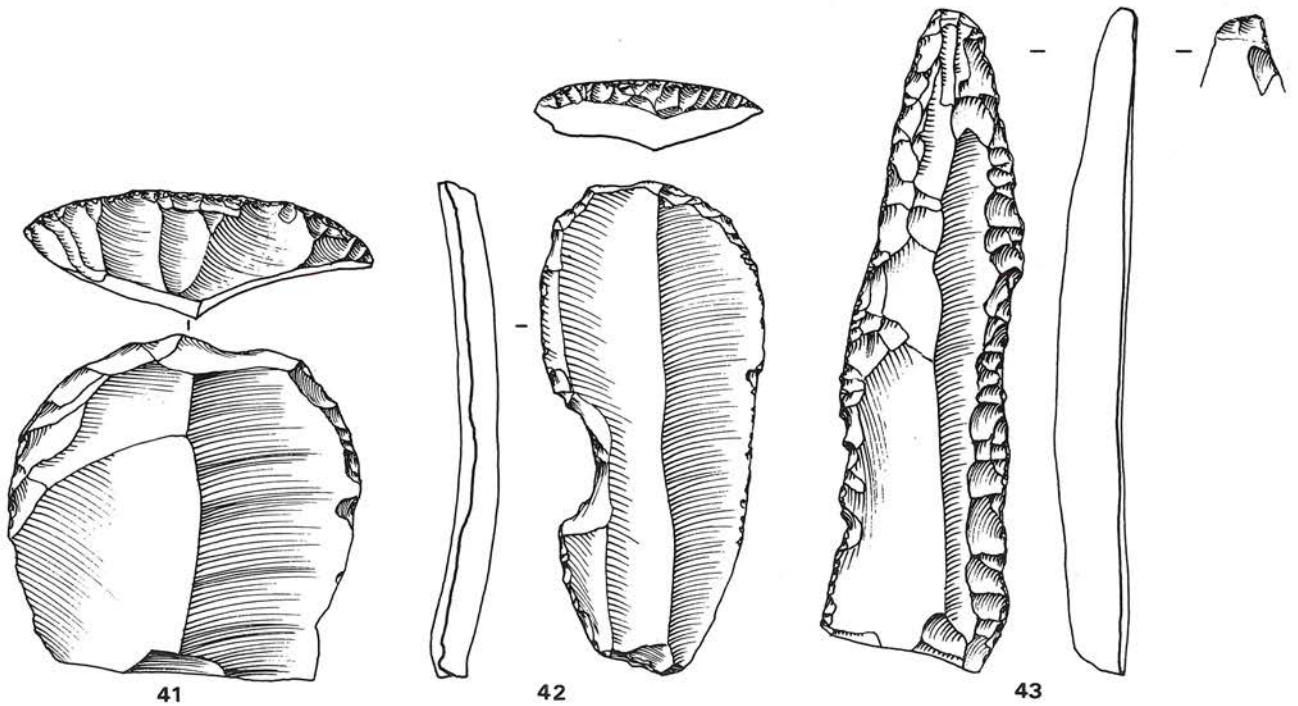
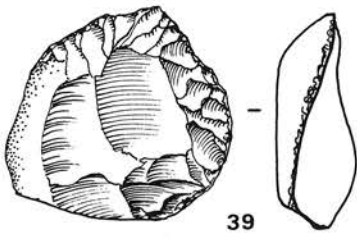
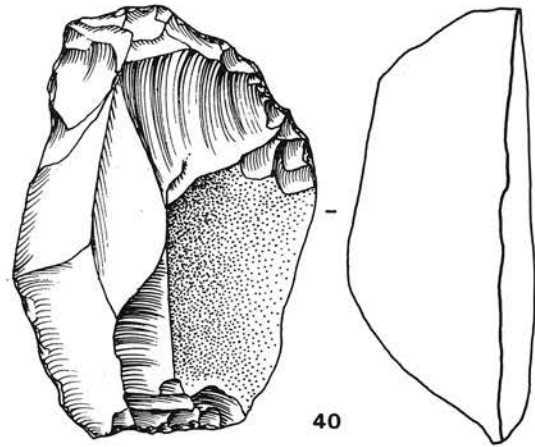
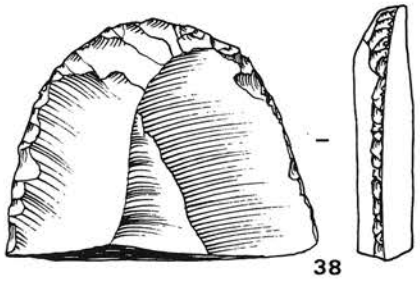
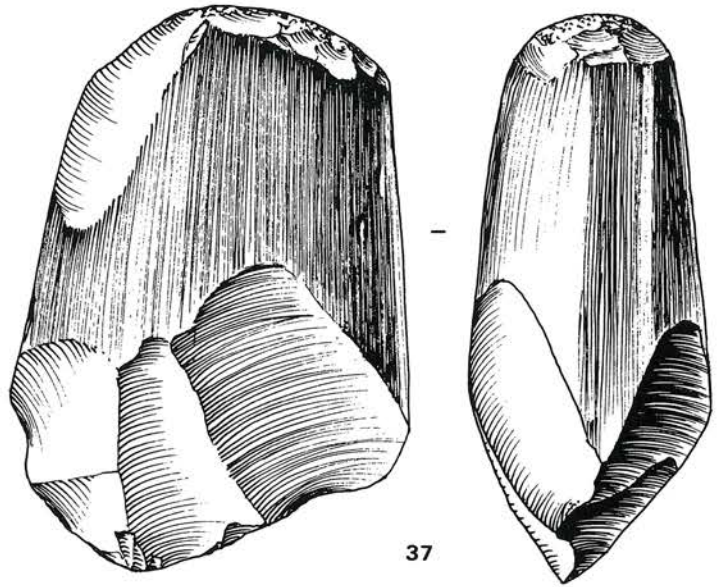
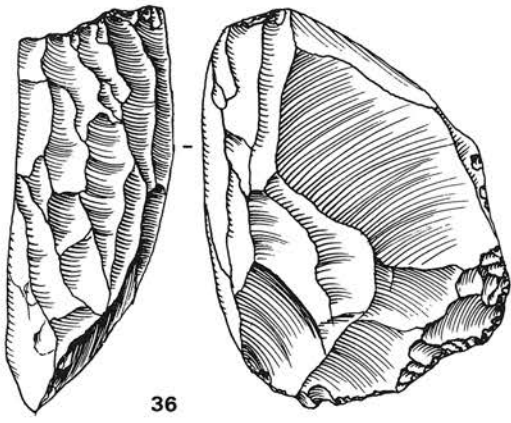
35

afslagen, 2 kernen voor microklingdebitage. De belangrijkste zijn:

1. Kern voor microklingdebitage met 1 slagvlak (p. 150, 36).
2. Hiel van een gepolijste bijl, hergebruikt als klopper (p. 150, 37).
- 3-5. Cirkelschrabbers op afslag (p. 150, 38-39 et 41).
6. Kielschrabber op een mantelafslag (p. 150, 40).
7. Schrabber op een gekerfde kling (p. 150, 42).
8. Groot distaal fragment van een spitse kling (p. 150, 43).

K.M.K.G., inv.nr. B2128, (gift J. Bommer) (1 stuk):

1 fragment van een gepolijste bijl in grijze vuursteen.

K.B.I.N., inv.nr. 7065 (1 stuk)

1 hiel van een gepolijste bijl.

ONBEPaald (Midden Neolithicum)

Voorwerpen afgestaan door Van Wetter. Hij had ze gevonden op de Ukkelse 'heuvels' (*Groesenberg? Zandberg? Verrewinkel?...*). Ze werden opgenomen in de inventaris van de K.M.K.G. op 23 mei 1902. De vondstomstandigheden zijn onbekend. Het materiaal is afkomstig van prospecties. Het vertoont roestsporen.

M.L. PRICOLO, *op. cit.*, pp.106-109 en pl 14.

K.M.K.G., inv.nr. B 959 en B 3205 (gift Van Wetter) (13 stukken):

1 fragment van een gepolijste beitel, 1 fragment van een hiel van een gepolijste bijl, 2 schrabbers, 2 geretoucheerde klingen, 3 proximale fragmenten van geretoucheerde klingen, 1 fragment van een kern en 3 geretoucheerde afslagen. De volgende werden afgebeeld:

1. Fragment van een gepolijste beitel, rechte, parallelle boorden, convexe en symmetrische snede (p. 39, fig. 12,1).
2. Fragment van een gepolijste bijl (hiel) (p. 39, fig. 12,2).
3. Kielschrabber op mantelafslag (p. 39, fig. 12,4).
4. Schrabber op een dikke afslag, met patina (p. 39, fig. 12,3).

KAART 2 : ARCHEOLOGISCHE EN HISTORISCHE SITEN EN VONDSTEN

Toevallige vondsten

Bewaarde monumenten en sites

Verdwenen monumenten en sites

Geklasseerde monumenten en sites

Siten van onbepaalde grootte

LINDEN

LAAN

AVENUE

DES

HOSPICES

LN.

1

47

RUE DES COTTAGES

COTTAGES

RUE DES GLAIEULS LISBLOEMENSTR.

AVENUE

DE

D'ALSEBERG

2

COGHEN

FLOREAL

AVENUE

AV. PIRENNE

AVENUE LAAN

R. DES BALKANS STR.

12

17

63

STRAAT

RUE DU

DOYENNE

STR.

DEKEN

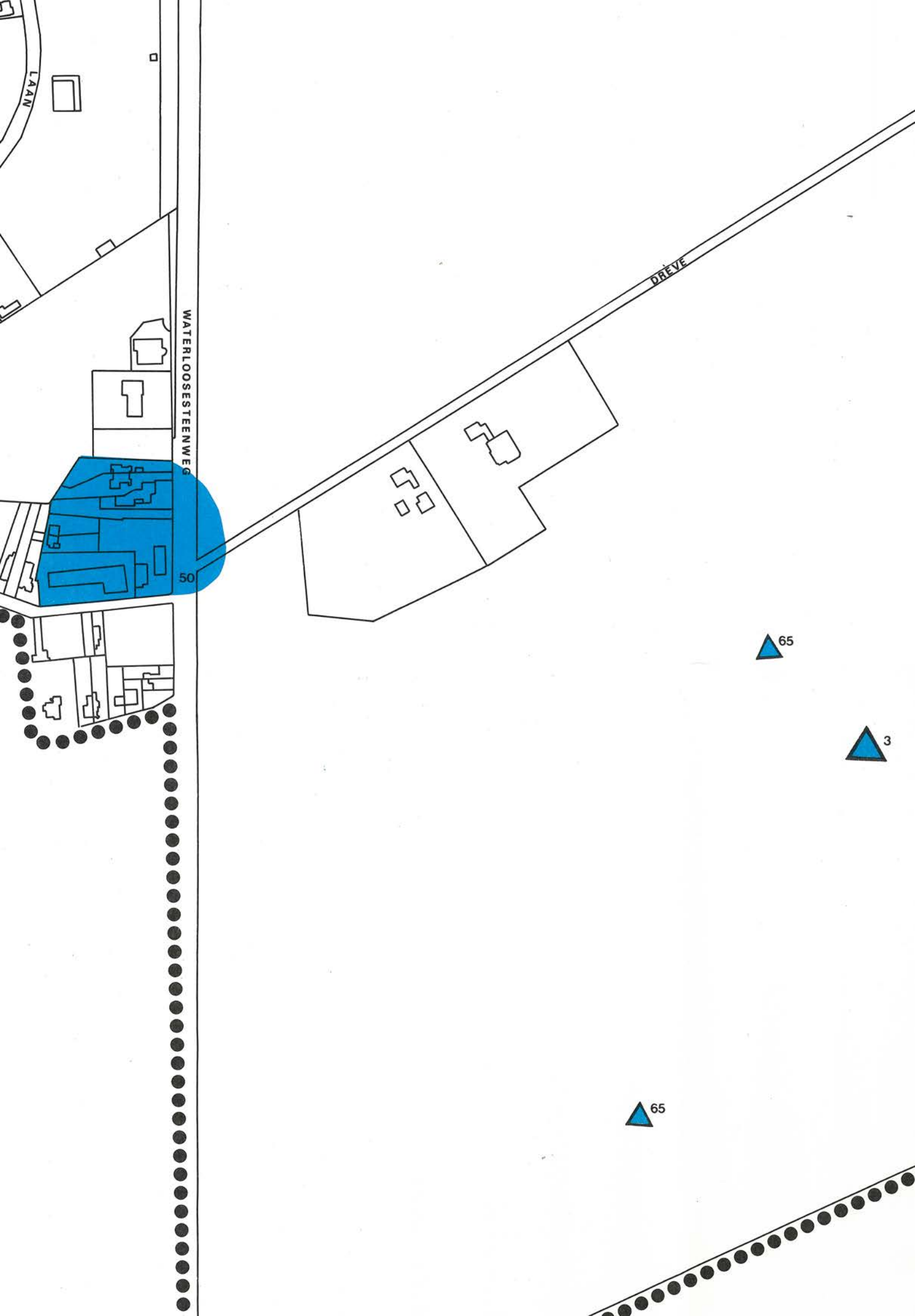
HAUSSÉE

BERGS STR.

LAAN

AV. L

RUE

5

STEENWEG

R. DU CHATEAU D'OR GOUDKASTEELST.

STEENWEG

DROGENBOS

D'ALSEBERG

AVENUE DU SILENCE

RUE

DE

CALEVOET

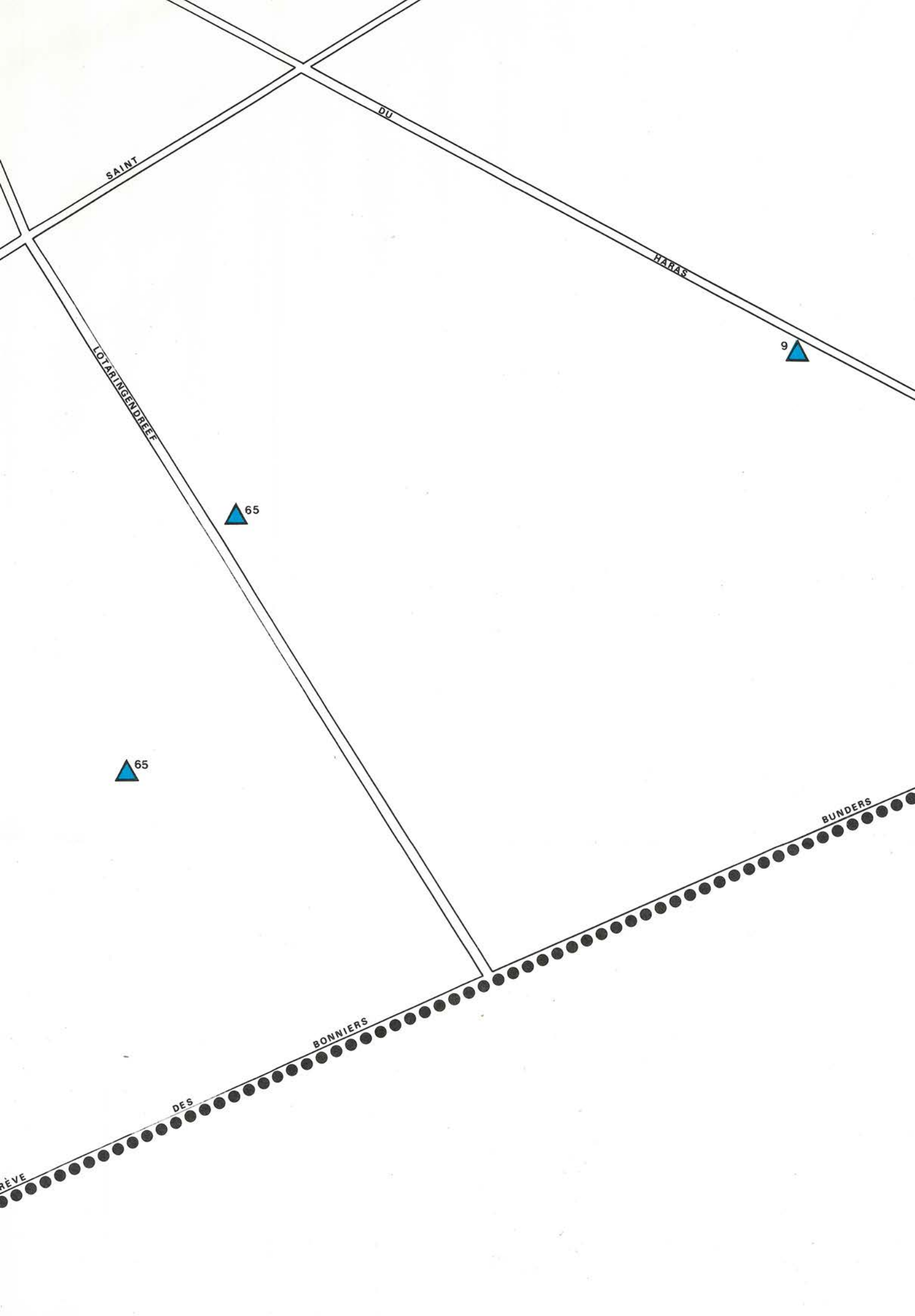
RUE

RUE

DU

DIEWEG

LAAN

11

RING

AV. DE MERCURE LAAN

R. DE L'EQUATEUR

ALBERT

EVENAARSTRAAT

AVENUE

PIERRE

CARSOEL

ET

VISSERIJSTRAAT

BRUXELLES

DU DROSSART

GAARDE

PÉCHERIE

HAL

DE

ST.

ST. JOB

CH. DE

RUE

STEENWEG

55

56

AVENUE

VIEILLE

CHEMIN DE FER

13

20

21

34

36

AV.

CHEMIN DE FER

RUE

KERSBEEK

LN.

MERLO

VAN HAMME

STR. DU

RUE

NEERSTALLE

RUE

STEEEN

RAAT

BRUXELLES

ROETA

14

STRAAT

CHURCHILL

MONTJOIE

R.

GOSSART ST.

AVENUE

AVENUE

AVENUE

WINSTON

AVENUE BEL

DODONEE

AIR

LINCOLN

VANDERKINDERE

GABRIELLE

GENERAL

LOTZ

DEPAGE

MARIE

EDITH

LÉON

PLACE D'AREZZO PLEIN

MOLIÈRE

AV.

LN.

RUE

RUE

RUE

15

PRINS

D'ORANGE

DENNENBOS

SAPINIÈRE

AVENUE

DE

LA

LAAN

ST.

HAGEDOORN

16

AUBEPINES

LIJSTERSBESSEBO

SORBIERS

DES

PETITE

ESPIN

STRAAT

SPORWEG

CAUTER

VAN

OPHEM

BRUSSEL

NAAR

LUTTRE

STRAAT

STRAAT

RUE

VERVLOET

HERINCKX

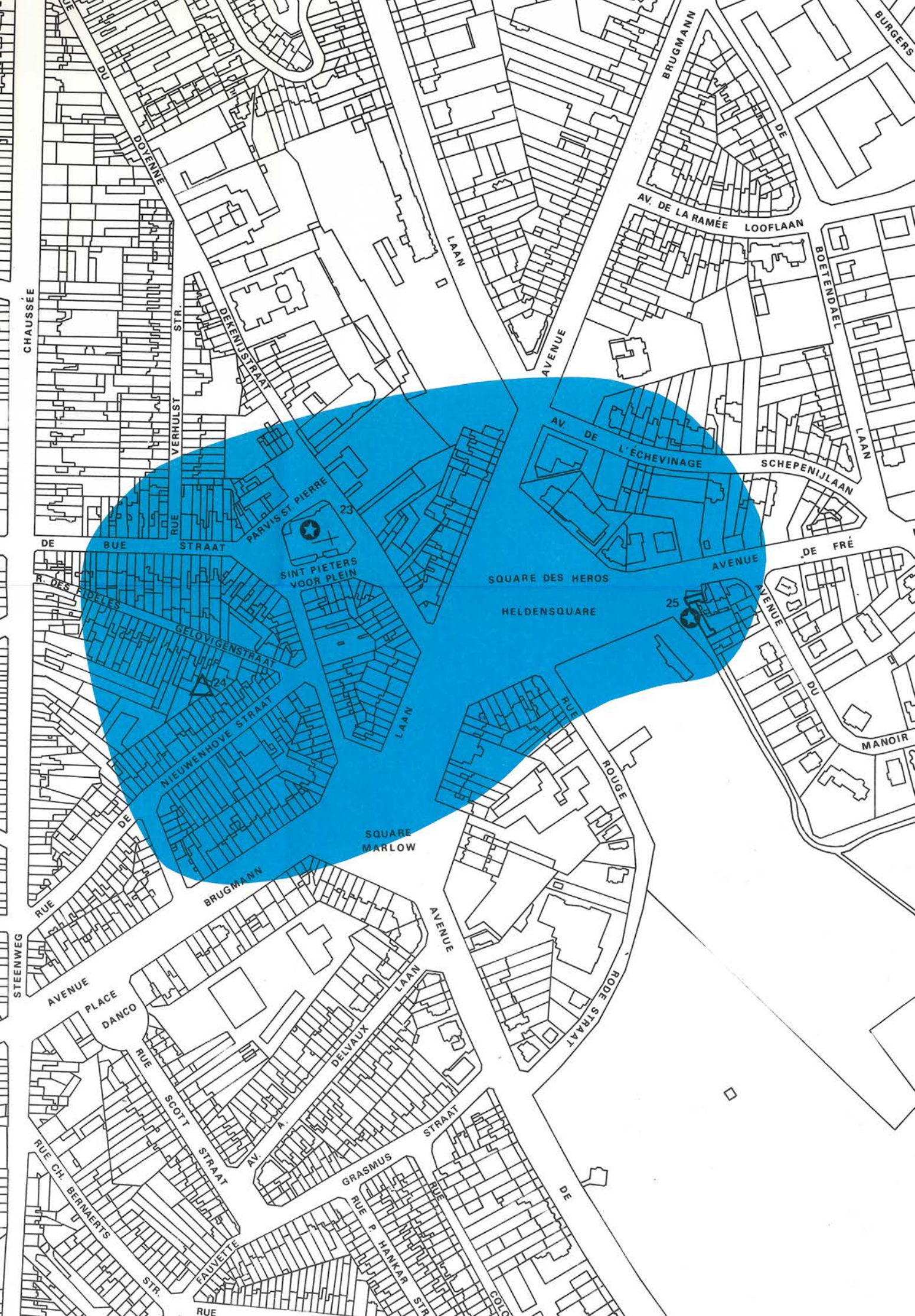
ENUE

ARBE

CHAUS

39

18

27
AVENUE

28
RUE

26
AVENUE

AVENUE

AVENUE

AV. DU VIEUX CORNET
OUE

HOORNST.

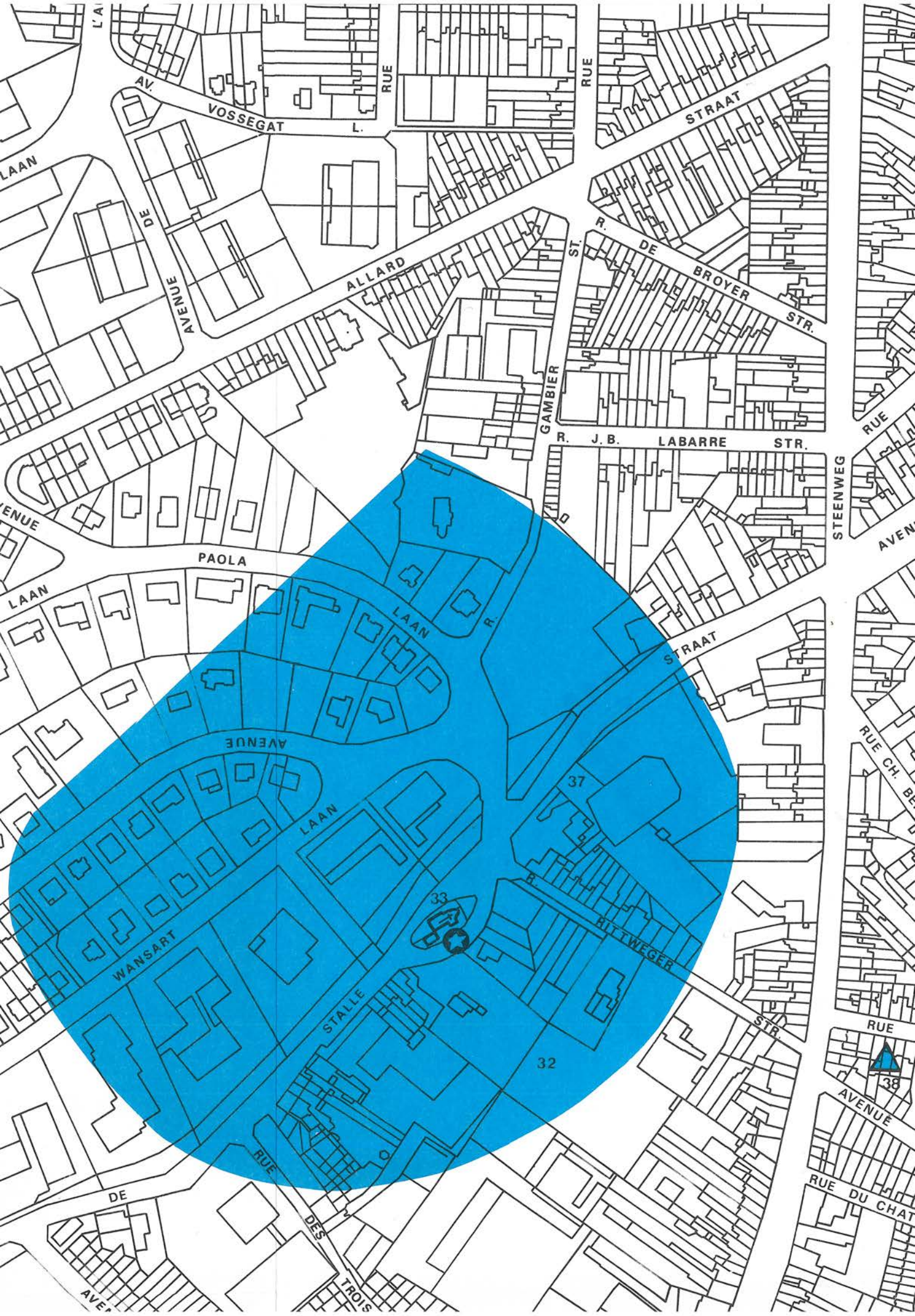
AV. TEN HOREN

KAMERDELLE

AV. DES ARCHÈRES

BOOGSCHUTTERINNENLN.

STATUAIRES

RUE 32

35

41

40

KEYENBEMPT

RUE

DE

STALLE

RUE DE

RUE

RUE

R. DES MYOSOTIS

VERGEET MIJ NIETIESST.

EGIDE

MICHELS STR.

R. MOLENVELT ST.

LAAN

AVENUE

REISDORFF

L'ETOILE

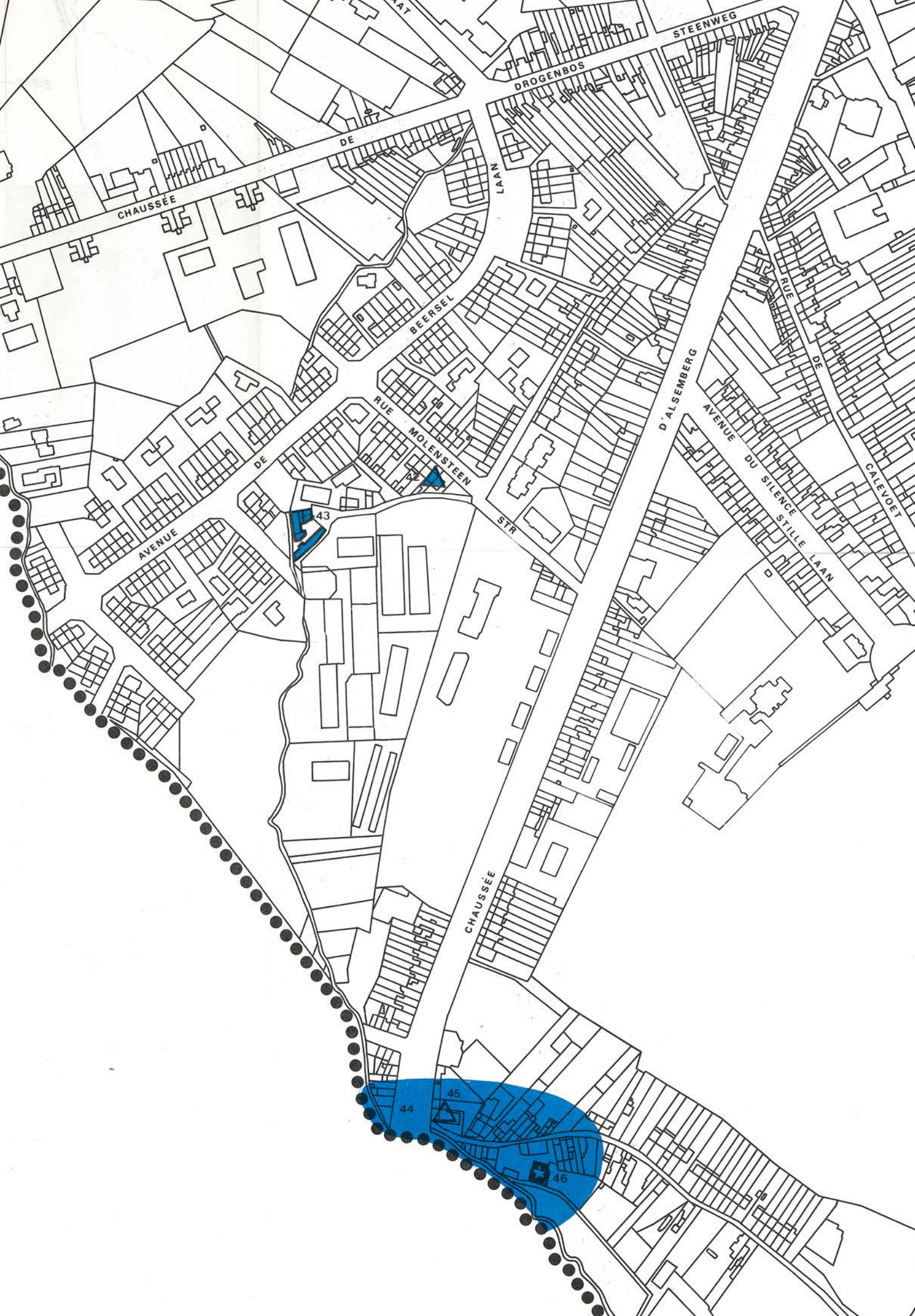
RUE

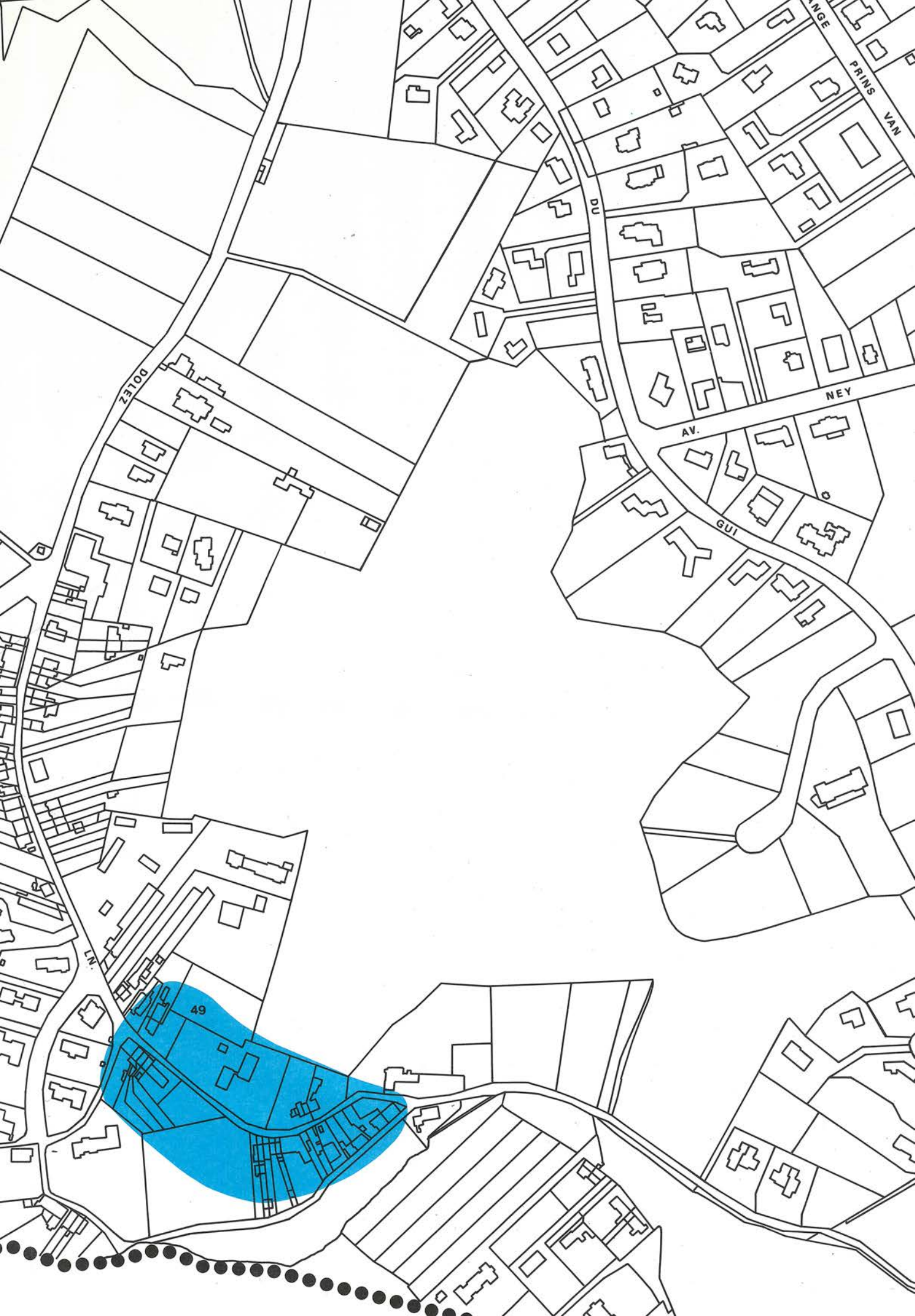
DU

MELKRIEK

S

S

BOLEZ

DU

PRINS VAN

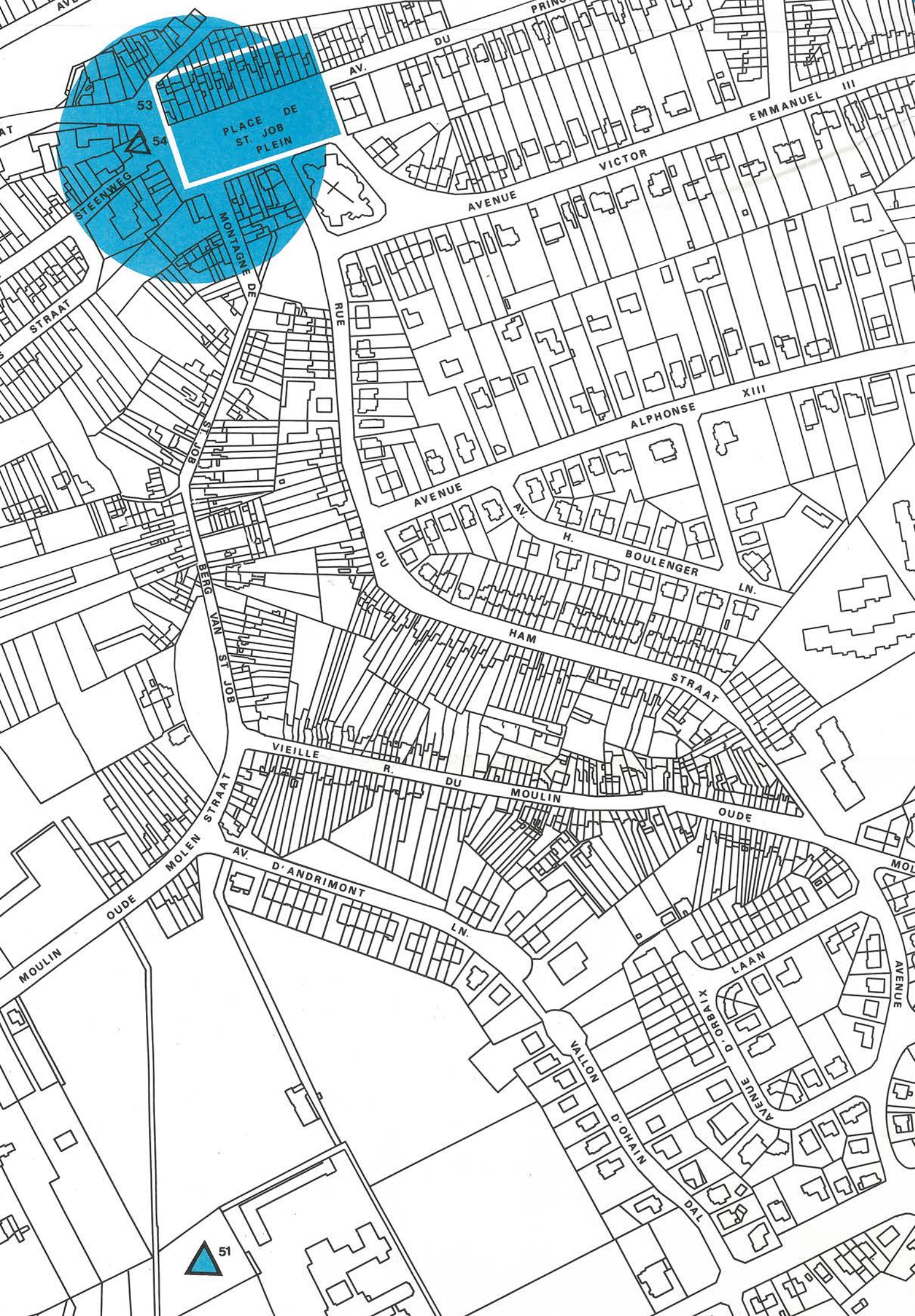
NEV

AV.

GUI

49

IN

53
54
PLACE DE
ST. JOB
PLEIN

AVENUE
VICTOR
EMMANUEL
III
AVENUE
ALPHONSE
XIII
RUE
DU
HAM

STRAAT
MONTAGNE DE
BERG
VAN
ST. JOB
VIEILLE
R. DU
MOULIN
AVENUE
DU
MOULIN
AVENUE
D'ANDRIMONT
LN.

MOULIN
OUDE
STRAAT
MOLEN
STRAAT
VIEILLE
R. DU
MOULIN
AVENUE
D'ANDRIMONT
LN.
51

AVENUE
VICTOR
EMMANUEL
III
AVENUE
ALPHONSE
XIII
RUE
DU
HAM
BOULENGER
LN.
STRAAT
OUDE
MOULIN
AVENUE
D'ORBAIL
AVENUE
DU
VALON
D'ORHAIN
DAL
LAAN
AVENUE

HAMOIR

ERLOO

AV.

AVENUE

DES

CHÈNES

52

LAAN

ZIJN

LAAN

LIGNE

LAAN

EMMANUEL III

WATERLOOSESTEENWEG

LAAN

XIII

MARECHAL

AVENUE

LAAN

DIEWEG

STRAAT

STRAAT

AVENUE

RUE DU CHATEAU D'EAU WATERKASTEEL

HELEVELT

WEG

LAAN

JOB

WATERKASTEEL

STRAAT

DE ST.

59

CHAUSSEE

STRAAT

RUE

ENGELAND

STRAAT

RUE

ENGELAND

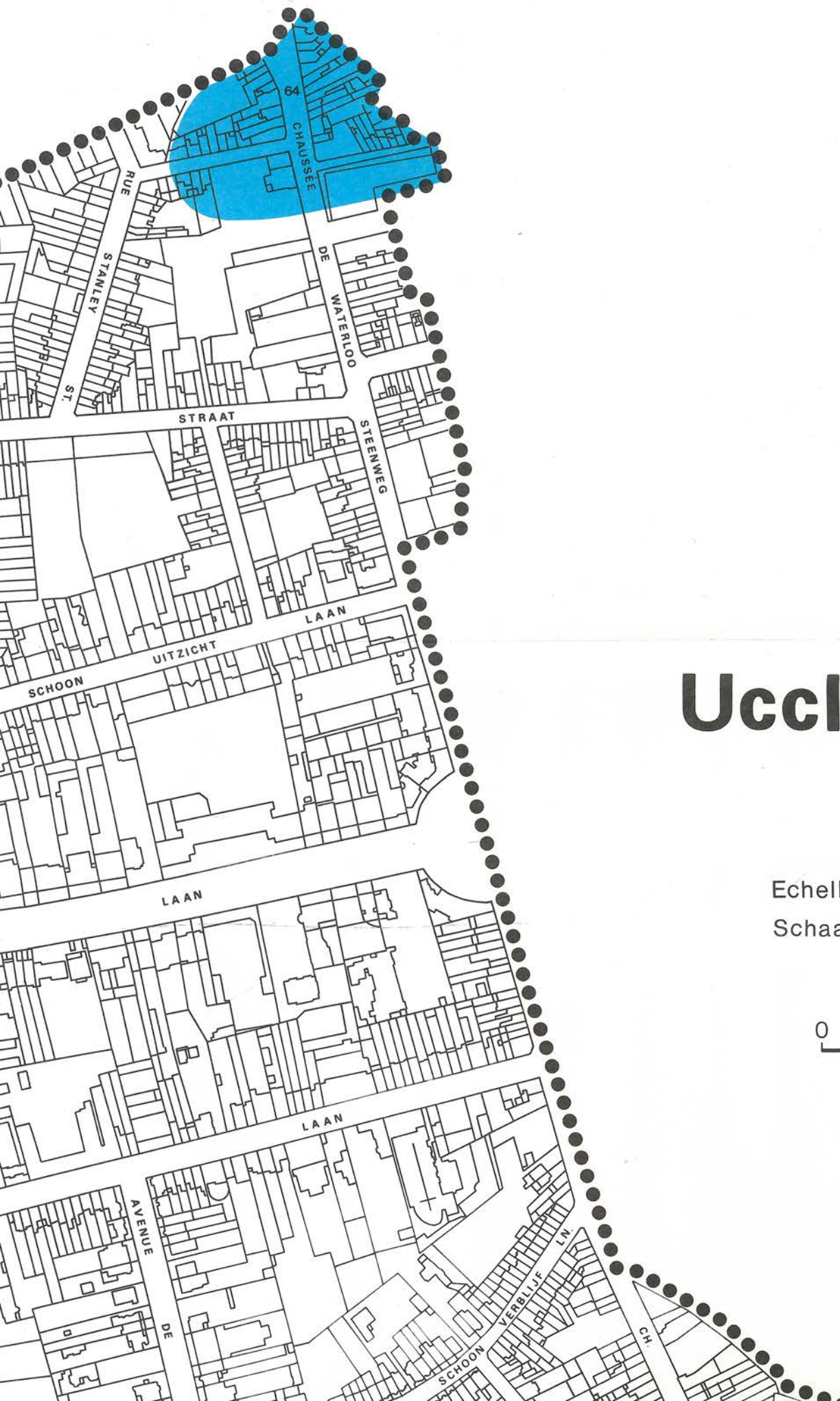
BIGARREUX

RUE

61

62

60

Uccle - UK

Echelle
Schaal 1/2500

